Editura UNIVERS

În povestea Lydiei Lafforgue, autorul *Ambuscadelor*, al *Tăcerii* şi al *Rolului de acuzat* urmăreşte nu atît destinul individual al unei fete de bogătaşi din Anjou, eşuaţi la Pau, după falimentul din 1918, cît cronica unei întregi epoci, astăzi dispărută.

Lei 6,75

162

1971

ROGER GRENIER • PALATUL DE IARNĂ

ROGER GRENIER

PALATUL DE IARNĂ

COLECŢIA MERIDIANE

Desenul copertei: *Fl. Ciubotariu*

Roger Grenier: LE PALAIS D'HIVER

Roger Grenier

Palatul de Iarnă

În românește de RAUL JOIL

Editura UNIVERS

București, 1971

28.05.72

„Viața, asta-i ceva prea mult pentru înțelegerea mea."

SHERWOOD ANDERSON

CUVÎNT INAINTE

ÎN CAZUL LUI ROGER GRENIER — mai mult decît la alți scriitori – obișnuitele referințe biografice și bibliografice sînt absolut necesare. Căci, deși autor al mai multor romane (dintre care *Le Palais d'Hiver* distins cu un premiu de largă notorietate[1]) ca și al unor volume (apreciate) de eseuri sau nuvele, deși cu o participare recunoscută la evenimentele de seamă din viața politică și culturală a Franței (este suficient să amintim colaborarea cu Camus la *Combat),* așa cum s-a observat, de altfel, în critica franceză, Roger Grenier își împlinește destinul scriitoricesc cu o nedezmințită discreție. Nu par a corespunde structurii sale intime exteriorizările zgomotoase, profesiunile de credință grandilocvente, gesturile personaliste, ambițioase, incendiare etc. Din acest punct de vedere, scriitorul se integrează condiției morale a eroilor săi, care manifestă o vădită predilecție față de stările sufletești potolite, decantate și estompate. Nu este vorba de o ignorare a tragicului existenței, ci de o ocolire a dramatismului spectaculos, de o resorbție în adînc a agitației, a zguduirilor — totul cu o tandrețe și sfiiciune care ni-l evocă pe Cehov. De altfel, Roger

[1] *La Plume d'or,* 1965.

Grenier şi-a mărturisit admiraţia faţă de Cehov în volumul *J'ai lu* (Gallimard, 1963).

S-a născut la 19 septembrie 1919 la Caen. Cîţiva ani mai tîrziu, în 1923, familia i se mută la Pau. Locurile de aici sînt, de fapt, cele care-i vor lăsa amintiri durabile — fiind primele amintiri, cu ecouri profunde în substructura sufletească. Pau, oraşul cu vestigiile unui renumit castel, cu panorama îndepărtată şi în culori schimbătoare a Pirineilor, cu grădinile etajate, surpate sub povara ghirlandelor de mimoze. Aici va urma Roger Grenier cursurile liceului, susţinînd bacalaureatul în 1937. Provenind dintr-o familie de condiţie modestă, este silit să intre educator, mai întîi la Prades, în Pirineii Orientali, apoi la Clermont-Ferrand şi, în sfîrşit, la Bordeaux, experimentînd modul de a trăi al acelora care reprezintă — este teza lui Roger Grenier în *La Voie Romaine* — o categorie socială claustrată, cu ciudate manii şi ridicole ritualuri, pedagogii nefiind „nici sclavi, nici stăpîni". În 1940 este mobilizat, şi, după ocuparea Franţei de hitlerişti, efectuează serviciul militar la zuavi. În 1942, demobilizat, se reîntoarce la Clermont-Ferrand şi îşi ia licenţa în litere. Doi ani mai tîrziu se află la Paris, întreţinînd legături cu mişcarea de rezistenţă, şi este prezent în luptele pentru eliberarea oraşului, participînd la cunoscuta acţiune de ocupare a importantei clădiri care era l'Hôtel de Ville, celebrată în romanul *Les Embuscades.* Albert Camus şi Pascal Pia îl angajează la *Combat.* Prin 1946 stîrnesc interes, în presa pariziană, reportajele sale despre războiul civil din Grecia. 1947 : pleacă de la *Combat* şi lucrează cu Pascal Pia la *Agence Express.* Gazetăria continuă să-l acapareze, şi, în 1948, îl găsim ziarist la *France-Soir.* Primul său roman apare în 1949 : *Le Rôle d'accusé.* Urmează *Les Monstres* (1953), *Les Embuscades* (1958), *La Voie Romaine* (1960). Volumul de nuvele *Silence* este publicat în 1961. Iar romanul *Le Palais d'Hiver* în 1965. Între timp, cu un an înainte de apariţia acestuia, Roger Grenier devenise consilier literar al editurii Gallimard. Să nu uităm : funcţie pe care a îndeplinit-o şi Albert Camus — căruia Roger Grenier i-a rămas ataşat cu o duioasă prietenie. (În volumul *A Albert Camus, ses amis du livre,* articolul său, cu vădit caracter confesiv, se numără printre cele mai instructive.)

Istoriile literare franceze consultate, cu neînsemnate diferenţe, situează creaţia lui Roger Grenier sub semnul „permanenţei tradiţiilor" [1]. Într-adevăr, aerul familiar al realismului, forma romanescă axată pe desfăşurarea cronologică a unor destine, lipsa unor preocupări epatante de experimentare în domeniul tehnicii literare, totul pare a ne îndritui să ne formăm această impresie.

Şi sub raportul problematicii s-a spus că romanele lui Roger Grenier continuă investigaţia romanului din secolul al XIX-lea, confruntînd individul cu lumea, dezbătînd prea binecunoscuta problemă a căutării „fericirii". (Adevărul e că aceste romane îşi găsesc locul lor firesc în compartimentul literaturii „condiţiei umane", care se ştie ce bogate sensuri capătă în contextul secolului nostru. Se va vedea mai tîrziu în ce mod apreciem raporturile creaţiei lui Roger Grenier cu romanul tradiţional.)

---

[1] Vezi, de pildă, *La Littérature de notre temps* de Joseph Majault, Jean M. Nivat, Charles Geronimi sau *Le Roman français depuis la guerre* de Maurice Nadeau.

În nuvela *La Guêpe*, un tînăr funcționar vrea să evadeze din cercul magic al unei existențe mediocre, reușește să intre în legătură cu mișcarea de rezistență, dar primește o unică și banală însărcinare ; survin luptele pentru eliberarea Parisului, și el se îndreaptă spre centrele de comandă ale insurgenților, dar este reținut cîteva zile de o anostă aventură erotică, și cînd dorește să se întoarcă acasă, moare în cadrul unei busculade cu care n-avea nici o legătură.

Pedagogii din *La Voie Romaine* sînt sclavii unei vieți claustrate. Etalează mașinalicește proiecte, în care singuri nu cred. Cu o placidă resemnare, acceptă legile unui calendar al existenței, tot atît de monoton și de absolut ca rotirea pămîntului. Nu fac excepție nici puținele și micile evenimente, cărora le umflă artificial importanța : bețiile nocturne de la obscurul bar din oraș sau plimbările pe coline, de-a lungul vechii Căi Romane. „Meritam o soartă mai bună", sînt cuvintele unui personaj din ultimele pagini ale cărții.

Dar iată-i pe eroii romanului *Les Embuscades*. Lor li se oferă șansa unică de a acționa în zonele decisive ale istoriei epocii : iau parte la mișcarea de Rezistență, apoi la evenimentul eliberării prin luptă armată a Parisului. Și ei însă, pînă la urmă, au o existență ratată. Pru, bunul, generosul Pru, îndeplinește misiuni importante, ajută cu echipa sa la cucerirea unui obiectiv ca l'Hôtel de Ville din Paris, cîteva zile este o mare autoritate municipală, apoi chiar unul dintre miniștrii de după eliberare, dar cîțiva ani după aceea îl regăsim în spatele biroului unei oarecare agenții de voiaj. Constance — eroina de fapt a romanului — care, animată de

conștiente ambiții, îi asigura pe toți că „le va face norocul", sfîrșește doar prin a purta cu ea, prin diverse țări, amintirea zilelor fericite de altădată, zile de luptă și speranțe. Această problemă a destinului „Nedrept ca mai toate destinele", după cum afirmă Roger Grenier, care am văzut că grevează subiectul aproape al tuturor cărților de pînă acum, va fi tratată la un mod deliberat, oricum, cu o intenție expresă, în *Le Palais d'Hiver*. Autorul ține să precizeze din primele rînduri ale romanului : „Sînt oameni pe care îi recunosc de cum îi întîlnesc, parcă ar fi de pe acum personaje din cărțile mele. (...) Au fost cîndva tineri, acum viața i-a aruncat cît colo"... etc.

Și să recunoaștem : puține sînt operele care cu atîta consecvență să se axeze pe ideea prezentării unei lumi a visurilor prăbușite. Nicicînd însă, respectiva temă a „fortunei labilis" nu împinge la etalarea unor drame spectaculoase, a unor convulsii sufletești ; totul se petrece la un mod nu numai estompat, dar chiar aproape imperceptibil. Eroii realizează abia la sfîrșit traiectoria tragică a destinului lor. „Eu nu înțeleg ce ni s-a întîmplat, nouă, tuturora", declară cu o sinceră uimire un personaj din *Le Palais d'Hiver*.

Lydia, eroina principală, visează să devină cîntăreață, dar familia ei — pe atunci avută și cu pretenții aristocratice — nu-i îngăduie, apreciind ca dezonorantă această profesie. Ea își va consuma întreaga existență în umbra respectivului vis, căutînd compensații zadarnice în obișnuitele desfătări erotice (încearcă să fugă de acasă și să-și refacă viața, dar e prea tîrziu, și după o aventură penibilă, sfîrșește prin a accepta indiferentă încetul dar ineluc-

tibilul proces de dezagregare a mediului social și a ființei proprii). În jurul ei gravitează alte destine, supuse acelorași legi. Raymond, strălucitorul conducător al balurilor de la Palatul de Iarnă, arbitru al eleganței, industriașul ruinat, sfîrșește prin a primi funcția de umil perceptor, într-o comună oarecare. Frumoasa argentiniană Iris se reîntoarce în Pau cu părul complet alb etc.

Critica franceză a recunoscut influența literaturii lui Scott Fitzgerald în interesul acordat dezbaterii acestei problematici. Și faptul nu poate fi pus la îndoială. În prefața la *L'Envers du paradis* — traducere care poartă semnătura sa — Roger Grenier acorda un sens capital acestei fraze a prozatorului american : „Toute vie est bien entendu un processus de démolition".

Este necesar însă, pentru a ne face o imagine completă asupra specificului creației sale, să ținem seama de atitudinea subiectivă în cadrul narațiunii obiective. Nu încape îndoială, respectivele procese umane sînt analizate cu o privire lucidă, dar fără a anula atitudinea adînc comprehensivă a autorului. Introducerea din *Le Palais d'Hiver* continuă astfel : „Eu îi găsesc demni, nu atît de milă, cît de dragoste..." De aici simbioza între o relatare sobră, auster obiectivă, și iradiațiile unei discrete comuniuni afective. Repet : discrete, deoarece lui Roger Grenier îi repugnă grandilocvența, ca și tonul moralizator, atitudinea sa traducîndu-se printr-o anume tandrețe care nu exclude și umorul blînd.

În acest mod se precizează și imaginea de ansamblu comunicată de roman, care nu sucombă în tonuri tenebros-deprimante, de un pesimism brutal.

Sînt caracteristici care ne-au permis, la începutul prefeței, să facem trimiteri la Cehov. S-ar putea, totuși, să nu fie vorba numai de influențe literare propriu-zise, ci și de apropieri între componente psihologice. Această „feminizare" a scrisului lui Roger Grenier, tenta delicată a culorilor, desenul în filigran, toate își găsesc corespondențe și în alte particularități ale cărților. Mă mulțumesc să relev una singură : personajele care alcătuiesc axa romanelor sînt de regulă feminine. În ritmul existenței lor se dezvăluie, docile și armonizate, celelalte existențe. Este ceea ce apare mai evident în *Le Palais d'Hiver*, dar nu numai aici. În *Les Embuscades* bilanțul trist al unei întregi generații, care avea douăzeci de ani în 1919, este cel mai expresiv reprezentat de Constance, cu destinul ei. Chiar și în *La Voie Romaine* personajul care servește ca un catalizator al dramelor celorlalți este tot o femeie (fata stăpînei barului, cu care fuge în lume un pedagog, în încercarea, de la început sortită eșecului, de a scăpa de sub forța de atracție — cîmpul magnetic — a unui destin cenușiu...).

Atingeam mai sus problema influențelor literare. De fapt, comparațiile cu diverși scriitori țintesc la o cale mai ușoară de familiarizare a cititorilor cu literatura lui Roger Grenier, prezentată la noi pentru prima oară. Există însă o influență recunoscută de prozatorul francez, asupra căreia el a meditat, depunînd, chiar în ultima carte, eforturi conștiente de a o depăși : cea a lui Hemingway. (Merită a fi reținut faptul că, în general, exemplul romanului american îl ajută pe Roger Grenier ca, în această evocare a lumii visurilor pierdute, să nu opteze pentru formula lungilor, meticuloaselor, răbdătoa-

relor reconstituiri, ci a unor narațiuni condensate, cu un ritm alert și o arhitectură a compoziției suplă). Din panoramicul acestor imperceptibile dar ineluctabile eșuări, renunțări, dezagregări etc., nu lipsește licărirea unor orizonturi ale aventurii, ale experiențelor primejdioase. Mă mulțumesc să mă opresc doar la acest aspect, cel mai ușor sesizabil. Pierre Marsan din *Les Embuscades*, gazetar în Grecia, cu oscilările sale între bețiile triste la barul american de la G.B. (Hotelul Grande-Bretagne) și expedițiile temerare pe frontul războiului civil, în dorința de a recepta „sur le vif" și integral adevărul, ne evocă într-un fel personajele hemingwayene. Inclusiv filozofia lui practică, cu găsirea satisfacției în simplul act al colectării unei experiențe bogate: „Eu, eu aveam luptele și speranțele, trădările și amărăciunea, culoarea zilelor și ceea ce fu stilul de viață al unei întregi generații... Ce bogăție !"

De asemenea, destinul lui Paul din *Le Palais d'Hiver*, care, terorizat de demonul singurătății, acceptă să fie preceptorul unui tînăr duce boem ce-l tîrăște prin toate barurile lumii, este apoi atras de mișcarea de rezistență, ajungînd în lagărele hitleriste, unde, voit — pentru a scăpa de același spectru al însingurării — își periclitează viața, încercînd să amelioreze soarta celorlalți... De altfel, în acest roman există, la un moment dat, o referire neascunsă la Hemingway. Descrierea orașului Fiesta de SanFemin de Pampelune, a hotelului lui Quintana și a unui scriitor american, toate acestea ne trimit direct la *Le Soleil se lève aussi* și la autorul său. Ne grăbim însă să prevenim, în legătură cu exagerarea care s-ar comite, împingîndu-ne prea departe aceste asemănări. Mai întîi, pentru că, așa cum am spus, respectivele împrejurări sau ipostaze caracterologice alcătuiesc numai o ramură a subiectelor, sau sînt momente tranzitorii din viața eroilor, cu rolul de a exercita o ineficace atracție, scoțînd și mai mult în relief imobilismul, integrarea pasivă în imperiul insignifiantului, inexpresivului și voracelui cotidian. Roger Grenier, principial, de altfel, nu agreează operația de glorificare a actelor individuale ieșite din comun, interesîndu-l ca scriitor, cu precădere, procesele demolitive care boicotează soarta celor mulți și neînsemnați, sau, așa cum o spune undeva, a oamenilor „care ar fi foarte mirați că au găsit un istoric, ei care n-au istorie". Sînt deosebiri de esență, cu multiple repercusiuni, între altele, asupra ethos-ului care guvernează lumea eroilor lui Roger Grenier. Ni se pare a avea o valoare programatică această replică a unui personaj privind „amara resemnare care ne așteaptă la capătul fiecărui voiaj".

Afirmam mai sus că Roger Grenier, prin meditații asupra propriei opere, pune direct în discuție valabilitatea absolută a experienței artistice hemingwayene. Iată mărturisirea cu pricina: „Scott Fitzgerald et Hemingway, je n'arrive pas à sortir de là". Și mai departe: „Mais Hemingway est tout de même un peu dépassé. C'est comme Pavèse que je voudrais écrire. Pavèse a beaucoup médité Hemingway, mais il a fait un pas de plus". (De altfel, în episodul amintit din *Le Palais d'Hiver* referirea la Hemingway împrumută ușoare accente de parodie). Nu este vorba de o atitudine polemică superficială, de o pură revoltă împotriva excesului de admirație de pînă atunci — influența hemingwayană continuă să-și pună pecetea asupra stilu-

lui — ci de preocupări legate de aspecte mai generale, de principii ale reproducerii artistice a realității. Romanul *Le Palais d'Hiver* debutează printr-o declarație : de acum înainte nu se va mai folosi cuvîntul „Je” ci „Il“. Inutil să precizăm că n-avem de-a face cu simple preferințe în materie de persoana întîia sau a treia. Roger Grenier începe să se simtă strîmtorat în cadrul formulei prin care autorul intră în pielea personajului principal și privește lumea cu ochii lui (oricît de detașat ar fi tonul relatării). Are sentimentul unei limitări a ariei de cuprindere a lumii (firește, aceasta nu la modul absolut, ci raportat strict la nucleul problematic al operei sale). *Le Palais d'Hiver* se vrea o tentativă de depășire, o altă experiență care să însemne și un corolar al întregii creații, sub raportul sondării semnificațiilor degajate de procesele umane înfățișate.

Un articol semnat de Catherine Claude în *La Nouvelle Critique* încearcă, pornind de aici, să descifreze direcția actuală a romanului contemporan, căruia i se atașează noua carte a lui Roger Grenier (titlul articolului : *Le Nouveau roman devant le* PALAIS D'HIVER). Catherine Claude afirmă că acest roman nu poate fi raportat tradiției epicii din secolul al XIX-lea, întrucît nu simplul destin al unui individ se are în vedere, ci al unor întregi categorii umane și sociale, destin colectiv proiectat într-o concretă ambianță istorică. Urmează elogii privind caracterul de cronică, introducerea în locul timpului psihologic, subiectiv, al timpului obiectiv, istoric etc. Ceea ce reținem ca un aspect mai deosebit în discuția de față este această teză : ambiția supremă a romancierilor actuali se îndreaptă spre

„totalitatea“ viziunii. Și, într-adevăr, dacă ne gîndim bine, chiar și acțiunile vorace, de termite, în planul tehnicii artistice, sau gusturile dinamitarde, care caracterizează anumite experiențe formale ale secolului nostru în voința lor destructivă, nu trădează nostalgia aceleiași totalități, captată mai direct și mai... total sau reconstruită, distrusă și creată din nou ? Spațiul nu ne îngăduie să stăruim asupra acestei idei, utilă, credem, și pentru judecarea preocupărilor actuale din cîmpul prozei noastre. Revenind la romanul *Le Palais d'Hiver,* apreciez că în dezbaterea unei problematici unice se face apel la multiple mijloace artistice în aceeași aspirație către totalitate. Romanele de pînă acum se caracterizau printr-o construcție mai simplă a subiectelor, printr-o anume linearitate care nu ținea numai de tehnica folosită, ci și de viziune (stilul disciplinat, dens, simplu, aerat, rămînd o calitate de preț pentru arta lui Roger Grenier). În ultima carte, modificările survenite nu sînt eclatante. În aparență aceeași derulare cronologică (de la naștere la îmbătrînirea eroinei principale). Dar dimensiunile interioare ale romanului cîștigă în complexitate. Optica autorului nu se mai confundă cu optica eroului principal. Timpul psihologic este confruntat cu timpul istoric. (De aici, concluzia prețioasă : respectivele procese de dezagregare biologică, umană și socială nu mai au caracter pur mecanic — relația simplă dintre cauză și efect). Se produce un relief special al narațiunii. Menționam multiplicitatea mijloacelor artistice. În narea destinului Lydiei și al comparșilor ei se utilizează din plin acel „il“. În schimb, în introducere, autorul apare direct pe scena narațiunii, explicînd ciu-

data afinitate „electivă" dintre el și personajele sale preferate. Dar în escapadele lui Jacques la Bordeaux, în căutarea Lydiei și a mitului pe care-l reprezentase ea în lumea copilăriei sale, revine indirect la acel „Je" (paginile respective, în tonalitatea lor, sînt parcă luate din *La Voie Romaine)*. Să mai adăugăm că detașarea de optica eroilor, faptul că vede mai mult și mai multe, îi permite autorului să-și valorifice și resursele satirice. Catherine Claude atrage atenția cu justețe asupra parodierii în *Le Palais d'Hiver* a „limbajului micii burghezii dintre cele două războaie". Expresii uniforme, formule vide de conținut, sînt notate, cu un umor blînd, potolit, dar intransigent — divulgînd lumea de aparențe, de relații false, cărora le sînt robiți, în orbirea lor, eroii.

Așadar, o contrapunctare de diverse tonuri artistice (unitatea de stil a cărții rămînînd în afara discuției), o desfășurare orchestrală a mijloacelor literare în efortul de a cuprinde o arie cît mai vastă și la un mod cît mai expresiv din misterul existenței cotidianului.

Am spus : *Le Palais d'Hiver* marchează un moment de decantare a unei experiențe de creație. Primele cărți nu păreau a se ambiționa să fie decît transcrieri literare ale unei experiențe autobiografice. Cea ce nu le împiedica, în momentul de debut, să adopte o construcție mai mult sau mai puțin încărcată. Ulterior, autorul și-a fixat cîteva din caracteristicile de bază ale artei sale, mergînd în special spre simplitatea și firescul confesiunii. S-ar fi spus că aici și-a găsit Roger Grenier formula favorită și ultimă (pe care-o perfecționa, cu acea conștiinciozitate ce-i este caracteristică). Momentul de criză, de explozie a unor insatisfacții lăuntrice, îl constituie volumul *Silence*. Acum își pune Roger Grenier problema limitelor uneltelor sale de creație, conturîndu-și granițele față de opera lui Hemingway — de aici am extras mărturisirea discutată mai sus. Este semnificativ că pentru prima oară, în acest volum, utilizează prozatorul forme epice scurte, mai apte desigur actului de experimentare. Și respectivele povestiri și scurte nuvele au un puternic caracter de bruion, de exercițiu.

Nu putem să încheiem prezentarea noastră înainte de a atrage atenția o dată în plus asupra particularităților stilului lui Roger Grenier. Toți criticii francezi se întîlnesc în elogiul adus frazei suple, aerate, dar bogată în nuanțe delicate, expresiei fine și pertinente. Astfel încît Roger Bordier, în *La littérature de notre temps* (Recueil III), putea să salute „la rencontre heureuse et plus rare qu-on ne l'imagine, de l'écrivain et du romancier".

Căci aceeași privire neiertător de lucidă, exigentă, o are Roger Grenier în scrutarea destinelor eroilor săi, ca și în judecarea propriului destin literar.

AL. OPREA

1

SÎNT OAMENI PE CARE ÎI RECUNOSC de cum îi întîlnesc, parcă ar fi de pe acum personaje din cărțile mele. „Ăsta, îmi zic eu, fără doar și poate e de-ai mei". Alții colecționează statuete de artă neagră, timbre poștale, machete de corăbii. Eu, asemenea bărbați și astfel de femei. Cine ar vrea să știe de ei ? Au fost cîndva tineri, acum viața i-a aruncat cît colo. Ei păstrează, sub masca bătrîneții sau a decăderii, înfățișarea primei zile în care onorabilitatea lor a fost batjocorită. Le rămîne pînă la sfîrșitul vieții un fel de uimire. Găsesc că sînt vrednici, nu atît de milă, cît de dragoste. Sîntem făcuți după chipul lor. Cu toate pretențiile noastre, ne este nespus de greu să ne convingem o dată pentru totdeauna că viața n-are nici un sens, că nu-i nici măcar o farsă amară, că e inutil să dăm vina pe răutatea unui zeu, că toate lacrimile noastre ne vin din nimic și pentru nimic.

Dar n-am să mai repet cuvîntul *eu,* sau cît mai puțin posibil. Mă înspăimîntă autobiografia. Și de altfel locul meu nu e printre personajele acestei cronici. Abia le-am cunoscut.

Sînt dintr-o altă generaţie. Am reţinut nişte figuri, cîteva cuvinte, unele subînţelesuri. De ce a fost de ajuns numai atît pentru ca lumea asta dispărută să mă atragă mai mult decît realităţile de astăzi ? Familiile Laforgue, Béranger, fraţii Colette, Raymond şi Paul Casadebat, piticul Etcheber, Guy Laqueille, abatele Migueis, maestrul Arlegault, bătrîna doamnă Roustand, domnul Tournade şi domnul Tournon ar fi uluiţi aflînd că şi-au găsit un istoric, ei, care n-au avut niciodată istorie.

Ce rost are preambulul acesta ? Nu-i numai din lenea de a începe. E mai curînd din teama de a fi indiscret, de a tulbura somnul celor morţi. Dar cum ispita de a visa la ceea ce a fost odată e mai puternică, să începem cu Lydia. Viaţa ei, de altfel, nu s-a prezentat la început în culori atît de întunecate.

Adélaïde Lafforgue, zisă Lydia, s-a născut în august 1899, la Chazelles, un sat din Anjou, sau mai curînd un fel de tîrg. Chazelles avea o particularitate : ai fi spus că-i locuit numai de bogătaşi. Erau acolo desigur şi săraci, cîţiva ţărani şi nişte lucrători de la o mică fabrică de sandale. Dar nu se vedeau nicăieri. Inima tîrgului, strada principală, care-l străbătea de la răsărit la apus, era ocupată de o burghezie îmbelşugată. Faţadele mute ale caselor care dau de-a dreptul în stradă nu lăsau să se bănuie nimic. Dar în spatele clădirilor, nu vedeai decît grădini vaste, parcuri, pajişti, livezi, grajduri. Un localnic, doctorul Mornet, introdusese moda grădinilor englezeşti. Fiecare voia să aibă o asemenea grădină, cu cedrii, sălcii plîngătoare, imitaţii de stînci şi roci. Cetăţenii din Chazelles erau snobi şi se făleau că sînt în curent cu moda. Au fost printre cei dintîi care au folosit automobile.

În fiecare zi, rînd pe rînd, doamnele organizau ceaiuri, pentru care pregăteau tarte cu mere, cu o artă în care erau neîntrecute. Şi tot rînd pe rînd, ele ofereau prescură, mai bine zis brioşe, la sfînta liturghie de duminică. Fiecare avea numele său marcat pe scaun, fie pe o placă de aramă, fie prin iniţiale gravate în lemn, cu caractere cursive.

La liturghie, ca şi la ceaiuri, copiii nu lipseau niciodată. Alcătuiau şi ei o mică societate. La Chazelles vîrstele vieţii se prezentau ca pe vechile poze din Épinal, care rezumă etapele, popasurile ei, începînd din leagăn şi pînă în mormînt. Erau sugacii, înfăşaţi, întinşi în coşuleţele lor, copiii neastîmpăraţi, adolescenţii care începeau să schimbe sărutări pe aleile cele mai tainice ale grădinilor englezeşti ; într-o clipă fetele deveneau tinere soţii, tinere mame care-şi scoteau cu nevinovăţie un sîn gingaş cu vinişoare albastre, ca să-şi alăpteze copilaşul. Apoi apăreau adulţii care deţineau într-o oarecare măsură puterea. Apoi bătrînii, mai mult sau mai puţin îngrozitori, mai mult sau mai puţin ramoliţi, care nu se lăsau deposedaţi decît cu regret de rolul lor în modul de folosire a averilor şi a alegerii distracţiilor.

Oamenii aceştia, în cea mai mare parte, erau nobili sau aveau pretenţia că sînt. Ca să locuieşti pe strada mare din Chazelles, îţi

trebuia puțin sînge albastru. Și familia Lafforgue, grație doamnei, născută Delamare, sau de Lamare, sau chiar de La Mare, se fălea că aparține aristocrației.

Domnul Marcel Lafforgue, cu toate că purta ochelari, care-i dădeau o înfățișare severă, multă vreme nu făcu altceva decît să se distreze. Cu o caschetă de sportiv în cap, ca să-i ascundă chelia precoce — așa cum îți închipui că au petrecăreții de la *Maxim's* — umbla încolo și încoace preocupat numai de cum să-și cheltuiască rentele și să-și satisfacă toate capriciile. Își construise cele mai frumoase cuști din Chazelles, întru-cît se organizau partide de vânătoare cu cîini în pădurea învecinată, în falnica pădure din Bléy. Era mîndru de cîinii săi „de porțelan", care aveau un păr cu reflexe de ardezie. O dată pe săptămînă, hingherul aducea pentru ei carne, care exala un miros puternic și pe care domnul Lafforgue însuși o fierbea. Ca să aibă o iepurărie, a pus într-o zi să se facă o îngrăditură în pămînt pe kilometri întregi în jurul unui cîmp : o avere !

Într-un tîrziu, a acceptat funcția, pur simbolică, de grefier la o judecătorie de pace. Salariul era derizoriu, dar n-avea nici o jumătate de zi de lucru pe lună. În mica societate din Chazelles, fiecare avea cîte un titlu : medic, notar, veterinar, judecător. Parcă erau niște roluri distribuite într-o comedie, căci adevărata ocupație a tuturor era lenea.

Cu o jumătate de secol mai tîrziu, întocmai ca un paleontolog care dă în inima junglei dintr-un continent îndepărtat peste niște fo-

sile ale unei specii dispărute, am întîlnit un bărbat care m-a dus cu gîndul la tot ce mi se povestise despre domnul Lafforgue. Era în Niger. Eram în drum, cu cîțiva prieteni, spre rezervația din W. Ne-am încrucișat cu el pe potecă și, neavînd altceva mai bun de făcut, a venit cu noi. Ne-a spus că trăiește în junglă, într-un sat al cărui nume l-am uitat. Exercita acolo profesia de notar.

— Dar probabil n-aveți nici un client pe acolo; i-am spus eu.

— Așa e, mi-a răspuns. Și e tocmai ceea ce mă interesează. Sînt plătit de guvern care vrea să existe un notar în colțul acesta de lume. Am ales meseria asta pentru că n-am decît trei ore de lucru pe an.

În rest, era complet abrutizat și subminat de alcoolism. Civilizația noastră a devenit nemiloasă. Nu-i mai tolerăm pe cei ce nu sînt buni de nimic. Rezervația asta din W nu era numai pentru lei, elefanți și antilope. Era un adăpost și pentru ultimul leneș din lume.

Dar, acum cincizeci de ani, specia asta mai mișuna chiar în inima Franței. Modestul tîrg Chazelles nu furniza numai un singur specimen.

Unica fiică a soților Lafforgue a fost ajutată să vină pe lume de către doctorul Millas, un uriaș de un metru nouăzeci și doi, cu o barbă impunătoare. I s-a spus Adélaïde, în virtutea tradiției, în amintirea unei străbunici, din familia Delamare, și pentru că părinții ei găseau că-i un prenume distins. Ei i-a fost urît dintotdeauna. A fost primul reproș adre-

sat familiei. Cînd se gîndea la numele ei, ofensa ce i s-a adus chiar din ziua botezului rezuma și simboliza toate celelalte.

A reușit de altfel să facă să se dea uitării prenumele acesta oribil. Cînd era încă fetiță, părinții îi scurtaseră numele de Adélaïde în Déla. Și, mai tîrziu, ea a cerut s-o strige Lydia.

S-ar fi spus totuși că anul nașterii, 1899, a fost ales de divinitate pentru a lăsa acestei femei un semn aproape invizibil, un parfum abia perceptibil al secolului trecut. Degeaba a înfruntat Lydia nenumărate suferințe, degeaba a provocat scandal ca să devină o femeie modernă, în sinea ei a rămas pentru totdeauna un iz de Adélaïde.

Oamenii nu sînt singurii noștri educatori. Lydia a fost modelată, și asta pentru totdeauna, de maiestatea și melancolia parcului de lîngă casa ei natală. Dintre toate grădinile englezești ale tîrgului, aceea a domnului Lafforgue era cea mai fericit amenajată. În mijlocul ei se înălța un cedru de Liban. Era și un laur acolo, foarte bătrîn, ale cărui ramuri atîrnînde formau un fel de încăpere. În acea încăpere fură așezate o măsuță și niște scaune. Domnul Lafforgue se mîndrea, mai ales, cu o alee din vecinătatea unuia din zidurile proprietății sale, zid acoperit de viță sălbatică. Plantată cu arbori, avînd frunzișul des, misterioasă și întunecată totdeauna, fusese supranumită „aleea Jurămintelor".

Îndărătul grădinii englezești se găseau o pajiște, o grădină de zarzavaturi aproape ascunsă, parcă ar fi fost vorba de un lucru prea trivial, și, în fund de tot, o alee mare de aluni, un fel de replică rustică la aleea Jurămintelor.

Pe pajiște se afla o cadă de piatră, care ar fi putut fi luată drept un ghizd. Spălătoresele veneau să spele aici cearșafurile, numai o dată pe an, ceea ce era un semn de mare bogăție. Ca să le parfumeze, striveau pe fundul bazinului rădăcini de stînjenei.

Întreg domeniul era împrejmuit de clădiri sau de ziduri înalte. Fetița găsi acolo imaginea unei lumi închise și proteguite. Paradisul copilăriei sale era la adăpostul unei fortărețe. Dincolo de marele portal al fațadei, se forma o boltă prin care se ajungea pînă la grădina englezească. Lydia se simțea atrasă, acolo, sub boltă de o firidă săpată în piatră, care servea de cutie de scrisori. Ea îl pîndea pe poștaș prin fereastră. Îl vedea mai întîi în partea cealaltă a pieței, apoi dispărea într-o străduță, se întorcea iar, intra în cîte o casă, parcă nu mai termina. În sfîrșit sosea, și fetița alerga sub boltă, se ridica în vîrful picioarelor și explora cavitatea, scotocind cu mîna în toate direcțiile, căutînd scrisori, pe care să le ducă, triumfătoare, tatălui ei.

La celălalt capăt al proprietății, mult mai largă și mai puțin familiară, se ridica un zid lung și înalt, ca un hotar al lumii civilizate, ca zidul înălțat de Cezar în Marea Britanie. Ușa din zid era puțin măcinată de carii, dar era groasă și rezistentă încă și broasca ei mare rămînea aproape totdeauna încuiată. Dincolo începea universul rudimentar și ne-

definit al cîmpului, al satului. Zidul putea fi ușor sărit dinlăuntru mulțumită cîtorva găuri și ramurilor complice ale unui stejar mare. Fetița se cățăra acolo, stînd cocoțată între două lumi, una perfectă, alta hîdă, una la adăpost, cealaltă în bătaia tuturor vînturilor. Apoi i se făcea frică și se grăbea să sară jos în partea cea bună, adăpostită.

Adélaïde juca crochet pe aleea principală. Jocul revenise la modă, poate ca o reacție împotriva reputației de care se bucurau tenisul, bicicleta și patinele pe rotile care-i luaseră locul prin anii 90. Culorile cercului care înconjura fiecare bilă de lemn și care se repetau, juxtapuse, pe cei doi țăruși, cîte unul la fiecare capăt : roșu, albastru, verde, portocaliu, galben, mov, negru, foarte vii, lăcuite, se imprimară în sensibilitatea ei într-un mod proustian, astfel că, de cîte ori regăsea una din aceste culori, avînd aceeași intensitate și aceeași strălucire de lac, încerca o emoție și un sentiment de plăcere, fără a reuși totdeauna să-și dea seama ce le provoca. Tot astfel, în ordinea mirosurilor, acela dulceag al untului foarte proaspăt o ducea înapoi pe vremea copilăriei, la ora cînd untul — cumpărat de ea, cu cîteva clipe mai înainte, de la lăptăria cooperativei — umed încă, era întins în jurul formelor de tartă.

Lydiei îi plăcea să ridice de jos, în livadă, cîte un măr din acelea verzi, cu care se făceau tarte, și să muște din carnea lui acrișoară, avînd impresia că-i face dinții strălucitori.

Apoi, dînd peste scobitura făcută de vierme, arunca mărul.

Se apropia cu teamă de grajduri și de cușcă ; o înspăimîntau dulăii. Îi plăcea mai mult la fîntînă. Apa din puț era renumită pentru gustul ei neasemuit. Fîntîna avea un acoperiș de paie. Roata cea mare de fier, cafenie și netedă, îi amintea de o mașină puternică, indestructibilă, dar și de dulceața și răcoarea apei. Roata, apa rece, nesecată, parcul, toate acele case, domenii, familii, purtînd un singur nume : Chazelles, totul era făcut să dăinuie precum stelele, pe care se ducea să le contemple în fiecare noapte de vară de pe pajiștea cea mare de la capătul grădinii englezești.

Veșnicia era simbolizată și de pădurea cea mare din Blézy, cea mai frumoasă dintre păduri, după cum în mod sincer credea Lydia, așa cum credea și fiecare ins din Chazelles. Țineau în mare cinste stejarul lui Francisc I, sădit acolo de rege, așa cum spune povestea, după o vînătoare cu cîini, a cărei tradiție se perpetua. Vînătorile ofereau niște incomparabile spectacole și se terminau totdeauna printr-o întîlnire la Croix-Grieuse, la capătul pădurii — și capătul lumii.

Altă imagine a ordinei și a indestructibilității lumii era foarte bătrîna broască țestoasă, cu carapacea roasă de mușchi, care învia în fiecare an, primăvara, după somnul ei de iarnă. Lacomă, își făcea apariția lîngă tufele de fragi. O întîlneai în tot timpul verii, cînd într-un colț cînd în celălalt al pajiștei. Lydia, bineînțeles, o cunoscuse dintotdeauna, ba chiar

și domnul Lafforgue, el însuși, își amintea că mama lui îi povestise că o știa de cînd lumea. Ce vîrstă o fi avînd bătrîna broască? Cincizeci de ani, optzeci de ani? Cu toată dispariția ei sezonieră, nimeni nu se îndoia de supraviețuirea ei. Ea își va da în veci întîlnire cu primăvara, lîngă tufele de fragi.

Războiul din 1914 a fost pentru locuitorii din Chazelles un prilej de neîncetate sărbători. Orice pretext era bun: milostenia, întoarcerea vreunui combatant în permisie, călătoriile de afaceri la Paris (te întrebi ce afaceri), sau pentru niște obscure demersuri administrative. Dacă au existat, în 1914, profitori care au devenit ceea ce se numește „îmbogățiți de război", mai multe familii din Chazelles, și mai ales familia Lafforgue, au devenit niște oameni săraciți de război. Domnul Lafforgue n-a fost mobilizat. Era prea vîrstnic și, de altfel, slab de plămîni, el nu făcuse niciodată serviciu militar. Avu, prin urmare, în această epocă eroică, tot timpul să se ruineze.

În primul rînd se goliră grajdurile. Caii au fost rechiziționați de armată, chiar la începutul mobilizării. Asta l-a scutit de durerea de a-i vinde puțin mai tîrziu. Apoi, automobilul, un Mors, a fost lichidat. Pe urmă cuștile moderne, din ciment cu grilaj, rămăseseră niște mici încăperi goale, invadate de iarbă și pînză de păianjen. Familia Lafforgue care nu-și imagina cîinii decît în haite, nu mai avea decît o singură cățelușă, un foxterier, dăruit Lydiei de niște prieteni. Albă, cu părul scurt, ca un cîine de pază, Trilby lătra mult, dar era

prietenoasă. Și cîinele deveni pentru ea ceea ce este pentru oricine: un frate inferior, un copil alintat, un sclav și un tiran, un membru al familiei.

În grajdurile și în cuștile părăsite, Lydia a cunoscut primele sale experiențe sexuale, cu tinerii întorși de pe front. Gura ei, ciudat conturată, care-i dădea un aer de ștrengăriță zeflemistă, nu mai evoca acum zeflemeaua, ci o chemare duioasă și veselă. Ironia involuntară a zîmbetului ei părea o modalitate de a se scuza că-i atît de seducătoare. Adolescenta era rugată cu patimă să-și desfacă cozile. Avea părul lung de un blond cenușiu, ochi mari și albaștri, nasul puțin prea viguros, ceea ce-i dădea profilului un aer semeț. Era o luptă între maiestatea nasului și a frunții — care făcea ca Lydia să pară o zeiță ultragiată — și gura ei zeflemitoare și duioasă. Trebuiră mulți ani de umilință pentru a șterge orgoliul de pe obrazul ei. Și vîrsta, care roade și surpă cele mai mîndre arhitecturi. În același timp, adorabila ei gură își pierdu duioșia și exprima amărăciunea.

Cu toate cuștile și grajdurile sale, cu tot laurul său — iatacul dragostei — și cu aleea Jurămintelor, grădina nu oferea destule ascunzișuri sigure pentru ca Lydia să-și piardă de tot virginitatea. Sau poate nu voia ea.

S-a îndrăgostit, o singură dată. Și încă prea tîrziu, și, într-un fel, fără leac. Guy de Tissot, fiul proprietarului micului conac Vernier, de la liziera pădurii, fu ucis în aprilie 1917, atunci

cînd se întorcea dintr-o permisie în cursul căreia Lydia se încăpățînase să nu i se dea.

Și pornind de aici, ea își făuri un întreg roman. Cultivă — cu înfrigurare — această dragoste în inima ei. Sfînși, prin a vorbi de Guy ca de logodnicul ei căzut pe front. Avea remușcări că l-a lăsat să plece, fără a-i fi acordat plăcerea la care rîvnea.

Mai tîrziu, atunci cînd avu amanți, mai vărsa cîte o mică lacrimă uneori interioară, alteori curgîndu-i de-a adevăratelea pe obraz, în amintirea lui Guy. De n-ar fi fost războiul, acest îngrozitor seceriș, ar fi fost poate castelana micului conac din Vernier. Era unul din regretele care-i ținea loc de iluzii. Surprinși, amanții priveau lacrimile care-i curgeau. După firea lor, unii se simțeau mișcați, alții plictisiți. Ce amenințare, ce complicații ascundea plînsul ei ? Și dacă se va agăța, dacă-i va vorbi de dragoste ? Dar Lydia redevenea stăpînă pe sine și își relua aerul ei de prințesă repede ultragiată. Și nimeni nu îndrăznea s-o întrebe ceva, din timiditate, sau din lașitate, de teamă de a-și lua vreun angajament.

2

PÎNĂ LA RĂZBOI, Lydia fu internă la un distins institut din Angers. De la șase la zece ani fusese eleva domnișoarei Roment, care

avea o mică școală particulară la Chazelles. Conflagrația mondială fu un bun pretext ca să întrerupă studiile. Cînd se redeschiseră școlile, în octombrie 1914, ea rămase acasă, fericită că se găsea în mod definitiv în locuința și parcul care-i erau atît de dragi. Se poate vedea într-asta rădăcina, germenele înclinației ei spre singurătate, pe care o va manifesta mai tîrziu, către sfîrșitul vieții. E îngăduit, într-adevăr, să-ți spui că o singurătate datorată înfrîngerilor suferite constituie o explicație prea simplă, și că Lydia nu făcu decît să revină la o înclinație înnăscută, sau la un obicei deprins din primii săi ani în parcul împrejmuit de ziduri, adăpostit de frunziș, închis din toate părțile.

Fata continuă numai să ia lecții de pian și de canto. Începuse să învețe din cea mai fragedă copilărie cu singura profesoară din tîrg, o fată bătrînă, domnișoara Frochot. Apoi o avusese pe profesoara de muzică a institutului. Găsindu-se că-i înzestrată, ea lua acum, de două ori pe săptămînă, lecții la Angers, la un profesor cu renume, un fost bariton de la Opera-Comică, domnul Campion.

În ochii elevei sale, domnul Campion, cu lavaliera sa, cu fruntea-i goală, cu părul alb și lung, de-i cădea pînă pe guler, îl încarna pe artist. Se spunea că domnul Campion e liber-cugetător și francmason, dar că-i de o corectitudine desăvîrșită. N-a făcut niciodată cea mai mică aluzie. Și la catedrală, cînd începea liturghia de la miezul nopții, el era tot-

deauna acela care lansa, cu faimosul său glas, *E miezul nopții, creștini.*

Îndată ce Lydia căpătă o voce de adultă, domnul Campion bănui că-i excepțional de înzestrată. Curînd după aceea, fu chiar sigur. Nu mai contenea să spună că tînăra sa elevă era demnă de cele mai mari scene lirice, că nu auzise, în cariera sa, nici trei *mezzo soprane* ca dînsa. Complimentele lui își făcură efectul. Lydia vedea în față o cortină purpurie. Instrumentele fremătau, se acordau. Izbucnea uvertura. Cortina, în sfîrșit, se ridica. Ea era Carmen, Adalgize, Elisetta, Amneris, Madeleine, Ortrude, Brangaine, Charlotte...

Într-o zi, cînd părinții se aflau la Angers în același timp cu ea, îi duse să-l vadă pe profesor. Îl determină pe Campion să repete că o asemenea voce nu întîlnise nici de trei ori în cariera lui. Fostul bariton se încălzi. Ar fi o crimă, repetă el, făcîndu-l să ruleze pe *r*, o crimă să nu fie trimisă „spre a urma la Conservatorul din Paris".

Soții Lafforgue ieșiră năuciți de acolo, dar măguliți. În ce-o privește pe Lydia, era convinsă că soarta ei fusese hotărîtă. Se întoarse la Chazelles cu inima palpitînd, cu trupul străbătut de fiori, plină de respect față de ea însăși. Luase atitudinea acelora care, venind de la împărtășanie, îl au pe Dumnezeu în suflet, și își lăsa ochii în jos la gîndul viitoarei sale glorii. În culmea exaltării, nu putu dormi toată noaptea. Orele treceau, insuportabile și fermecătoare, iar Lydia se sucea și se răsucea în patul ei mare de mahon, sub plapoma groasă, întrebîndu-se „Ce-i cu mine ?"

Cîteva zile, trăi într-un vis. Apoi avu loc un ceai la familia de Granchamps. Doamna Lafforgue, care nu vedea nicăieri răul, povesti cu naivitate cum a decurs întrevederea de la Angers. Stîrni țipete de adevărată indignare. Societatea din Chazelles îi mai disprețuia încă pe artiști, întocmai ca pe vremea lui Molière. Merseră pînă acolo încît pronunțară numele doamnei Fantassin.

Fantassin era unul dintre medicii de prin partea locului, care fusese înrolat în armata colonială. Bărbatul acesta surîzător, puțin mefistofelic, cu bărbișonul ascuțit, se căsătorise cu o fostă dansatoare de la Teatrul Mare din Bordeaux, pe care o culesese pe vremea cînd își făcea studiile la *Santé Navale*. Trecuseră cincizeci de ani de atunci. Fantassin, un mare zgîrcit, era unul dintre cei mai bogați oameni din tîrg. Nici pînă acum nu i s-a iertat soției sale că țopăise cîndva pe o scenă, într-o rochiță de balerină, nici că e cu cîțiva ani mai bătrînă decît doctorul. Jumătate din familii n-o primeau în casă. Avariția soților Fantassin — fosta dansatoare n-avea nimic din greierele risipitor și căzuse și ea, ca și bărbatul său, în păcatul acesta capital — îi consola pentru ostracizarea la care-i condamnaseră tîrgoveții din Chazelles. N-aveau nevoie să se „revanșeze".

— Campion a spus că o voce ca aceea a Adélaïdei n-a auzit nici de trei ori în cariera sa.

Om fără Dumnezeu, francmason, lipsit de orice simț moral, Campion fu repede pus la zid. Vestea scandalului —căci se iscase aproape un scandal — se răspîndi într-o clipă în tot ținutul. Prietenii domnului Lafforgue, doctorul Millas, notarul Hautevent făcură niște aluzii politicoase la ceea ce li se povestise, ca și cum nu le venea să creadă. Soții Lafforgue capitulară. Nu puteau trăi în dezacord cu opinia publică din Chazelles. Cu cea mai mare bună-credință, ei uitară greșeala lor de dată recentă și se arătară îngroziți — așa cum se cuvenea — de rușinoasa vocație a unui copil căruia nemernicul de Campion îi împuiase capul.

Nu învățaseră încă să se teamă de fiica lor. Îi arătară, fără nici o cruțare, că toată povestea asta era absurdă, că sînt lucruri pe care o fată nu le poate înțelege, despre care e greu să vorbești în fața ei, în fine că ar putea să aibă încredere în părinții săi : Opera, Conservatorul nu sînt pentru oamenii cinstiți. Soții Lafforgue o mai anunțară pe Lydia că s-a terminat cu lecțiile de la Angers.

Fata se făcu albă ca varul. Se întoarse spre mama ei și începu să țipe la ea, s-o insulte.

— Te asigur, încerca să-i răspundă biata femeie, soții Granchamps mi-au zis...

— Sărmană neroadă, urlă Lydia. Ai îndrăznit să trăncănești în tot ținutul despre proiectele mele cele mai sfinte...

Îi aruncă mamei sale în față ura și disprețul ei. Îl iubea și-l respecta pe tatăl ei și credea că are să găsească în el un protector. Dar

trebui să constate că domnul Lafforgue, sprijinit de întreaga societate din Chazelles, nu va ceda.

Multă vreme Lydia încercă un mod de a ocoli obstacolul din fața carierei sale. Se gîndi să fugă. Dar era minoră, și, mai ales, abia atunci ar fi dat apă la moară celorlalți. Prin cîte ți-e dat să treci, numai pentru bucățica de pîine ! Se întrebă dacă va putea deveni cîntăreață mai tîrziu, fără să fi făcut Conservatorul. În timpul nopții, nu putea dormi ore întregi și se omora, încercînd să găsească o soluție. Îi venea să înnebunească.

Disperarea și revolta puseră stăpînire pe ea. Părinților nu le venea decît un singur cuvînt la gură : „Niciodată". Spuseseră chiar că au să vîndă pianul. Dar nimeni nu-și putea închipui un salon din Chazelles fără pian. În fiecare zi, Lydia se așeza pentru cîteva ore în fața clavirului, pe taburelul ei mic de catifea, și cînta aceleași lieduri de Schubert, romanțe de Fauré, Chausson, Duparc. Lumea o auzea prin ferestre. Deseori, Trilby, micul fox, se culca la picioarele ei. Cînd Lydia atingea anumite note, cățeaua începea să geamă încetișor, de emoție sau de neplăcere, nu se știa.

De aici înainte, tocmai din pricina interdicției, Conservatorul, Opera, lumea cîntăreților deveniră adevărata patrie a Lydiei. Suferințele la care fusese supusă țineau loc de concurs. Acolo era singura ei familie, oamenii din breasla ei. Era ținută în exil, în închisoare. Orgoliul ei crescu. Nimic n-o împiedică să

creadă că această carieră, care-l fusese interzisă, ar fi fost strălucită, glorioasă. Începu să se considere o mare artistă, o stea, pe care numai prostia părinților ei mărginiți o redusese la o simplă virtuală. Și pianul, foarte drept, foarte negru, lucind în penumbră, și care unui străin i-ar fi părut sinistru, era zidul ei de apărare, idolul ei, piatra ei neagră de Kaaba.

3

FU O VARĂ SUMBRĂ. Închisă în casă, stînd cea mai mare parte a timpului cu obloanele trase sub pretextul căldurii, scoțînd, singură, niște *fortissimo,* care sunau oarecum absurd în salonul acela întunecat, ea își consolida vocația de primadonă și totodată dragostea ei pierdută pentru Guy de Tissot. Afară, piața cea mare — vast patrulater părăsit — era albă de soare și de praf, un adevărat deșert.

Bernard, fratele mezin al lui Guy, veni toamna în permisie. Înalt și brun, cu ochii foarte negri, avea totdeauna o înfățișare gravă. La optsprezece ani se lăsase de învățătură ca să se înroleze. Cei mai mulți tineri de vază din Chazelles ajunseseră ofițeri. Numai el se întoarse cu galoane de lînă — era caporal. De altfel, cum sosise în conacul din Vernier, își îmbrăcase un costum civil vechi.

Îndată ce află de prezența lui, Lydia dori să-l vadă. Își luă bicicleta din fostul grajd, devenit debara, remiză, hambar; tot acolo se întindeau și rufele la uscat atunci cînd ploua. Pentru întîia oară, după săptămîni de-a rîndul, ieși prin poarta domeniului. Încerc să mi-o imaginez, în veșmintele acelei epoci pe care n-am cunoscut-o. O văd cu o mică tocă pe cap, lăsîndu-și părul desfăcut să-i fluture pe umeri, într-o bluză de pînză de culoare ecru, cu guler alb, într-o fustă-pantalon bej, cu ciorapi negri și niște ghetuțe cu tocuri care nu trebuiau să fie foarte comode la pedalat. Erau patru kilometri pînă la cătunul Vernier. Ieșeai din tîrg pe la sud, tăind de-a curmezișul șoseaua națională. După un ușor urcuș, ajungeai pe un platou bătut mereu de vînturi. Trei mori stăteau înfipte în profunzimea peisajului. Orizontul era mărginit de o panglică verde și roșie, pădurea din Blézy. Trebuia s-o iei de-a lungul lizierei pădurii, pe o potecă plină de gropi, ca să dai de Vernier.

Trecînd de-a dreptul prin pajiștele dindărătul conacului și sărind o barieră albă, Lydia și Bernard se duseră să se plimbe în pădure. Fata își afișa melancolia, misterioasă și ostentativă, ca și cum ar fi jucat pe cocheta. Bernard rămînea tăcut și întunecat. Lydia, ca să producă mai mult efect, trebui să scoată niște suspine prelungite și, deodată, să izbucnească în lacrimi, înainte ca el să se fi gîndit s-o întrebe ce-o frămînta. Atunci își deschise inima și-i spuse tot: despre dragostea pentru Guy și cariera ei distrusă. Se lăsă în genunchi

lîngă un copac, apoi se prăbuşi, cu faţa în frunzele moarte. Hohote de plîns îi scuturau umerii şi făceau să-i tremure valurile de păr. Bernard se aşeză lîngă ea. Continua să tacă. După o clipă, întinse braţul, îi apucă mîna îmbrăcată într-o mănuşă albă şi o trase spre el, silind-o să se ridice şi repetînd mereu :

— Nu mai plînge, nu mai plînge.

Lydia se ghemui, se cuibări într-însul. Stătea din nou nemişcată. Spuse :

— Aş vrea să fiu băiat, să mă duc şi eu pe front. M-am săturat de viaţă. Aş avea cel puţin o moarte glorioasă. Aş vrea să sar din tranşee, s-o pornesc la atac, să trăiesc acele clipe în care eroismul îţi umple inima, şi s-o sfîrşesc astfel pe cîmpul de bătaie, pe cîmpul de onoare !

Bernard îşi retrase brusc braţul şi ea căzu pe spate.

— Ce te-a apucat ? întrebă ea.

— Te rog să mă ierţi. Tranşeele, asaltul, eroismul sînt aşa de departe de ceea ce-ţi închipui tu. N-ar fi trebuit să mă enervez.

Se apropie iar de dînsul, cu capul aproape pe genunchii lui. Bolta de fagi, deasupra ei, era toată roşie.

— Un cîmp de bătaie ! Fireşte, cuvîntul, în toate cărţile pe care le-am citit în copilăria noastră, face impresie. Dar cele din războiul de acum, ştii ce sînt ? Închipuieşte-ţi nişte imense depozite de murdării, care se întind la infinit. Căşti sparte, bidoane cu pîsla putrezită, fier ruginit, sîrmă ghimpată răsucită, şcrabe vechi, bucăţele de pînză, de hîrtie, presărate pe pămîntul desfundat, băltoace cu noroi, cioturi de copaci. Şi carne omenească, oase... Cărţile noastre vorbeau de răniţi, de un glonte prea curat, de credincioasa ordonanţă — feciorul de casă din viaţa civilă, care — inimă vitează ! — îşi aduce înapoi ofiţerul pe umerii lui. Dar zilele în care se strîng răniţii cu sutele, cu miile, cînd plîng şi gem toţi deodată, aşteptînd îngrijirile, care nu mai vin... Fiecare merită mila noastră nesfîrşită. Fiecare suferă şi-i disperat, unii se roagă să li se uşureze durerile, alţii să fie lichidaţi. Dar cine se uită la ei ? Nici nu-i posibil. Mai tîrziu, cînd lumea se va gîndi la războiul de faţă, la milioanele de oameni care au primit să alerge înaintea obuzelor şi a mitralierelor, se va spune că am înnebunit cu toţii.

Bernard de Tissot o ajută pe Lydia să termine mişcarea începută şi să-şi pună capul pe genunchii lui.

— Vrei un exemplu ? Era în toiul unui atac. De astă dată, totul mergea bine, foarte bine. Se făcuse înainte o lungă pregătire a artileriei. Nu ni se opunea rezistenţă de loc sau aproape de loc. Alergam pe pămîntul acela desfundat, răscolit, mă vîram cînd într-o groapă, cînd în alta, mă încleştam, mă opinteam, cu puşca în mînă, săream, cu toate că aveam casca în cap, bidon, cartuşiere, mască de gaz, moletiere, alergam în zigzag şi, în timpul acesta, trebuia să ochesc o altă groapă, să mă turtesc în fundul ei, să mă fac una cu apa, cu noroiul, cu pămîntul, cu fierul vechi, ca să nu mă vadă cei de peste drum, şi asta pentru cîteva secun-

de, pînă ce făceam un nou salt. Dar iată că deodată se trage în noi din spate. În înaintarea noastră rapidă, neglijasem o cazemată plină încă de soldați germani. Am întors armele împotriva lor și, după un scurt schimb de focuri, oamenii încercuiți n-aveau altceva de făcut decît să se predea. Nu știu cine a avut atunci ideea să ne folosim de aruncătoarele de flăcări. Spun nu știu cine, căci toată lumea a fost de acord. S-a strigat celor din cazemată să arunce armele și să iasă unul cîte unul, cu mîinile în sus. De cîte ori ieșea cîte unul era pîrjolit cu aruncătoarele de flăcări. Au fost opt. I-am spus unui camarad: „E îngrozitor ce facem!“ Mi-a răspuns: „Dar bine, ticăloșii ăștia au tras pe la spate!“

Vorbind, Bernard mîngîia ușor părul Lydiei, cu vîrful degetelor, într-o mișcare lentă și repetată, asemănătoare cu efortul mintal prin care încerca să descurce ițele gîndurilor sale.

— Iată ce se numește un asalt și ce este eroismul. În cele mai multe cazuri, sîntem niște simple mecanisme. Lungile marșuri forțate, exercițiile ne lasă cu creierul golit. Faci un marș de patruzeci de kilometri, cu toate efectele militare pe tine. Ești atît de obosit că nu-ți vine nici să mai gîndești. Apoi străbați un cîmp de vreo doi, trei kilometri, alergînd de la o tufă la alta, de la un copac la altul, aruncîndu-te din cînd în cînd la pămînt. Apoi cîteva sute de metri tîrîș. Și atunci, după o dușcă bună, cu baioneta la armă, scoțînd urlete sălbatice, te zvîrli înainte. Oricare dintre noi,

luat de iureș, este un erou. S-a găsit metoda de a fabrica mii și milioane de asemenea eroi.

Lydia ridică ochii spre Bernard. Flăcăul în permisie continua să vorbească, mîngîindu-i părul. Dar vorbea oare pentru ea?

— Povestea cu aruncătoarele de flăcări încă nu-i nimic. După cîteva săptămîni, fiind de patru zile în prima linie, am primit ordin să atacăm. Statul-major stabilise în planul său că regimentul va pune stăpînire pe un sat, adică pe ceea ce mai rămăsese din el, cîteva ziduri dărăpănate. Nici clopotnița nu mai exista.

Strecurîndu-ne prin șanțuri, avansasem sub un puternic bombardament. Compania noastră era în frunte. Venise un moment cînd era imposibil să mai înaintezi. Ne era destul de greu chiar să și rămînem pe loc... Eram sub un tir nimicitor de baraj. Mă gîndesc că dacă nu ne-am dat înapoi, e pentru că, buimăciți cum eram de tunetele exploziilor, zguduiți, orbiți, acoperiți de țărînă, nu mai aveam putere să ne mișcăm.

Ne pisau de patru ore și nu mai simțeam nici în capul, nici în oasele noastre decît vacarm. Și totuși, la capătul celor patru ore, un ordin străbătu secțiile: „Înaintați!“ Atunci s-a întîmplat un lucru de necrezut pentru un creier de militar: nimeni nu s-a mișcat. Șefii de secții zbierau mereu: „Înainte!“ Unul dintre ei s-a aruncat în afara tranșeii, sperînd că va fi urmat. Nu înaintase nici cinci pași și fu secerat de o mitralieră. Am văzut subofițeri care încercau să împingă oamenii

lor, să-i scoată afară din șanț. Dar oamenii se lăsau să cadă înapoi, parcă n-ar mai fi fost nici un nerv în corpul lor, nici un mușchi capabil de a fi comandat. Șefii de secții au continuat să strige : „Înainte ! “ Compania a rămas pe loc. Au amenințat că vor pune propria noastră artilerie să ne bombardeze, dar se părea că nu mai puteau cădea mai multe obuze decît cădeau, și nici nu mai putea fi vorba de frică, de amenințări, de argumentări : ieșirea din șanț era imposibilă, asta era tot.

În aceeași seară, regimentul a fost înlocuit, trimis în spatele frontului și consemnat.

A doua zi, a fost adunată culpabila noastră companie. Am fost așezați în front, în poziție de drepți, fără arme. Se părea că era vorba să fie înaintați consiliului de război toți caporalii și caporalii-șefi. Apoi au preferat o altă soluție. La dreapta mea era un camarad, Bertin, la stînga mea Lefrançois, în față Buchais, Rodriguez și Cadier. Îți spun numele lor, care n-are nici o însemnătate pentru tine, pentru că eram la locurile noastre, cum mai fuseserăm de o sută de ori pînă atunci, eram între noi, ca la o inspecție, o trecere în revistă, ca la apel. Dar știam că nu-i același lucru. În față, erau ofițerii noștri, încă vreo cîțiva din regiment, și alți cîțiva pe care nu-i cunoșteam. Stăteau în grupuri mici, tăcute. Deodată se auzi un ordin : „Numărați-vă cîte zece ! “

În fiecare secție, oamenii au început să numere. Era ca un singur glas care intona un fel de cîntec, ceva ca o fugă, transmisă repede

de la un rînd la celălalt. Se dădu ordin acelora cărora le-a revenit să spună numărul zece să iasă din front. Se strînseră șapte oameni, pentru că nu mai eram foarte numeroși. Erau unii pe care-i cunoșteam numai din vedere, un omuleț de vreo patruzeci de ani, tată a trei copii, unul înalt și slab, foarte popular, unul pe care ceilalți nu-l iubeau, dimpotrivă... Erau doi din secția mea : Cadier, care stătea în față, și un altul, Gérard Peyre, de care eram legat. Trăiserăm luni de zile cot la cot, scăpînd de aceleași gloanțe, împărțind aceeași bucată de pîine, același vin, aceiași păduchi, aceeași oboseală, aceeași teamă, aceleași rîsete. Numărase „zece“. Cînd i-au ordonat să iasă din front, s-a uitat la noi ceilalți din secție. Nu-și putea lua ochii de la noi.

Au fost duși la închisoare. După două zile au trecut prin fața consiliului de război. În timpul acestor două zile, noi am fost consemnați. Încă nu înțelegeam prea bine despre ce-i vorba. Circulau zvonurile cele mai neverosimile. Dar a treia zi am fost treziți înainte de ivirea zorilor. Am fost aliniați, ca pentru o trecere în revistă, formînd trei laturi ale unui pătrat. A patra latură o constituiau stîlpii de execuție, șapte stîlpi. Plutonul de execuție era format din senegalezi. Și regimentul nostru era înconjurat de două batalioane de senegalezi, deoarece le era teamă de reacția noastră.

Era ziua nămiaza mare cînd au fost aduși la supliciu camarazii noștri. Nu eram în rîndul întîi și n-am văzut mare lucru. După sal-

vele și loviturile de grație, am fost puși să defilăm în pas cadențat. Cei mai mulți plîngeau. Unii vomitau.

Bernard tăcu, continuînd să mîngîie cu același gest părul Lydiei. Fata, răsucindu-și bustul și talia, se întoarse să vadă obrazul disperat al tovarășului ei. Murmură :

— Bietul Bernard.

Avea aceeași mișcare a buzelor care părea să exprime mereu o foarte ușoară ironie, chiar atunci cînd nu-și bătea joc de loc, ca în momentul de față, și aceleași două linioare misterioase, în colțurile gurii, și mereu aceeași afectuoasă gingășie pe fiecare buză, ușor umflată.

— Nu ne revoltasem, spuse Bernard. Nu ne răzvrătisem. Pur și simplu, ni se spusese : „Înainte !" și noi nu putuserăm înainta.

Lydia luă o mînă de-a lui Bernard și o sărută.

— Nu-mi săruta mîna. Detest gestul acesta de umilință. Nu sînt o ființă demnă de respect. Sînt numai un erou care a numărat șase în loc să numere zece.

— Nu-i umilință, spuse Lydia, din nou gata să plîngă.

Trase mîna lui Bernard pînă la obrazul ei. Bernard începu s-o mîngîie pe față, pe gît, pe umeri. În același timp îi spunea :

— Am înțeles că statele duc totdeauna două războaie în același timp : unul împotriva dușmanului și unul contra propriilor lor cetățeni, pentru a-i sili să se bată. Al doilea nu-i mai puțin crud decît primul.

Se lipi de Lydia. Ea îi primea mîngîierile și se lăsă sărutată pe gură. El îi descheie bluza, îi dezveli sînii, căută pielea sub rochie, mai sus de ciorapii negri. Lydia se lăsă furată de plăcere. Alți băieți îi deschiseseră gustul.

— Vrei ? O întrebă Bernard.

— Da.

Scînci.

— Ușurel.

— De ce ?

— Mă doare puțin.

— E pentru prima oară ?

— Desigur. N-ai bănuit ?

— Atunci poate că n-ar trebui...

— Ba da, ai mei n-au vrut să intru la Conservator, se gîndesc că toate cîntărețele sînt niște tîrfe. Vreau să le arăt că nu-i nevoie să fii artistă...

Dar, cu toată voința ei, avea teamă și trupul începu să-i tremure.

— Nu-ți fie frică, îi spunea Bernard.

Ea tremura sub el. Bernard încerca s-o liniștească, vorbindu-i. Lydia tremură pînă la sfîrșit.

După aceea se uită la Bernard, surîzînd, dar el părea mai disperat ca niciodată. Se întoarseră acasă, străbătînd încet pădurea. Sosiră la liziera ei. Era o frontieră între lumea sexului, a obscurităților sale, și universul de toate zilele. O pajiște se întindea în fața lor și trebuiau s-o treacă. Dincolo se afla micul castel.

— Trebuie să-ți fac o mărturisire, spuse Bernard. Și ai mei s-au pus de-a curmezișul

vocației mele. Le-am spus-o părinților de cum am sosit în permisie... S-au înfuriat. Nu mă au decît pe mine. Și mie trebuie să-mi lase castelul, ogoarele, numele. Dar nimic nu mă va opri. În timp ce-i împușca pe camarazii mei, am luat o hotărîre, aceea de a mă face preot. Nimeni nu mă va împiedica, dacă mă întorc viu, dacă nu mă ucide inamicul sau mă execută autoritățile militare franceze, într-o zi cînd se va trage în soldați drept avertisment.

Străbătură pajiștea, ținîndu-se de mînă. Iarba uscată o zgîria pe Lydia pe picioare.

4

DUPĂ TERMINAREA RĂZBOIULUI, soții Lafforgue se văzură complet ruinați. În timp ce fiecare se pregătea să se arunce în veselul carnaval al anilor douăzeci, ei fură siliți să ia drumul exilului. La Chazelles, nu puteau duce o viață de oameni săraci și nu vedeau nici un mijloc să cîștige vreun ban acolo.

După multe discuții între tată, mamă și fiică, se hotărîră să plece și să se instaleze la Pau. Erau cît pe ce să aleagă Nisa sau Monte-Carlo. Dar englezii care luaseră parte la partidele de vînătoare cu cîini din pădurea Blézy le afirmaseră adesea că Pau era cel mai distins oraș de pe continent, aproape o citadelă britanică. Exista acolo cazino, se juca golf, tenis, se vî-

nau vulpi. Uitînd că plecau tocmai pentru că nu-și mai puteau permite asemenea distracții, familia Lafforgue fu încîntată. Se mai spunea că aerul era bun pentru plămîni, climatul „sedativ, ceea ce ar fi excelent pentru nervii Lydiei. O clientă a doctorului Millas, bolnavă de piept, s-a întors însănătoșită de acolo. Alte persoane, care locuiseră la Chazelles, familia Cachelan, se instalaseră de cîțiva ani aproape de Pau, la Jurançon. Astfel încît orașul ales de soții Lafforgue nu le părea cu totul necunoscut.

Domnul Lafforgue își aminti chiar că familia sa era originară din Sud-Vest. Cu un secol și jumătate mai înainte, un Lafforgue venise din Bagnères-de-Bigorre la Angers, și, puțin mai tîrziu, descendenții săi s-au stabilit la Chazelles. Lafforgue era un nume meridional, răspîndit în Pirinei.

Trecuseră ani de cînd i se interzisese să urmeze Conservatorul și de cînd, într-o după-amiază, fata se dăduse pentru întîia oară unui băiat. De atunci ea s-a mai dus și cu alții în pădurea Blézy. Descoperise curînd că natura o înzestrase cu o senzualitate nesățioasă și nu vedea nici un motiv să lupte împotriva acestei înclinații. Era reversul nefericirii sale, răzbunarea secretă pentru că i se zdrobise viața. Căci ura împotriva acelora care o împiedicaseră să devină cîntăreață nu se micșorase. Lydia căuta singurătatea. Părinții ei încercară s-o mărite dar ea îi respinsese pe pretendenți. Se spunea că are un caracter rău.

— Cu caracterul ei şi cu războiul ăsta care a ucis toţi tinerii, are să rămînă fată bătrînă, spunea mama ei.

Cînd fu în preajma majoratului, visă din nou să fugă. Dar un gînd o aduse la disperare. Era prea în vîrstă pentru Conservator, pentru cariera de cîntăreaţă. Viaţa îi fusese distrusă. Iar în ce priveşte libertatea, cei douăzeci şi unu de ani îţi acordă un drept iluzoriu. Adevăratul majorat îl atingi cînd nu mai depinzi din punct de vedere financiar de părinţii tăi. Atîta timp cît te hrănesc, trebuie să-i asculţi. Lydia făcea parte dintre acele tinere fete care nu fuseseră învăţate să practice vreo meserie.

Astfel încît rămase la părinţi, şi cînd veni vorba de plecarea din Chazelles, se pregăti să-i urmeze.

Viitorii exilaţi vîndură ultimele terenuri care le mai rămăseseră. Cumpărătorul fu un văr îndepărtat, Pierre Léan.

Avînd o moară pe podiş, socotit drept ţăran şi ţinut departe de societatea din Chazelles, cu care de altfel nici nu-i ardea să se amestece, nu avea decît o singură chemare, o singură grijă, o singură plăcere : să se îmbogăţească. Făcuse negoţ cu cereale în timpul războiului. Cumpărase mai multe parcele de la Lafforgue, care, de multă vreme îşi luase obiceiul, cînd avea nevoie de bani, să vîndă o bucată de teren mai îndepărtat sau mai puţin productiv. De astă dată, cînd ieşiră de la notarul Carré, soţii Lafforgue nu mai posedau nimic, în afară de casa şi parcul lor, dar acestea erau sacre, juraseră să nu se atingă de ele. Pierre Léan putea

să înceapă a se considera printre marii proprietari din Chazelles. Cei patru copii ai săi — feciori — nu vor duce lipsă de nimic ca să se arunce în viaţă.

Familia Lafforgue făcu mai întîi o călătorie de recunoaştere. Cînd ajunseră în gara Pau, cele trei mari litere roşii zugrăvite pe zid le făcură o impresie ciudată. Un oraş a cărui originalitate era că se mulţumea cu un nume format numai din trei litere. Pau ! Se obişnuiau cu cuvîntul, învăţau să-l pronunţe într-un fel foarte rotunjit, cu rezonanţe. Dar, în unele zile, nu se ştie de ce, silaba asta începea să le pară neobişnuită, exotică.

Ieşind din gară, familia Lafforgue văzu mai întîi palmierii, plantaţi în tot lungul unei grădini care urca pe spinarea unei coline. Sus, în vîrful ei, ţi se înfăţişa, pe o mare întindere, partea cea mai maiestoasă a oraşului : castelul lui Henric al IV-lea, marile hoteluri, bulevardul suspendat, semănînd cu un balcon. Mai multe omnibuse ale hotelurilor aşteptau sosirea trenului. Călătorii noştri erau să se urce în cel mai frumos, apoi, amintindu-şi că era luxului se încheiase pentru ei, luară o droşcă. Stînd faţă în faţă, Lydia deoparte, părinţii de cealaltă, pe nişte banchete care-şi pierduseră supleţea, urcară încet, în pasul calului, pe lungul povîrniş care ducea spre centru.

Oraşul nu le displăcu. Singurul lucru cu care nu s-au obişnuit niciodată pe de-a întregul a fost accentul din Béarns. Ei proveneau, de fapt, din nordul Loarei. Una din mîndriile lor era că vorbeau fără accent. Pronunţau o sigură

propoziție și era destul ca să vezi că erau originari dintr-o altă regiune, unde se vorbea în mod distins, fără a cînta și fără a-l rula pe *r*. Era modul lor de a arăta în fiece clipă distanța care-i separa de ceilalți.

Domnul Lafforgue se duse la *Automobil-Club* cu o scrisoare a președintelui secției din Angers. Rugat să aștepte, el, unul dintre primii proprietari de automobil, se simți cam jignit. În sfîrșit își făcu apariția un omuleț cu bărbia voluntară, cu mai multe panglici la butonieră, care veni să-i ceară scuze.

— Sîntem istoviți. Prințul de Galles a sosit la Pau incognito. I se va face totuși o recepție la *Cercul englez* și *Automobil-Clubul* nu poate rămînea nepăsător. Prințul vine deseori la Pau să vîneze vulpi.

Președintele *Automobil-Clubului* își împinse bărbia înainte, ca și cum ar fi luat poziție de drepți în fața monarhiei britanice. Domnul Lafforgue va afla mai tîrziu că această demnă persoană oficială fusese, într-o viață mai trivială, negustor de grîne. Lăsîndu-și bărbia în stare de repaus, adăugă pe un ton confidențial :

— Vine aici mai ales să facă chefuri. Ultima oară și-a petrecut seara la *Kennaway's*.

— La *Kennaway's?* Nu cunosc încă orașul.

— E o cafenea... de un gen ceva mai special.

— Înțeleg, spuse domnul Lafforgue, care, neștiind ce să mai adauge, întrebă : Prințul mai cade așa de des de pe cal cum se zicea ?

— E o legendă, îl asigură negustorul de grîne.

— Am vînat, în ținutul meu, în pădurea din Blézy, împreună cu un membru al familiei regale, lordul Harewood. Nu era un călăreț prea bun.

Grație acestui preambul monden, domnul Lafforgue obținu o recomandație pentru un loc de contabil la un mare garaj din piața Clemenceau.

Proiectul pe care-l concepuseră expatriații din Chazelles prevedea că, în timp ce domnul Lafforgue va exercita o meserie — de contabil, pentru că s-a nimerit astfel — doamna Lafforgue și Lydia vor deschide o cofetărie. Era un comerț plăcut, foarte potrivit pentru femei, și, după cît li se părea, potrivit și cu lipsa lor de experiență.

Descoperiră, aproape de castel, o prăvălie de închiriat. Aproape de castel, era bine. Vor avea o clientelă de turiști. Vor vinde specialitatea ținutului „pietricica vadului".

În prelungire, la același nivel cu prăvălia, se afla un apartament. Ferestrele din spate dădeau spre o viroagă, Hédasul, care mergea de-a lungul orașului, astfel că, în partea dinspre stradă, erai la parter, iar spre viroagă la etajul al treilea. Viroaga închidea odinioară orașul în partea de nord. Se unea cu vadul de la piciorul castelului situat în vîrful cel mai înalt al colinei pe care fusese clădit orașul Pau, castelul fiind astfel proteguit de două șanțuri naturale.

Mărindu-se, orașul încălecase viroaga Hédas, în care nu curgea de altfel nici cel mai mic rîuleț. În fund se zăreau niște cocioabe unde locuia o mulțime de spanioli nevoiași. Locuitorii orașului nu se aventurau niciodată în văgăuna ceea. Astfel, decăzuți și sărăciți cum erau, soții Lafforgue aveau posibilitatea, aplecîndu-se numai pe fereastră, să se convingă că aveau o situație foarte favorabilă în raport cu o bună parte a omenirii. Dar nu e sigur că vederea Hédasului le-ar fi inspirat vreodată asemenea păreri. Cui i-ar fi venit în minte să se compare cu spaniolii aceia, sau să-i considere oameni ?

De lîngă acest Hédas, cu mulți ani mai tîrziu, avea totuși să răsară un scriitor. Se numește Celou Arasco. El a lăsat o carte in care a zugrăvit viroaga pe care a numit-o „coasta Răufăcătorilor". Ceea ce i-ar fi uimit pe soții Lafforgue. Celou Arasco a murit de tînăr, pradă unui destin nedrept, ca, de altfel, cea mai mare parte a destinelor.

Soții Lafforgue nu uitară să-i viziteze pe compatrioții lor, soții Cachelan. Era o pereche căsătorită de vreo treizeci de ani, amîndoi îndrăgostiți de natură, și locuiau într-o casă cocoțată pe coastele Jurançonului. Jean-Pierre Cachelan era șef de șantier la o mare întreprindere de lucrări, și nu se simțea bine decît în aer liber. El evocă pădurea din Blézy, făcîndu-le soților Lafforgue o primire amabilă. Soția lui Cachelan purta părul tuns după moda nouă, în stil modern. Domnul și doamna Lafforgue o găsiră simpatică.

În tot cursul acestei prime călătorii, Lydia îi urmă pe părinții ei, prefăcîndu-se a fi indiferentă. De vreme ce i s-a zdrobit viața, restul puțin o interesa. Dar, în adîncul sufletului, era mîhnită că a părăsit casa, grădina englezească, refugiul ei, mai cald, mai fericit, mai sigur decît sînul matern.

Familia Lafforgue mai petrecu o lună la Chazelles, punîndu-și la punct treburile și făcînd vizitele de adio. Deși nimeni nu se lăsa înșelat, ei afirmau : „S-au schimbat vremurile. Începe o epocă nouă, postbelică. Nimeni nu mai poate sta inactiv. Sînt hotărîți să se lanseze în afaceri". Și adăugau : „Am ales Pau pentru fiica noastră. Are plămînii cam slabi". Nimeni nu clipi măcar, deși, în fiece zi o puteai auzi pe fata cu plămînii slabi vocalizînd și scoțînd niște *si* bemol-*la*, care răsunau pînă în capătul celălalt al pieței.

În sfîrșit, veni adevărata plecare. Trebuiau să se gîndească la tot, să aleagă dintre vecini pe aceia cărora le vor încredința cheile și paza domeniului. Lafforgue cumpără un paner de răchită în care să stea Trilby în timpul călătoriei.

— Și bătrîna broască țestoasă ? întrebă deodată Lydia.

— Ea a stat totdeauna aici, cu familia noastră, spuse domnul Lafforgue. Va continua aceeași viață și după ce vom pleca noi. Ne vom întoarce într-o zi, sînt sigur de asta, și o vom găsi aici așa cum e acum. Tot așa și grădina, și casa, vor rămîne la fel. Ne vom întoarce.

Îl cuprinse emoţia.

Familia Lafforgue n-a vrut să fie însoţită la gară de prietenii lor. Cînd se treziră singuri, pe peronul de pămînt bătătorit, îşi simţiră inima strînsă. Auziră locomotiva cu aburi, înainte de a o zări la cotitură. Suflul voluminoasei maşini îi atinse în trecere. Abia urcaseră scara înaltă a vagonului şi îşi aşezară bagajele în plasă, că trenul o şi porni, gîfîind, pentru a-i smulge din ţinutul lor, din fericirea lor. Linia ferată traversa cîmpul din spatele fabricii de sandale, înconjura platoul; trenul luă viteză, dezvălui o clipă, în depărtare, un colţ al pădurii Blézy, care se pierdu îndată, şi nu mai văzură decît un imaş necunoscut, defilînd dincolo de firele telegrafice care urcau şi coborau de la un stîlp la altul şi care evocau pentru Lydia un portativ interminabil pe care descifra vaietele melodioase, bocetul nefericirii sale. Soţii Lafforgue, în compartimentul cu banchete de lemn, nu îndrăzneau să privească unul spre celălalt, deoarece ochii le erau plini de lacrimi.

5

IAT-O PE LYDIA LA PAU. De astă dată, cînd iese din gară, priveşte din nou urcuşul spre bulevard, spre grădina etajată în care cresc palmieri şi mimoze, încercînd să retrăiască impresia primei sale călătorii. Dar ochii

ei s-au şi schimbat. S-au familiarizat cu larga promenadă suspendată şi balustrada ei de fontă. Bulevardul care urcă nu-i mai este necunoscut. Lydia ştie unde duce.

De multe ori, în anii ce-au urmat, Lydia, trecînd prin cartierul gării, va ridica ochii spre mimoze şi bulevard, încercînd să regăsească prima imagine a oraşului, acea carte poştală ilustrată care n-are nimic pe verso, cînd nu cunoştea decît ceea ce se găsea în cîmpul ei vizual. Ea ştia că prima impresie pe care o avem despre peisaje, oraşe, chiar şi despre fiinţe omeneşti, n-are nici o valoare deosebită în afară doar de caracterul ei fugitiv. Ceea ce căuta, acea amintire greu de regăsit, prin desişul anilor petrecuţi în oraşul acuma prea cunoscut, era savoarea exilului din primele clipe.

Familia Lafforgue îşi încarcă bagajele într-un taxi care-i duce la hotelul *Mărul de aur* unde trebuie să stea în pensiune pînă ce prăvălia şi apartamentul din prelungirea ei vor fi gata şi vor sosi din Chazelles lăzile cu lucruri. *Mărul de Aur* e situat în plin centru, dar mai seamănă cu un loc de popas pentru caii de diligenţă.

A doua zi, domnul Lafforgue îşi începe munca de salariat. De acum înainte, toată ziua va sta închis într-o cuşcă cu geamuri, în fundul unui garaj, în faţa unor caiete groase pline de cifre şi a unui teanc de facturi. Lumina cade printr-un geamlîc. Domnul Lafforgue nu-şi scoate de pe cap cascheta de sportiv care-i apără ochii şi chelia. Înainte

de război, fruntea înaltă şi mustăţile de gal îl făceau să treacă, după părerea generală, drept un bărbat bine. Acum, nu mai sînt la modă asemenea mustăţi. Şi-a lăsat numai o simplă periuţă sub nas. Seamănă cu orice contabil de cincizeci de ani.

Femeile îşi petrec timpul pe şantierul magazinului şi al apartamentului, pentru a supraveghea lucrările. Doamna Lafforgue, veselă din fire cum e, se distrează ca un copil, rîde la cel mai mic fleac şi la fiece glumă a lucrătorilor. Lydia se plictiseşte. Evadează adesea ca să-l plimbe pe Trilby. Hoinăreşte în preajma castelului. Se sprijină în coate pe vechiul parapet de piatră, cu faţa spre Pirinei. Pentru întîia oară priveşte cîmpul ruginit de toamna din Béarns. Romanticul peisaj e diferit de cel pe care l-a părăsit. E o „panoramă" pe care vin s-o admire turiştii. Pe zi ce trece, îmbinarea aceasta complexă, alcătuită din planuri suprapuse — şesul de pe malurile vadului, coastele, colinele mai îndepărtate, în sfîrşit munţii cu culorile lor schimbătoare — i se pare mai puţin stranie. Descoperă mici castele pe coastele Jurançonului şi se obişnuieşte să distingă unul de altul vîrfurile pe care i se pare uneori că le poate atinge cu mîna. Zilele acestea, munţii sînt de un albastru închis, şi conturul lor e de o precizie halucinantă. Lydia a şi aflat că asta anunţă ploaia.

Un domn cu barbişon, cu o pălărie de panama pe cap, străbate deseori piaţa. Cînd trece pe lîngă Lydia îşi scoate pălăria. O ia pe podul dinspre castel şi dispare în curtea interioară.

Fata aşteptă nerăbdătoare să se scoată pianul din depozit. A obţinut ca însoţitorul ei de fiecare clipă s-o urmeze şi în exil. E tot ceea ce a vrut să aducă din Chazelles. Părinţii au ales pentru înzestrarea apartamentului din Pau cîteva mobile din grămada ce-a fost adunată în casă de strămoşii lor. Lydia a pretins ca noua ei cameră să fie mobilată modern. Încăperea ei se deosebeşte cu totul de restul apartamentului.

Odaia pe care Lydia o ia în stăpînire e prea strîmtă faţă de lungimea ei, şi tapetul, cu dungile sale portocalii şi violete, scoate şi mai mult în evidenţă acest lucru. Fără pat, avînd numai un divan presărat cu perniţe de satin portacaliu, cu păpuşi şi arlechini de stofă. În mijlocul camerei, o masă ovală, cu picioare subţiri, e înconjurată de două fotolii mici şi de două scaune cu spetează ovală, îmbrăcate în catifea violetă, împrejmuită cu o panglică argintie.

Pe perete, cadre ovale cu rame argintii, conţin cîteva ilustrate — marchizi şi marchize — decupate dintr-un număr de Crăciun al revistei *L'Illustration*. Mai e şi un portret al lui Debussy. Cu şuviţa de păr care-i cade pe frunte şi cu gîtul dezgolit, muzicianul seamănă cu un senior de pe vremea Renaşterii florentine, un condotier brutal. Pe un scrin, e un bust mic al lui Wagner, ceva foarte comun, dar care a fost cumpărat cu mare greutate la Angers, în timpul războiului, pentru că magazinul de muzică nu mai voia să vîndă nimic nemţesc şi Wagner fusese aruncat în debara. Aproape de

divan, se află lampa de căpătîi, din fier forjat, care reprezintă un trandafir în vîrful unei tulpine aplecate.

Pe o etajeră ușoară, cîteva cărticele de un format neobișnuit sînt legate în pînză diferit înflorată și în nuanțe nedefinite. Sînt poeme persane traduse de Frantz Toussaint, extrase din Verlaine și, într-un volum ceva mai mare, *Prietenia amoroasă*, o carte tulburătoare, al cărei misterios autor semnează „X . . . "

Cînd privesc camera Lydiei, părinții și prietenii ei au aceleași cuvinte pe buze :

— E ceva modern !

Prăvălia și apartamentul pe care le-au găsit soții Lafforgue se află într-un imobil foarte vechi, o casă boierească a unui senior de la curtea bunicului lui Henric al IV-lea. Cînd trebuie plătită chiria, Lydia se urcă la proprietar — care ocupă ultimul etaj — pe niște scări impunătoare de piatră. Cofetăria ocupă o aripă. În cealaltă se află o mică tipografie, ale cărei mașini se aud bătînd ca o inimă mare și obosită. Între ele se află o poartă largă în două canaturi. Ea se deschide în fața unei curți rotunde, pavată cu bolovani ascuțiți, printre care crește un covor de mușchi. Soții Lafforgue găsesc că noua locuință din exil are, spre norocul lor, ceva aristocratic.

Într-o zi Lydia vede în curte un băiețel de vreo doi, trei ani. Poartă un șorț trandafiriu prea lung. Îi oferă o bomboană. El nu vrea s-o ia și începe să plîngă. Părinții lui, tipografii, văd scena de la fereastră și intervin. Îi explică Lydiei că i-au interzis lui Jacques să primească orice ar fi de la oameni necunoscuți. Interdicția e ridicată pentru Lydia. Astfel începe o mare prietenie între fată și băiețel.

Cei mai buni clienți ai cofetăriei, îndată după deschidere, sînt desigur ei doi. Lydia nu poate rezista și se îndoapă toată ziua cu ciocolată pînă ce într-o zi cade greu bolnavă. Din cînd în cînd și Jacques mănîncă prea multe bomboane și capătă indigestie. Doamna și domnul Béranger, tipograful, se supără. Timp de cîteva zile i se interzice să se mai ducă la cofetărie. Nu se știe cine-i mai pedepsit, copilul, Lydia sau doamna Lafforgue. Apoi supărarea trece. Jacques se grăbește să dezerteze din tipografia înțesată de mașini care nu prezintă nici un interes. E primit ca un erou în prăvălia de alături.

Pe o tejghea joasă sînt înșirate cupe mari de sticlă groasă pline pînă în vîrf. Vezi oușoarele de ciocolată cu lapte a căror culoare amintește de tot ce se topește în gură ; chiar alături, sînt tot oușoare dar de ciocolată neagră, foarte lucioase ; batoane înguste, cu umflături, pe care dacă le sfărîmi între dinți simți miros de violete ; toate nuanțele de caramele, de la cele mai deschise care par muiate în lapte, pînă la cele de culoare aproape mov, care au gust de rom ; dropsuri rotunde, compacte și translucide, care umflă obrajii copiilor ; fondante în culori pastel, care se topesc brusc sub limbă ; drageuri albe, roze, albastre, și bilișoare argintii care le însoțesc, fără a uita „pietricelele vadului " . . .

O întreagă estetică gustativo-vizuală, o întreagă filozofie a materiei, a metamorfozelor sale, a dispariției ei (admițînd că molecula originală este de zahăr sau ciocolată), fără a mai vorbi de aritmetică și infinita știință a numerelor, iată ceea ce Jacques, și într-o măsură oarecare, Lydia descoperă, contemplînd zi de zi aceste voluminoase cupe.

De cele mai multe ori, o găsești pe Lydia în cofetărie, șezînd pe un scaun înalt, la casa vopsită în cenușiu și trandafiriu. Jacques stă pe genunchii ei. Împreună, răsfoiesc *Vogue*. O lume a luxului se deschide în fața ochilor copilului, populată cu ființe și obiecte necunoscute în familie. Pentru Lydia sînt imaginile universului ei pierdut. Deodată îl pune jos pe Jacques, se ridică, intră în salonul aflat imediat în spatele prăvăliei și deschide pianul.

Alte imagini decît acelea din reviste îl pasionează pe Jacques. Sînt vignetele gumate reprezentînd insecte, moluște, plante exotice, minunile naturii, marile invenții, care se găsesc în pachețelele de ciocolată *Nestlé*, sau *Gala Peter*. El are un album cu locuri rezervate, pe o hîrtie groasă, spongioasă, de culoare cenușie, pentru fiecare din aceste vignete. În fața fiecărui pacheței de ciocolată, încearcă o mică emoție. Care pătrățel își va găsi vigneta sa ? Unele pagini se umplu mai repede decît altele. I se pare o minune a predestinației faptul că o poză a unei haliotide, în limbaj vulgar : ureche-de-mare după ce a călătorit multă vreme în tovărășia unei bucăți de ciocolată, termină

prin a-și găsi dreptunghiul destinat ei de cînd lumea pe pagina unui album ce se afla în posesia unui băiețel de pe o stradă veche de lîngă castelul din Pau. Leibniz n-a reflectat mai mult asupra armoniei prestabilite decît copilul acesta asupra legăturilor invizibile dintre album și poza care-i este destinată.

Adesea, Jacques dă peste o „dublă" și atunci Lydia trișează pentru el. La un alt pacheței de ciocolată, ridică ușurel frumoasa hîrtie glasată de un roșu aprins (cînd e vorba de *Nestlé)* sau de culoarea ciocolatei (la produsele *Gala Peter)*. Încearcă să descopere poza strecurată între ambalajul exterior și hîrtia argintată din interior. Uneori s-a lipit un colț și e greu s-o scoți. Dacă Lydia reușește s-o extragă, o dă lui Jacques și introduce „dubla", în locul ei. Pentru Jacques, care e din fire foarte cinstit, i se pare că se face ceva nepermis, operîndu-se asemenea schimburi. Dar nu îndrăznește să împărtășească scrupulele sale aceleia care procedează astfel ca să-i facă lui plăcere.

În sfîrșit, ca și cum toate aceste minunății n-ar ajunge, cofetăria oferă copilului o atracție suplimentară : o vulpe împăiată și transformată în cuier de umbrele. Este cea din urmă rămășiță a partidelor de vînătoare din anul trecut. Vulpea, în picioare, strînge între labele sale dinainte o bară emailată de care atîrnă mînerele umbrelelor.

Sînt destul de puțini clienți, dar Lydia și mama ei nu se neliniștesc din pricina asta. Nu încă. Deseori, pe la ora patru, prăvălia este invadată de școlarii care ies din clase. În timp ce

doi, trei dintre ei dau de lucru negustoreselor, cumpărînd puţin miambal sau acadele, ceilalţi şterpelesc din rafturi.

O doamnă bătrînă vine uneori să cumpere pastile de Vichy. E cel mai bun laxativ pentru ea, cel mai uşor. Poartă rochii liliachii, pălării extravagante şi şaluri roase. Picioarele n-o prea mai duc şi trebuie să i se ofere un scaun. Doamna Roustand devine curînd o figură obişnuită a cofetăriei. Ea povesteşte că fiul ei, un uşuratic, i-a mîncat averea. După care a murit într-un accident de motocicletă. Acuma, trebuie să plătească ea întreţinerea a doi băieţi pe care i-a făcut cu nişte femei, nişte creaturi, pe care n-a vrut să le vadă niciodată. Sînt băieţi frumoşi, de altfel, dar Dumnezeu ştie ce-o să mai fie cu ei, e înnebunită cînd se gîndeşte. Ea făcuse tot ce i-a stat în putinţă ca să-şi crească fiul ca lumea. Cînd preşedintele Sadi Carnot a venit odată la Lons-le-Saunier, de unde este ea originară, a aranjat în aşa fel ca băiatul ei — purta încă pantaloni scurţi — să recite poezia ocazională. Preşedintele i-a prevăzut un viitor frumos copilului care, după aceea, vai !... şi a dat mîna cu mama lui. În privinţa viitorului, bietul Sadi Carnot, dacă ar fi ştiut că acest Caserio... În toate povestirile doamnei Roustand nu-i niciodată vorba de bărbatul ei. E un mic mister. Există ea, fiul ei şi personaje ilustre.

— N-a fost prima dată cînd m-am apropiat de un şef de stat, continuă bătrîna, trăgînd de şalul care-şi pierde franjurile. Odată, la Compiègne, am dansat cu Napoleon al III-lea. Nu eram o doamnă de la curtea lui, dar el era un bărbat foarte politicos.

Lydia ascultă. Încă una care şi-a schimbat viaţa, care a vorbit prea mult de viitor şi care nu-şi găseşte consolarea decît în vise. Va fi şi ea, într-o zi, o bătrînică ridicolă, care vine să cumpere bomboane de cîţiva gologani ? Şi ea ar fi trebuit să cunoască suverani şi preşedinţi. Ar fi trebuit să vină s-o felicite în loja ei sau cel puţin în foaier. Pentru ei, ar fi învăţat să facă reverenţe.

Lydia, respirînd aerul din Pau, îşi dădu seama că noua ambianţă este, în mare, asemenea celei din Chazelles. E o comunitate în decădere. Epoca de aur a bogătaşilor englezi, cu proprietăţile lor, echipajele lor, cu partidele de vînătoare cu cîinii, a fost înainte de război. N-au mai rămas decît supravieţuitori bătrîni. Şi de cîte ori se întoarce prinţul de Galles, găseşte mai redusă şi mai îmbătrînită colonia supuşilor tatălui său. Tinerii preferă acum Coasta de Azur. Ieşind din oraş, prin parcul Beaumont, se pot parcurge kilometri întregi de lungi şi impozante bulevarde, cu vile aidoma unor palate şi grădini mai minunate decît acelea din Chazelles. Cea mai mare parte a porţilor aurite sînt închise, proprietarii plecaţi. Bulevardele mărginite de vile din marmură, cu uşile şi ferestrele condamnate, se aseamănă cu un imens cimitir, unde se înalţă nişte himerice mausolee.

5 — c. 300

6

ÎN TIMPUL PRIMEI IERNI, soţii Lafforgue se văd uneori cu familia Cachelan, foştii locuitori din Chazelles, instalaţi aproape de Pau, la Jurançon. Dar în primăvară — înainte de a fi apucat să devină buni prieteni — compatrioţii lor trebuie să părăsească ţinutul. Jean-Pierre Cachelan a acceptat să plece în Guineea, să conducă acolo importante şantiere. Deoarece nu vor să vîndă sau să închirieze proprietatea lor — au intenţia să-şi petreacă aici concediile — se hotărăsc să încredinţeze cheia soţilor Lafforgue, rugîndu-i să treacă din cînd în cînd, să „aerisească".

Lydia, uneori singură, alteori cu mamă-sa, şi adesea însoţită de micuţul Jacques, şi bineînţeles de Trilby, şi-a luat obiceiul să se ducă la Navarra. Acesta e numele proprietăţii. Se ia tramvaiul pînă la staţia terminus Croix-du-Prince. De aici, o iei înainte pe şoseaua naţională, o coteşti la dreapta şi treci o pasarelă peste un pîrîu. Dai apoi peste o fermă, unde cîteodată poţi cumpăra o sticlă de cidru. Apoi trebuie să te caţeri tot lungul unui drumeag plin de gropi, pînă ajungi la o răscruce. La stînga e o cărare care duce la castel, la dreapta e Navarra.

Cum întoarce cheia în uşa casei, o trăsneşte un miros de mucegai şi are o senzaţie de umezeală. Orbită de lumina de afară, ea înaintează pe pardoseala crăpată a încăperilor

aproape goale, pînă la ferestrele pe care le deschide. Împinge obloanele de lemn, înalte şi înguste, avînd cîte o gaură în formă de inimă. Apoi iese să facă înconjurul domeniului. Jacques aleargă pînă îşi pierde răsuflarea. Se dă de-a dura la vale, rostogolindu-se ca un butoi de la un capăt la celălalt al unei pajişti în pantă. Se ridică, se clatină pe picioare şi cade din nou în iarbă, izbucnind în rîs. Navarra, aflată pe muchia unei costişe, e aplecată ba într-o parte, ba în cealaltă. Singurul loc puţin mai neted este peronul nivelat din faţa casei. Pe zidul de la intrare şi de-a lungul aleilor interioare vezi numai trandafiri. Cu toată lipsa de îngrijire, florile sînt minunate. Lydia se întoarce totdeauna de acolo cu nişte buchete enorme.

Navarra, cocoţată pe costişe, e un paradis vertical. Poţi să te sui pînă la platoul care domină proprietatea, şi unde ţi se pare că eşti aproape de cer. Poţi să te adăposteşti în văgăunile lui. De asemenea, poţi pur şi simplu să visezi, şezînd pe banca din faţa casei.

În după-amiezile pe care le petrece la Navarra, Lydia se lasă în voia nostalgiei Chazellesului. Cuvîntul Chazelles de aici înainte e sinonim cu trecut, regret, tristeţe. Pau e prezentul. Un prezent odios? Nu ştie încă. E pe calea descoperirii oraşului, a oamenilor. Prejudecăţile ei cedează puţin cîte puţin. Şi apoi Navarra nu e nici Pau nici Chazelles, ci un sălaş în afara timpului. Casa părăsită, grădina invadată de ierburi sălba-

tice, îi dă o idee cam cum trebuie să arate propria ei casă lăsată în voia soartei.

Şi castelul din vecinătate îi reaminteşte conacul pe care l-ar fi putut avea ea, dacă Guy de Tissot n-ar fi fost ucis. Cui i-o fi aparţinînd ? În orice caz, nu maí sînt în situaţia de a se vizita cu castelanii. Şi chiar în acest modest Navarra ea n-a pătruns decît într-un mod oarecum umilitor, ca să-l „aerisească". Dacă părinţii ar fi lăsat-o să urmeze Conservatorul... O dată mai mult mînia îi înăspreşte privirile.

Jos, în cîmpie, Pau se luminează. Patru, cinci becuri încep să clipească. Lydia închide obloanele şi ferestrele casei bătrîneşti şi se întoarce cu braţele încărcate de trandafiri pentru camera ei. Totdeauna alege o floare mai viu colorată, rotundă, plină, cu petale catifelate, pentru vaza de cristal de pe pianul ei.

7

NICI PRIN GARAJ, nici prin cofetărie, familia Lafforgue nu-şi poate face multe relaţii. Măreţia lor de altădată îi împiedică de altfel să intre în legătură cu orişicine. N-ar vrea să se declaseze.

Mulţumită lui Jacques, prietenii lor cei mai intimi devin vecinii, tipografii. Ei intră într-un

nou sistem de relaţii sociale, cu totul diferite de cele pe care le aveau la Chazelles. Pentru domnul şi doamna Béranger, amiciţia ocupă un loc precis pe scara raporturilor umane. Există celula tată-mamă-copii, apoi familia, după aceea prietenii. Mai există şi personalul, credincios şi devotat, prin definiţie (cînd nu e astfel, vina o poartă „mentalitatea de astăzi"). Cuprinde pe maistru, cei doi lucrători şi femeia la toate. Ei sînt aproape asimilaţi familiei şi invitaţi să participe la petreceri şi înmormîntări. Tot astfel un prieten poate deveni atît de apropiat încît ajunge să se spună despre el : „E ca şi din familie".

Legăturile de familie şi de prietenie se dovedesc mai ales la sărbători. Ceremoniile îl apropie pe micul burghez francez din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea de primitivii descrişi de sociologi. Familia e invitată cu ocazia unui botez, a primei comuniuni, a unei căsătorii, precum şi la înmormîntări. În astfel de împrejurări, totul se face cu ostentaţie. Şi legăturile prieteneşti tot prin ceremonii se traduc : dineuri, petreceri, serate care încep a fi denumite *surprise-parties*. Mai există şi ieşirile în comun la cinematograf, o seară pe săptămînă, ieşirile la hipodromul Pont-Long, în duminicile de iarnă, şi partidele de pescuit, vara. Uneori, duminica după-amiază, bărbaţii se duc să vadă un meci de rugbi, pe stadionul Croix-du-Prince, şi să încurajeze cu strigătele lor pe jucătorii din Pau. Femeile se abţin.

— Să mă duc să văd cum se dă cu piciorul într-o minge! exclamă doamna Béranger.

Ea găsește că rugbiul e „un joc pentru brute". Critică fanatismul compatrioților săi. După meci, mulțimea se revarsă buluc afară din stadion și o ia încetișor spre centrul orașului. E ca un cortegiu.

— E destul să te uiți la mutra pe care o fac, și să fii atent dacă sînt gălăgioși sau tăcuți cînd pleacă și-ți dai seama cine a cîștigat, te asigură doamna Béranger.

Grupul de prieteni ai soților Béranger nu constituie o federație, ai cărei membri se bucură de egalitate. Dinamismul, gustul pentru autoritate al doamnei Béranger fac din casa ei o capitală. Toată lumea se adună la ea. Ca și în comunitatea sfinților, se pare că doi membri din bandă nu pot fi prieteni, direct, între ei. Prietenia se leagă prin doamna Béranger și casa ei. În ziua în care soții Lafforgue sînt adoptați de familia Béranger, ei devin, în mod aproape automat prieteni cu toată banda.

De unde vin prietenii doamnei și domnului Béranger? Un sociolog ar avea și aici un cuvînt de spus. Comerțul fiind esențialul în viața familiei Béranger, prietenii lor sînt în cea mai mare parte clienții tipografiei, care au trecut de la comenzile de facturi, hîrtie de scrisori și cărți de vizită la legături mai cordiale.

În sînul gospodăriei, elementul dominator este doamna Béranger. E o femeie puțin cam plinuță — doar cîteva kilograme în plus — și are un obraz din acelea ovale și netede, impregnate de blîndețe, care este de cele mai multe ori un semn de ipocrizie. Dar doamna Béranger e, din contra, sinceră și fără subterfugii. Ea spune ce gîndește și în mod cu atît mai firesc cu cît nu cunoaște îndoiala.

Domnul Béranger e aproape invizibil. De cîte ori poate, se duce la munte să pescuiască păstrăvi. Restul timpului e la cafenea unde „face o partidă". Cînd s-a întors din război, și-a găsit nevasta la conducerea tipografiei și, mulțumită ei, întreprinderea prosperase. S-a simțit de prisos, și indolența lui, plăcerea lui de a fi liber trece în propriii săi ochi — dar nu spune nimănui nimic — drept un efect al discreției sale. Acest pescar cu undița, acest jucător de cărți o fi poate un bărbat resemnat. Poate.

Soția lui Béranger nu a reușit numai în afaceri. A mai creat, în jurul casei, constelația de prieteni și viața asta de societate. Pune tot atîta rîvnă în distracții cît și în muncă, și tot ce întreprinde este solid. Cînd a hotărît ca prietenii ei să se distreze, ea nu concepe că s-ar putea să nu le facă plăcere sindrofiile ei. Cînd povestește o anecdotă bună, începe prin aceste cuvinte: „Trebuie să vă fac să rîdeți". Un incident în cursul unei ieșiri la iarbă verde, ca un termos spart, care a dat un gust prost cafelei, sau un invitat fugărit de un taur, este folosit și răsfolosit ani și ani de zile, și subliniat de fiece dată cu același rîs mecanic, dar sincer.

Printre obișnuiții lui Béranger, se observă mai întîi două grupe de cîte trei frați : Casadebat și Colette.

Frații Casadebat posedă două fabrici de țesătorie, una la Pau, cealaltă într-un sat din valea Aspei. Produc bascuri. Cel mai mare, Laurent, e un bărbat taciturn, totdeauna cu o beretă din fabrica lui pe cap. „Un urs", zice doamna Béranger. Mezinul, Paul, e un băiat înalt și slab, puțin trist, cu ochelari ; conduce fabrica din valea Aspei și se arată destul de rar, deși se bucură de multă simpatie. E primit ca un călător, ca un prieten venit de departe, și întîmpinat totdeauna cu bucurie. Dar cel mai popular este Raymond. Gras, jovial, o inimă de aur, el e omul de viață la toate petrecerile. Poartă *pince-nez*-uri care-i cad tot timpul pe jos și se sparg. Mai tîrziu, cînd va veni moda, își va pune ochelari de baga.

Al doilea grup de frați e constituit din Simon, Gilles și René Colette. Și ei sînt industriași. Au la Bizanos, o mahala de pe malul vadului, o făbricuță care produce piese de mecanică de precizie.

Simon Colette, mult mai în vîrstă decît frații săi (doisprezece ani îl despart de cel ce urmează), căsătorit și tată de familie, se ține mai deoparte. Gilles fusese cel mai strălucit. A terminat politehnica. După aceea, talentul său la geometrie s-a cam înecat în vinul alb de Jurançon. Și-a păstrat din inteligența lui mai ales o anumită agerime la răutăți. O mustață lată, neagră, îi barează obrazul. E însurat cu o argentineancă, Iris, care

i-a născut două fiice. Iris e o femeie drăguță, blîndă și veselă, pe care lumea o compătimește foarte mult. Întreprinderea fraților Colette merge prost, și i-a înghițit o mare parte din dota sa de fată bogată. Gilles e pe cale să bea și ce-a mai rămas.

Al treilea frate, René, e un băiat înalt, destul de seducător, cu toate că părul a început să-i încărunțească. Participă ca amator la curse de motociclete și brăzdează cîmpia într-o ciudată mașină cu trei roți, două în față, una în spate, un bolid cu marca Morgan.

Conform planului de organizare a fabricii, Gilles trebuia să fie creierul care concepe, René brațul care conduce și Simon administratorul. Dar proiectele lui Gilles zac pe masă, în timp ce el bea, aleargă după femei, sau mintea lui încețoșată se scufundă pentru o vreme într-o criză religioasă. Se pare că René își închipuie că prima destinație a atelierelor e să dreagă și să pună la punct motoarele motocicletelor sale și „Morganul" său. Cît despre Simon, lui nu-i mai rămîne decît să înregistreze deficitul în registrele sale corect ținute.

La început, Lydia se încurcă puțin în toate aceste cunoștințe noi, cele două grupe de cîte trei frați, Casadebat și Colette. Rămîne doar cu o impresie dominantă. Că nu puteau face o alegere mai bună — ea și părinții — decît orașul acesta pentru a se refugia în urma ruinării lor. Pau, după o perioadă de glorie, a pornit pe panta decăderii. Faimosul climat „sedativ" favorizează letargia și fiecare pare pradă unui vis. Ea însăși trăiește cu regretul Conservatorului în

inimă. Domnul și doamna Lafforgue visează la rangul pierdut. Familia Béranger e mîndră că, în timpul intensei vieți mondene din Pau, imprima un jurnal de lux *Pau Society*, care cuprindea lista celor aflați în hoteluri, a sosirilor și plecărilor, programul serbărilor date la Palatul de iarnă, ecourile provenind de la *Cercul Englez* și din lumea golfului. Dar aceia pe care doamna Béranger îi numește „oameni șic" au plecat pentru totdeauna. Orașul s-a democratizat. „Nu mai e lumea de altădată", spune doamna Béranger. Disprețul ei se revarsă asupra întregii populații actuale din Pau. „Acuma și fetele care lucrează la țesătoria lui Casadebat poartă ciorapi de mătase. Lumea se întreabă de unde fac rost de atîția bani pentru toaletele lor."

Raymond Casadebat, pentru că și-a luat cîndva doctoratul în drept și știe să cînte la pian muzică sincopată, se crede literat și artist.

Fratele său Paul și-a luat diploma de bacalaureat, a făcut apoi doi ani de medicină și după aceea a renunțat la tot și s-a stabilit la munte. Nu se știe de ce și-a întrerupt studiile. Unii vorbesc de o mare decepție în dragoste.

Gilles Colette își găsește satisfacția în titlul său de politehnician și René în cursele de motocicletă. În fiecare an, concurează la o mare competiție internațională „Paris-Pirinei-Pau".

Chiar și întunecatul Laurent Casadebat, în rarele sale momente de efuziune, se mîndrește cu o împrejurare deosebită din trecutul său. În tinerețe, a făcut un stagiu la o firmă de impo[illegible]

din America. Nu mai știe un cuvînt englezesc, dar mîndria i-a rămas.

Fiecare găsește un stimul în viață, cultivînd o originalitate iluzorie. Orgoliul încăpățînat, înfipt în inima celui mai umil dintre oameni, nu se întreține altfel decît din convingerea sa că este un ins aparte.

Celibatarii din bandă iau masa la restaurantul-pensiune al unui hotel din apropierea castelului. Se întîmplă uneori s-o invite și pe Lydia. Mai poftesc cîteodată și o altă fată, care locuiește cu mama ei la al doilea etaj al vechii case unde se află cofetăria și tipografia. Suzanne Cronstadt este o fată micuță și oacheșă cu trăsături neregulate și care pare uneori drăguță. E vînzătoare la o librărie. Și ea e o declasată. Tatăl ei, colonel, a fost ucis în bătălia de la Marna. „Face pe mîndra, spune Raymond Casadebat, dar e foarte mulțumită cînd e chemată la un dejun". Mama ei, o femeie măruntă de tip buldog, e într-o continuă furie, fiind mereu ațîțată de gazeta *Action Française*, și lăsîndu-se convinsă că țara este guvernată de canalii și dusă de rîpă. Și exercită o veghe și mai severă asupra fiicei sale. Dar Raymond Casadebat are dreptate. Un dejun e oricînd binevenit, cînd ești pupila națiunii, și severitatea doamnei Cronstadt nu merge pînă acolo încît să interzică fiicei sale să primească invitația la o masă de cinci franci.

Lydia îl îndrăgește pe Raymond Casadebat pentru bunătatea și micul său lustru intelec-

tual. Știe tocmai atîta muzică ca să-l poată uimi cu propriile ei cunoștințe. În literatură, își aruncă unul altuia titluri de romane la modă și discută pe un ton peremptoriu meritele respective ale lui Pierre Benoît și Claude Farrère. Lidya apreciază *Les demi-vierges* de Marcel Prévost. E în întîrziere cu lectura față de moravurile sale. Dar, deodată Raymond, părăsind pe castelana din Liban și doamnele din Angora își încrețește pleoapele îndărătul ochelarilor și începe să recite, cu eleganță :

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo
Tu calamos inflare levis, ego dicere versus
His corylis mixtas inter consedimus ulmos ?

L-a învățat pe de rost pe Vergiliu de la popi și nu l-a mai uitat.

René Colette, sportiv modern, îndrăgostit de viteză și de mecanică, nu e tipul eroului pe care-l visează Lydia. Dar nici un cavaler de disprețuit.

Al treilea celibatar. Laurent Casadebat, totdeauna cu nasul în farfurie, o plictisește pe fată.

Într-o zi, pe cînd stă la masă cu ei, la hotel, Gilles Collette vine să-l caute pe fratele său, René, pentru un motiv oarecare. Își oprește privirile asupra Lydiei. În ziua aceea purta coc. Ea simte că i se roșește ceafa și umerii decoltați. Își dă seama că omul acesta care i se pare antipatic va face din ea ce va voi.

8

TRECÎND ÎNTR-O SEARĂ pe o stradă necunoscută, Lydia aude muzică. Strada e întunecată, asfaltul lucios, căci a plouat acum o oră, și dintr-o casă cenușie se revarsă niște acorduri, se aude un sunet de vioară brusc întrerupt, apoi tînguirile unor instrumente de suflat. S-ar spune că-i o orchestră, înainte de începerea concertului. Lydia citeste pe fațada slab luminată de felinarele străzii : „Școala Națională de Muzică". Intră și ies tineri, strîngînd sub braț cutii cu instrumente sau serviete cu partituri. O cuprinde deodată marea ei amărăciune. Sînt ani de zile de cînd n-a mai suferit astfel. Înțelege că nu s-a vindecat și nu se va vindeca niciodată. Își continuă drumul, în orașul obscur, care-i pare iarăși străin. Îi e dor de Chazelles, de Paris, nici ea nu mai știe ce vrea.

Prietenii soților Béranger, bandă veselă și puțin cam vulgară, nu satisfac aspirațiile artistice ale Lydiei. Numai Raymond Casadebat are unele sclipiri. Fata vede într-o zi intrînd în tipografie pe domnul cu barbișon și pălărie de panama care o salută de cîte ori o vede sprijinită de parapetul piațetei parlamentului, lîngă castel, privind cum se lasă soarele în vadul pîrîului. Găsește repede un pretext ca să intre și ea în atelier.

— Am zărit-o de mai multe ori pe domnișoară plimbîndu-și cîinele și oprindu-se să contemple peisajul descris în mod nemuritor

de Taine, spune domnul cu barbişonul. Am fost intrigat de un asemenea gust pentru frumuseţe şi natură. Vreţi, scumpă doamnă, să-mi faceţi onoarea de a mă prezenta domnişoarei ?

— E Lydia Lafforgue, care a sosit de puţină vreme în oraşul nostru, împreună cu familia. Are o voce admirabilă, o voce de catedrală. Părinţii ei n-au vrut s-o lase să urmeze Conservatorul. În lumea lor, nu e bine văzut aşa ceva. Nu şovăi să spun de faţă cu ea că n-au avut dreptate. Sînt prejudecăţi de pe alte vremuri. Dacă asta era vocaţia ei...

— Nu mă miră, spuse vizitatorul. Mi-a fost de ajuns să vă privesc cum admiraţi Pirineii noştri, şi am ghicit că sînteţi o artistă.

— La ce bun... spuse Lydia.

— Dar nu m-am prezentat încă. Emile Tournade, conservator-adjunct al castelului.

— Dumnealui, a adăugat doamna Béranger, a condus gazeta *Pau Society*.

— Mult s-au mai schimbat vremurile, exclamă domnul Tournade. Nu e posibil, în oraşul nostru, să mai scoatem un jurnal monden. Nici pomeneală ! Mă consolez cu poezia şi cîteva lucrări de erudiţie. Scriu o povestire despre timpul petrecut de Vigny la Pau şi despre căsătoria cu trista sa englezoaică, Lydia Bunbury. Lydia, ca şi dumneavoastră, domnişoară, căci mi se pare că şi dumneavoastră purtaţi acest delicios prenume ? Ştiţi că, deoarece soldaţii din regimentul 55 de infanterie s-au bătut cu populaţia din Pau, la un bal dat la Jurançon, Vigny a fost atît de abătut că a ars trei tragedii ?

— E posibil ?

— Da. *Roland, Iulian Apostatul, Antoniu şi Cleopatra.* Prietenul meu Tristan Derême, care totuşi e şi el poet, mă necăjeşte într-una din pricina dragului meu Vigny. Nu înţelege de ce autorul *Casei păstorului* a scris versul *Pe fierul drumului care străbate munţii,* în loc de a spune mai simplu *Pe drumul de fier care străbate munţii.* Cunoaşteţi ultima sa ispravă ?

— A cui ?

— Vorbesc de Tristan Derême.

— Aş fi încîntată s-o aflu.

— Amicul meu şi-a imaginat ce s-ar întîmpla dacă poeţii ar fi loviţi de un impozit asupra veniturilor, şi s-ar vedea siliţi să-şi scurteze versurile cu o treime. Iată ce rezultă :

Frumoase drumuri străbate,
Ferice, lîna apucă,
Şi-apoi e gata de ducă,
Acas'să moară, răzbate...
Cînd satul meu între sate
Zări-voi, lumul ce urcă...

— E îngrozitor, nu ? Dar cu Republica asta te poţi aştepta la orice. Din fericire, noi ăştia, din Béarns, avem pe cei doi B care să ne apere.

— Cei doi B ?

— Bérard şi Barthou. Pentru a ne apăra pe noi cît şi cauza poeziei şi studiile umaniste. Dar sînt un bătrîn palavragiu. Am plecat.

— Ah! Micuța mea Lydia, spuse doamna Béranger, dacă ai fi citit „ecourile" domnului Tournade, în *Pau Society!* Ar trebui să-ți arăt colecția. Se pare că abatelui Brémond...

— Un al treilea B, spuse domnul Tournade, care, cînd vrea să zîmbească, se trage de barbișon și lasă capul în jos.

— ... abatelui Brémond, de la Academia Franceză, îi plăceau la nebunie. Abatele Brémond este un adevărat cetățean adoptiv al orașului Pau. Noi i-am imprimat cărțile sale de vizită. Am să-ți dau să citești articolul pe care l-a scris Tournade cînd abatele a venit să inaugureze aleea Maurice-Barrès...

— Cel de-al patrulea B al nostru.

— ... în parcul Beaumont.

— Beaumont, dragă doamnă, o faceți intradins. E adevărat că numele dumneavoastră este... Béranger.

După ce a plecat domnul Tournade, Lydia mărturisește:

— E fermecător!

— Și mai ales atît de fin, adăugă doamna Béranger.

Din ziua aceea, domnul Tournade îi face Lydiei o curte respectuoasă. O invită la plimbare pe străzile orașului. Cunoaște istoria fiecărei case vechi. O duce prin cartiere îndepărtate ca să-i arate, de pildă, o biserică anglicană transformată în depozit de cereale.

— Odinioară, înainte de nouă sute paisprezece, Pau era un oraș englez. „Unde ați învățat engleza?" întreabă cineva într-un roman

de Toulet. Răspunsul este: „La Pau, bineînțeles, ca toată lumea".

Domnul Tournade nu întîrzie să-i prezinte Lydiei pe cel mai bun prieten al său.

— Fiecăruia îi vine să rîdă, spuse el trăgîndu-se de barbișon, il cheamă Tournon. Sîntem nedespărțiți, Tournade și Tournon.

— Ca cei doi B, Bérard și Barthou, zise Lydia.

— Poate că numele noastre, care par făcute să rimeze în vreo baladă, sînt un semn că prietenia noastră este fructul predestinației.

Și domnul Tournon are barbă. Dar e mai gras decît domnul Tournade. Are burtă și-o poartă cu măreție. Domnul Tournon este un erudit, ca și prietenul său. Își cîștigă viața ca reprezentant al Societății autorilor și compozitorilor, încasează în numele ei drepturile cuvenite de la Palatul de Iarnă, de la Teatrul Municipal și de la cinematografie. Domnul Tournade simte nevoia să se încredințeze că domnul Tournon va încerca și el aceeași plăcare ca și dînsul vorbind în fața Lydiei, această tînără artistă care știe să asculte atît de frumos.

Reprezentantul Societății autorilor examinează o clipă pe noua venită și spune:

— Da, nu găsești că te duce cu gîndul la Clara d'Ellébeuse?

Idee falsă. Lydia n-are nevinovăția eroinelor lui Jammes. Dar aerul ei rezervat, mîndria ei contrariată te poate înșela.

— Prietenul nostru, îi explică mai tîrziu domnul Tournade Lydiei, are o mică manie,

6 – c. 300

un tic, aş putea spune, destul de inofensiv. De cîte ori vrea să spună un lucru căruia îi dă o oarecare importanţă, începe printr-un „da". Cînd i se atrage atenţia, spune că nu face altceva decît să urmeze exemplul lui Racine, cel mai mare scriitor al tuturor timpurilor, în ochii lui. Racine a început trei din tragediile sale prin „da". *Andromaca* : „Da, cînd întîlnesc un credincios prieten". *Ifigenia* : „Da, e al tău rege, Agamemnon care ...". *Atalia*, în fine : „Da, păşesc în templu s-ador pe cel Etern". Alteori, domnul Tournon îşi începe frazele cu „ce" pentru că Racine începe două alte tragedii cu această interjecţie. *Alexandru cel Mare* : „Ce ! lupta-vei cu-n rege, cu-a sa putere ... şi *Britanicus* : „Ce ? În timp ce Nero e-a somnului pradă ..."

Lydia cîştigă astfel doi prieteni noi despre care spune mereu : „Sînt spirite superioare". Cînd fata poate evada din cofetărie, aleargă la castel. Biroul domnului Tournade se află în vechiul turn de cărămidă. Totdeauna se găseşte acolo vreun vizitator.

— Biroul meu este singurul salon literar din Pau, spune domnul conservator-adjunct.

Domnul Tournon vorbeşte acolo de ultimele spectacole, precedîndu-şi sentinţele sale cînd cu un „da", cînd cu un „ce". Meseria lui îl ţine la curent cu tot ce se întîmplă în domeniul acesta. Mai întîlneşti acolo un negustor de articole de fierărie, care scrie povestiri în dialectul din Béarns, vreo doi sau trei liceeni însetaţi de cultură extraşcolară, pe scurt, tot

ceea ce oraşul numără ca îndrăgostiţi de literatură şi artă.

În această mică societate, intenţia are aceeaşi valoare ca faptul în sine. Pentru că ai mîzgălit în tinereţea ta, cu înfrigurare, un manuscris care n-a ieşit din sertar (decît doar ca să fie citit prietenilor), porţi titlul de romancier toată viaţa. Poţi fi pictor fără să fi expus vreodată nimic, şi compozitor pentru că ai conceput o sonată care a rămas în manuscris. Şi dacă un străin se miră — în mod indiscret şi lipsit de tact — de obscuritatea în care sînt menţinuţi artiştii acestei pleiade, domnul Tournade nu întîrzie să răspundă :

— La opt sute de kilometri de capitală, poţi avea măcar o şansă să răzbaţi ?

Să răzbaţi : cuvinte care ar trebui îndelung comentate, pentru tot ceea ce conţin ca ambiţie provincială. Ele închid în sinea lor o concepţie asupra existenţei.

Domnul Tournon nu se mulţumeşte să reprezinte numai Societatea autorilor. El însuşi este autor dramatic, căci a scris actul întîi al unei tragedii în versuri, *Soarele*. Subiectul îl constituie povestea crudă a unui erou local, legendarul Gaston Phébus. O ia veşnic de la început, şi nu reuşeşte să se hotărească între „da" şi „ce". Lydiei nici nu-i trece prin cap că oamenii aceştia sînt ca dînsa, sau că ea este ca dînşii, o cîntăreaţă care n-a apărut niciodată pe scenă.

Printre obişnuiţii din biroul domnului Tournade, mai poţi întîlni, deseori, şi un oarecare poet ftizic. E o specialitate din Pau. Pau mai

este, în acea vreme, unul din acele orașe unde se trimit tuberculoşi. Ei nici nu se internează în sanatorii, ci se instalează în vreunul din hotelurile orașului. Își petrec nopțile la cazino. Au aventuri amoroase. După șase luni, intră în mormînt. Băștinașii asistă astfel la o defilare melancolică. Printre bolnavii aceștia, proporția de literați și artiști nu este de loc neglijabilă. Ei aduc un mic ecou de afară prietenilor domnului Tournade.

Ftizicul de acum este un tînăr pictor parizian, Guy Laqueuille. Cum nu vinde nici un tablou, pictează cutii pentru cofetari. Se înveselește cînd află că Lydia are și ea o cofetărie. El lucrează în exclusivitate pentru Marchiza de Sévigné. Pictează pe mătase japoneze, cu mersul ușor legănat, ca și cum s-ar poticni în sandalele lor. Oferă Lydiei una din aceste bucăți de mătasă ca să-și împodobească odaia.

— Într-o zi, îi promite el, am să vă fac portretul. Din păcate, n-am atelier aici. Stau în pensiune la o familie.

— Ar trebui să pictați peisajele din Valea Fericită, spuse Lydia, care a început să cunoască împrejurimile. Sînt cele mai frumoase.

Într-o zi, domnul Tournade organizează un ceai la el acasă.

— Nu vom fi decît noi trei, prietenul meu Tournon, dumneata și eu, al dumitale servitor.

Lydia descoperă un apartament puțin prăfuit de celibatar bătrîn, înțesat de mobile vechi, bibelouri, tablouri și gravuri. Există și un pian, un Steinway vechi. Domnul Tournade și domnul Tournon roagă fata să le cînte

ceva. Ea refuză, suspinînd : „S-a terminat, vai ! Dacă ar fi vrut părinții, aș fi putut, e adevărat ... " apoi se apropie de pian, învîrtește cu autoritate scaunul turnant, pînă la înălțimea care-i convine, ridică capacul, încearcă un acord. Bătrînul Steinway a căpătat o dată cu vîrsta sonorități de clavecin.

După o clipă de tăcere, de reculegere, cîntă *Regele arinilor*[1].

Cînd termină, se străduiește să rămînă liniștită, dar nu se poate împiedica să nu-și strivească o mică lacrimă. Îi zărește pe domnii Tournade și Tournon strîngîndu-și mîinile ca și cum s-ar felicita. Aude :

— Lydia, micuța noastră Lydia este o mare artistă ! Nu ne-am înșelat asupra calității ei. Ce nenorocire că familia ...

Cîntec trist de Duparc urmează după *Regele arinilor*. Lydia a găsit în sfîrșit sufletele care s-o înțeleagă.

9

— CUM O SĂ ARANJAȚI VITRINA ? întreabă doamna Béranger pe doamna și domnișoara Lafforgue.

— Vitrina ?

— Sînteți în întîrziere. Peste cincisprezece zile e Crăciunul. E perioada cea mai bună pentru ciocolată și castane zaharisite !

---

[1] Baladă pe versuri de Goethe.

Noile negustorese par descumpănite.

— Trebuie să faceți ceva, spune doamna Béranger.

— Dar ce ?

Doamna Béranger, fără să-și scoată măcar halatul, aleargă la droghist să cumpere borat de sodiu. Mai ia, dintre jucăriile lui Jacques, un moș Crăciun mare, din carton presat, montat pe rotile. Face din el centrul vitrinei, umplîndu-i coșul din spate cu ciocolată. Presară boratul ca un covor de zăpadă. Doamna Lafforgue și Jacques rîd și aplaudă.

— Așa se face negustorie, spune doamna Béranger. Veți avea cea mai frumoasă vitrină din cartier.

Lydia se gîndește la Crăciunul precedent. Erau încă în toiul lucrărilor, locuiau la *Mărul de Aur*, n-aveau prieteni. Fusese un Crăciun de exil, de o tristețe îngrozitoare. Acum, are camera ei, și începe să-și facă prieteni. Se gîndește și la Crăciunurile de odinioară, la domnul Campion, care cînta *E miezul nopții, creștini*, la catedrala din Angers. Se întoarce la casă. Jacques se cațără pe genunchii ei, cu gura plină de fărîmituri de castană zaharisită care s-a spart, căzînd jos, Lydia deschide numărul de Crăciun al revistei *L'Illustration*. Anul acesta, are o gravură de Dürer, intitulată *Melancolia*, pe care ia hotărîrea s-o pună în ramă. Mai e și o poveste de René Boylesve : *Noile lecții în parc* și un reportaj ilustrat cu imagini în culori reprezentînd vechi hanuri din Anglia.

Doamna Béranger are simțul organizării, dar și al improvizării, al ajutorării, pe scurt, al autorității. Așa cum le-a salvat — cuvîntul este al ei — pe doamna și domnișoara Lafforgue cînd cu vitrina de Crăciun, tot astfel va lua în mînă, pentru întreaga bandă, pregătirile în vederea balului de lăsata secului de la Palatul de Iarnă.

De un an de zile, decupează timbrele de pe scrisori și pachete. Cei din familia Lafforgue au fost rugați să facă la fel. Pune timbrele la muiat într-un lighenaș ca să se dezlipească. Apoi le pune la uscat și le aranjează după culoare într-o cutie de încălțăminte. E vorba să se confecționeze pentru René Colette cel mai original costum de arlechin. Pe un costum croit dintr-o simplă pînză de însăilat, se desenează romburi. Se lipesc apoi timbrele pe aceste romburi.

Partenera acestui ciudat arlechin, trebuie să fie Semănătoarea. Doamna Béranger o alege pe Lydia, care visase să-și pună uniforma albă a ducelui de Reichstadt. Dar n-ai ce-i face. Lydia va trebui să se drapeze într-un veșmînt cu falduri largi, punîndu-și și un șorț ca cel de pe simbolul poștal republican. Suzanne Cronstadt va fi Carmen — alt rol care trezește nostalgia Lydiei — cu Laurent Casadebat, drept posacul Escamille. Raymond Casadebat se îmbracă în haine de paiață. Gilles Colette și soția sa în costume de indieni din Anzi, costume autentice aduse din Argentina de Iris. Domnul Béranger și soția lui vor încarna celebrul cuplu de țărani din

Béarns, Cadetou şi Mariette, cu o beretă mare, umbrelă, paner. S-a discutat multă vreme dacă se va băga în paner o gîscă vie. Raymond, om de viaţă, era cu totul pentru. Dar, pînă la urmă doamna Béranger s-a temut să n-o supere tot timpul, şi gîsca vie a fost ştearsă din program.

Domnul Lafforgue şi soţia lui n-au vrut să se deghizeze. Au renunţat la petrecere. Ei îşi recheamă în amintire o faimoasă noapte din 1907 petrecută într-un castel de pe Loire. La supeu, s-au aruncat paiete de aur în supă. Un asemenea fast nu va mai renaşte niciodată.

Trei zile înainte de bal, René Colette zace la pat, bolnav de o anghină, cu patruzeci de grade febră. Doamna Béranger se repede la căpătîiul lui. Nu există bolnav în cartier ca ea să nu alerge să-l îngrijească, să-l vegheze, să-i facă injecţii, nu există să fi murit vreunul ca ea să n-aibă grijă de toaleta lui, să nu se ocupe ea de formalităţi, să nu îmbărbăteze rudele îndurerate şi să nu hotărască măsurile care se impun. Apoi, ani de zile în şir, povesteşte :

— Cînd a decedat Lucien Parredoux (ea nu spunea a murit, ci a decedat), celibatarul acela bătrîn, care stătea cu surorile lui, pe strada Dully, a trebuit să mă duc acolo. Făcuse o embolie în closet. Mai şedea încă pe tron. Surorile nu îndrăzneau să-l scoată afară. Nici nu îndrăzneau să-l atingă. Eu l-am ridicat de acolo cum am putut.

Urmau toate detaliile.

— După aceea, le-am spus surorilor să deschidă cufărul, în cazul în care ar avea bani lichizi, sau titluri, sau ludovici de aur, înainte de se pune peceţile. Noroc că am fost acolo. Ştiţi ce-am găsit în cufărul bătrînului zgîrîie-brînză ? Cine ar fi putut bănui ? Ei bine, avea o pictură făcută sul, un Corot !

— Un Corot !

— Da, un Corot !

Cînd doamna Béranger se repede iar la căpătîiul unui bolnav sau a unui mort, Jacques plînge :

— Ai să capeţi microbi şi ai să mori, şi eu n-am să mai am mamă. Nu te gîndeşti la mine.

În asemenea momente, degeaba îl ia Lydia pe genunchi şi-l acoperă de sărutări, copilul rămîne nemîngîiat.

După trei zile, anghina lui René Colette cedează în faţa autorităţii doamnei Béranger. Febra este învinsă. În seara balului, René e pe picioare, gata să danseze toată noaptea.

Puţin înainte de petrecere, mai sînt cîteva clipe de zăpăceală. René se duce să se îmbrace în tipografie şi rupe în fund pantalonii arlechinului său de timbre. Doamna Béranger o cheamă pe Julienne, femeia ei la toate, şi, în mijlocul glumelor şi al rîsetelor, costumul e cîrpit îndată. Casadebat, scos din minţi, o trimite pe bătrîna lui chiriaşă să anunţe că n-a găsit panglici pentru costumul lui de paiaţă. Doamna Béranger găseşte panglici. Apoi începe să refacă coafura Lydiei, care n-a reuşit

să dea părului său lung ondulaţiile necesare. În clipa aceea sună telefonul. E Paul Casadebat, care cheamă din satul lui de la munte. Se aude prost. Doamna Béranger ţipă şi-l pune să repete ce-a spus. După ce lasă jos receptorul, zice :

— Aş fi pariat. Nu vine. Spune că maşina e în pană. Sînt sigură că nu-i decît un pretext. S-ar zice că de cîte ori e vorba de distracţii, lui i se face teamă. Petrecerea i-ar fi schimbat totuşi gîndurile !

— Dar cum trăieşte omul ăsta ? Fără o prietenă...

— Ba da, e în relaţii serioase cu o femeie care stă în Spania. Lucrează la San-Sebastian. Dar nu se pot căsători, pentru că ea n-a divorţat. Nici nu ştiu, de altfel, cînd se văd. Ea vine foarte rar în Franţa. A venit la noi, o dată sau de două ori cu ea...

— S-ar fi plictisit poate dacă venea fără ea ?

— Crezi ? E felul lui de a fi : e mohorît, şi nu-i place să se distreze. Apoi îmi închipui că nici nu-i prea merge fabrica.

De cînd locuieşte la Pau, Lydia nu l-a întîlnit decît foarte rar pe Paul Casadebat. Deşi nu seamănă de loc la fizic, o face să se gîndească la Bernard de Tissot şi a simţit imediat o simpatie deosebită pentru el, bazată pe afinitatea secretă între băiatul pe care războiul îl adusese la disperare, şi care a fost primul ei amant, şi băiatul acesta care pare să se fi retras la munte, departe de lume, ca să-şi ascundă vreo durere. În limbajul puţin emfatic care-i place ei, Lydia îşi spunea că Paul este o inimă nobilă, un suflet delicat. Încă de pe atunci, se simţea destul de distrusă pentru ca, cineva care pare a purta în sinea lui vreo decepţie, s-o impresioneze.

Palatul de Iarnă este o imensă seră prelungă care seamănă cu *Crystal Palace* din Londra. Două ornamente piramidale îl domină. Înăuntru cresc palmieri şi alte plante verzi.

— E o minunăţie, obişnuieşte să spună doamna Béranger. Stai acolo într-o rochie decoltată, şi prin geam contempli Pirineii acoperiţi de zăpadă.

Palmierii şi celelalte plante formează un inel. Exteriorul inelului este o galerie, o promenadă. Vezi femei frumoase în balansoare, aşa cum se văd pe puntea unui pachebot. Găseşti vitrine de-ale bijutierilor, croitorilor, parfumierilor. Interiorul inelului e o sală de dans. I se mai spune Palatul de Iarnă şi Sera de Palmieri. În spate, în partea opusă Pirineilor, o aripă adăposteşte un teatru, săli de popice, de ruletă, de bacara.

Banda ocupă un colţ întreg al sălii. S-a comandat şampanie.

— Ca să vă dovedesc dragostea mea, zice René Colette, arlechinul cu timbre, către Lydia, Semănătoarea, port pe trupul meu sute de portrete ale chipului dumneavoastră, portrete roşii, verzi, albastre, sepia... Le am peste tot. Pe inimă, pe umeri, pe coapse, pe...

— Vă rog, spune Lydia, căreia nu-i plac expresiile vulgare.

Se ridică, ofensată, şi se duce să se plimbe în galerie, de partea cealaltă a plantelor verzi. Observă afişul sesiunii teatrului liric : *Saltimbancii, Veronica, Nunta Jeannetei, Clopotele din Corneville, Paiaţa, Carmen, Lakmé* — ah ! aria clopoţeilor...

Lydia face înconjurul complet al cazinoului, prin galeria mărginită de palmieri. Apoi se întoarce, să stea jos. E un scaun liber lîngă Laurent Casadebat. Pantalonul de matador stă întins pe coapsele slabe ale inveteratului celibatar. Şi-a tras perii, în mod lamentabil, pe partea dreaptă a capului. Carmen a lui, micuţa Suzanne Cronstadt, dansează foxtrot pe pistă, dar lui se pare că nici nu-i pasă.

Cînd Lydia se aşază lîngă el, inveteratul celibatar bombăne ceva. E un început de conversaţie. Termină prin a o întreba :

— Nu dansaţi ?

— Dacă doriţi.

Dar Lydia aşteaptă zadarnic să se ridice. Laurent mai bombăne ceva şi se lasă pe spate.

— Am înţeles că m-aţi invitat, spune ea.

— Eu ? Eu nu ştiu să dansez.

— M-aţi întrebat : „Nu dansaţi ?"

— Da.

— Şi atunci ?

— Asta însemna cu Raymond, René sau altcineva. N-am vorbit de mine. Nu era o invitaţie.

— Atunci... dumneavoastră ?...

— Nu ne-am înţeles.

— Şi dacă aş avea poftă să mă invitaţi ?

— V-am spus : nu ştiu să dansez. În sfîrşit, am ştiut. Dar am uitat. E ciudat cum se uită...

Se termină o melodie şi dansatorii se aşază iar la masă.

— Fratele meu Raymond e un om de viaţă, adăugă Laurent.

Din nou s-a adunat toată banda. Se strîng unul lîngă altul. Se mai comandă băutură.

Cînd se reia dansul, un fel de Pierrot străbate pista, se apropie de masă, se înclină în faţa Lydiei. Ea îl recunoaşte pe Guy de Laqueuille, tînărul pictor pe care l-a întîlnit în biroul domnului Tournade.

— Ce costum bizar !

— Nu-l recunoaşteţi ?... E Gilles a lui Wateau.

— Pentru un pictor, într-adevăr...

— Şi mai ales un pictor tuberculos.

Lydia nu este obişnuită cu genul acesta de ironii şi nu ştie ce să răspundă.

— Poftiţi la dans, o invită Guy Laqueuille.

Ea îl prezintă mai întîi prietenilor :

— Domnul Guy Laqueuille, pictor parizian...

— Astă-seară n-aş vrea să fiu pictor, ci gravor, în cinstea acestei admirabile Semănătoare.

În timp ce dansează, Lydia îl mustră pe tînăr :

— Nu sînteţi rezonabil. Ar trebui să fiţi în pat acum.

Îi pune mîna pe frunte :

— Sînteţi fierbinte.

— Am să plătesc seara de azi cu două zile de febră. Dar ce importanţă are, dacă v-am întîlnit pe dumneavoastră. Nu vreţi să vă fac portretul ?

— Mi-aţi spus doar că nu puteţi, că n-aveţi atelier.

— Dacă acceptaţi, găsesc eu un mijloc.

— Accept, dar să-mi promiteţi că vă duceţi foarte repede la culcare.

— Viaţa e scurtă. Nu mai vreau să dorm.

Guy Laqueuille o reconduce pe Lydia. E invitat să ia loc la masă împreună cu toată banda.

— La noi, în Argentina, spuse Iris, soţia lui Gilles Colette, am învăţat pictura la mănăstire. Acuma, cu copiii ăştia, nu mai ai timp. Am abandonat totul, muzica, pictura, cărţile...

„Ce viaţă! se gîndeşte Lydia. Groaznicul Gilles a distrus viaţa acestei tinere femei."

Cam pe la miezul nopţii, se anunţă cine a fost premiat. Premiul întîi e atribuit unei perechi deghizată în George Sand şi Chopin. Originalitatea constă în aceea că bărbatul s-a deghizat în George Sand şi femeia în Chopin. Premiul al doilea îl cîştigă Lydia şi René Colette. La premiile individuale, se decernează un premiu special piticului care l-a înfăţişat pe Gandhi, stîrnind rîsul lumii. E înfăşurat într-un cearşaf de pat, poartă ochelari cu ramă de oţel, cocoţaţi pe un nas borcănat puţin aplecat în jos, şi ca să salute, scoate din cearşaf un braţ sfrijit şi gol, bolborosind invective într-un limbaj pestriţ [1]. În vremea ceea şi pe acele meleaguri, Gandhi era un fel de clovn care-i necăjea pe englezi.

[1] În original, *en sabir*, limbaj format din cuvinte aparţinînd mai multor limbi: arabă, franceză, italiană, spaniolă, folosit în porturile Mediteranei.

— E piticul Etcheber, nu-l recunoaşteţi? întrebă Gilles Colette.

— Sigur că da, nu putea fi decît el.

— E fenomenal, zise doamna Béranger.

Pentru ea, fiecare om poartă o etichetă. Ceva mai puternic decît un calificativ. Cuvîntul are o încărcătură pozitivă sau negativă. Ea îl pronunţă subliniindu-l silabă cu silabă. Nu-i un simplu cuvînt, vehiculînd o anumită semnificaţie, ci o serie de sunete sacre. Emisiunea cuvîntului este însoţită de o grimasă, lacomă, ca şi cum n-ar fi vorba de trecerea unui pic de aer prin gură, ci de ceva care se topeşte pe limbă şi lasă un gust în urmă-i. Obiectul desemnat este, prin simpla lui pronunţare, de o anumită valoare, situat pe o anumită treaptă a ierarhiei. Poate fi vorba de o marcă de fabrică a unui produs considerat excelent, o anumită brînză de Camembert, de pildă: „E un Lepetit". Poate fi vorba de o societate sau de o organizaţie: „Şcoala primară, numai ea îţi dă o temelie sigură pentru studiile de mai tîrziu". Sau, în sfîrşit, de o persoană: „Piticul Etcheber e fenomenal". Asta ajunge să-l definească, să-i atribuie locul său într-un sistem de plante fixe, în care domneşte absolutul, unde nu există relativitatea.

Dintre două cuvinte, doamna Béranger nu-l alege niciodată pe cel mai puţin însemnat. Şi vocabularul ei, destul de ciudat, mai tinde să izoleze şi să dea valoare fiecărui substantiv. Ea nu vorbeşte niciodată de lucrările sau căr-

țile unui autor, ci de opera sa. Studiile nu-ți dau cunoștințe, ci un bagaj.

Ca să-și primească premiul, Lydia și René se urcă pe estradă în mijlocul aplauzelor. Lydia ridică poala șorțului și face gestul Semănătoarei.

— Ce pereche frumoasă! exclamă amabila Iris.

Lydia se înclină ca să salute, ca o cîntăreață rechemată a cincea oară la rampă, și printre falduri i se vede șănțulețul dintre sîni.

— Ea nu va fi niciodată, în pas cu moda asta a voastră, cu pieptul plat, șuieră Gilles Colette între dinți.

Doamna Béranger nu-i decît pe jumătate mulțumită:

— Noi am fi meritat premiul întîi.

Noi, adică Lydia și René, și timbrele astea colecționate de ea însăși un an de zile.

Dar banda e mulțumită cu această semivictorie. Se mai comandă șampanie. E trecut de ora două noaptea, orchestra își strînge instrumentele și pleacă. Atunci cei care rămîn în sală încep să scandeze:

— Ca-sa-debat... Ca-sa-debat... Ca-sa-debat...

Raymond, cam durduliu în costumul său, se ridică, mișcîndu-și cocoașele de paiață. Cu panglicile în vînt, se îndreaptă spre estradă, aplaudat, aclamat. Redeschide pianul, se așează. Începe cu favoritul său *one-step*, pe care-l acompaniază cu onomatopeele:

— Tra-la la la la la-la la la la la-tra la la la...

Nu-i decît o arie la modă, un refren al anului 1923. Dar Lydia și toți cei de față vor putea oare, peste zece, peste douăzeci sau treizeci de ani, vor putea, în cazul cînd vor mai trăi, să audă melodia asta săltăreață fără să-și plîngă tinerețea și fără să-l revadă pe bietul Raymond Casadebat, Ca-sa-debat, Ca-sa-debat, care le cînta ca să danseze la Palatul de Iarnă, după plecarea orchestrei?...

10

PĂRINȚII LYDIEI N-AU VRUT ca fiica lor să devină cîntăreață, totuși sînt mîndri de vocea ei. Și pînă la sfîrșit au adoptat același limbaj ca al ei. „Fiica noastră ar fi putut urma Conservatorul. Are o voce de catedrală". N-au protestat cînd, grație domnilor Tournade și Tournon, Lydia a fost prezentată personalităților muzicale ale orașului și cînd ea a acceptat să cînte ca solistă la biserica Saint-Martin.

In culmea ierarhiei muzicale din Pau se află maestrul Arlegault. Bagheta lui își exercită autoritatea în trei lumi diferite: la școala de muzică unde e director; la Palatul de Iarnă unde e în fruntea stagiunii teatrului liric; în sfîrșit, la concertele care au loc în serile de vară în chioșcul din Piața Regală.

Cu părul lung și alb dat pe spate, cu ochelari mici și rotunzi, cu mustața ca o periuță, cu spinarea încovoiată — s-ar zice că din pricina repetatelor aplecări, cu brațele înainte, spre muzicanții săi — maestrul Arlegault e un bărbat al cărui calm, a cărui fire veșnic

potolită insuflă stimă. Toţi concetăţenii lui îl admiră fără nici o rezervă. Lydia nu se poate opri să nu găsească uimitor faptul că el, care e un maestru atît de mare, catadicseşte să dirijeze *Muşchetarii la mănăstire* la cazino şi aria din baletul *Coppelia* într-un chioşc. Maestrul pare că nu s-a gîndit niciodată să fie consacrat, nu zic la Paris, dar măcar la *Teatrul cel Mare* din Bordeaux sau la *Capitolul* din Toulouse. O fi oare modestie, înaltă înţelepciune, sau a găsit cumva în orăşelul acesta un loc tocmai pe măsura talentului său ?

Puţin importă. Pentru Lydia, maestrul Arlegault, oricît de obscur ar fi, face parte din tagma celor aleşi. În casă, pe scenă, în culise, e ca la dînsul acasă. Pătrunde în Palatul de iarnă prin „intrarea artiştilor". În fiecare stagiune, lucrează cu cîntăreţi şi cîntăreţe printre care se află şi vedete. Ii dirijează. El face parte dintr-o lume din care ea e exclusă.

Lydia găseşte imaginea cea mai perfectă a acestei lumi în zilele de operă sau de concert, cînd priveşte din loja balconului doi (balconul de sus e vulgar, loja rămîne însă un loc privilegiat şi loja din balconul doi pare a fi anume făcută pentru a salva onoarea unor oameni ca Lafforgue sau dacă e prea mult spus, ca să ascundă decăderea lor) impecabila aliniere semicirculară a pupitrelor, gruparea instrumentelor pe familii, pe muzicanţii în smoking. Privind la o orchestră îţi faci o idee de ce

înseamnă ordinea şi respectabilitatea. Şi totuşi, ea a fost împiedicată să intre în lumea asta de principiile burgheze, care condamnă delăsarea şi boema artistică. Cînd maestrul Arlegault, în frac, dirijează pe executanţii săi atenţi, ale căror instrumente au o strălucire domoală, mai lustruite ca un scrin din salonul unei perfecte gospodine, are oare înfăţişare de boem ? Are înfăţişare de boem, cînd îl întîlneşti pe stradă ? S-ar zice, mai curînd că-i profesor sau militar în haine civile. Cînd vorbeşte cu Lydia, ei i se pare că o firavă punte o leagă de paradisul îndepărtat al artei lirice.

Sînt şi alţi muzicieni la Pau. Ménendié de pildă. Dar alături de maestrul Arlegault acela pare un prăpădit. Totuşi şi el are multiple activităţi : e organist la biserica Saint-Martin (acolo îl întîlneşte Lydia), e fagotist în orchestra Palatului de Iarnă şi dă lecţii particulare. E foarte pios, ca şi soţia lui, aşa încît au făcut şapte copii, pe care-i vezi totdeauna cu muci la nas, murdari şi zdrenţăroşi... „Sînt nişte artişti, adevăraţi boemi, spune doamna Béranger, însuşindu-şi ideile preconcepute care i-au fost fatale odinioară Lydiei. Dacă nu i-ar ajuta preoţii, ar crăpa de foame. Cît e ziua de mare, se aciuesc în biserică..." Ménendié ăsta e totuşi un bun muzicant. Ce zi entuziasmantă e aceea în care Lydia, acompaniată de el la marea orgă, cîntă *Panis angelicus* de César Franck. Ea domină, de sus, vastul naos. Odinioară, la Chazelles i se întîmpla să stea la armoniu şi să cînte în bisericuţa atît de lumi-

noasă, plină de statui albastre, albe, aurite ale congregației Saint-Sulpice. Aici, în penumbră un public imens și necunoscut ascultă această voce care coboară din bolți, vocea unei artiste nevăzute, deși admirabilă, anonimă deși demnă de cea mai largă celebritate.

11

DOAMNA ROUSTAND intră în cofetărie cu un aer misterios.

— A sosit astă noapte în Pau prințul de Galles. A descins la *Gassion*. Pune-ți pălăria, Lydia, și-om încerca să-l vedem.

Și pentru că Jacques umblă de colo pînă colo prin cofetărie, îl înrolează și pe el în expediție. Bătrîna o pornește înainte cu pași mărunți, Jacques îi dă mîna Lydiei. Mica aventură îi provoacă palpitații fetei, dar, în același timp, și-o reproșează ca o copilărie. Sosesc curînd la hotelul *Gassion*.

— Las' pe mine, spune doamna Roustand.

Și se bagă prima în ușa pivotantă. Se îndreaptă spre biroul de recepție, pe cînd Lydia și Jacques, puțin intimidați, rămîn în urma ei, în hol. Lydia se face că o interesează vitrinele cu bijuterii. Ce poveste i-o fi spus portarului doamna Roustand ? In holul palatului, văzînd covoarele, tapetele, lustrele, plafoanele înalte și ciubucele lor, Lydia începe a se gîndi

că, de n-ar fi fost încăpățînarea părinților, ar fi descins și ea la *Gassion* și admiratorii ar fi încercat să se strecoare în hotel ca s-o vadă.

Doamna Roustand se înapoiază. Cînd străbate marele hol, cu veșmintele ei ridicole, se vede bine că-i o sărăntoacă. Lydia ar vrea să se vadă plecată de acolo.

— Prințul n-a ieșiti din apartamentele sale, spune doamna Roustand. Dacă ar coborî imediat, l-am vedea.

Și adaugă :

— Ajută-mă.

Iși descheie mantoul de iepure, tare jerpelit, și încearcă să și-l scoată, apoi, după ce și l-a dat jos, și-l îmbracă din nou, cu tot atîta încetineală cîtă stîngăcie. Deși o ajută și Lydia, nu nimerește gaura mînecilor. Și nu mai termină cu mantoul. Lydiei i se face rușine.

— O fac într-adins ca să mai cîștigăm timp.

— Cu atît mai rău, hai să plecăm, spuse Lydia.

Afară, pe bulevardul Pirineilor, bătrînei îi pare rău de nereușita ei.

— Va trebui să mai venim o dată. Aș fi vrut atît de mult să-l vezi și dumneata pe prințul de Galles.

Astăzi, Pirineii sînt albiți de zăpadă, și par puțin mai îndepărtați. S-ar zice că-s de netrecut. Pe Lydia o sufocă viața asta meschină în care are drept singură distracție, drept singură preocupare, să se ia după o bătrînă nebună în demersurile ei absurde. Dincolo de munți e Spania, patria lui Carmen. Va vedea

ea vreodată meterezele Sevilliei? Cînd se gîndeşte la viitor, se înspăimîntă. I-a rămas atît de puţină speranţă.

Cînd ajunge aproape de castel, Lydia o părăseşte brusc pe bătrîna Roustand.

— Fiţi atît de drăguţă şi conduceţi-l pe Jacques pînă acasă. Uitasem că trebuia să trec să-l văd pe domnul Tournade.

Lîngă conservatorul adjunct, cel puţin, va găsi un aer mai respirabil, impresia, pentru cîteva clipe, că aparţine unei elite.

Doamna Roustand o porneşte cu paşi mărunţi împreună cu Jacques spre tipografie.

Şi-i spune iar :

— Imi pare rău că nu l-ai văzut pe prinţul de Galles. Ai fi rămas cu o amintire pentru mai tîrziu.

Cînd sosesc, ea cere îngăduinţa să se aşeze. Nu mai poate. Doamna Béranger îi prepară o ceaşcă de ceai. Ea spune mereu despre doamna Roustand : „Se vede că trebuie să fi fost o doamnă foarte bine“.

Cînd Lydia ajunge în biroul domnului Tournade, după ce s-a căţărat în turnul de cărămidă, îi găseşte pe cei doi prieteni în plină discuţie :

— Racine al dumitale, dragul meu, îşi ia subiectul din istorie sau din scriitorii antici. Şi trei tragedii ale lui încep cu „da“ şi două cu, „ce“. Mărturiseşte că nu prea are imaginaţie.

— Tocmai ăsta-i clasicismul. Economia de mijloace. Să creezi nişte capodopere din nimic, din cîteva biete cuvinte. Ce i-a trebuit lui Dumnezeu ca să-l creeze pe om? Un pic de argilă. Dumnezeu este un clasic.

— Pretinzi cumva că noi sîntem nişte capodopere ?

— Mereu aceeaşi dispută, spune domnul Tournon, adresîndu-se Lydiei.

— Şi gustăm mereu aceeaşi plăcere, adaugă domnul Tournade.

— Ce, urmează domnul Tournon, acela care n-a auzit-o pe Julia Bartet murmurînd şi strigînd „Ariane sora mea“, la doctorul Valéry Meunier, în anii nouăzeci, la Eaux-Bonnes, nu poate pricepe tot sublimul lui Racine...

Un vizitator îşi face intrarea, e primit cu exclamaţii.

— Da, pentru că regăsesc un prieten atît de credincios... rosteşte domnul Tournon.

— A trecut mai bine de un an de cînd n-aţi mai venit în paşnicul nostru oraş, spune la rîndul său domnul Tournade.

Il prezintă Lydiei pe noul sosit :

— Charles Duplantier. Un muzician, ca şi dumneavoastră. Duplantier este unul dintre primii compozitori francezi care a avut onoarea să-şi vadă operele difuzate pe calea undelor.

— Am aflat chiar, adaugă vizitatorul, că melodiile mele, acompaniate la harfă, au fost foarte recent transmise de postul Rabat, din Maroc.

— Artistul nostru este fratele maestrului Duplantier, avocatul pe care-l cunoaşteţi, poate, precizează domnul Tournade.

12

INTR-O DUMINICĂ din luna mai, o parte din bandă se duce să prindă raci. Soţii Béranger au un torpedo Citröen B 14 şi-i iau cu ei pe domnul şi doamna Lafforgue, împreună cu căţeaua Trilby în coşuleţul ei (de teamă să nu sară jos în mers). René Colette vine s-o ia pe Lydia cu triciclul lui. Dînd drumul la eşapament trezeşte toată strada. Gilles Colette are un Voisin şi transportă, afară de soţia sa şi cele două fiice, pe Raymond Casadebat şi Guy Laqueuille, tînărul pictor care, de cînd cu balul mascat, a fost mai mult sau mai puţin adoptat de grupul lor. Laurent Casadebat a spus că-i ajunge din urmă cu bicicleta, singur singurel. Locul unde se duc să pescuiască nu-i decît la o distanţă de vreo douăzeci de kilometri.

René, ca s-o uluiască pe Lydia, goneşte pe drumurile înguste ale cîmpiei bearneze. Ridică nori de praf alb. Cînd trec peste vreo ridicătură a drumului, au impresia că triciclul îşi ia zborul. René şi-a pus cascheta cu viziera la spate ca să-i imite pe concurenţii la cursele de alergători. Lydia se ţine de portieră. Din cauza repeziciunii cu care merg, uită o bifurcaţie şi se rătăcesc. Trebuie să se oprească de mai multe ori ca să caute drumul cel bun. La o oprire, René o mîngîie pe Lydia, pe genunchii goi, dar ea îl respinge.

— Fii cuminte, lasă-mă-n pace.

La Chazelles ea s-a dat mai multor băieţi cu care s-a dus în pădurea Blézi. Dar încă nu are curajul să cedeze celibatarilor din bandă. Ii e teamă să nu provoace drame în sînul bandei. De altfel, nici unul n-o atrage. Singurul bărbat care o tulbură dar o şi înspăimîntă totodată e Gilles Colette. Dar el e însurat.

Un pîrîu curge pe lîngă copaci. In afară de unele locuri, apa e puţin adîncă. Şi-i limpede. Iar cei cîţiva bolovani peste care trece, o fac să vuiască. Malurile sînt destul de înalte şi acoperite cu iarbă. Se desfac coşurile. Se pune vinul la răcit în pîrîu. Se taie ramuri bifurcate pentru a meşteri nişte plase de prins raci. Pentru a-i atrage, domnul Béranger a cumpărat carne de cal, pe care o stropeşte cu terebentină, atrăgînd în acelaşi timp atenţia că-i interzis aşa ceva. Jacques şi cele două fetiţe ale familiei Colette, Maria-Teresa şi Paula — li s-a dat prenume argentiniene — se descalţă şi se duc să se bălăcească în pîrîu, care-i cam rece. Incearcă să prindă racii cu mîna, mută din loc pietricelele, fac nişte baraje mici, supraveghează plasele, o trag în apă pe căţeluşa Trilby, care se zbate. Pescuitul racilor nu-i chiar o treabă serioasă şi nimeni nu se supără.

După picnicul, care-i permite doamnei Béranger să-şi arate, ca întotdeauna, calităţile ei de organizatoare, după ce mai povesteşte o dată istoria cu termosul spart: „Ii vedeam pe toţi că se strîmbă şi nu îndrăzneau să scoată o vorbă. Cînd gust şi eu, la rîndu-mi, din cafea..." lu-

mea se simte puţin cam moleşită. Raymond moţăie. Ochelarii i-au căzut în iarbă. Maria-Teresa îi calcă. O lentilă se sparge. Bietul Raymond, tot mereu i se întîmplă asta.

Iris s-a întîns să tragă un pui de somn. Jocul umbrelor şi al luminii, care răzbat prin frunziş, desenează pete albastre pe rochia ei albă şi-i pun brăţări de aur în jurul braţelor subţiri, pe care le ţine ridicate ca un cerc în jurul capului. La subsuori se formează două umbre mai întunecate. In timpul somnului, i se ridică uşor colţurile gurii şi-i apare un surîs încîntător.

Lydia merge agale pe marginea pîrîului. Fredonează *Margareta la vîrtelniţă*. A ajuns departe cînd aude paşii cuiva care vine spre dînsa. Se întoarce, e Gilles Colette.

— Ce ciudat... spune ea.

Gilles Colette zîmbeşte şi nu spune nimic. Lydia se tulbură.

— S-ar zice că-ţi baţi joc de mine.

— Sînt fericit de ziua de azi care-mi permite să ne întîlnim pentru cîteva clipe, numai noi doi. Simţi, Lydia, că între mine şi dumneata e ceva...

Lydia încearcă să-l provoace.

— Chiar dacă ar fi adevărat, e Iris la mijloc, sînt copiii.

Gilles Colette o prinde de umeri, silind-o să se dea doi paşi înapoi, pînă se loveşte cu spatele de un copac. Apoi o sărută. Ea geme: „Nu, Gilles, nu trebuie, ar fi prea grav". Dar el o sărută pe gură, iar şi iar, şi de fiecare dată

ea e ca paralizată, ar putea să facă tot ce vrea cu ea. In sfîrşit îi dă drumul.

— Plec. Dar va trebui să găsim un mijloc să ne vedem.

După multă vreme, Lydia se reîntoarce la restul grupului. Coşurile încep să se umple de raci. Pe mîine toată lumea e invitată la doamna Béranger la cină. Racii cenuşii, care se zbat într-o forfoteală de labe şi cleşti, vor fi roşii, şi carapacele lor vor fi pipărate. Lydia îşi simte buzele învineţite.

Guy Laqueuille, care a făcut desigur o plimbare, apare deodată din partea opusă de unde venise Lydia.

— Te căutam, îi spune el. Mi-am adus albumul şi un creion. Nu vrei să pozezi pentru mine ?

Se duc de se aşază pe cîmp. Lumina cade ceva mai puţin vertical şi se prinde în cocul masiv al Lydiei. Deodată Iris trece pe acolo.

— Mă faci geloasă, spuse ea rîzînd lui Guy Laqueuille. Mie nu mi-ai propus să-mi faci portretul.

— Nu-i decît o schiţă, răspunde puţin cam prosteşte pictorul.

Iris se îndepărtează. Singur cu Lydia, Guy o imploră. Ca şi Gilles, adineaori, el vrea s-o mai vadă. Dar se pare că nu se gîndeşte decît la arta lui. Vrea să-i facă un adevărat portret. Lydia, care are nevoie să alunge obsesia lui Gilles Colette, acceptă.

— Mă duc adesea să-mi petrec după-amiaza într-un conac de pe costişe, care ne-a fost dat în grijă. Uneori vine şi mama cu mine,

alteori plec singură. Mă duc acolo joi. Așteaptă-mă la ora două la stația de tramvai Croix-du-Prince. Dacă voi fi singură, e bine, mergem împreună. Dacă nu, vezi-ți de drum, amînăm pe altă dată. De altfel, fiind în cursul săptămînii, una din noi două trebuie să rămînă în prăvălie, nu m-am gîndit la asta, atunci voi fi cu siguranță singură. Problema e să nu-l iau pe Jacques, băiețelul lui Béranger. De obicei vine cu noi. Voi încerca să mă descurc.

Deoarece se apropie seara, cineva vine cu o idee :

— Dacă ne-am duce să-i facem o surpriză lui Paul ?

Paul Casadebat locuiește la vreo treizeci de kilometri depărtare, în susul văii.

— Am putea cina la el, cu ceea ce ne-a mai rămas, spune doamna Béranger.

„Ce-a rămas", iată încă o expresie căreia doamna Béranger îi conferă o extraordinară demnitate, cînd o pronunță. Ea sugerează o abundență impunătoare de mîncare, respectabilă și chiar originală. Iți face impresia că s-ar putea face ospățuri cu resturile, și restul resturilor.

— Ar fi de ajuns să se mai cumpere puțină șuncă și niște ouă.

Soții Colette preferă să se înapoieze la Pau, din pricina copiilor.

— Eu vreau să mă duc să-l văd pe Paul, spune Jacques.

Mașinile își schimbă pasagerii. Doamna și domnul Lafforgue se întorc cu soții Colette.

Pentru doamna Lafforgue, care-i tot atît de copilăroasă ca și Jacques, ar fi plăcut să-și prelungească ziua cu expediția la Paul. Dar bărbatul ei e din ce în ce mai ursuz și mai sedentar. Nu-l mai recunoști pe veselul petrecăreț dinaintea războiului. Trebuie să se resemneze și se întoarce acasă. Soții Lafforgue cedează prin urmare locurile lor din B 14 lui Raymond Casadebat și Guy Laqueuille. René Colette și Lydia vor merge la Paul cu triciclul, nu-i nici o problemă. In ce-l privește pe Laurent Casadebat, el a și pornit-o spre Pau, pe bicicletă.

Cele două mașini pleacă împreună, dar René, cu bolidul său, l-a lăsat repede în urmă pe B 14 într-un nor de praf. După ce-a urcat serpentinele de pe munte, triciclul Morgan lasă să răsune eșapamentul său într-un tîrg care-și doarme somnul de duminică. La capătul ținutului, la poalele unei stînci, se află o casă veche, cam sobră, cu ferestre strîmte. Alături e o fabrică, dacă cuvîntul nu-i prea pretențios. Pare mai curînd un atelier. De pe stîncă se revarsă o cascadă, care furnizează curentul electric pentru războaiele de țesut. Soarele s-a și ascuns în spatele munților. Foarte curînd va dispărea.

René Colette și Lydia împing grila ruginită, străbat grădina a cărei alee e năpădită de mușchi. Il găsesc pe Paul într-o cămașă albă cu gulerul desfăcut, în pantaloni de flanelă și pantofi de tenis. Imbrăcat astfel, pare și mai înalt. Recunoscîndu-i, face un gest de sur-

priză, cam țeapăn și cam stîngaci. Apoi obrazul lui uscat, aproape ascetic, se iluminează de un zîmbet.

— Ce făceai ? îl întreabă René.

— Nu făceam mare lucru. Azi-dimineață am lucrat la repararea unei mașini. E la capătul rezistenței. Ar trebui schimbate cîteva piese, ba chiar toată mașina... Dar nu-i momentul. Apoi m-am spălat puțin. Eram plin de unsoare. Apoi am luat prînzul și după aceea m-am distrat răsfoind vechile mele cărți de medicină...

— Regretați ? întreabă Lydia.

— Nu. Ar fi pretențios. Am început să mă uit și într-un manual — pe care tocmai l-am primit — cu privire la montarea posturilor de radio. Știți că am un radio. In noaptea asta, dacă n-o să fie furtună, voi încerca să-l pun în funcție.

Sosesc și soții Béranger, la rîndul lor, împreună cu Raymond Casadebat și Guy Laqueuille. Raymond își sărută fratele. In timp ce se pregătește cina, se retrag amîndoi să vorbească de fabricile lor.

Mai tîrziu, după masă, Paul îi adună pe vizitatorii săi în salon, aproape de aparatul de radio. La casca, își pune receptoarele la urechi și începe să învîrtească niște butoane și un imens cadru orientativ, înconjurat de un bobinaj de fire metalice. René Colette și Guy Laqueuille stau în picioare și se uită cu mult interes. Ceilalți s-au așezat în niște fotolii cam tari și gustă din anasonul spaniol pe care Paul

îl obține prin contrabandă. Frontiera e la doi pași. Din cînd în cînd, Paul spune :

— Cred că am reușit.

Iși scoate casca și o trece prietenilor săi. Intr-o furtună de fluierături și sforăituri, se aud cuvinte neinteligibile, care se pierd repede, și nu mai rămîn decît inflexiuni nearticulate și furioase.

— Radio, explică domnul Béranger lui Jacques, sînt niște unde care străbat eterul. Și aparatul acesta le captează.

— Și se găsesc peste tot ?

— Peste tot. Tu nu le vezi, dar încăperea e plină de ele.

Jacques privește cu mirare acest salon veștejit, plin de praf, în mijlocul unei case pierdute într-un tîrgușor de munte, și încearcă să-și imagineze valurile invizibile care-l umplu și trebuie să-l atingă și pe el, fără să le simtă. Iși duce o mînă la obrajii netezi.

— Cu undele astea ale lor, sînt pe cale să strice vremea, spune doamna Béranger.

Jacques se apropie de post, dar nu-i acum momentul să-l deranjeze pe Paul, care-i preocupat să-l regleze și care termină prin a exclama :

— De astă dată, am prins turnul Eiffel !

Casca trece din mînă în mînă. Lydia e și ea invitată să asculte.

— Recunosc *Cavaleria rusticană,* spune ea. Incepe să viseze. Dacă s-ar fi făcut cîntăreață, într-o bună zi, vocea ei s-ar fi auzit în lumea întreagă, datorită acestei invenții. Me-

reu acelaşi regret. Işi scoate receptoarele şi îşi aranjează părul. Paul o priveşte prin ochelari, şi Lydiei i se pare că i-a ghicit gîndurile. Ii este recunoscătoare.

Domnul Béranger a luat casca.

— Cîntă *La Marseillaise,* spune el.

— E sfîrşitul emisiunii.

— Vreau s-aud *La Marseillaise,* strigă Jacques.

Şi n-are astîmpăr pînă nu i se trec receptoarele.

După ce Paul a închis toate butoanele radioului, se aud exclamaţii că-i tîrziu, că mai e de făcut un drum lung, că Jacques n-are să se poată scula mîine dimineaţă să meargă la şcoală. Cele două maşini încep să străbată întunericul nopţii. Farurile lor albe luminează serpentinele muntelui. De astă dată, Guy Laqueuille a luat loc în triciclu, împreună cu Réne Colette, şi Lydia s-a aşezat lîngă ceilalţi în B 14. E mai potrivit aşa.

13

JOIA URMĂTOARE, plouă torenţial, şi cînd Lydia sare din tramvai la staţia Croix-du-Prince îl vede pe Guy Laqueuille aşteptînd-o în ploaie.

— Eşti nebun, dumneata care ar trebui să fii atît de atent cu sănătatea!

— Mi-a fost teamă mai ales pentru mapa mea de desen!

Ploaia e, de altfel, pe cale să se oprească. Norii se destramă, apar fîşii largi de cer albastru, pămîntul fumegă. In curînd, totul va fi uscat.

Cînd urcă spre Navarra, tînărul bolnav gîfîie. Trebuie s-o ia încet pe potecă. Incearcă să zîmbească, şi zîmbetul e puţin crispat. Iată în fine casa bătrînească împrejmuită de trandafiri.

Ca de obicei, Lydia se duce să deschidă obloanele şi ferestrele.

— E un peisaj încîntător, nu-i aşa?

Guy de Laqueuille găseşte totul admirabil. Hotărăşte ca Lydia să pozeze şezînd pe banca din faţa casei. Capul îi va apărea astfel încadrat de trandafiri. El se instalează pe un scaun de pai pe care l-a găsit în bucătărie.

— Am să fac o guaşă, spune el deschizîndu-şi cutia plină cu tuburi turtite.

Se ridică de cîteva ori, schimbă poziţia Lydiei.

— Aşa liniştită şi visătoare cum stai pe bancă, eşti admirabilă. Aş vrea să ştiu ce gînduri îţi trec prin cap.

— De tot felul.

— Surîsul acesta! Şi buza asta de sus, atît de bine arcuită!

Îşi ia creionul şi desenează în aer gura batjocoritoare, şi atît de fragedă.

— Ce bine exprimă buzele vivacitatea, inteligenţa, sensibilitatea, întocmai ca ochii. Ce greu e să fii pictor! geme Guy Laqueuille, şi Lydia nu ştie dacă-i serios sau rîde de ea.

Reflectează în faţa filei albe.

— Mă întreb dacă n-ar fi mai bine să-ţi desfaci cocul. Cu părul curgînd pe umeri...
— Mă vezi foarte romantică.
— Da, o fată de altă dată.
Ea îşi duce mîinile la ceafă, trage afară spelcile. Părul i se împrăştie.
— Ar trebui un Tiziano, murmură Guy.
Mai face un gest drăguţ cu braţele goale ca să-şi potrivească părul.
— Şi rochia mea, îţi place ?
Poartă o rochie dreaptă, grej, scurtă, care se ţine de o bridă înnodată la ceafă.
— Foarte la modă.
Încep să se strecoare prea multe tăceri în conversaţia lor. Guy a început să deseneze.
— La Paris, ai modele care pozează goale ?
— Evident.
— Mă gîndesc la toate acele tablouri celebre...
— Mi-ar plăcea să-ţi pictez corpul. Nimeni n-o să ştie.
— Dar atunci cînd vei deveni celebru...
Din nou ideea gloriei îi umblă Lydiei prin cap. Nu va lăsa nici un nume în istoria operei şi poate, peste cîteva secole (ce bătaie de joc!) lumea se va duce la Luvru să-i admire corpul, goliciunea. Gîndul acesta i-a trecut repede prin minte, dar în realitate, de cînd cu partida de pescuit şi sărutările lui Gilles Colette, are nevoie să simtă pe pielea ei mîinile unui bărbat. Şi din nou repetă gestul cu braţele după ceafă. Îşi desprinde brida rochiei. Îşi duce mîinile la piept pentru a reţine corsajul,

apoi îl lasă să coboare pînă la talie. Sînii săi plini şi proporţionaţi sînt puţin lăsaţi.
— Ştii ce frumoasă eşti, îi spune Guy.
E o fericire rară să poţi picta astfel, în aer liber, o fată pe jumătate goală. Guy lucrează o bună bucată de vreme. Apoi îşi lasă culorile, se ridică şi vine, în sfîrşit, să deseneze, cu mîinile, cu degetele sale, conturul umerilor, al pieptului. Cuprinde cu amîndouă mîinile părul ei lung. Tînăra femeie care i se oferă pe aceste coline, în ţinutul acesta în care l-a exilat boala, e oare viaţa, sau e moartea? Nu ştie, dar îi soarbe sînii, îi respiră părul, şi o înfrigurare fericită îi umple inima.

14

DOMNUL LAFFORGUE iese rar din casă. Şi-a împodobit sufrageria cu fotografii înrămate de cai şi cîini care au constituit cîndva mîndria lui. Dar a început să le încurce numele.
La cofetărie sînt cîteva scadenţe grele. La fiecare sfîrşit de lună, doamna Lafforgue e înnebunită. Adeseori o scot din încurcătură soţii Béranger care îi împrumută bani să-şi plătească poliţele ce urmează a fi protestate. Doamna Lafforgue e înspăimîntată la culme, plînge, îşi suflă mereu nasul înroşit. Dar după cinci minute, se simte uşurată şi rîde în hohote. În noiembrie, doamna Béranger i-a dat

o piesă de cinci franci ca să meargă cu Jacques la bîlci. S-a cățărat pe caii de lemn, ca și copilul, și te întrebai care din ei doi se distrează mai mult.

— Mama mea e ca un copil, spune Lydia.

În serile de vară, toată lumea se adună în piața Regală, la concert. Sub crengile copacilor, alături de statuia lui Henric al IV-lea, „Henric al nostru" [1], cum zic cei din Pau, cafeneaua Champagne și-a înșirat mesuțele. Ghirlande de becuri multicolore se strecoară prin frunziș. Soții Béranger, împreună cu prietenii lor, ocupă cîteva mese.

În chioșc, maestrul Arlegault e la pupitru. Stă cu spatele la Henric al IV-lea. Nu i se văd decît umerii puțin încovoiați și părul alb. Ménendié trebuie să fie undeva printre orchestranți. Din loc în loc, pe copacii din piață, sînt prinse mici afișe, galbene și verzi, cu programul concertului. Fiecare bucată e precedată de o hărmălaie, după care urmează o adîncă tăcere. Muzica se înalță subțire, parcă ar veni de foarte departe, și-i străbătută cînd și cînd de strigăte de copii care se fugăresc pe bulevard.

Lydia nu ascultă conversațiile. Se uită la mesuțele cafenelei, la scaunele de fier, la becurile albastre, roșii, galbene, verzi din copaci și la frunzele pe care le colorează, la statuia lui Henric al IV-lea, la programele prinse de arbori, la muzicanții din orchestră, pînă și la pietrișul galben așternut pe jos. Se aseamănă

[1] În original, în dialect local: *lou nouste Henric.*

cu acei romancieri, care strîng nenumărate detalii, dar nu-s în stare să redea viața. De cînd i s-a opus un nu categoric la intrarea în Conservator și viața ei nu mai are nici o țintă, se agață de amănunte, încercînd zadarnic să descifreze direcția, întorsătura, rînduiala pe care le va cunoaște cursul zilelor ei.

Solistul cel mai popular este timpanistul, un bătrînel modest. Cînd își ia trianglul și, dintr-o lovitură precisă, îl face să răsune în liniștea nopții, e un delir. Într-o seară de sărbătoare, René Colette și cîțiva tovarăși de chef, la fel ca dînsul, au venit cu o jerbă de flori pentru timpanist. La terminarea concertului, l-au ridicat în brațe și l-au plimbat în triumf în jurul pieței.

Micuțul Jacques sosește gîfîind din greu de atîta alergătură pe bulevard. Își termină siropul de rodie.

— Tot mi-e sete, spune el.

Dar chelnerii nu mai pot face față. Aleargă de la o masă la alta, încurcați în halatele lor lungi ca niște sutane, ducîndu-și pe braț tăvile supraîncărcate.

— E o meserie groaznică, spune Jacques. Dar trebuie să cîștige mulți bani.

— Da, spune doamna Béranger, cîștigă o mulțime de bani, cu bacșișurile lor. Odinioară ei îi plăteau pe patroni. În fiecare dimineață, cînd veneau la lucru, trebuiau să-i verse mai întîi o îndemnizație ca să aibă dreptul să se apuce de lucru.

— Un funcționar care-și plătește patronul !

— Își cîștigă ușor existența. Dar tot cîștigul lor se duce la hipodrom.

— De ce ?

— Așa e. Toți chelnerii de cafenea joacă la cursele de cai.

Domnul Tournade trece, cu pași înceți, și salută grupul, scoțîndu-și pălăria cu un gest larg. E invitat și el. Se strecoară pînă la Lydia, care se simte fericită de această atenție. Apoi începe o dizertație :

— Admirați piața, proporțiile ei, și ieșindul acela de deasupra vidului, balconul acela cu fața spre Pirinei. Știți că Stendhal — nu-i nici un secol de atunci — a fost indignat de cele văzute aici ? Tocmai i s-a publicat jurnalul de călătorie. Vă închipuiți și dumneavoastră că am alergat îndată să-l cumpăr, ca să știu ce zice despre Pau. Stendhal a venit în orașul nostru în 1838. Era într-o dimineață de primăvară și nu era prea cald. Locuia drept în fața noastră, la Hotelul Franței. A apreciat confortul și masa care i s-a servit. Dar, pe vremea lui, sub balustrada pieței, se construiseră niște băi, astfel că, dacă voiai să vezi Pirineii, te aflai tocmai în dreptul coșurilor acelor băi, care îți zvîrleau fumul în nas. Stendhal scrie despre consilierii municipali din Pau că i-au întrecut pe toți ceilalți și „merită marele cordon al insensibilității față de frumos". Trebuie să recunoaștem că și-au răscumpărat greșeala. Afurisitele alea de băi cu coșurile lor cu tot au dispărut. Acuma, sub balustradă, se află un vechi cazino. I s-a schimbat destinația atunci cînd

s-a construit Palatul de Iarnă. Aici, Paul-Jean Toulet, după ce pierdea toată noaptea la joc, se sprijinea de balcon ca să privească răsăritul soarelui în munți :

Azur, aerian decor,
Muntele Pirineu...

În strofa următoare vorbește, vă rog să mă iertați, de o ingenuă, gol-goluță, asta de dragul rimei. Dar, după aceea, poetul revine la muntele Pirineu :

...tu ai culoarea timpului :
A zăpezii în martie ; a razelor primăverii.
A sumbrei zambile în August.

— Ah ! l-am cunoscut pe Toulet. Era un băiat nepăsător. Nimeni n-ar fi putut bănui că scria lucruri atît de fermecătoare. Vă mai citez :

Ce dulce-a fost, vai mie, și ce departe-mi pare
Albastra-ți fustă de in și rozul ce transpare...

Domnul Tournade repetă ca un ecou :

Albastra-ți fustă de in și rozul ce transpare...

Adaugă :

— Dar reîncepe concertul. Tac. Ah ! dragul meu Arlegault ! Dacă-mi îngădui, scumpă Lydia, ți-aș oferi un exemplar din *Contrarime.*

În timp ce cîntă orchestra, Lydia visează la acea lume de frumuseți, de poezie, de gingășie pe care domnul Tournade o face să întrevadă. Dar simte că privirea lui Gilles Colette s-a oprit asupra ei. Stînd la cîțiva pași de ea, a

luat-o pe genunchi pe cea mai mică din fetele sale, micuța Paula, care cască și adoarme.

— Biata păpușă, spune doamna Béranger. Totuși cu căldura asta de peste zi, simți nevoia să vii aici seara, să respiri puțin aer.

Tot vorbind, doamna Béranger prinde, cu un gest mecanic, între două degete, un purice care i-a sărit pe ciorapii ei albi. Îl învîrtește între degetul gros și index ca să-l amețească, apoi îl strivește între unghiile degetelor mari. Îndemînarea ei e fructul unei practici îndelungate. Pietrișul din piața Regală și de pe bulevard e năpădit de purici. La fel și fotoliile de la cinematograf. Cei veniți de la Nord, ca familia Lafforgue de pildă, sînt îngroziți. Dar vor sfîrși desigur prin a se obișnui, ca și localnicii. Puricii sînt niște insecte incomode, dar familiare, pe care le extermini fără patimă și fără dezgust. Fac parte din climat.

După concert, mai rămîn încă o mulțime de oameni pe terasa cafenelei *Champagne*. De cîteva clipe, Lydia a remarcat o femeie destul de frumoasă, în rochie albă, o blondină. Stă la o masă cu doi domni și rîde puțin cam tare. Doi copii, un băiat și o fată, care se joacă în mijlocul pieței, vin din cînd în cînd la ea, apoi pleacă alergînd.

Pentru că Lydia se uită la ea, doamna Béranger îi explică :

— E o clientă, doamna Mușkin. O fostă artistă, dansatoare. Își comandă cărți de vizită și hîrtie de scrisori cu litere gravate. Trăiește singură cu cei doi copii ai săi. Cu tot numele

ei, e franțuzoaică. A fost măritată cu un american, tatăl celor doi copii, apoi cu un rus, domnul Mușkin. Dar a divorțat iar. Foștii ei bărbați trăiesc în America, și unul și celălalt, și cred că-i trimit bani. Mă întreb dacă nu-i cumva o aventurieră.

Aventurieră! se poate. O femeie drăguță, îmbrăcată în alb, în noaptea parfumată, sub teii iluminați, cu un trecut extraordinar, și doi domni curtenitori alături; Lydia nu poate să nu compare tabloul acesta cu propria ei soartă cenușie.

Deodată, din fundul pieței, sosește un cortegiu zgomotos. Cînd se apropie de mesele cafenelei, lumea îl recunoaște pe Raymond Casadebat, cocoțat pe un măgar. Un chefliu îl ține de hățuri. Alții flutură în aer conopide și cozi de praz. René Colette, pe motocicleta sa mare, se învîrtește în cerc în jurul grupului și face acrobații, în timp ce motorul bubuie. Toată șleahta se oprește urlînd în fața terasei cafenelei. Raymond Casadebat sare anevoie de pe măgar, și își prinde ochelarii în zbor. Pune mîna pe o baterie de șampanie ca să-i dea de băut măgarului.

— Am găsit animalul părăsit pe stradă, înhămat la o căruță cu legume, explică Raymond. L-am deshămat.

Motocicleta lui René face mereu viraje pe pietrișul din piață și deodată se răstoarnă cu un zgomot înfiorător.

Doamna Béranger va avea de acum înainte să vorbească ani de zile despre apariția lui

Raymond pe măgar și despre bateria de șampanie. Așa se făuresc legendele acelor ani nebunatici.

Seara tîrziu, pe cînd ceilalți mai rămîn, vrînd să profite pînă la capăt de răcoarea nopții, Gilles Colette cu soția pleacă. Lydia îl privește pe Gilles cum se depărtează. Iris merge alături de el, ținînd-o de mînă pe Maria-Teresa. El o duce în brațe pe Paula, care a adormit.

15

SOȚII LAFFORGUE au o origine mai nobilă decît familia Béranger. Joseph Béranger a fost la început un simplu maistru, pe cînd Marcel Lafforgue purta monoclu, participa la vînătorile cu cîini și săruta mîna castelanelor. Dar acum au ajuns mai rău decît ei. Familia Béranger are o femeie de serviciu, Julienne, pe care au adus-o de la țară. Doamna Lafforgue și fata fac ele singure curat în casă și mai și gătesc. Au păstrat, de altmintrelea, obiceiurile din Chazelles, unde se trăia după orarul de la țară. La douăsprezece și zece minute cel mai tîrziu, cînd domnul Lafforgue vine de la birou, începe prînzul. Se termină repede : niște mezeluri, un biftec, un pireu, un pic de brînză. Adesea doamna Lafforgue prepară sardele proaspete. E economicos și se face repede. Așază totul pe masă, și se întrec care înghite

mai repede ce are în farfurie. „Mănînci mai iute decît cîinii mei", îi spunea într-una bărbatul său. Și acum, cînd nu mai are cîini, în afară doar de cățelușa Trilby, continuă să repete aceeași remarcă. În zece minute, se termină masa. După cinci minute sînt spălate și vasele. Doamna Lafforgue nu stă locului. E grăbită totdeauna, aleargă ba prin vecini, ba pe la magazine, n-are importanță. De cîte ori vede lipit pe o casă un afiș : „Apartament de închiriat", nu se poate opri să nu urce, să nu-l viziteze, să nu ceară informații. Trece prin toate camerele în care tapetele, cu florile veștejite, cu pete, cu urmele lăsate de mobile și tablouri, istorisesc vreo poveste melancolică. Dar pe ea o împinge o curiozitate veselă. Și astfel, ajunge să cunoască interioarele celor mai multe case din oraș.

Păstrînd proporțiile, soții Lafforgue — întocmai ca bancherii, care spun : „Sînt ruinat" și, se retrag în vreun conac de provincie, mulțumindu-se cu trei servitori și sfîrșindu-și zilele în trîndăvie și singurătate — și-au păstrat totuși, după decăderea lor, un anumit rang, de burghezi și de comercianți. Casta din care au decăzut există și la Pau, avînd mai multe titluri, de altfel, și fiind mai cosmopolită. Dar trăind retrasă în castelele de pe costișe, în locuințele de la estul și vestul orașului, în marile hoteluri și la Cercul Englez, venind numai iarna, pentru cîteva luni, înainte de a se întoarce la Paris, Londra sau New York, ea rămîne invizibilă celor de rînd din Pau. Oamenii

din lumea ceea sînt divinități inaccesibile, ar fi ridicol să-i invidiezi. Asta îngăduie burgheziei orașului — în cadrul căreia soții Lafforgue și-au găsit și ei locul — să fie o colectivitate pe deplin satisfăcută de ea însăși, și convinsă că ocupă rangul întîi. Un sentiment de respectabilitate învăluie pe fiecare. Totuși, nu lipsesc exemplele unor nefericiți, care și-au pierdut această imunitate. Sînt cei cărora li se spune oameni „intrați în gura lumii": divorțați, ca soții Gahan, comercianți de rochii pe aceeași stradă, a căror viață particulară e un roman nu prea limpede; faliți; încornorați prea notorii, ca Saint-Roch, un mic agent comercial, ale cărui fete seamănă cu locatarul căruia i-a subînchiriat o cameră; sau niște inși pe care nu-i poți clasa, puțin cam suspecți, ca acea doamnă Mușkin, cu nume rus și copii americani: poate pătrunde în înalta societate cosmopolită, de care micii burghezi ai orașului nu se pot apropia niciodată, dar e vădit că nu are bani și că, sub aerele ei de mare cucoană, este adesea hărțuită de nevoi. Fiul ei Peter merge la aceeași școală cu Jacques Béranger și doamna Mușkin invită cîteodată pe băiatul tipografului după-amiază la cîte o gustare. Doamna Béranger nu știe cum să refuze, dar nu vede cu ochi buni vizitele băiețelului în casa aceea.

Dacă te-ai osteni să-ți imaginezi trecutul tuturor acestor declasați, ai găsi în viața lor o perioadă în care au fost oameni respectabili. Probabil că au trecut treptat, pe nesimțite, în

categoria celor nerespectabili, fără să-și dea seama măcar. Într-o zi probabil că și-au spus: „Cum de ni s-a întîmplat și nouă? Credeam că sîntem și noi la rînd cu ceilalți și iată-ne și pe noi intrați în gura lumii".

La epoca în care ne aflăm — prin anii 1924—1925 — amenințarea aceasta planează asupra celor mai multe din personajele cronicii de față, familiile Lafforgue, Casadebat, Colette, și alții... Dar ei nu știu încă.

E marea perfidie a timpului care se scurge. Nu vedem că ne metamorfozează în fiecare zi. Casa veche din apropierea castelului, împărțită între cofetărie și tipografie, cum de a trecut din mîinile seniorilor curții lui Albert la Béranger și la Lafforgue? Cîte schimbări imperceptibile sînt cuprinse în cele patru secole care au trecut? După ce măsori timpul? După Jacques, care crește. După vocea Lydiei care se schimbă puțin cîte puțin. Oamenii spun că tot cîntînd singură, își strică vocea.

Într-o zi, se află o veste mare. Raymond Casadebat chefliul care-și petrece toată noaptea la Palatul de Iarnă, perfectul celibatar, bunul și grasul Raymond se însoară. E adevărat că pentru Lydia nu-i o surpriză. Raymond îi făcuse această confidență, în mare secret.

— Am să mă-nsor, micuța mea Lydia. Ce păcat că nu cu dumneata!

— Nu m-ai cerut în căsătorie.

— Știu prea bine ce-ai fi răspuns. Că niciodată n-a fost între noi acel nu știu ce, acel fluid...

— Totuşi te iubesc mult.

— Şi apoi eu nu sînt bărbatul care-ţi trebuie. Eşti prea fină, prea artistă... Omul care ţi s-ar potrivi, nu ştiu dacă există printre noi.

Lydiei îi place grozav să i se vorbească despre ea.

— Pe cine vezi ? Pe cine-ţi imaginezi pentru mine ?

— Nu ştiu. M-am abrutizat muncind. Să fabrici berete ! Să te ocupi de mărimea capului şi nu de ideile din cap ! Totuşi, cred că a existat ceva în mine, un talent pe care l-am lăsat să se piardă.

— Cînd mă gîndesc la viaţa mea, îi răspunde Lydia, nu pot să-mi închipui cum va arăta în viitor. Am avut marea mea decepţie, vocaţia mea căreia i s-au pus piedici. Nu mi-am revenit încă. Şi am impresia că timpul de faţă, viaţa pe care o duc la Pau n-are nici un fel de importanţă. Că adevărata mea viaţă nici n-a început încă... Va fi altceva decît este acum, nu-i aşa, Raymond ?

Dar Raymond, care-şi urmează firul gîndurilor, continuă, cu nevinovăţie :

— Mi-ar fi plăcut mult şi Suzane Cronstadt. Dar nici la ea n-am simţit vreo vibraţie care să răspundă sentimentelor mele.

— Dar nu mi-ai spus încă pe cine iei de soţie.

— O fată Mauléon, Simone Etcheber. Nu-i o fată oarecare. Are bacalaureatul. E dintr-o familie de magistraţi.

— Faci pe misteriosul, Raymond. Cum ai cunoscut-o ?

— Prin Simon Colette. Familia Etcheber e înrudită cu familia neveste-si.

— Mi-e aşa de greu să mi te închipui însurat. Nu te-ai simţit bine ca celibatar ?

— Vine o vîrstă cînd te saturi să tot trăieşti singur. Am treizeci şi cinci de ani. Şi apoi trebuie să mă gîndesc şi la fabricile noastre. Ni le-au lăsat părinţii şi au fost totdeauna afaceri ale familiei. Paul a pornit-o pe drumul celibatului, eşti la curent cu situaţia lui, femeia s-a măritat în Spania şi nu va putea divorţa niciodată. În ce-l priveşte pe Laurent, îl cunoşti. Nu merită oboseala să încerci a-l convinge să-şi ia o nevastă. Cazul lui e disperat. Atunci, în cele din urmă, asupra mea au căzut sorţii să perpetuez neamul Casadebat. Am să încerc, cel puţin.

— Şi pe Simone asta, o iubeşti, Raymond ?

— Ţi-am spus tot, Lydia, Ţi-am făcut mărturisiri pe care nu le-am făcut nimănui. Să spunem lucrurilor pe nume. E o căsătorie de convenienţă. Dar Simone are tot ce-i trebuie ca să fie iubită. E brunetă, are buclişoare...

Şi imediat, imitîndu-l pe Maurice Chevalier, Raymond Casadebat fredonează : „Şi e buclată ca o oiţă..."

Banda începe să pregătească în mod sîrguincios nunta lui Raymond. Doamna Béranger, mai ales, se ocupă de lenjerie, îi cumpără cămăşi, îl ajută să-şi aranjeze apartamentul în care tînăra pereche urmează să se mute. În sfîrşit, e văzută şi logodnica. E într-adevăr o brunetă cu cîrlionţi, cam slabă, cu obrazul triunghiular. Raymond explică bandei :

— A fost crescută într-o familie foarte catolică, foarte severă. E de o mare nevinovăţie. Trebuie să fii cu ochii-n patru, să n-o intimidezi.

Se face nuntă mare la biserica Saint-Jacques. În ajun a fost celebrată cununia civilă la primărie, numai în prezenţa familiei şi a soţilor Béranger, care sînt ca şi din familie. De altfel, Casadebat neavînd mamă, Raymond a rugat-o pe doamna Béranger să-l însoţească la altar. Ea se simte foarte mîndră. Îşi recheamă propriile amintiri.

— Cînd m-am măritat, îl iubeam mult pe bărbatul meu. Mai mult decît obişnuieşte, desigur, cea mai mare parte a femeilor.

Micuţul Jacques, într-un costum bleumarin, cu mănuşi albe, cu ciorapi albi, Maria-Tereza şi Paula, în rochii de organdi roz cu volănaşe, duc trena. Cînd, după binecuvîntare, ei umblă cu cheta, sînt atît de drăgălaşi încît un murmur de duioşie îi însoţeşte de-a lungul traveelor. La amvon, Lydia cîntă *Kirie*. Ea nu invidiază fericirea vulgară a acestei perechi. Totuşi cînd Ménendié organistul cîntă *Reverie* de Schumann, îşi şterge o lacrimă. Ce poţi să faci ? La reluare, notele de sus se aud ca urletul unui cîine care schelălăie. Toată lumea plînge, e ceva mecanic.

În sacristie, e o îmbrăţişare generală. Laurent şi Paul Casadebat par emoţionaţi şi foarte miraţi că-l văd pe fratele lor însurat. Laurent s-a străduit să fie elegant, şi toţi privesc cu surprindere la jacheta şi pantalonii săi în dungi. În marea mulţime, familia Etcheber

formează o insulă greu accesibilă. Se observă în mijlocul ei piticul Etcheber, acela care la balul mascat de la cazino s-a deghizat în Gandhi, şi despre care doamna Béranger spune că-i fenomenal. E un văr al miresei. E scund de tot, într-adevăr un pitic. Nu te poţi opri să nu-ţi fixezi privirile asupra mîinilor sale micuţe, asupra picioarelor sale ca nişte picioruşe de copil. În costumul său bleumarin, are înfăţişarea unui băieţel care se duce la prima împărtăşanie. Are o faţă gravă şi ăsta e lucrul cel mai izbitor. Etcheber a căpătat o asemenea faimă de neobosit chefliu, încît nu ţi-l poţi imagina într-o situaţie serioasă. Nu-i lipsit de inteligenţă, dar niciodată n-a vrut să facă nimic. N-are nici treizeci de ani, dar părul i s-a şi rărit, marginea pleoapelor i s-a roşit, ochii-i lăcrămează într-una, aşa încît oricine are impresia că bărbatul acesta în miniatură abuzează de plăceri. Numai că bietul băiat îmbătrîneşte mai repede decît alţii. De cînd cu logodna lui Raymond şi Simone, de cîte ori se vorbeşte de piticul Etcheber, doamna Béranger nu uită niciodată să adauge la obişnuitul său : „E fenomenal".

— Trebuie să existe o tară în famliia asta.

E un mod indirect de a-şi exprima duşmănia faţă de Simone şi dezaprobarea faţă de căsătorie.

După terminarea liturghiei, Lydia coboară din amvon ca să-şi ia locul în cortegiu. Are drept cavaler pe Paul Casadebat. Ieşirea din biserică, coborîrea treptelor pe lungul covor roşu, în timp ce toţi gură-cască se înghesuie

în jurul lor, sînt minunate. S-a făcut și asta, iată-l pe Raymond al nostru însurat. În timp ce mirii fac un ocol pentru a trece — lucru obligator — pe la fotograf, invitații o pornesc direct spre un mare restaurant, aflat în drumul spre Tarbes, un vechi local așezat în mijlocul unui parc. Are un bucătar renumit pentru păstrăvii și ficatul de gîscă proaspăt, garnisit cu struguri.

O zi și o noapte ține banchetul, parcă nu se mai termină. E întrerupt doar ca să se danseze — s-a angajat o orchestră — ca să se asculte cîntece, monologuri, să se organizeze jocuri de societate.

Ori de cîte ori are loc o petrecere de felul acesta, domnul Béranger nu se lasă prea mult rugat să-i zică și el un cîntec, de altfel singurul pe care-l cunoaște :

Ascultă, inimioara mea,
Ascultă tu harpa,
Care cîntă pe meleagurile noastre,
În ținutul Artois.
E o străveche melodie...

Bărbatul acesta corpolent își îngînă cîntecul cu emoție. „Străvechea melodie" e într-adevăr o romanță pe care a învățat-o în tinerețe și care răscolește în el simțăminte pe care n-are alt prilej să și le manifeste. Tot astfel pînă și ființa cea mai vulgară regăsește, atunci cînd își amintește de anii săi tineri, un zîmbet, o lacrimă, sentimentul unei fericiri pierdute, chiar dacă paradisul acela n-a existat nicicînd,

chiar dacă tinerețea a fost groaznică, într-atît este de adevărat că, oricum ar fi fost, scurgerea anilor șterge totul.

Domnul Béranger și ținutul Artois au fost aplaudați.

— Cîntecul acesta îl cînta adesea tata cînd eram mic, adaugă el.

În timp ce se servește o mîncare după alta, Lydia și Paul Casadebat, stînd unul lîngă altul, se lasă prinși într-o lungă și plăcută discuție.

— Am fost fericit cînd te-am auzit cîntînd în biserică, spune Paul. Mi se vorbise dinainte de toată pățania dumitale, despre vocația dumitale. Nu le-am dat crezare decît pe jumătate. Dar acuma știu ce voce ai.

— Mă intimidezi.

— Pentru că îți fac un compliment ? Sînt absolut sincer.

— Nu ceea ce spui mă intimidează. Ci dumneata, personalitatea dumitale. Ești o persoană care intimidează.

— Totuși nu am nimic deosebit.

— Ești atît de diferit de frații dumitale. Laurent e un om foarte de treabă, dar puțin cam burlac tomnatic, puțin cam țărănos. Raymond e un băiat subțire și cultivat, așa cum ghicesc că ești și dumneata. Dar lui îi plac veselia, viața, prietenii. Dumneata pari atît de tăcut, chiar misterios, ai aerul că-i judeci pe toți prin ochelarii dumitale.

Lydia își ridică privirile spre Paul. Buzele ei frumoase, atît de expresive, rămîn întredeschise și par să-l întrebe ceva.

— Eu nu judec pe nimeni, răspunde Paul. Poate că altădată am avut pretenţia asta. Dar viaţa mi-a închis gura. Cînd simt o pornire să judec pe cineva, sau să mă amestec în treburi care nu mă privesc, îmi reamintesc mie însumi două precepte pe care le-am făurit pentru cazul meu personal şi care-mi servesc în toate împrejurările de îndreptar: „Drept cine mă iau?" „De ce mă amestec?"

Lydia reflectează.

— Totuşi, spune ea în cele din urmă, nu te cunosc încă destul de bine, dar, instinctual, ghicesc în dumneata un om, căruia doreşti să i te destăinui, să-i ceri sfatul. Un om, care ai dori să se amestece în treburile tale, cu tot preceptul pe care-l ai.

Ei vorbesc de trecut şi de speranţele care s-au dus o dată cu el, de prezent şi de durerile lui, de înclinaţia lor comună spre singurătate. Adesea, cînd cineva încearcă să se scoată în evidenţă în ochii altuia şi să intre în relaţii strînse cu el, începe să se laude că-l atrage singurătatea. Deoarece narcisismul este punctul de plecare al oricărei dragoste.

— Îi văd, din cînd în cînd, pe fraţii dumitale şi pe prietenii lor. Dar de cele mai multe ori, rămîn singură. Îmi place să fiu singură.

— Şi pe mine mă trage inima să stau acasă, ai văzut şi dumneata casa mea, la piciorul stîncii. Zile întregi aş sta acasă.

— Îmi place singurătatea.

— Şi mie la fel, găsesc că are farmecul ei.

— Totuşi, uneori, trebuie să-ţi vină destul de greu, cu fabrica asta pierdută în munţi. De ce stai dumneata acolo şi nu Laurent, de pildă?

— Trebuia ca unul din noi trei să accepte aşa ceva. De ce nu eu?

— Paul, spune Lydia, apucîndu-l deodată pe cavalerul ei de mînă — mîna lui se afla pe faţa de masă lîngă a ei — simt că vom fi buni prieteni. Vrei să fim amici?

Paul face un fel de strîmbătură dureroasă. Cînd încearcă un sentiment oarecare, veselie, tristeţe, sau vreo emoţie, obrazul lui uscat capătă o expresie patetică. O strînge pe Lydia de mînă, fără să-i spună un cuvînt.

Acum ajung la confidenţe, sau mai curînd, la false confidenţe. Fiecare e încă grijuliu să-i dea celuilalt o imagine înfrumuseţată, romantică, despre viaţa sa.

— Tare aş vrea să fii fericit Paul. Mi s-a spus că ai iubit o femeie, dar că s-au ridicat obstacole mari între voi doi.

— Am să-ţi povestesc într-o zi. E o istorie lungă şi complicată. Şi simplă, în acelaşi timp...

— Speri că într-o zi totul se va aranja după pofta inimii dumitale?

— Da, sper, că într-o zi, mai tîrziu...

— Şi eu, ştii, am avut o mare iubire. Dar nici un fel de speranţă nu mai e posibilă. Eram logodiţi. Eram încă foarte tînără, la Chazelles. A murit în război...

Dar convorbirea dintre Lydia şi Paul e întreruptă. Cineva îi strigă lui Paul: „E rîndul tău!"

— Rîndul meu, dar vedeţi, eu nu ştiu să cînt, nu ştiu nimic.

— Cum ? dar *Scrumbia sărată ?*

— Da, da, *Scrumbia sărată !*

Paul trebuie să se supună. Se ridică, îşi şterge ochelarii cu şerveţelul şi începe, pe un ton lugubru, recitarea unui text, care i-a făcut adesea să rîdă pe cei din bandă.

A fost un zid, mare şi alb — gol, gol, gol,
Şi lîngă zid o scară — naltă, naltă, naltă,
Şi pe pămînt o scrumbie — uscată, uscată, uscată...

Se aplaudă călduros poemul acesta puţin cam curios.

— Ce ciudat ! exclamă Lydia. Dumneata singur . . .

Dar vine şi ora jocurilor pentru toţi invitaţii la nuntă. Se joacă de-a baba-oarba, de-a fripta, de-a poşta, de-a scaune muzicale, de-a mumia, de-a statuile, de-a exploratorii. Se dau gajuri neghioabe. Cineva strigă :

— Şi bastonada !

Toată banda de la seratele familiei Béranger aprobă şi strigă :

— Da, bastonada !

E un joc cu păcăleli, care cere iniţiaţi şi naivi.

Doamna Béranger explică regulile jocului :

— O pereche care trăieşte în concubinaj. René şi Suzanne, de pildă. Trebuie o pătură. Ei se culcă jos, sub pătură.

Se aduce un pled mare, scoţian, care acoperea o canapea. René Colette şi Suzanne Cronn-

stadt se lungesc la pămînt, pe spate. Trag pledul peste cap şi dispar.

— Fiţi cuminţi acolo, strigă doamna Béranger.

Astea-s cuvintele ei de cîte ori se joacă bastonada.

— Acum, spune doamna Béranger, vom lua fiecare cîte un baston, cîte un băţ. Şi le vom da cîte una, pe rînd. Ei trebuie să ghicească pe ultimul care i-a lovit.

Toată lumea e în căutare de bastoane, nuiele, mături, crengi.

— Atenţiune, începe jocul ! Bastonul loveşte . . . loveşte . . . loveşte . . .

De fiecare dată cînd doamna Béranger spune „loveşte" . . . cineva pocneşte unul dintre cele două trupuri de sub pled.

— Care loveşte . . . loveşte . . . care se opreşte.

René şi Suzanne ies de sub pled. Ultimul care a lovit este un tînăr necunoscut, un invitat al familiei Etcheber, desigur. René Colette îl arătă, fără nici o ezitare. Tînărul nu se îndoieşte că doamna Béranger a oprit dinadins jocul la el. I se spune :

— Acum e rîndul dumneavoastră la concubinaj. Aveţi noroc. Vă veţi culca cu Suzanne sub pled.

Tînărul ia locul lui René. Îşi ascunde capul sub pled. Nu vede că i s-a strecurat Suzannei un baston în mînă. Acum cînd doamna Béranger spune : „şi care se opreşte", Suzanne scoate repede braţul de sub pled şi-l loveşte pe vecin, astfel că el nu ghiceşte cine l-a pocnit.

După ce lumea nu mai poate de rîs, i se dezvăluie bietului băiat toată șmecheria. Ca să-l consoleze, Suzanne îl sărută pe ambii obraji. Acesta e jocul „bastonadei" una din distracțiile cele mai gustate ale acestei societăți.

În tot timpul acesta se bea șampanie, iar și iar, după ce s-au sorbit tot felul de vinuri servite la masă, fără a mai vorbi de aperitive. Nunta lui Raymond Casadebat va rămîne în amintirea celor prezenți ca o petrecere la care toată lumea s-a pilit.

Piticul Etcheber, mai ales, s-a distins în această privință. Nu i s-a găsit o parteneră și a fost așezat la un cap de masă la care se aflau adunați toți copiii : Jacques, Maria-Teresa, Paula și alți vreo patru, cinci. Era aproape jignitor. A fost însărcinat să supravegheze micul grup. În tot timpul mesei a uzat și a abuzat de puterile sale. I se recomandase insistent : „Mai ales să nu le dai de băut copiilor ! " Întemeindu-se pe consemnul dat, le dădea copiilor numai apă, iar el înghițea tot vinul și toate lichiorurile care ajungeau pînă la capătul mesei. Beat mort, avea să fie întins pe o canapea.

Noaptea tîrziu, după ce plecară muzicanții, toată lumea strigă, potrivit vechiului obicei : „Casa-debat ! Ca-sa-debat !" Dar Raymond nu se va așeza la pian. Lumea a observat că a și șters-o împreună cu tînăra lui soție, ceea ce-i face pe toți să rîdă, și se dezlănțuie o ploaie de glume — cam ce fel de glume își poate lesne imagina fiecare.

Lydia se simte amețită. A dansat mai mult decît trebuia cu Gilles Colette, sub ochii surprinși și triști ai lui Paul, care se scuzase că este un prost dansator și se mulțumi s-o invite numai la cîteva valsuri demodate. De cîte ori Gilles o strîngea prea tare, ea credea că simte privirea lui Paul, și i se părea că el îi ghicea tulburarea. Acest nou prieten i-a trezit conștiința. Degeaba spune : „De ce mă amestec, drept cine mă iau ?" el mă supraveghează, mă judecă. Poate că suferă ?

Gîndurile vin și pleacă. Nu le poate reține. Cu capul răvășit, simțindu-și corpul ușor și greu în același timp, iese în parc și se afundă în desișul copacilor. I se pare că zărește siluetele unor perechi care se sărută. Dar nu sînt, poate, decît niște umbre, niște reflexe. Ea mai păstrează uneori o viziune copilărească despre lumea adulților. E o lume în care tot ce fusese interzis înainte încetează a mai fi. Poți bea peste măsură, poți să mănînci cît încape în tine și să te dedai — fără să te prea ascunzi de ceilalți — la o viață sexuală desfrînată. Toate acestea o mai miră încă. Nu a intrat de prea multă vreme în lumea adulților. În mintea ei, aceasta coincide cu instalarea lor la Pau.

E vară și, cu toate că-i noapte și sînt atîția copaci, abia se simte răcoarea. Lydia se clatină puțin și se reazimă de trunchiul unui cedru, dîndu-și capul pe spate. Cedrii, ca întotdeauna, o emoționează, amintindu-i de ce-

drul care a fost mîndria grădinii lor englezeşti. În clipa ceea se apropie de ea Gilles Colette.

— Nu! îl imploră Lydia.

Este repetiţia nocturnă a scenei care a tulburat-o în ziua cînd s-au dus să prindă raci. Dar în noaptea asta n-are putere să-i reziste. Nu pe Gilles Colette ar trebui să-l învingă, ci dorinţa pe care şampania a trezit-o în ea. Gilles înaintează încetişor. Mai face încă un pas şi atunci Lydia i se aruncă de gît, întredeschide buzele, îi zgîrie stofa smochingului. Se lasă să cadă pe pajişte. Se iubesc cu nerăbdare, cu furie, inconştienţi de pericol, bătîndu-şi joc de scandal, fără măcar să se gîndească la toate astea. Nu îmbrăţişarea grabnică, stingherită de veşminte, o tulbură pe Lydia, ci ideea că un lucru imaginat de ea de atîta timp este pe cale să se înfăptuiască, de asemenea şi gîndul că s-a comis ireparabilul şi viaţa ei va fi de aici înainte o viaţă de chinuri, de minciuni, poate şi de drame.

Din restaurant se aud zgomote de veselă spartă, strigăte. Piticul Etcheber, după ce s-a trezit a tras jos faţa de masă, lăsînd să se împrăştie în încăpere tot ce se afla pe ea, ca să se poată deghiza din nou în Gandhi. Intervin chelnerii, el încearcă să se bată cu ei. E ridicol de slab, şi chelnerilor li-e frică să nu-i facă vreun rău. Il aruncă în cele din urmă pe pajişte. Ce nenorocire pentru familia lui, piticul ăsta de Etcheber!

16

ASTFEL A DEVENIT LYDIA amanta lui Gilles Colette. Cînd se duce la întîlniri, spune că pleacă la Navarra. Ia tramvaiul obişnuit, merge puţin spre Jurançon. Voisin-ul industriaşului o ajunge din urmă. Deschide portiera, se ghemuieşte lîngă el. Maşina o porneşte pe nişte drumeaguri înguste, căci trebuie să fie prudenţi, şi, după ce dau un ocol mare oraşului, ajung la un han de pe drumul care duce la Tarbes. E o clădire care se zăreşte de la distanţă în mijlocul cîmpiei. E comodă pentru perechi nelegitime. Şi totuşi, pe aceste meleaguri presărate de coline, hanul nu se ascunde în vreo văgăună sau vreo vîlcea. E o construcţie singuratică pe unul din puţinele şesuri ale ţinutului, ca o fortăreaţă înfiptă pe un teren neted şi de care nu te poţi apropia fără a fi surprins. O cameră cu obloanele închise îi aşteaptă pe Gilles şi pe Lydia. Fostul politehnician comandă vin alb. „Dezbracă-mă!“ îi spune Lydia. Dar el o lasă să se dezbrace singură. Vede privirea aspră a lui Gilles care o scrutează. Pînă şi în dragoste dă dovadă de răutate.

Într-o joi, cînd Lydia pleacă, spunînd că se duce la Navarra, Jacques o întreabă:

— Nu mă iei şi pe mine?

Ea nu ştie să-i dea alt răspuns decît:

— Nu, mă întorc tîrziu şi mama ta o să ne certe.

Copilul, aproape plîngînd, îi spune :

— Nu mă mai iubești ? Nu mai vrei să știi de mine ?

Ea pleacă, cu un sentiment de vinovăție. Dar există în ea o forță care o împinge să alerge la întîlnire, și n-ai putea s-o oprești, chiar dacă ai ucide-o.

Cu toată legătura lui cea nouă, Gilles Colette nu și-a schimbat cu nimic obiceiurile. În fiecare seară are întîlnire cu domnul Béranger la cafeneaua din piața Clemenceau și joacă o partidă de belotă. Continuă să se oprească prea deseori la o cîrciumioară din strada Jeanne d'Albert, peste drum de biserica Saint-Martin. Bea, pahar după pahar, vin alb. Uneori cînd a depășit doza și se îmbată, îl apucă un acces de evlavie. Trece strada, intră în biserică, îngenunchează și se cufundă în rugăciuni. După ce-și satisface imboldul spre cucernicie, se înapoiază la cîrciumioară pentru un pahar sau două de jurançon.

În perioada cînd încep întîlnirile de dragoste dintre Lydia și Gilles Colette, fata se simte definitiv stabilită, naturalizată, dacă se poate spune astfel, la Pau. Crede că a terminat cu etapa de descoperire a orașului și a aflat toate secretele lui. Cunoaște mulți oameni și a explorat toate străzile. Uneori, totuși, i se mai dezvăluie o lume nebănuită.

La biserică a fost întrebată dacă n-ar voi să cînte și la o altă capelă. Pînă acum ea nu știa de existența acelei capele. Lydia află că-i pe o stradă pe care trece deseori, că a fost construită de o familie de duci portughezi,

foarte bogați, care au oferit-o iezuiților, că se fac acolo în mod regulat slujbe religioase și orice credincios poate intra. I se spune că abatele Migueis, un preot portughez, ar fi fericit dacă ea i-ar face o vizită.

La numărul indicat, Lydia găsește o casă banală. Nu-i de mirare că niciodată n-a remarcat nimic care să semene a biserică. Se gîndește chiar, o clipă, că e o eroare. Împinge ușa vopsită în verde. Și dă peste un culoar lung, cu scări la capăt. Pe dreapta e o ușă dublă, capitonată. Este intrarea în capelă.

Lydia abia apucă să-și moaie degetele în aghează și să se mire de vastele proporții ale locului. Nici n-are cînd să remarce altarul aurit, cu coloanele sale în stilul portughez de pe vremea lui Emmanuel cel Norocos[1], căci i se pare că l-a recunoscut pe Gilles — îngenunchiat lîngă un scăunel de rugăciune. Nu e sigură la început dar apoi se convinge că-i dînsul. Se apropie ca s-o vadă și el. Gilles își termină mai întîi rugăciunea și apoi o întreabă ce caută acolo.

— Abatele Migueis, îi spune el, e unul din cei mai buni prieteni ai mei. Preotul acesta e un ceasornicar și un mecanic genial. Uneori, cînd are ceva de pus la punct, vine și lucrează la noi în fabrică.

Gilles iese cu Lydia din capelă prin sacristie. Ajung într-o curte. În partea cealaltă se găsește un atelier cu geamuri.

[1] Emmanuel I cel Mare și Norocos, rege al Portugaliei (1495—1521), pe vremea căruia s-au construit numeroase monumente rămase celebre ca mănăstirea Belem, catedrala din Elvas etc.

Abatele Migueis e un omuleţ uscat, cu obrazul bine ras, care pare dat cu pudră. Poartă ochelari cu rame de aur. N-ai putea spune ce vîrstă are. A fost preceptorul tuturor copiilor familiei ducale. Acum, stă la Pau : se ocupă de capelă şi se dedă pasiunii sale de ceasornicar. Atelierul e plin de figurine automate, pendule, ceasuri, cele mai multe stau cu burta deschisă. Arcuri, rotiţe dinţate acoperă masa de lucru.

— Ne-am întîlnit cînd ieşeam de aici, spune Gilles Colette. E domnişoara Lafforgue, a venit să stea de vorbă cu dumneavoastră, vrea să cînte la capelă. Sînt un vechi prieten al familiei.

Abatele Migueis dă drumul, pentru Lydia, la un automat — o maimuţă violonistă — din secolul al XVIII-lea, pe care l-a repus în funcţie.

— Încearcă să reconstituie pe celebrul jucător de şah, adăugă Gilles Colette. Asta încă nu-i nimic. La reşedinţa ducelui din Portugalia, a construit o grotă, care se deschide singură cînd spui : „Şesam, deschide-te".

E prima oară cînd Lydia îl vede pe amantul ei admirînd pe cineva sau părînd uimit de ceva.

— Grota s-ar deschide tot aşa de bine dacă s-ar pronunţa orice alte cuvinte, precizează abatele. Sînt vibraţiile glasului care...

Se aşază la masa lui.

— Vă rog, numai o secundă.

Îşi pune la ochi lupa de ceasornicar, şi, înarmat cu o pensetă, încearcă să introducă

într-o cutiuţă un minuscul arc în spirală.

— Nu reuşesc, spune el după un minut, lăsăm pentru mai tîrziu.

— Munca asta vă va duce desigur drept în paradis, spune Lydia. Trebuie o răbdare...

— Spuneţi mai curînd că mă va duce în iad. Nu mă pot abţine să nu înjur.

Abatele Migueis rîde într-un fel ciudat, fără zgomot. Lydia simte că există oarecare bunătate în sufletul lui, cu toată înfăţişarea-i severă şi primirea de o politeţă rece pe care i-a făcut-o. Preotul începe, de altfel, s-o întrebe despre viaţa ei, despre preferinţele ei. Prezenţa lui Gilles o intimidează pe Lydia. De n-ar fi fost de faţă, ar fi vorbit mai în voie. Dar e privirea lui care o judecă.

— E o fată foarte romantică, spune Gilles Colette.

Lydia se roşeşte şi nu mai poate adăuga nimic.

A doua zi, în odaia hanului, îl întreabă pe amantul ei :

— De ce-ai spus abatelui Migueis că sînt romantică ?

— Pentru că ai rămas încredinţată că ai fi putut avea o soartă mai bună. Dacă ai fi urmat la Conservator şi ai fi reuşit, ceea ce rămîne de văzut, tot te-ai fi culcat cu oricine şi te-ar fi aşteptat bătrîneţea şi moartea, întocmai ca acum. Ai fi fost bogată, celebră, ei şi ? Eu, dimpotrivă, socot că viaţa ta reală este superioară aceleia pe care o regreţi. Îţi faci numai iluzii că totul ar fi putut fi mai bine.

— Te urăsc ! Pleacă ! Lasă-mă.

Cu părul desfăcut, fluturîndu-i pe umeri, în picioarele goale, se oprește în fața lui Gilles ; acesta stă cu un pahar în față, în penumbră, cu mustața groasă și neagră care-i ascunde partea de jos a feței și-o împiedică să-i vadă expresia gurii, ironia sau disprețul. El comentează atitudinea tinerei femei :

— S-ar zice că ești o, cum oare... o Brunhildă... o Brunhildă setoasă de răzbunare, e un rol în care ai fi făcut minuni. Mă faci să mă gîndesc și la un monument închinat morților.

După cîteva clipe, Lydia plînge în brațele lui :

— Te iubesc, te iubesc...

17

— ATUNCI NE-AM DUS LA BIARRITZ și am văzut marea, povestește Simone Casadebat, fostă Etcheber, cînd se înapoiază din călătoria de nuntă. E impresionantă. Marea, trebuie s-o vezi. Se aruncă furioasă asupra stîncii Fecioarei. Nu poți să-ți faci o idee. Raymond mi-a dat brațul, ca să mergem pînă la statuie, dar mie mi-era frică. Valurile ne stropeau. Bubuie ca tunetul, scobind în stîncă. E roasă toată. Mi-era teamă să nu se prăbușească. Și-apoi pe mine mă apucă amețeala. Am văzut și hotelul Miramar. S-a făcut un fel de galerie deasupra mării, care imită puntea unui pachebot. E foarte nostim. După aceea ne-am dus la Hossegor. E în ținutul Landes. Mie, toți pinii ăia îmi dau niște gînduri negre. Lacul din Hossegor nu-i decît o mlaștină plină de mîl. Trebuie să-l vezi cînd e refluxul. Ce urît mai miroase ! Am mîncat stridii. Mi-e teamă să nu fi căpătat vreo febră tifoidă ! Apoi am vizitat Saint-Jean-de-Luz. Am văzut ușa zidită, care i-a servit lui Ludovic al XIV-lea și infantei nu știu cum, mă rog, soția lui — și i-am învățat totuși numele la liceu — să iasă din biserică. După ce-au ieșit, ușa a fost zidită pentru ca — în amintirea lor, dacă vreți — nimeni să nu mai poată trece pe acolo. Găsesc că-i o idee foarte drăguță. Ne-am dus să vedem marinarii în port, cînd pleacă să pescuiască ton. Și acolo, peste cine dăm ? Peste soții Puiseux, ăia de la bancă. Foarte amabili. Ne-am dus să luăm o înghețată într-un local. Au plătit ei. Au ținut morțiș să plătească ei. De altfel, găsesc că Raymond nu-i destul de isteț în asemenea împrejurări. Pînă ce-și scoate portofelul din buzunar, celălalt i-a și luat-o înainte. Sau celălalt plătește fără ca el să observe și după aceea dînsul îl cheamă pe chelner. Seara ne-am întors în port, să-i vedem pe pescari cum vin de la pescuitul tonului. Și peste cine dăm iar ? Tot peste soții Puiseux. Ne-am dus cu ei să luăm un aperitiv — în piață, lîngă chioșc. De astă dată, i-am dat lui Raymond de cîteva ori cu piciorul, pe sub masă, și a plătit el. Am trecut frontiera la Hendaye. Cum trece trenul peste pod, te trezești în

10 — c. 300

Spania. Sînt o mulțime de tuneluri pînă la San-Sebastian. Ăsta, zic și eu, oraș frumos. Ne-am urcat pe — cum îi zic ei? — în fine, pe o colină cu nume spaniol, ca o căpățînă de zahăr care domină orașul, și sus e o cafenea, un restaurant și tot soiul de distracții. Ne-am plimbat cu bărcuțe pe „Canalul Dragostei", cum îi zic ei. O roată, cît o roată de moară, împinge apa și, în același timp, și bărcile. Deodată te trezești în beznă. Atunci Raymond a încercat să mă sărute — nu pierde nici un prilej — dar tocmai în clipa aceea a ieșit în fața noastră o fantomă, care stătea ascunsă în tunel. Ne-a făcut „hu, hu!" și ne-a dat cu un mănunchi de sfori peste obraz, parcă era o mătură O'Cedar. Am scos un țipăt...

Raymond, pe de altă parte, povestește despre călătoria de nuntă într-un mod cu totul diferit. Mai întîi s-a destăinuit, în mare secret, doamnei Béranger, apoi lui René Colette și altor prieteni, astfel că în scurt timp toată banda era la curent.

— E de necrezut. Mi s-a întîmplat ceva cu totul neobișnuit. Un dezastru. Dacă v-aș spune că Simone se întoarce dintr-o călătorie de nuntă de șapte zile, tot așa de neprihănită ca în prima zi! În fiecare noapte, alergam după ea prin cameră. Ea o lua la fugă în jurul camerei. Cum făceam cea mai mică mișcare, o pornea la goană. Cred că m-am însurat cu o toantă. Mi-am petrecut toată călătoria de nuntă alergînd după ea prin cameră.

Prostia Simonei avea să devină pentru bandă o sursă de repetate aluzii și să dea naștere la o serie de anecdote care urmau să treacă din gură în gură, ani și ani de zile. De pildă: o dată, după un pescuit de raci, i s-a spus că, pentru a le scoate mațele trebuie să tragi de ultimul segment abdominal, care se cheamă telson. Simone a smuls toate cozile și a servit la masă numai capetele. Doamna Béranger a povestit de mii de ori această pățanie.

18

— DA, SÎNT PERPLEX, mărturisește domnul Tournon. Am studiat bine începuturile tragediilor lui Racine. Mereu: „Au ieșit... Să ne oprim... Vino, urmează-mă... Plec... Da, vin..."

— Slabă imaginație, rînjește domnul Tournade.

— Și atunci mă întreb dacă n-ar fi bine ca *Soarele* meu să înceapă cu o mișcare, o plecare sau o sosire, chiar de la primul vers.

— Dar uite-o pe micuța noastră Lydia. Ce rar vă mai vedem!

— Ei, pariez că are un iubit. De aceea îi neglijează pe bătrînii ei admiratori.

Lydia roșește.

— Am descoperit un personaj destul de original, spune ea.

— Ah ! ah !..

— Nu-i un iubit, e un preot. Mă mir că nu mi-aţi vorbit niciodată de el. Abatele Migueis.

— Îl cunosc foarte bine, spune Tournade. E un popă voltairian.

— Voltairian ?

— Ştiţi : „Universul mă nedumireşte şi nu-mi pot închipui că există acest ceasornic, făr'de ceasornicar". După chipul Dumnezeului său, face pe ceasornicarul.

— I-am văzut atelierul, automatele...

— Cine v-a dus la el ?

— Gilles Colette... adică abatele Migueis m-a chemat să cînt la capela portugheză, şi la capelă l-am întîlnit tocmai atunci pe Gilles Colette.

— Pau e mic.

— Încep să cunosc totul, nu-i aşa ? A devenit oraşul meu. Şi totuşi mai aştept ceva, nu ştiu ce. Credeţi că am să rămîn totdeauna aici ?

— Din punct de vedere egoist, noi o dorim, spune domnul Tournade. Dar nu-i un răspuns. Nu există răspuns.

19

DE FIECARE DATĂ, cînd vine sărbătoarea tuturor sfinţilor, domnul Béranger se supune unui obicei pe care şi l-a făurit el însuşi şi pe care-l respectă scrupulos. În ziua aceea, nu mai există pentru el nici familie, nici prieteni, nici cafenea, şi nici pescuitul cu undiţa. E un alt om cel care iese din tipografie. Se duce pe jos pînă la cimitir. (Părinţii săi şi ai soţiei nici nu sînt înmormîntaţi de altfel acolo. Soţii Béranger sînt originari din Gers.) Cumpără o jerbă mare de flori de la florăreasa care stă la intrare. Se duce pînă în fundul cimitirului, unde se află un loc împrejmuit, rezervat militarilor. Şi acolo, pune florile, una cîte una, pe pietrele mortuare. A făcut războiul din 1914. Şi nu uită.

Domnului Béranger nu-i place să i se vorbească de vizitele sale anuale la cimitir. O dată l-a luat cu dînsul pe Jacques, dar i-a stricat toată plăcerea. Ritul acesta secret îi ţine loc de religie.

După ce a terminat, domnul Béranger trebuie s-o ia de-a lungul vastei pieţe Verdun, ca să ajungă acasă. Familia Colette locuieşte acolo şi el trece prin faţa casei lor.

De astă dată, o întîlneşte pe Lydia, tocmai în dreptul uşii lor. O opreşte, îi spune bună-ziua, o întreabă ce face acolo.

— O plimbare, răspunde Lydia.

— Sper că nu vă duceţi la familia Colette ? N-aţi fi nimerit-o. Ştiu că Iris şi copiii trebuiau să plece astăzi la ţară, la verii lor Malaplate.

— Nu, mă duc mai departe. Şi dumneavoastră ?

— Eu ? mă întorc acasă.

20

— SE ÎNTÎMPLĂ CEVA CIUDAT, povestește Lydiei micuțul Jacques. Știți că Julienne doarme alături de camera mea. (Julienne e femeia de serviciu a familiei Béranger și doarme într-un fel de cămăruță, fără fereastră, situată între baie, și odaia lui Jacques). Ei, bine, în fiecare seară, înainte să adorm, o aud vorbind singură, în dialectul ei. E singură, dar parcă s-ar certa cu cineva. Înjură. Se vaită. Cred că și plînge. N-am spus mamei. Aș fi avut impresia că pîrăsc. Dacă Julienne plînge numai seara, cînd e singură, înseamnă că nu vrea să se știe.

— Ești drăguț. E într-adevăr ciudat. O fi poate bolnavă. În orice caz, dacă ar avea vreun mare necaz, l-ar spune mamei tale, care-i atît de bună...

În timp ce Lydia rostește aceste cuvinte ca să-l liniștească pe băiețel, o săgetează o idee. Desigur, multe i s-ar fi putut întîmpla Juliennei și există destule motive ca cineva să plîngă noaptea, cînd, în sfîrșit se află departe de toată lumea. Dar ea presimte îndată care-i adevărata pricină a lacrimilor și a suspinelor ei. Și o altă certitudine o cuprinde în același timp. Teama resimțită de cîtăva vreme, neliniștea care se mărește pe zi ce trece, socoteala pe care o tot face și reface cu calendarul în mînă... cu siguranță că nu se poate aștepta la nici o minune și, întocmai ca Julienne...

21

PLOUĂ. Lydia coboară din tramvai la stația Croix-du-Prince. Se adăpostește sub o streașină și așteaptă Voisinul lui Gilles. De multă vreme îl tot pîndește. I s-au udat picioarele. În sfîrșit sosește mașina și se oprește destul de brusc. Lydia se urcă și Gilles pornește înainte ca ea să fi închis portiera.

— Atenție, îi spune ea.

Cînd pronunță primele cuvinte, ea își dă seama, după o infimă diferență de dicțiune, că e cam băut.

Mașina o ia printre coline, pe niște drumeaguri mocirloase. Gilles se distrează repezindu-se în băltoace ca să vadă țîșnind jerbe de apă. Mașina saltă și derapează.

— Destul, destul, strigă Lydia rîzînd.

La poalele unei coline, la un viraj, drumul dispare sub o întindere de apă. Cînd Gilles își dă seama, e prea tîrziu ca să mai frîneze.

— Să încercăm să trecem, spune el.

Accelerează ușor și încearcă să țină direcția, pe cînd apa împroșcă din toate părțile, acoperind parbrizul, iar roțile patinează. Mașina își pierde elanul și ajunge în tangaj pe partea cealaltă a întinderii de apă. Dar drumul urcă. Roțile se ambalează, fără a reuși să pornească din cauza noroiului. Mașina stă locului, apoi începe să alunece ușor înapoi, derapînd mereu. Are tendința să se așeze de-a curmezișul. Cînd vede că nu mai e nimic de făcut, Gilles întrerupe contactul și coboară.

Se urcă iar, încearcă din nou, ambalează motorul. Puţin cîte puţin roata dreaptă din spate se afundă. Gilles coboară iarăşi. Rupe nişte crengi şi încearcă să le bage sub roţi.

— Ajută-mă, îi strigă Lydiei.

Mănunchiul de ramuri ude a fost tot aşa de alunecos ca şi noroiul şi roţile nu se prind. Gilles ia o pătură din portbagaj şi încearcă s-o treacă pe sub un cauciuc. La prima pornire a acceleratorului, pătura este înşfăcată, tăvălită prin noroi. Nu serveşte la nimic. Înjurînd, Gilles urcă, coboară, mai încearcă o dată şi se întoarce, pentru a constata că roata dreaptă din spate se afundă din ce în ce mai mult. Axul atinge pămîntul.

— Paştele şi Dumnezeul mamei-măsii !

Lydia, în picioare, în ploaie, îşi priveşte tovarăşul cum se agită şi se lasă pradă mîniei. Cu inima îndurerată, vede limpede că un alt sentiment invadează sufletul lui Gilles.

— Dumnezeul ei, halal de mine dacă n-o putem scoate de aici !

— Ce-ai să faci ?

Cum să se întoarcă la Pau şi cum să explice că şi-a lăsat maşina pe drumul ăsta ?

— Nu te mai uita la mine ca o toantă.

— Ţi-e frică.

Gilles se face palid. O priveşte pe Lydia cu ură. Apoi se stăpîneşte.

— Trebuie să ne înapoiem pînă la primul sat şi să căutăm un garaj. Dacă o fi.

— Ce distanţă e ?

— Un kilometru.

— Te însoţesc.

— Nu-i nevoie.

— Ba da, prefer.

Se pornesc la drum pe ploaie, umblă prin iarba udă a povîrnişului, ca să evite întinderea de apă. Hainele lor sînt ude leoarcă. Lydia are o umbreluţă — din acelea care pe atunci se numeau „Tom Degeţelul" — dar nu ajunge să-i apere de ploaie. Impermeabilul lui Gilles e plin de noroi. În sat se găseşte într-adevăr un atelier mecanic, instalat într-un fel de şură. Dar atelierul e gol. Se duc în căutarea salvatorului lor. În sfîrşit, dau de el la cafenea. Gilles ciocneşte un pahar de vin cu dînsul. Dar omul refuză să le dea o mînă de ajutor. N-are cum să-i scoată de acolo. Cu noroiul ăsta, tot ce-ar putea face, e să se înnămolească şi el. Şi ca să ajungă la concluzia asta, trebue să le ţină un discurs interminabil.

— Atunci, s-a zis cu noi ? îl întrebă Gilles.

— Cel mai nimerit lucru e o pereche de boi. Numai să-i găsim.

Şi începe iar o poveste întreagă pînă dau peste un ţăran, care să consimtă să-şi înjuge boii şi să-i ducă pînă acolo. De zeci de ori oscilează între nădejde şi deznădejde. În sfîrşit o frînghie groasă e petrecută în jurul barei de protecţie a Voisinului şi legată de jugul boilor, biciul arde bucile lor băligate, copitele se smulg din noroi, înaintează un pas, apoi încă unul şi maşina alunecă uşor, făcînd un zgomot de ventuză care se dezlipeşte. În sfîrşit e scoasă din cumplita ei nemişcare.

Ajunge pe pămînt uscat, sau aproape uscat. Amanții sînt salvați.

Și, pe cînd înaintează cu prudență, înapoindu-se spre Pau — după atîtea emoții și timp pierdut, nici nu mai poate fi vorba să se ducă la han, să facă dragoste — Lydia, care nu îndrăznește să se sprijine de Gilles, ci dimpotrivă, se lipește de portieră, îi spune, cu glasul scăzut :

— Știi, nu trebuie să mai fii rău cu mine. Aștept un copilaș.

Gilles e din nou scos din sărite.

— Nu m-ai plictisit destul pe ziua de astăzi ?

Oprește mașina, în mijlocul cîmpului. O copleșește pe Lydia cu înjurături.

— Ce-am să mă fac ? întreabă ea.

El îi răspunde :

— Cine-mi dovedește că-i al meu ? Ți-ai făcut de cap cu toți holteii de la hotel, cu fratele meu, cu ceilalți, și cu cei doi bătrîni din castel, Tournade și Tournon, ce-ai căutat la ei ?

— Ești îngrozitor, Gilles. Știi prea bine că e al tău copilul.

Ea îi vede privirea plină de ură, dindărătul ochelarilor, devenind fixă. Gura lui, fără expresie, ascunsă sub mustața-i groasă, e subțire ca un fir întins. Cu toate că abia te poți mișca în mașină, el ridică mîna și palma lui groasă se năpustește asupra ei, lovind-o la întîmplare, pe cap, pe obraz, pe ceafă. Dă drumul din nou la motor. Mașina pleacă iar. Frîntă în două, cu capul în mîini, sprijinit pe genunchi, cu părul lung pe jumătate desfăcut, Lydia plînge în hohote. Gilles nu mai scoate o vorbă. După ce-au mers un timp îndelungat, Gilles strecoară printre dinți :

— M-ai scos din fire...

E poate o încercare de a se scuza.

Cînd ajung la primele case din Pau, Lydia îi spune :

— Oprește ! Imediat !

Gilles o ascultă. Lydia coboară, trîntește portiera, și o pornește pe trotuar, fără a se mai uita înapoi. Gilles n-a dat drumul la mașină, desigur, o privește, cu atenție. Apoi eșapamentul răbufnește din nou și Voisinul o depășește. Pneurile pălmuiesc pietrele ude ale străzii.

22

TOTDEAUNA, la 14 iulie, se lansează focuri de artificii în piața Verdun. Asta, pentru plăcerea oamenilor de rînd, dar doamna Lafforgue n-a putut rezista, totuși, nevoii de a alerga acolo împreună cu Jacques. Nu se știe care din doi l-a tras pe celălalt.

Domnul Lafforgue s-a dus la culcare. Lydia rămîne în sufragerie, așezată la pian. Dar nu cîntă. Nici n-a ridicat măcar capacul pianului. Nu-i lipsește mult — întocmai ca Julienne — să geamă cînd e singură și să se plîngă cu glas tare.

Sună cineva. E doamna Béranger, obrazul ei e tragic, dar străbătut totuși de ușoare

străfulgerări de plăcere, la gîndul că aduce o veste senzațională.

— Gilles Colette a avut un accident de mașină. Mi-a telefonat Iris. Era beat, desigur. A fost adus acasă între viață și moarte. Trebuie să mă duc acolo.

— Vă însoțesc !

Lydia a țipat aproape. E foarte palidă. La spaima ei se mai adaugă și faptul de a fi descoperit că omul acesta pe care nu mai voia să-l vadă, de care nu mai voia să știe, înseamnă încă atîta pentru ea.

Cele două femei se grăbesc, depășind mulțimea care invadează străzile și se îndreaptă spre focul de artificii. Familia Colette locuiește în Piața Verdun. Doamna Béranger dă, în mers, amănunte :

— S-a întîmplat pe șoseaua Bordeaux, pe drum drept. A pierdut controlul frînii de direcție. S-a izbit de un platan. Parbrizul i-a tăiat aproape tot gîtul.

Înainte de a ajunge, rachetele colorate se înalță spre cer, însoțite de strigătele de plăcere ale mulțimii care așteaptă de multă vreme tropăind pe iarba imensei piețe.

Soția lui Simon Colette le deschide ușa. Vorbește în șoaptă. În salon, sînt cei doi frați ai lui Gilles, Simon, cel mai în vîrstă, și René. Doamna Béranger îi îmbrățișează. Vrea să se ducă la căpătîiul bolnavului, să-i fie de folos cu ceva.

— E Iris acolo, și o infirmieră, spune René. Ea intră totuși în încăpere.

— Vrei să intri și dumneata ? o întrebă pe Lydia soția lui Simon Colette.

— Nu, răspunde Lydia. —

Rămîn amîndouă în salonul slab luminat și nu știu ce să-și spună. René repetă cum s-a petrecut accidentul.

— A durat mult pînă i s-a venit în ajutor. A pierdut mult sînge. E foarte slăbit. Se zice că primul automobilist care a dat peste el a crezut că-i mort și a luat-o la goană.

Reflexele focurilor de artificii le luminează cîteodată obrazul și fac să joace umbrele în casă. Se aud atunci trosnetele rachetelor, exploziile și un unic strigăt al spectatorilor.

— Băuse, nu-i așa ? întreabă Lydia.

— Sigur că da, răspunde Simon Colette.

Mai schimbă astfel cîteva cuvinte, din cînd în cînd, într-o așteptare fără de obiect. Stau în salon, dar se află în același timp în mijlocul spectacolului și a strigătelor din piață. Parcă ar fi venit în vizită, deși o nenorocire i-a adunat aici, și ar fi de-ajuns să treacă în cealaltă încăpere ca s-o vadă în față.

— Totdeauna e cîte ceva în piața asta, spune René.

— Da ? întreabă Lydia.

— Focuri de artificii la 14 iulie, tîrgul din noiembrie, fără a mai vorbi de parăzile militare în fața monumentului ridicat în cinstea regimentului 18 infanterie. Tot aici se instalează și circurile. Cînd vine un circ, fetele lui Gilles se trezesc în toiul nopții din pricina leilor care rag. Le cuprinde spaima.

— Ce-ați făcut cu ele astă-seară ?

— Le-am luat la mine acasă, înainte de a-l aduce pe tatăl lor aici, răspunde soţia lui Simon Colette. N-au văzut nimic, din fericire. Dar plîngeau pentru că nu puteau asista la focurile de artificii.

Lydia simte că roşeşte. Îi trece prin cap că poartă în pîntec un frate sau o soră a acestor fetiţe.

Uşa camerei se întredeschide. Apare Iris. În penumbră, obrazul ei descompus din pricina durerii pare mai blînd ca niciodată. Braţele-i sînt goale şi poartă o rochie de vară de un verde crud. Cînd o zăreşte pe Lydia se apropie de ea. Fata izbucneşte atunci în plîns.

Iris pare puţin surprinsă. Apoi o ia pe Lydia de umeri şi o împinge cu blîndeţe spre fereastra deschisă. Oamenii din piaţă nu văd decît două femei care stau cu coatele pe fereastră şi privesc la focurile de artificii : Lydia ar dori să-i ceară iertare lui Iris. Dar, fără să-i fi spus nimic, Iris o îmbrăţişează. Plînge şi ea, pe tăcute. Lydia e sigură că Iris a înţeles tot.

23

ZILELE TRECEAU UNA DUPĂ ALTA, una la fel cu cealaltă. Şi nu foloseau la nimic — sub soarele verii lui 1926 — decît doar la coacerea pe îndelete a strugurilor din viile Navarrei. Lydia îşi spunea că şi ea era asemeni ciorchinilor şi merelor din livadă. Fructul, pe care-l purta, se cocea încet şi se va rupe de ea la sfîrşitul anului.

Cînd a fost nevoită s-o mărturisească, au urmat, bineînţeles, ţipete şi plînsete. Dar, la urma urmei era un lucru mai puţin neobişnuit şi mai puţin scandalos, pentru o fată de familie bună, să rămînă însărcinată, decît să aibă pretenţia de a deveni cîntăreaţă de operă... Seducătorul era rugat să repare greşeala, şi atîta tot. E adevărat că Lydia refuza să spună cine era tatăl, şi soţii Lafforgue bănuiseră zadarnic pe toată lumea. Dar chiar şi în aceste cazuri mai grele, existau soluţii tradiţionale. Fata era ascunsă cît timp trebuia. Lucrul devenise, de altfel, urgent, Jacques zicea cu nevinovăţie :

— Lydia, văd că te îngraşi.

Cînd se certa cu părinţii ei, Lydia nu uita să le arunce fraza răzbunătoare :

— De ce aţi vrut să mă feriţi, interzicîndu-mi să urmez Conservatorul, asta mi s-a întîmplat. Sînteţi mulţumiţi acum ?

Îi veni în minte că, făcînd un copil nelegitim, se apropie de marile actriţe din trecut. O bună parte dintre ele au cunoscut, desigur, accidente de genul acesta. Lydia se întîlnea astfel, fără să-şi dea seama măcar, cu prejudecăţile care se opuseseră vocaţiei sale.

La capătul fiecărei discuţii cu părinţii se punea iar problema retragerii ei. Lydia avea poftă să se întoarcă la Chazelles şi să trăiască izolată în casa şi în parcul lor. Dar soluţia asta nu se putea pune în practică. Atunci s-au

gîndit la Navarra. Rămăseseră acolo cîteva mobile. Soţii Lafforgue transportară aşternut de pat şi cîteva ustensile de bucătărie. Lydia acceptă să se instaleze acolo, în singurătate, pînă ce uşurarea ei, în ambele sensuri ale cuvîntului, îi va îngădui să se întoarcă la Pau. Pentru toată lumea se chema că s-a întors la Chazelles, la căpătîiul unei mătuşi bolnave, care o iubeşte mult şi are nevoie de îngrijirile ei. Dar, pentru că doamna Lafforgue nu s-a putut opri să nu-i mărturisească, plîngînd, doamnei Béranger, cele întîmplate, banda află în curînd adevărul. Toţi se făceau a da crezare mai departe motivelor oficiale ale absenţei Lydiei. Soţii Lafforgue nu ştiau că ruşinea familiei a ajuns la urechea tuturor. Astfel de adevăruri neplăcute te faci că nu le vezi.

În timp ce bieţii oameni încercau, destul de stîngaci, să ascundă de ochii lumii faptul că au fost dezonoraţi, au putut constata, cu amărăciune, că vecina lor rezolvase cu succes un caz similar. Doamna Béranger descoperise, în sfîrşit, că servitoarea ei Julienne se găsea „într-o poziţie interesantă". A ştiut cum s-o ia ca să-i mărturisească numele seducătorului. Era un muncitor spaniol, care locuia la subsolul casei, dinspre viroagă. O cunoscuse pe Julienne în timp se scutura covoarele la fereastră. Doamna Béranger nu şovăi să coboare în viroagă. Îl găsi acolo, omul fu la început obraznic:

— Cine v-a spus că-i copilul meu?

„Atunci m-am înfuriat" povestea doamna Béranger. Îi plăcea grozav să descrie — la spartul tîrgului — cu un anume dar epic, momentele importante, cînd, scoasă din sărite de vreo nedreptate, de vreo mîrşăvie, „îi sărea ţandăra". „L-am apucat de reverul hainei şi i-am spus: «Nu eşti aici la dumneata acasă. Vii să ne seduci fetele. Frumos. Dar dumneata nu ştii cine sînt eu. Sînt o persoană cu relaţii. Îl cunosc pe prefect, pe comisarul de poliţie. Dacă nu te însori cu Julienne, care este o fată cinstită, care face cît o mie ca dumneata, care a fost totdeauna serioasă, căreia nu i se poate reproşa nimic, care n-a stat de vorbă niciodată cu un bărbat, pînă ce-a dat peste o pramatie ca dumneata, dacă n-o iei de nevastă, în opt zile vei fi expulzat din Franţa!...» Mi-a răspuns: «Faceţi ce vreţi». A doua zi a fost chemat la comisariat şi a cedat."

Lydia se scula dimineaţa, devreme. Îi plăcea să stea pe banca din faţa casei, în clipa în care soarele, ieşind dintr-o scobitură a colinei, o învăluia în lumină. În timpul dimineţii, cobora pînă la o fermă de pe malul unui pîrîu, unde o bătrînică îi vindea ouă, şuncă, găini, legume, cidru. Se urca spre casă pe un drum desfundat, culegea vreascuri care trebuiau rupte în bucăţele ca să poată intra pe gura maşinii de gătit. După-amiaza se întindea pe un şezlong cu vreun roman în mînă. Trilby, căţeaua pe care, cu îngăduinţa părinţilor, o luase cu ea, stătea la picioarele ei. Era răbdătoare, în stare şi ea, să rămînă ore

întregi nemişcată, la pîndă lîngă o gaură, aşteptînd să iasă un şoarece de pădure.

Lucrul care-i lipsea cel mai mult Lydiei era pianul. Uneori îşi fredona arii din repertoriul ei, lieduri favorite sau cîntece bisericeşti. Îi era teamă că are să le uite.

Se culca la căderea nopţii. Casa nu avea lumină electrică. Era umedă şi, chiar şi acum cînd era locuită, continua să miroase a mucegai.

Lydia nu se gîndea de loc la cei din Pau. Ştia că Gilles s-a refăcut în urma rănilor căpătate. Îi rămăsese numai o cicatrice, o tăietură pe faţă, care pornea de la umărul obrazului şi cobora pînă la gît. Părinţii Lydiei care veneau s-o vadă în fiecare duminică — ocazie de suspine, lacrimi, reproşuri mute — îi aduseseră aceste noutăţi. Realmente, ei nu bănuiau nimic. Cînd îi vorbeau de Gilles, ea nu mai suferea.

Spre surprinderea ei, Paul Casadebat îi apărea cel mai des în visările sale. Ea îşi făurise puţin cîte puţin o anume imagine despre el : un prieten îndepărtat, solitar, generos şi demn de toată încrederea. În clipele de deprimare, îi adresase mai multe scrisori, pe care nu i le trimisese niciodată. Se şi gîndea să se ducă la el, la munte, şi să-i povestească tot. Poate că va voi s-o ascundă la el, în casa lui puţin cam tristă, de lîngă cascadă ? Dar era o nebunie.

Regreta de asemenea pe prietenii ei intelectuali, pe domnul Tournade şi domnul Tournon. Ce-o fi gîndind despre absenţa şi tăcerea ei ?

Trecutul, de altfel, era un slab refugiu. Aici, în scurgerea înceată a anotimpului, regăsea puţin din copilăria şi adolescenţa ei petrecute la ţară, la Chazelles. Dar Guy de Tissot nu mai era decît o fantomă care nu mai evoca nimic. Şi Bernard Tissot, ce-o mai fi cu el ? După război, se făcuse preot, aşa cum o prevenise. Pe unde o fi acum ? Scrisorile pe care le primeau părinţii din Chazelles, după ce se stabiliseră la Pau, alcătuiau o cronică incompletă a satului. Nu se mai vorbea de Bernard de Tissot.

Anii pierduţi erau pierduţi de-a binelea. Niciodată nu va fi o cîntăreaţă celebră. Şi regretul acesta o împiedicase, aşa credea ea, să caute o mare iubire care ar fi justificat viaţa ei, în alt mod. Viitorul, mai bine să nu se mai gîndească. Rămînea prezentul, tufele de hortensii roze şi albastre, trandafirii care-şi pierdeau petalele, una cîte una. Într-o dimineaţă, stînd în faţa hortensiilor, îi trecuse prin gînd că aveau culori de scutece, pentru băieţi şi fetiţe. O apucase o mînie surdă şi, rupînd capetele mai multor flori, le strivise în palmă. Apoi, aproape în fiecare zi, masacra cîte o hortensie.

Zilele se scurtau, dar deveneau din ce în ce mai frumoase. Nimic nu se poate compara cu toamna din Béarn. Un medic, care fusese pus la curent cu secretul Lydiei, venea din cînd în cînd s-o examineze. Lucrurile decur-

geau normal. În ultima săptămînă de noiembrie, începură ploile. Se făcuse frig, şi Lydia trebuia să stea închisă în casă. Lemnele ude băgate în sobă făceau fum şi nu se aprindeau.
În vremea aceea izbucni un nou scandal.

24

— DA, NU L-AM MAI VĂZUT pe Guy Laqueuille, observă domnul Tournon. Sper că nu-i bolnav.

— Încă unul, care, în loc să se îngrijească, şi-a pierdut la cazino şi bruma de sănătate pe care o mai avea, zice domnul Tournade.

— Oraşul nostru constituie o atracţie pentru tineret. El crede în minciunile lui : virtuţile climatului, darul său de a vindeca. Dar, după ce-au sosit aici, se lasă prinşi ca într-o capcană. Oraşul îi devorează. Boul care figurează pe stema cetăţii este de fapt un minotaur. În sfîrşit, voi trece să văd ce s-a întîmplat cu bietul băiat.

Pensiunea la care stătea tînărul pictor se afla pe panta care coboară spre gară, aproape pe parcul Beaumont. Era o vilă mare de prin 1900, cu o verandă şi bovindouri. Domnul Tournon îl găsi pe Laqueuille pe verandă. Stătea într-un fotoliu din ramuri împletite de palmier indian şi se încălzea la soarele de decembrie, care intra prin geamuri. Vizitatorul îl găsi foarte slăbit. Ochii îi erau afundaţi în orbite şi strălucitori, pometii obrazului trandafirii.

— V-aţi părăsit prietenii, spuse domnul Tournon, luîndu-şi un scaun.

— Nu m-am simţit bine.

— Ei, dar trebuia să ne daţi de veste.

— Nu voiam să vă nelinişteșc, nici să deranjez pe toată lumea.

— Să deranjezi, să deranjezi... Doar pentru asta sînt făcuţi prietenii. Sper că ne consideraţi prieteni, de dată recentă poate, dar care vă vor rămîne credincioşi, chiar după ce veţi părăsi oraşul nostru, cînd vă veţi întoarce la Paris.

— Nici eu n-am să vă uit. Nici pe dumneavoastră, nici pe domnul Tournade, împreună cu toţi oamenii de aici, atît de primitori faţă de străini, cum sînt Béranger, Colette, Casadebat, şi nici pe tinerele fermecătoare ca Lydia, Suzanne. Oricîtă vreme va trece, mă voi gîndi întotdeauna la perioada cît am stat la Pau, cu atîta..., cu atîta...

Nu spuse cu ce. Domnul Tournon răspunse :

— Sînteţi drăguţ.

Guy de Laqueuille făcu un gest vag, de resemnare.

— În orice caz, nu sînt pe cale să plec. Pot să vă mărturisesc că am tras o sperietură. Am avut febră mare şi pe deasupra, două hemoptizii grave.

— Şi acum ?

— Merge. A trecut criza. Dar nu mă simt încă în stare să ies în oraş.

Guy Laqueuille comandă două pahare de porto. Aşteptînd să le aducă, cei doi bărbaţi rămaseră o clipă tăcuţi. După ce patroana, o

femeie cu pielea oacheşă, voinică, totdeauna cu ţigara în gură, îi servi, ridicară paharele, şovăiră o clipă, apoi sfîrşiră prin a ciocni.

— Cred că nu-i prea distins să ciocnim, spuse domnul Tournon. Poate că la Paris nu aveţi asemenea obiceiuri. Eu am rămas puţin cam ţărănos.

Îşi muie buzele groase în pahar, înainte de a-l pune pe masă.

— Scuzaţi-mă dacă nu vorbesc prea mult. Mă oboseşte.

— Vă las.

Tournon îşi luă iar paharul şi se grăbi să-l golească.

— Nu. Dacă mai puteţi, rămîneţi. Îmi pare bine. E atît de drăguţ că v-aţi gîndit la mine.

Domnul Tournon zări un joc de dame pe o masă din foi de palmier.

— Dacă am face o partidă ?

— Nu joc prea bine.

— Nici eu.

Îşi apropiară scaunele de masă. Traseră lungile glisiere care acopereau pulurile şi începură să le aranjeze în cutia de table. Laqueuille avea albele. Discurile mari de lemn de merişor făceau un zgomot sec, puţin găunos, cînd le puneau în căsuţele lor.

— Începeţi, spuse Tournon.

Laqueuille mişcă un pul alb.

Jucau încet, neatenţi.

Tournon mişcă un pul, riscînd să-i fie luat. Laqueuille nu se atinse de el.

— Am să vă suflu, spuse Tournon.

Puţin mai tîrziu, mişcă din nou un pul negru în bătaia celor albe.

— De astă dată l-am văzut, spune Laqueuille şi iau trei deodată.

Întinse mîna, luă pulul său alb, şi trecu cu el peste un pul negru, apoi peste încă unul, şi iar peste unul. Se auzea ca nişte paşi pe parchet într-o sală mare. Strînse cele trei puluri negre şi le lăsă să cadă în sertar unde se mai aflau şi alte patru pe care le luase înainte. În clipa ceea, alunecă de pe scaun, fără să scoată un cuvînt. Tournon se repezi să-l ajute. Dar Guy Laqueuille murise.

Tînărul pictor fu scos în aceeaşi seară din pensiune, la ora în care ceilalţi clienţi dormeau. Corpul neînsufleţit zăcu în prima noapte la morga spitalului, alături de alte două cadavre.

Doamna Béranger sosise în goana mare, ca întotdeauna în asemenea cazuri dramatice ; venise să-i facă toaleta, ceea ce patroana şi femeia de serviciu de la pensiune lăsaseră bucuros în grija ei. Căută, între hîrtiile bietului băiat, adresa fratelui său, de care vorbise de atîtea ori. Redactă o telegramă. Apoi inspectă camera în care Guy Laqueuille avea să mai stea cîteva ore înainte de a fi scos în mod clandestin din casa ceea unde nu şedea bine să mori. Observă trei sau patru pînze, puse jos, cu faţa la perete. Înduioşată, bîigui către patroana care aştepta, cu ţigara în gură, să termine mai repede :

— Ultimele sale opere...

Întoarse primul tablou. Era bulevardul Pirineilor, într-o zi de vară. Pietrișul rotund așternut pe jos era aurit. Pictorul aruncase pe pînză cîteva pete luminoase de toate culorile, evocînd siluete de fete în rochii ușoare.

— Bulevardul, exclamă patroana.

— Bine redat, spuse doamna Béranger. Ce păcat!

Luă tabloul al doilea. O recunoscu pe Lydia, cu sînii goi, cu părul desfăcut, cu capul încadrat de trandafiri. Într-o clipită, crezu că a înțeles totul. În mod inconștient, întoarse capul spre pat și aruncă o privire de curiozitate și de repros cadavrului. El era prin urmare tatăl copilului.

Două zile mai tîrziu, cînd prietenii din Pau ai lui Guy Laqueuille, mergeau în urma sicriului, pe ploaie, toți sau aproape toți erau la curent. Chiar și soții Lafforgue care, după această descoperire, se abținură să ia parte la funeralii.

Doamna Béranger le spusese, compătimitoare:

— Întîmplarea a făcut să descopăr secretul dumneavoastră. Înțeleg acum de ce băiatul care a pus-o pe Lydia în situația asta n-a putut să îndrepte greșeala. Era prea grav bolnav.

Soții Lafforgue nu înțeleseseră nimic din aceste aluzii. Mărturisiseră că nu aveau nici o idee de numele tatălui. Doamna Béranger, în culmea bucuriei, le adusese la cunoștință descoperirea tabloului. Domnul Lafforgue lasase

capul în jos și începuse să plîngă, urmat îndată și de soția lui.

— E, desigur, o mare nenorocire, spusese doamna Béranger. Dar ce-ați fi făcut cu un astfel de ginere? Băiatul nu era sănătos. Dar, mă gîndesc eu, nu se poate lăsa tabloul în văzul orișicui.

— Nu vreau să știu de el, spusese domnul Lafforgue.

— Îmi permit să vă dau un sfat, îi răspunsese doamna Béranger, pentru că știu că nu vă gîndiți niciodată la chestiunile practice. Trebuie să puneți mîna pe el. Nu se știe niciodată. Poate fi o dovadă. Pentru mai tîrziu.

— Mai tîrziu...

— Credeți-mă, eu cunosc viața.

Dar domnul Lafforgue se încăpățînase.

— Tot ceea ce doresc e să fie distrus cît mai curînd.

Doamna Béranger, în total dezacord cu prietenii săi, se întoarse la pensiune. Cu ajutorul patroanei, care înțelegea astfel de lucruri, au scos pînza din cuie, au rupt-o în bucăți, și le-au ars în sobă. Ziua cea fericită, acea zi, senzuală și parfumată, supraviețuise în amintirea a doi oameni și pe un tablou. Amintirea unuia se stinse, din pînză rămăsese numai cenușa. Lumina acelei zile mai continua să pîlpîie într-o singură conștiință, dar cîtă vreme încă? Nici nu-i nevoie să intervină moartea. Uitarea se așterne atît de repede și e adeseori atît de nedreaptă.

Gilles Colette fusese și dînsul pus la curent. Nu se clintise. Acum, mergea și el în

urma convoiului, ca și ceilalți. Înmormîntarea trecea de-a lungul pieței Verdun, trecea prin fața casei sale, a lui Gilles. Ocoli vechea clădire a cazărmii. Intrarea în cimitir se afla tocmai în spatele cazărmii. Strada dintre cazarmă și cimitir se numea aleea Grand-Tour. Prin ferestrele vastului imobil, se vedeau soldați în bluze curățind cartofi. În partea opusă se afla zidul și poarta. Cortegiul o luă pe nesfîrșite alei pînă la noile prelungiri ale cimitirului. Și în timp ce ploua, Guy Laqueuille fu coborît în mormînt.

— Iată-l pentru totdeauna cetățean al orașului Pau, spuse domnul Tournade.

— Nu mi-ar plăcea să fiu înmormîntată în colțul ăsta, e prea argilos pămîntul, spuse doamna Béranger. E prea umed.

În timp ce se îndreptau spre ieșire, căutînd să ocolească mocirlele, domnul Tournade și domnul Tournon reluau o convorbire familiară.

— Mă întreb cîți din cei care au venit să se vindece se odihnesc aci în mormînt. Au murit departe de ai lor, într-un fel de exil...

25

SOȚII LAFFORGUE nu îndrăzneau să-i anunțe refugiatei moartea lui Guy. Discutaseră și cu doamna Béranger. „În starea ei, mai ales... Dar arătau în așa hal, atunci cînd o revăzură pe Lydia prima oară, că ea nu se lăsă pînă nu-i făcu să mărturisească. I se citea tristețea pe

fața, dar nu părea atît de disperată pe cît se așteptau. Făcură aluzie la faptul că au descoperit că Laqueuille e tatăl copilului și că o nouă rușine se abătuse pe capul lor, povestea cu tabloul. Lydia nu răspunse. La înapoiere, domnul Lafforgue se adresă soției :

— Mă întreb dacă nu înnebunește, din pricină că stă tot timpul singură.

— Cred mai curînd că-i lipsită de inimă și că-și bate joc de noi.

Lydia se gîndea că Gilles are prea mult noroc. Nu numai că ea nu l-a denunțat, dar acum s-a găsit și un mort care să ia asupra lui toată răspunderea.

Urma să nască la sfîrșitul anului. Părinții Lydiei se gîndiseră să dea copilul la o doică. Dar cu cît treceau zilele, cu atît hotărîrea tinerei femei se schimbă. Puțin după moartea lui Guy Laqueuille, se decise de-a binelea, și îi scrise abatelui Migueis. Îi făcu cunoscut unde stă, spunea că-i era imposibil să se întoarcă la Pau și-l ruga să vină la dînsa ca s-o ajute într-un moment foarte greu.

Abatelui îi fu destul de ușor să ghicească despre ce-i vorba și nu se arătă surprins, cînd ajunse la Navarra, de formele pline ale Lydiei. Dar nu se aștepta la dezvăluirea pe care i-o făcu :

— Tatăl e prietenul dumneavoastră, Gilles Colette.

Ceasornicarul în sutană, cu aerul său hotărît, cu ochelarii săi de aur, cu glasul său blînd, vorbind șuierat ca toți portughezii, in-

spira încredere. Asculta. Apoi propuse diferite soluții. Înțelegea foarte repede. Imediat își dădu seama că Lydia nu aștepta sfaturi de la el, că luase o hotărîre, bine cîntărită zile de-a rîndul în singurătatea ei de la Navarra, și că aștepta de la el s-o sprijine într-o anumită chestiune. Și el nu voia decît să-i fie de un ajutor efectiv.

Lydia născu într-o clinică din Lourdes. Refuză să-și vadă copilul, măcar o dată. Prea multe îndurase din pricina lui. O maică, trimisă de abatele Migueis, veni să-l ia pe noul-născut și să-l ducă la un orfelinat. Lydia nici nu află numele care i se dăduse băiatului, considerat născut din tată și mamă necunoscuți. În aparență, Lydia nu simți niciodată pentru el nici dragoste, nici părere de rău, nici durere. Dar uneori, pe neașteptate, se forma în mintea ei imaginea unui copil. De cele mai multe ori era un băiețel de vreo șapte, opt ani, îmbrăcat în catifea neagră, cu o fundă la gît, cu părul lins, obrazul regulat și grav, cu pielea mată și colorată de un sînge cald. Părea gata să spună o poezie. Alteori semăna cu Jacques, așa cum îl cunoscuse la început, cu sorțul prea lung, și mînjit peste tot de ciocolată. Iar alteori își închipuia că-i o cîntăreață celebră. După un triumf, se odihnește în cabina ei plină cu flori. Cineva bate la ușă. Un tînăr necunoscut împinge ușa, cu înfățișare puțin stîngace. Era fiul ei. Închipuiri naive, gen *Castă și dezonorată*, dar care o răscoleau pînă în adîncul inimii.

26

LYDIA S-A ÎNTORS LA PAU, complet alta. Din înfrîngere în înfrîngere, sufletul se schimbă. Vocația ei fusese distrusă. Probabil că nu va mai găsi niciodată un soț. Nu va mai putea iubi niciodată un copil. Stînd lîngă balustrada terasei din Piața Regală, cu fața la Pirinei, se gîndise de multe ori la sinucidere. Dar e foarte greu să-ți privești propria viață cu obiectivitate și să ajungi la concluzia că e în întregime și definitiv irosită. Speranța e modestă. Are nevoie de puțin. Lydia aștepta încă.

Cu tot secretul aparent care învăluise aventura ei, simți că bărbații o priveau cu alți ochi. N-o mai respectau, și toți păreau gata să-și încerce norocul. Ea însăși se lăsa în voia temperamentului ei senzual și căuta să salveze aparențele. La *Regina* și printre voiajorii comerciali care veneau la cofetărie, se spunea că Lydia e ușuratică. În cele din urmă aflară și soții Lafforgue de conduita ei. Dar pierduseră orice autoritate asupra fiicei lor. Lumea îi compătimea foarte mult.

Și totuși, cînd treceai prin fața cofetăriei, părea că nimic nu s-a schimbat. Prăvălia avea aceeași culoare verde fistic, care cu anii, începuse să se scorojească. În vitrină aceeași înșiruire de borcane cu bomboane de ciocolată, bomboane umplute, acrișoare, fondante, aro-

mate, caramele, pietricica vadului... Și Lydia, cocoțată pe un scaun înalt, la casă, purtînd cocul, pe care refuza să și-l tundă, răsfoia *Vogue* și *Illustration*. În 1927, *Illustration*, numărul de Crăciun, avea pe copertă un portret al lui Adrienne Lecouvreur, în pastel, și Lydia începu din nou să viseze la o glorie imposibilă. Apoi mai erau niște cugetări despre dragoste ale lui Paul Géraldy, care, după toate cîte pătimise, ar fi trebuit să-i pară de o nerozie fără seamăn, dar, așa precum rareori oamenii își pun de acord viața cu sentimentele lor religioase — un comerciant pios își fură clienții cu conștiința liniștită — tot astfel ei continuă să creadă în dragostea din romane, deși viața i-a deziluzionat pentru totdeauna. Între cugetări, găsi una care o frapă ca o aluzie directă la soarta ei :

„Femeile sînt actrițe înnăscute. Acelea care nu trăiesc pe scenă nu și-au realizat în totul destinul lor".

În 1928, pe paginile în culori ale numărului de Crăciun, înfloreau trandafiri și cîrciumărese. Era și un articol de Louis Barthou : „Impresiile unui bătrîn bibliofil", pe care se decise să-l arate domnului Tournade și domnului Tournon. În 1929, aluzia la teatru nu lipsea. Se prezenta sub forma unei reproduceri a *Lojii* lui Renoir.

Se părea că nimic nu se întîmplase. Un articolaș din *Illustration*, pe care era să-l sară din cauza titlului respingător : „Un dezastru financiar la New York", o distrase, un moment, pe Lydia.

„Trezirea a fost tragică. S-a tradus printr-o panică fără precedent la Wall Street, prin falimente, dezastre fără număr, sinucideri. Întreprinderi, care pînă atunci păreau că vor rezista la orice încercare, s-au prăbușit. Cei care s-au îmbarcat ca miliardari pe vapoarele care pluteau spre Europa, erau complet sărăciți în clipa cînd debarcau. Pe pachebotu-rile de lux, radioul îi ținuse la curent cu criza, oră de oră, și cu toate radiotelegramele pe care le-au expediat, nu au reușit să se salveze. Situația excesiv de grea va da naștere poate la o situație bună, nu numai pentru Statele Unite, ci pentru activitatea financiară a lumii întregi".

Relatarea dezastrelor o atingea personal. Lafforgue, desigur, n-a făcut parte niciodată dintre miliardarii care se deplasau în pachebo-turi de lux. Dar partidele de vînătoare cu cîini de la Chazelles, trăsurile de lux, haitele de cîini, grădina englezească, Mors-ul, altădată, iar acum doamna Lafforgue frigea sardele pe care le mîncau, în bucătărie, pe o mușama.

Vîntul înghețat care începuse să sufle într-un cartier al New York-ului, în blestemata zi de 29 octombrie 1929, mătura acum lumea întreagă, necruțînd nici un locușor, nici măcar orașul acesta liniștit și bătrînicios ascuns între colinele din apropierea munților. Nu mai exista o singură discuție în care să nu revină mereu cuvîntul „criză".

Una din cele două fabrici de țesături ale fraților Casadebat trebui să-și înceteze activitatea. O sacrificară pe cea mai veche, din va-

lea Aspei. Vîndură casa familiei, construită de bunicii lor, în care locuia Paul. Singuraticul veni să se instaleze la Pau, în mod provizoriu. Se înscrise și el la pensiunea unde luau masa ceilalți. Avea un fel de a zîmbi, cînd se vorbea de ruinarea lor, ca și cum ar trebui să-ți ceri iertare cînd te-a lovit o nenorocire. Lydia, atît de atașată de casa lor de la Chazelles, pe care părinții săi reușiseră cel puțin s-o păstreze, îl plîngea amarnic.

— N-am să rămîn aici, îi spuse el. Frații mei și așa trăiesc destul de greu de pe urma fabricii de la Pau. Am să găsesc eu ceva.

Părea și de astă dată că se scuză.

Lydia îi făcu un fel de declarație :

— Nu pleca prea departe de aici, dragul meu Paul. Te văd destul de rar. Dar faptul că știu că există cineva ca tine mă ajută să trăiesc.

Paul era fascinat nu numai de cuvintele ei, ci și de mișcarea buzelor ei, de conturul lor, de acele mici cute ironice din colțurile gurii. Dar, fără a fi naiv, el își construise o mitologie complicată a dragostei și a prieteniei, se străduise să-și acorde viața cu pasiunea sa — contrariată de atîtea obstacole — pentru femeia aceea care locuia în Spania, mergînd pînă acolo încît nu se gîndea să sărute gura care i se oferea, sau, mai precis, voia să reziste ispitei. Depuse o sărutare fraternă pe fruntea Lydiei. Ea înălță capul să-l sărute și ea pe obraz. El își apăsă buzele pe tîmpla ei, aproape de rădăcina părului. Lydia închise ochii și el o sărută pe pleoape, apoi pe umerii obrajilor, mîngîindu-i în același timp cu vîrful degetelor. Gura îi alunecă pînă la colțul buzelor ei, dar tot pe obraz era, abia le atingea și, atîta timp cît buzele lor nu s-au apropiat, sărutările păstrau o semnificație de duioșie, de prietenie. Codul acesta îl cunoșteau amîndoi. Sărutînd-o pe buze, nu ar mai fi posibil să se înșele singuri, ar începe altceva. Lydia urmărea cu nerăbdare drumul sărutărilor pe obraz, gata să treacă, odată cu el, limita la care se opriseră. Dar Paul, după un ultim sărut echivoc, la comisura buzelor, dar nu chiar pe buze, se îndepărtă.

— Va trebui totuși să plec, spuse el. Am s-o mai iau o dată de la început.

— Ești curajos !

Și adăugă, cu disperare :

— În ce mă privește, cu mine s-a terminat, am ieșit din joc.

— De ce ?

— Tu ești bărbat, nu-i același lucru. Am treizeci de ani, Paul, treizeci de ani. Mi s-a dus tinerețea, și n-am făcut nimic, nimic nu mi s-a întîmplat. Și acum, s-a sfîrșit.

Abatele Migueis — fără doar și poate un salvator — fu acela care-i găsi un post lui Paul. În numeroasa familie portugheză de care se atașase, fiul cel mai vîrstnic, un bărbat de treizeci și cinci de ani — purtînd de altfel titlul de duce, căci tatăl său murise — stîrnea o mare îngrijorare. N-a știut să profite de lecțiile pe care i le dăduse abatele Migueis, fostul său preceptor. Nu se gîndea decît la băutură și la femei. Dar nu numai atît, extrava-

ganțele lui dădeau naștere la scandaluri pretutindeni pe unde trecea și, cu toată averea lui considerabilă, felul în care azvîrlea cu banii era de-a dreptul neliniștitor. Familia hotărîse că acestui duce puțin cam nebun îi trebuia un mentor. Abatele îl considera pe Paul omul de care avea nevoie. Distins, discret, avînd cunoștințe de medicină — urmase cursurile pînă în anul doi — nimeni mai bine decît el nu putea fi în același timp și omul care să-i ție tovărășie, și infirmier, și pavăză, și conștiință vie. „E ultima dumneavoastră șansă, înainte de interdicțiile și de consiliul judiciar", i se spuse ducelui.

Cînd cei doi bărbați se văzură față în față, unul înalt și cu obrajii scofîlciți, trist ca un pedagog, celălalt scund și slab, cu părul foarte negru, cu ochii strălucind de malițiozitate, se priviră lung unul pe altul. Pentru unul, ca și pentru celălalt, viitorul depindea de necunoscutul din fața lui. Întrevederea avu loc într-o casă a familiei portugheze de pe bulevardul Pirineilor.

— Vino cu mine, îi spuse ducele.

Paul Casadebat urcă o scară, în urma lui, și pătrunse într-o cameră. Ducele trase sertarul unui scrin, scoase de acolo două perechi de mănuși de box, și aruncă una lui Paul :

— Pune-ți-le !

Paul șovăi. Ducele își scosese deja sacoul și-și trăsese perechea de mănuși.

— Ce aștepți ?

— Nu cred că ne-am putea bate. Natura m-a făcut înalt și cu brațe lungi...

— Vreau să fac o luptă cu tine.

Paul își scoase sacoul, își puse mănușile, își legă șnururile. Ducele începuse să țopăie în mijlocul camerei, pe covor. Îndată ce Paul fu gata, se azvîrli asupra lui, cu pumnii înainte. Paul îl ținu la distanță cu brațele sale lungi. Respinse cu blîndețe mai multe asalturi.

— Tu nu te bați ! strigă ducele mînios.

Paul Casadebat dădu cu pumnul la întîmplare. Ducele, atins la umăr, se învîrti în loc, se izbi de cămin și se prăvăli pe covor. Paul se repezi să-l ridice. Gîfîind, ducele se agăță de gîtul lui.

— Mă înăbuș. Astmul meu.

Paul îl ajută să se întindă pe pat. Își aruncă mănușile, i le scoase și ducelui care respira greu. Îi luă mîna, căută pulsul.

— Odihniți-vă, spuse el. Nu-i nimic.

După cîteva minute, ducele se ridică într-un cot și ordonă :

— Sună, acolo-i butonul.

Paul îl ascultă, Apăru un servitor.

— Adă o sticlă de șampanie, îi porunci ducele.

Feciorul de casă se întoarse cu o baterie și două cupe. Desfundă sticla cu îndemînare, îl servi pe duce și pe Paul, și se retrase. Ducele umplu a doua oară paharele. Cînd se porni să le umple și a treia oară, Paul îi spuse :

— Ajunge.

— Cum vrei, îi răspunse ducele.

El îndepărtă sticla de lîngă cupa lui Paul și o apropie de a lui.

— Și pentru dumneavoastră e destul, zise Paul.

Ducele îl sfidă. Ochii săi mici și negri străluceau. Își turnă șampanie în cupă.

— Asta-i ultima, spuse Paul. Dar dacă mai beți și a patra cupă, plec. Sînt plătit ca să nu vă las să vă îmbolnăviți. Nu vreau să fur banii.

— N-am terminat încă distracția, tu și cu mine, spuse ducele.

În felul acesta și-a început Paul Casadebat slujba lui. De aci înainte, îl va urma pe duce în întreaga lume. După anotimp și capriciile *café society*-ului, se stabileau la Biarritz, în Spania, Portugalia, Monaco, la Veneția, la New York.

La începutul iernii se întorceau pentru o lună la Pau.

27

VREMEA PETRECERILOR se terminase. Ca și cum cineva ar fi dorit să semnaleze mai precis lucrul acesta oamenilor care încă nu-l înțeleseră, fu distrus Palatul de Iarnă, și, dintr-o dată balurile mascate, nesfîrșitele nopți, în care dragostea și aventura se ascundeau îndărătul palmierilor și plantelor verzi, fură lăsate mult în urmă, în cel mai îndepărtat trecut. Ele aparțineau de aici înainte legendei.

Acei care comiseseră actul acesta nu i-au priceput îndată sensul. Dărîmaseră sera care se demodase, pentru a face alta mai frumoasă, mai mare, mai modernă. Dar nu reușiră să ridice în locul ei altceva decît un monstru de stuc și beton, care niciodată nu va mai avea strălucirea fostei sere de palmieri și căruia foarte repede avea să-i crape zidurile, fiind lăsat în paragină.

Din vechiul Palat de Iarnă rămaseră doar două turnuri rococo — ca niște catarge care se mai văd încă din apă, după un naufragiu. Arhitectul, întrebat fiind de ce le-a cruțat, răspunse că numai din lipsă de timp. Noul cazino trebuia să fie gata în iarnă. În interiorul clădirii nu erau decît panouri goale, pereți de un galben țipător. În decorul acesta de film, nu ți-l mai puteai închipui pe Raymond Casadebat sărind la pian după ce se retrăgea orchestra.

O bancă locală, căreia întreg ținutul — de trei generații — îi încredința economiile, dădu faliment. S-au văzut cozi în fața ușilor închise, bătrîni disperați. Se citau fapte de onoare și cazuri de abnegație. Un prieten al bancherului, considerîndu-se moralmente răspunzător, își sacrifică averea în folosul micilor depunători.

Fabrica de piese mecanice a fraților Colette, ale cărei grele scadențe fuseseră acoperite de bancă, fu și ea atrasă în dezastru. Fu pusă în lichidare judiciară.

După ce căutase multă vreme o situație, Simon Colette deveni concesionarul unei

mărci de mașină de scris care căuta să se introducă în Sud-Vest. Firma închirie un local la primul etaj al unei case. Simon Colette putu să vorbească astfel de birourile lui. Fostul industriaș se temuse că-l vor instala într-o dugheană, ceea ce l-ar fi făcut să decadă în rîndul negustorilor. René, mulțumită relațiilor sale în lumea curselor de automobile și motociclete, obținu reprezentanța unei mărci de automobile de sport. Era o îndeletnicire demnă de un fiu de familie bună și care nu-i dădea impresia că a decăzut. Urma să trăiască în mijlocul unei lumi care-i plăcea. Să supui mașinile la probă, să vorbești de motoare, ce putea fi mai încîntător. Dar era plătit cu comision și, dacă reușea întotdeauna să salveze aparențele, purtînd sacouri și caschete de *tweed*, pantofi cu talpă groasă de crep, de cele mai multe ori însă era silit să mărturisească : „Sînt la pămînt". Tonul cu care pronunța cuvintele, departe de a evoca tristele consecințe ale lipsei de bani, părea a sublinia, cu un pic de mîndrie și snobism, că René spunea asta pentru că așa era la modă să spui.

În ce-l privește pe Gilles, el a fost salvat de titlul său de politehnician și de relațiile sale cu preoții. Era vacantă catedra de matematică la un liceu teologic. I-a fost atribuită în schimbul promisiunii de a fi puțin mai sobru. Cruzimea lui firească a făcut din el un profesor sever și temut.

Într-o zi, micul Jacques Béranger, invitat să se joace cu copiii doamnei Mușkin — nu

mai era vorba acum de gustări copioase, cu prăjituri scumpe, căci doamna Mușkin nu mai primea mare lucru din America, cei doi bărbați ai ei fiind mai mult sau mai puțin ruinați, cecurile veneau în mod neregulat și, în timp ce le aștepta, trecea prin lungi perioade grele — avu surpriza să-l vadă sosind pe Gilles Colette. Vizitatorul se așeză și începu să trăncănească cu doamna Mușkin, în timp ce Jacques și cei doi colegi ai lui, Peter și Jane, instalați jos, pe covor, își continuau partida de *Monopoly*. Gilles i se păru lui Jacques mai prietenos decît de obicei. Doamna Mușkin îi răspundea cu rîsete scurte. Stătea picior peste picior, purta o fustă albastră, aproape lungă, și o bluză albă brodată, închisă la gît, după moda rusească.

— Arlette, îi spuse la un moment dat Gilles Colette, nu-i lăsăm pe copii să se joace. Am face mai bine să ne ducem să vorbim într-o altă încăpere.

Se ridicară și intrară într-o altă cameră.

În acești ani, clienții cofetăriei deveniră din ce în ce mai rari. Autocarele nu mai descărcau turiștii cu ghiotura în fața castelului. Furia pelerinajelor, în cursul cărora mulțimile din Lourdes se răspîndeau prin ținut, se reducea acum la o nimica toată. Cînd suna clopoțelul în magazin, de cele mai multe ori nu era altcineva decît doamna Roustand, care în mijlocul plimbării sale, venea să facă o haltă acolo. Ultima zi a fiecărei luni era dramatică — polițe neachitate, protestate. Doamna Lafforgue

plîngea şi sfîrşea prin a se duce la familia Béranger să împrumute bani ca să facă faţă scadenţei.

Situaţia era disperată, ceea ce se traducea în felul următor : „Am deschis cofetăria asta ca să avem o ocupaţie, nu pentru altceva. Nu ne-a adus niciodată un cîştig. Trăiam din retribuţia (evitau cuvîntul leafă) primită de domnul Lafforgue. Acum, după ce a venit criza, magazinul ne costă prea mult. Dacă-l închidem, vom fi în cîştig."

Reuşiră să vîndă vadul unui boiangiu. Cumpărătorul era un parizian care se hotărîse să vină la Pau din cauza sănătăţii soţiei sale. Spunea că a lichidat nişte mari afaceri în capitală şi că-i venea greu s-o înceapă iar de la zero. Domnul Béranger îl înştiinţă că există „Asociaţia prietenilor Parisului", care grupează pe foştii parizieni. Boiangiul se alătură curînd celor care regretau trecutul şi se consolau cultivînd un sentiment de superioritate : e parizian, n-are accentul din Sud.

Sînt unii oameni nomazi din fire şi gata oricînd să-şi schimbe bîrlogul, cu inima uşoară. Pentru alţii e o durere cumplită. Doamna Lafforgue făcea parte din prima categorie. Noutatea era o atracţie pentru ea şi se arăta totdeauna dispusă să plece. Bărbatul ei şi fiică-sa, dimpotrivă, erau legaţi de loc şi de decor. Ei priviră mutarea ca ceva degradant.

— Nu sîntem decît nişte vagabonzi, lăsă să-i scape domnul Lafforgue, într-un moment de disperare.

Mai mult decît oricînd, pentru el şi Lydia, casa din Chazelles căpătă o valoare mistică. Locuinţele din Pau erau efemere, şi nu le luau în consideraţie.

Explorările doamnei Lafforgue care vizitase cu plăcere toate apartamentele de închiriat din oraş, foloseau, în sfîrşit, la ceva. Ea alese o locuinţă modestă compusă din trei încăperi : două camere şi un salon-sufragerie, într-o stradă din spatele liceului. Principalul inconvenient era că se afla la etajul al doilea şi că Trilby, căţeluşa, căpătase, cu anii, o respiraţie grea.

Camionul întreprinderii de mutări se opri în faţa cofetăriei. Prăvălia fusese golită dinainte şi stocul de bomboane cedat unui confrate. Muncitorii întreprinderii încărcară mobilele, umplură lăzile cu veselă. În curte, pe jos, era plin de paie. Jacques se învîrtea în jurul flăcăilor viguroşi şi veseli şi privea cu curiozitate cum urcau în camion cuierul de umbrele cu capul de vulpe. El îl considerase totdeauna ca un soi de fiinţă şi acum era tratat ca un simplu obiect. Se stabilise ca, în fiecare joi la prînz, Jacques să fie invitatul familiei Lafforgue în noua lor locuinţă. Cineva reaminti dictonul : „Trei mutări fac cît un incendiu". Dar nu lucrurile erau în pericol să fie stricate de vlăjganii ăia. Cu veselia lor agresivă, ei distrugeau o ordine creată pe îndelete, un univers căruia trecerea anilor îi dăduse un caracter liniştitor. Ridicară pianul ca pe o pradă de preţ. Camionul îl ducea spre noi peregrinări.

28

COMENTÎND PERTURBĂRILE pe care criza le provocase în jurul ei, doamna Béranger nu invoca motive economice, ci psihologice. Un cuvînt revenea des în gura ei : „mentalitate". În zilele noastre oamenii nu mai au aceeași mentalitate ca altădată.

Ea făcea totuși eforturi — cu acea orbire care este poate o manifestare a conservării speciilor — să mențină tradițiile, riturile, relațiile sociale pe care le apucase dintotdeauna și care-i fuseseră transmise de părinți, de bunici, poate și de străbunici, fără să se fi gîndit vreodată să pună în discuție perfecțiunea lor. De aceea, cînd sosi clipa împărtășaniei solemne a lui Jacques, ea hotărî să facă o mare petrecere. Fu ultima întîlnire a bandei. În tipografie, închisă cu această ocazie, se adunară peste treizeci de persoane la dejun, și încă vreo duzină de copii, așezați la o masă specială în mijlocul mașinilor tipografice. În afara prietenilor obișnuiți, veniră și niște rude din Paris și din cele patru colțuri ale Franței.

Cîți dintre noi vor mai trăi la însurătoarea lui ? Nu mai sîntem tineri, repeta doamna Béranger. Și apoi astăzi, ne putem bucura măcar fără nici un gînd ascuns.

În amintirea vremurilor nu prea depărtate, cînd fuseseră cofetari, soții Lafforgue făcură apel la unul din furnizorii lor ca să obțină drageuri la un preț mai ieftin.

Domnul Béranger se produse, ca întotdeauna, cu cîntecul său din Artois. Raymond Casadebat, însoțit de nevasta lui Simone, însărcinată pentru a doua oară, nu mai era băiatul vesel, chefliul de altădată. Era copleșit de tristețe. Țesătoria continua să meargă prost, deși desființaseră vechea fabrică din valea Aspei.

Paul Casadebat, care, din întîmplare, putu să vină și el, povesti ultimele excentricități ale ducelui său.

— L-a apucat o nouă fobie. Nu mai poate suporta bilete de bancă murdare sau puțin mototolite. Îndată ce-i cade în mînă o asemenea hîrtie o dă bacșiș. Împarte în dreapta și în stînga bancnote de cincizeci, sau chiar de o sută de franci.

— Grozav mi-ar conveni așa ceva, spuse René Colette.

— Mă văd silit să mă duc după chelner și să-i spun : „Am văzut ce ți-a dat ducele. Dă-o înapoi. Știi prea bine că nu-i în toate mințile".

— Bieții chelneri de cafenea, spuse Simone Casadebat. Trebuie să te urască.

— Oricum, ei își cîștigă ușor existența pe lîngă ducele meu. Lucrează de conivență. La *Continental* se face că se duce la toaletă — scuzați-mi amănuntul — și chelnerii îi aduc acolo Pernod.

Bătrîna doamnă Roustand era și ea de față. Și tot spunea cui voia s-o asculte :

— Așa cum îl vedeți pe Jacques, în costumul lui de împărtășanie, e aidoma fiului meu,

atunci cînd a recitat o poezie de bun-sosit președintelui Sadi Carnot, la Lons-le-Saunier.

Fu adusă la masă o prăjitură enormă, foarte ornamentată, avînd în vîrful ei o statuetă din ipsos, reprezentînd un băiețel la împărtășanie.

Domnul Béranger, înarmat cu un cuțit lung, tăie, cu o mare solemnitate, prăjitura în bucăți. Era același cuțit de care se servea în fiecare duminică (în afară de picnicuri și pescuitul cu undița) ca să decupeze găina sau ciosvîrta de berbec. Cînd venea la rînd ciosvîrta, doamna Béranger abdica de la obișnuita ei autoritate și-i redădea bărbatului său în mod oficial rolul de șef al familiei, mulțumită ritului decupării fripturii. Asemeni unui mare preot, domnul Béranger cerea să i se aducă cuțitul. Îl lua cu prudență, îi încerca tăișul pe degetul gros al mîinii stîngi, cerea încă un cuțit și le ascuțea multă vreme unul de altul. Apoi începea să taie în bucăți ciosvîrta, după sistemul francez, adică în tranșe paralele cu osul, și o făcea cu gravitate, cu religiozitate, reluîndu-și astfel, în fiecare duminică, demnitatea sa de *paterfamilias*.

— Ai să-l păstrezi în amintirea zilei de azi, i se spuse lui Jacques, cînd i se dădu băiețelul de ipsos.

— Împărtășania este cea mai frumoasă zi din viață, adăugă cineva. De toate celelalte ceremonii, niciodată nu ești sigur.

Lumea fu de acord cu reflecția care mai fusese făcută pînă atunci sub diferite forme de vreo zece ori în dimineața aceea.

— Cînd se deschide școala, el va fi într-a șasea, la liceu, lucru mare. Un om întreg, ce mai !

Jacques trebui să facă înconjurul mesei și să se iscălească pe meniurile invitaților, iar în schimb, semnară toți pe al lui. Meniurile fuseseră făcute la tipografie, culese cu caracterele cele mai pretențioase, pe cea mai frumoasă hîrtie bristol, de către muncitorii care acum luau parte la petrecere. Lydia, cam bombastică, nu se mulțumi să-și aștearnă numai numele. Scrise într-un colț, cu litere aplecate, care se îndreptau apoi pînă aproape de verticală : „Din toată inima așa cum te iubesc. Lydia."

— Dacă bietul Laqueuille ar fi aici, spuse domnul Tournade către doamna Béranger, v-ar fi făcut niște mici picturi. Un mic peisaj pe fiecare. Vîrful Midi d'Ossau, de pildă.

— Fiți atenți la ce vorbiți, spuse doamna Béranger, aruncînd o privire spre familia Lafforgue.

Dar domnul Tournade și prietenul său domnul Tournon nu erau la curent cu bîrfelile. Și domnul Tournon continuă :

— Da, acum, cînd mă gîndesc la el, îmi vine pe buze cîntecul nostru național : *„Frumos cer din Pau, cînd revedea-te-voi oare..."* Știți că un străin, un om bolnav, a scris cuvintele astea. E un cîntec care miroase a moarte.

Jacques trebui să sărute pe fiecare. Apoi se duse de așeză băiețelul de ipsos pe o masă

mare, unde se aflau expuse toate cadourile. Erau cîteva stilouri, cărți și un număr incredibil de inele de argint pentru șervete.

— Am ținut să-i cumpăr eu însămi medalia de aur, spunea fiecăruia doamna Béranger. Am ales pe sfîntul Cristofor, pentru că m-am gîndit că mai tîrziu n-are să poarte vreo altă medalie pioasă, e băiat doar. Pe cînd pe sfîntul Cristofor îl poți agăța în automobil, nu-i același lucru.

Dar singurul cadou care-l interesa într-adevăr pe Jacques era prima sa bicicletă.

Din pricina vecerniei, masa nu se putea prelungi. Cîteva persoane evlavioase îl însoțiră pe băiat. Gilles Colette era printre ei. Mereu biserica și vinul alb. La începutul zilei, Lydia și el se evitaseră unul pe altul, dar fără s-o facă în mod ostentativ. Așa se comportau întotdeauna de cîte ori reuniunile bandei îi obligau să se întîlnească. Așa cum a fost și dragostea lor, cearta dintre ei rămînea ascunsă celorlalți.

Mulți socotiră că le-a fost deajuns că au luat parte la liturghia de dimineață. Cineva lansă ideea unei plimbări. Se angajară trăsuri și, pentru că nu încăpeau toți, se mai luară și taxiuri. Expediția o porni spre Eaux-Bonnes, unde se afla un cazino.

După ce străbătură mai multe lanțuri de coline, vehiculele se opriră îndată după pod, la Louvie-Juzon, unde se găsea un han bun. Se bău vin rosé de Béarn. Apoi plecară mai departe spre munți, urcînd pe valea Ossau.

Drumul nu era asfaltat, și vehiculele mergeau la distanță unul de altul, ca să evite norii de praf.

Cazinoul din Eaux-Bonnes, cocoțat pe o coastă a muntelui, era complet gol și banda se purta ca și cum ar fi fost într-o țară ocupată. La acea oră, drept personal nu se aflau decît doi chelneri speriați. Erau destui ca să dea de băut, și de altceva nu era nevoie. Raymond Casadebat fu împins spre pian ; el își aminti de *one-step*-urile și tangourile de altădată. Cînta, ca totdeauna, sincopat, sacadat, și fredonînd :

Cînd sîntem doi, nu-i același lucru.
Cînd sîntem doi, e mult mai bine.

Privirile Lydiei erau atrase de pupitrele goale de jaz de pe estradă. Panourile acelea violent colorate, îndărătul cărora muzicanții își aranjează partiturile și accesoriile lor, îi aminteau de ceva, fără să-și dea seama ce. Recunoscu în cele din urmă culorile și luciul jocului de crochet din Chazelles. Da, erau exact negrul, galbenul, roșul, movul, verdele țărușilor și bilelor de acolo, culori compacte și vii. Nu putea să-și ia ochii de la ele.

După ce s-au săturat de dansat, au hotărît să joace bastonada. Totdeauna se găsea cineva nou, pe care-l puteai păcăli. Lydia se strecură sub pătură. Acum, ea transforma jocul într-o mistificare cu mai multe gradații. Scotea o mînă de sub pătură și lovea cu nuiaua pe partenerul ei neștiutor. Dar, fără ca nimeni

să bănuiască, îl şi săruta. Proaspătul jucător ieşea de acolo complet năucit.

Se întoarseră la Pau, după ce se lăsă noaptea. Se întîlniră cu cealaltă parte a invitaţilor la locuinţa tipografului. Mai era şi de băut şi de mîncat. Petrecerea continuă.

Pentru ani şi ani de zile, doamna Béranger va înscrie în repertoriul ei următorul epilog :

„A doua zi, Julienne, fosta mea servitoare, care mai venea pe la mine cînd aveam nevoie de un ajutor special, mă întrebă : — Doamnă, dar doamna Roustand ? — Ce-i cu doamna Roustand ? — I-aţi dat pe cineva s-o însoţească, îmi închipui. — Nu, după cîte ştiu. — Şi s-a dus acasă singură ? — Da. — Cu toate că băuse şampanie ? La vîrsta ei ! E imposibil, doamnă, trebuie s-o fi condus cineva. — Îţi garantez, Julienne, că a plecat singură. — Şi nu v-aţi gîndit s-o însoţească cineva ? — Nu — N-aţi observat cîte cupe de şampanie a băut ? — Nu, n-am observat. — Într-adevăr, doamnă, nu pricep cum a putut să se întoarcă singură acasă, după atîtea cupe de şampanie pe care le-a băut, şi la vîrsta ei."

Pe scurt, trăgea concluzia doamna Béranger, Julienne nu voia s-o creadă.

Mai puţin rezistentă decît doamna Roustand, căţeluşa Trilby fu găsită moartă, în zorii zilei, în bucătăria familiei Béranger. O indigestie, fără îndoială. Julienne fu acuzată că a îndopat-o cu resturile de la masă. Trilby era destul de bătrînă, dar nu era un motiv să nu se plîngă după ea. Găsiră coşuleţul de răchită,

care servise — sînt atîtia ani de atunci — pentru călătoria ei de la Chazelles la Pau, şi domnul Lafforgue plecă s-o îngroape pe domeniul din Navarra. N-a avut curajul s-o arunce în „mocirlă", cum se spunea la Pau.

O altă dramă se produsese, cînd cu împărtăşania lui Jacques. Dar despre asta, doamna Béranger vorbea cu mai puţină plăcere decît despre păţaniile doamnei Roustand sau moartea lui Trilby. N-o desvăluia decît confidenţilor ei cei mai siguri. Suzanne Cronstadt venise să i se plîngă că René Colette ar fi avut o atitudine incorectă, în taxi, pe cînd se întorceau de la Eaux-Bonnes. Doamna Béranger îl chemase pe René ca să-l mustre. El se scuzase :

— M-am înşelat. Toţi erau băuţi. În întuneric am luat-o drept Lydia, care se aşezase lîngă mine la ducere şi mă mîngîiase într-un fel cum nu se poate mai provocător.

De atunci, doamna Béranger o trata pe Lydia ca pe o duşmancă.

— Voi continua s-o primesc, din pricina sărmanilor ei părinţi. Înţeleg de ce-a vrut să fie cîntăreaţă. Ca să-şi facă de cap. Nenorociţii ăştia de Lafforgue au făcut tot ce-au putut ca s-o menţină pe calea cea dreaptă ; dar instinctele rele sînt mai tari.

Şi adăuga obişnuita ei tiradă despre „mentalitatea de astăzi."

Trecea multă vreme, fără ca Lydia să ridice măcar capacul pianului. Petrecea ore întregi pe bulevardul Pirineilor, cu cotul pe

balustradă. Visa că va veni un necunoscut care o va acosta şi o va smulge din mijlocul vieţii pe care o ducea.

29

NOUL CAZINO AVEA AMBIŢII MARI. Pe lîngă maestrul Arlegault, care continua să stea în fruntea stagiunii lirice, mai fu angajat şi un altul, pentru o iarnă, un tînăr şef de orchestră spaniol, don Atanasio de Vistahermoza, care urma să dea o serie de concerte simfonice.

În cîteva săptămîni, don Atanasio de Vistahermoza deveni vedeta oraşului. Era un bărbat frumos, de treizeci de ani, cu trăsături pronunţate dar regulate, remarcabil prin barba lui foarte neagră. La pupitru era admirabil. Prima lui apariţie făcu senzaţie. Lydia era în sală. A fost de ajuns ca tînărul şef de orchestră să intre în scenă, şi publicul a început să aplaude călduros, cucerit numai de înfăţişarea lui. El făcu o plecăciune adîncă, apoi, încetişor, se întoarse spre executanţii lui. Din spate, cum stătea ţeapăn în redingota lui, înalt şi slab cum era, părea de marmură. Deodată ridică ambele braţe. Muzicanţii încetară să-şi acordeze instrumentele. Se făcu linişte. Se aştepta primul gest al lui don Atanasio. Încă o secundă de imobilitate absolută şi apoi se dezlănţui impetuos, în timp ce răsunau trompetele Simfoniei I-a lui Schumann, *Primăvara*. Don Atanasio de Vistahermoza dirija în stil romantic, cu mişcări din tot corpul. Lumea îl compara uneori cu un toreador. Avea aceeaşi îmbinare de mlădiere graţioasă, de precizie şi de combativitate.

Şefului de orchestră îi plăceau compoziţiile în care muzica e încîntată de ea însăşi, se complace în a se repeta, în loc de a se termina unde trebuie, devine languroasă şi redă cu glas tare ecourile şi rezonanţele pe care le-a trezit în inima auditorilor. O muzică fără ironie, care nu se ruşinează să stăruie asupra propriilor ei frumuseţi, numai să nu fie vorba de o supremă ironie îndreptată împotriva sa însăşi şi care, repetîndu-se, să sugereze : „Vedeţi ce mult mă iubesc ! “ Lydia, care de obicei închidea ochii pentru a se putea reculege mai bine, nu-şi putea întoarce privirile de la această înaltă siluetă neagră care îi poruncea muzicii şi trăia odată cu ea. Simţea iarăşi în piept tumultul, vîrtejul visurilor sale cele mai scumpe : arta, gloria, teatrul, cîntecul.

Don Atanasio de Vistahermoza era un ambiţios. Lucru evident. Spera să-şi cîştige o notorietate internaţională. Pau nu era decît o etapă.

De cîteva ori, Lydia îl întîlni pe şeful de orchestră. Vistahermoza purta pelerină şi era în capul gol. Îşi avea de pe acum legenda sa. La vîrsta de cinci ani, învăţa să cînte la vioară, la Pampeluna, unde părinţii lui aveau un magazin de noutăţi. Marele violonist Pablo Sara-

sate venise pe neaşteptate la modestul profesor al lui Atanasio, care era unul dintre prietenii lui din tinereţe. Pusese cîteva întrebări copilului, îl ascultase cîntînd şi-i descoperise un instinct muzical excepţional. N-a fost nevoie de mai mult ca să se decidă soarta unui om. De ce el, şi nu eu ? se întrebă Lydia. De ce un obscur băieţel din Pampeluna să fie alesul gloriei ? De ce mi-a fost refuzată mie, atunci cînd şi eu am fost remarcată ? Pentru că sînt femeie ?

Într-o zi, cînd se duse în vizită la domnul Tournade, îl găsi în biroul din turnul de cărămidă al castelului pe şeful de orchestră. Mai erau vreo cîteva persoane care făceau cerc în jurul tînărului maestru. Lydia voi să se retragă. Domnul Tournade o reţinu. I-l prezentă pe Atanasio de Vistahermoza. De aproape, seducătorul muzician părea mai puţin frumos. Băgă de seamă că barba pe care o purta cu atîta mîndrie avea, fără îndoială, drept scop să-i ascundă gura urîtă. Apoi se corectă. „Sînt cusurgioaică. E totuşi un bărbat foarte bine. Şi ce artist minunat, ăsta-i lucrul cel mai important".

— Prietena noastră Lydia, începu să explice domnul Tournade, are mari daruri de cîntăreaţă. Din nefericire, soarta n-a vrut ca ea să îmbrăţişeze cariera muzicală în care dumneavoastră vă ilustraţi. Dar a rămas o cunoscătoare foarte fină a muzicii.

— E adevărat, spuse Lydia. Lumea pretinde că, dacă aş fi fost lăsată să urmez la Conservator, aş fi devenit cîntăreaţă.

Don Atanasio, cu gîndul aiurea, răspunse printr-o serie de mici mormăituri. Lydia pricepu că nu avea poftă să asculte urmarea povestirii sale. În restul timpului, nici nu se mai uită la ea.

Totuşi după cîteva zile, încrucişîndu-se cu Lydia pe bulevardul Pirineilor, păru s-o recunoască şi se opri. Ea, intimidată, nu ştiu decît să spună :

— Ne-am întîlnit la domnul Tournade, la castel. Eram atît de mulţumită că mă aflam în faţa dumneavoastră, după ce am participat la toate concertele pe care le-aţi dat.

— Mă duc la repetiţie. Îmi pare foarte rău că sînt atît de grăbit. Mi-ar fi făcut mare plăcere să mă plimb puţin la soare, pe bulevard, cu dumneavoastră. E atît de plăcut. Nu s-ar zice că sîntem în februarie.

— Dacă-mi îngăduiţi, pot să vă însoţesc pînă la cazino.

În acelaşi timp, Lydia se gîndea : „Sînt foarte îndrăzneaţă şi stîngace totodată. O adevărată elevă de pension".

Pe drum, nu găsea ce să-i spună. Şeful de orchestră făcea paşi mari. Lydia era atentă la felul cum i se mişcă pelerina.

— Uitaţi-vă la munţii noştri, spuse ea în cele din urmă. Ossau, cu dintele său dublu şi, la stînga vîrful de sud al Bigorrei. În spate, e ţara dumneavoastră.

Ajungînd la cazino, Vistahermoza o luă la stînga. Merse de-a lungul clădirii — un perete înalt, pe care era pictată o frescă scorojită — pînă la intrarea artiştilor. Lydia îl însoţea

mereu. „E prima dată, cînd trec prin uşa asta, se gîndea ea. Sînt ani şi ani de cînd ar fi trebuit să trec prin intrarea artiştilor. Şi el s-o fi gîndind la acest lucru ? îl mai impresionează şi acum ? “ Nu îndrăznea să-l întrebe. Il urma pe scările înguste, pe culoarele întunecate. Zări nişte obiecte mari, în poziţie verticală, care trebuiau să fie decoruri.

— Am ajuns, spuse don Atanasio. Vă mulţumesc că m-aţi întovărăşit atît de mult.

Părînd să-i ghicească intenţiile, adăugă :

— Să mă scuzaţi că nu vă invit la repetiţie. Nimeni nu asistă. E un principiu.

Dispăru în pădurea de decoruri. Lydia se întoarse încet înapoi. I se păru că recunoaşte scara şi se trezi în subsolurile cazinoului. Nu era supărată că se pierduse. Tot rătăcind, pătrunse în bucătării, care nu mai erau folosite. Imense maşini de gătit îngropate, cimentate, înconjurate de o bară de aramă, începeau să ruginească. Pentru noul cazino se prevăzuse un mare restaurant, în care să se dea supeuri somptuoase, banchete. Dar nimic din toate acestea nu s-a făcut, deoarece criza îi condamnase pe petrecăreţii de odinioară la un lung doliu forţat. Enormele maşini de gătit părăsite erau aidoma cazanelor reci ale unei nave pierdute. Sus la etaj, se mai putea dansa, se mai putea face gălăgie, să se maimuţărească viaţa. Aici, în subsolul părăsit, ieşea în evidenţă impostura noului cazino şi, generalizînd, impostura vremurilor de astăzi.

Lydia străbătu sălile, cu ipsosul jupuit, cu stucul crăpat, cu un material de construcţie

jalnic, în care coloanele false aveau baza măcinată şi plină de găuri. Găsi o altă scară şi ieşi prin poarta unde se aflau sălile de joc. Trecu prin marile holuri, goale şi întunecoase, şi resimţi o plăcere deosebită. Artiştii vizitează des locurile acestea la ore necunoscute profanilor. Chiar şi ritmul vieţii lor îi deosebeşte de oamenii de rînd. Ei muncesc noaptea, dorm ziua. Duminica ei nu stau să se plictisească. Se odihnesc în altă zi a săptămînii. La drept vorbind, nici nu se odihnesc. E prea minunată munca lor.

Joia următoare, Jacques care venea la familia Lafforgue în fiecare săptămînă la dejun — tradiţia s-a păstrat — îi spuse Lydiei :

— L-am văzut pe faimosul tău şef de orchestră. A intrat în casa noastră prin poarta mare. A străbătut curtea şi s-a urcat nu ştiu unde. Mă întreb pe cine o fi căutînd acolo.

Băiatul făcu împreună cu Lydia o trecere în revistă :

— La parter, stăm noi şi cei care s-au mutat în locul vostru, boiangii. Dar nu la ei s-a dus.

— La etajul întîi e bătrînul Baraguat, doamna Cronstadt şi fiica ei...

— La al doilea, familia Yvon . . .

— . . . şi familia Gallocq.

— Şi la ultimul etaj e portăreasa, doamna Fortin.

De cîteva ori, Jacques îi povesti Lydiei despre misterioasele vizite ale şefului de orchestră. Apoi într-o zi veni în mare grabă s-o caute :

— Știu, dar nu înțeleg. L-am urmărit pe scară. A sunat la doamna Cronstadt.

Curînd, vestea deveni oficială. Strălucitul *maestro* urma să se căsătorească cu o fată din orașul nostru. Trebuie să fie un bărbat fermecător dacă a putut seduce pe bătrînul cerber, care-i doamna Cronstadt și care a alungat pînă acum atîția pretendenți !

— L-am cunoscut la librărie, povestea Suzanne. Venise să cumpere o carte. E atît de artist. Numai cît am împachetat-o, și cred că totul se hotărîse între noi.

— Ce schimbare pentru fiică-mea, nu pierdea ocazia să atragă atenția doamna Cronstadt. Ce mai viață de aci înainte, ce de-a călătorii, capitale, palate, pacheboturi, Orient-Express...

Pentru început, se hotărî ca nunta să nu aibă loc la Pau. Ar fi trebuit să se invite prea mulți oameni care nu sînt demni de noua situație a Suzannei. Va fi celebrată la Madrid, la terminarea seriei de concerte date la noi de don Atanasio de Vistahermoza.

30

LYDIA VĂZU ÎMBULZEALĂ în fața ziarului local, *Patriotul*. Se apropie. Se agățase la ușă un afiș galben, scris de mînă cu litere roșii. Asemenea panouri apăreau ori de cîte ori se producea un mare eveniment. Afișele

galbene, scrise cu litere roșii mai anunțaseră cîndva trecătorilor moartea lui Joffre, moartea lui Foch, întoarcerea lui Poincaré la președința Consiliului și catastrofa lui *Graf-Zeppelin*. Lydia citi :

„Rezultatul alegerilor pentru Reichstag. Partidul național-socialist obține 230 mandate din 608".

Trecătorii priveau afișul și plecau mai departe fără a face prea multe comentarii. Așadar Hitler a ieșit învingător, deși toată lumea credea că-i în declin. Înfrînt în martie la alegerile pentru președinția Reichului, formațiunile sale S.A. și S.S. interzise în aprilie, și deodată iată-l mai tare decît totdeauna. Dar ce puteai să-i faci ? Stingheriți, pentru că e greu să știi cum să-ți menții cumpătul în fața unei asemenea știri proaste, oamenii care citiseră afișul se duceau să se refugieze la umbră în căldura înăbușitoare din iulie 1932.

În anul următor, Raymond și Laurent Casadebat dădură și ei faliment. Fabrica de țesătorie fu închisă și muncitorii aruncați pradă șomajului. Raymond, mai ales, arăta a fi cel mai lovit. În dosul ochelarilor săi groși de baga, obrazul lui rotund de grăsan blajin se scofîlcea.

— A căpătat o culoare de cardiac, spunea doamna Béranger.

În primele zile, stătea abătut, cu capul în mîini. Veneau prieteni în vizită. Îi primea Simone — cu plozii agățați de fusta ei — vorbind în șoaptă, parcă ar fi fost un mort în casă.

— Nu trebuie să te lași în halul ăsta, îi spunea lui Raymond toată lumea.

El dădea din cap și repeta :

— Mi-e rușine.

Nenorocirile, decepțiile, doliul, amărăciunea, tristețea rareori ne cruță, și poate că cititorii se vor gîndi că personajele din vremea aceea și din cronica de față au avut parte de mai mult decît li s-ar fi cuvenit. Dar nu există ceva mai rău decît rușinea și am vrea, ca și Nietzsche, ca nici un om să nu știe de ea. Să-l vezi pe Raymond Casadebat strivit de povara rușinei constituia un spectacol insuportabil. Și cum ieșeai din camera lui, dădeai peste toanta de nevastă-sa, cu ochii plini de lacrimi, și îți venea s-o trimiți la toți dracii.

Familia Etcheber de altfel, familia Simonei își arăta disprețul față de ginerele falit. Etcheberii consideraseră dintotdeauna că Raymond nu era din lumea lor și că Simone, fiică de magistrați, făcuse o mezalianță măritîndu-se cu un fabricant de bascuri. Și acum, chiar și bufonul acela, neisprăvitul de pitic Etcheber îl trata pe Raymond de sus :

— Niciodată n-a știut să facă altceva decît să se distreze. Se credea artist. Dacă ar fi stat ceva mai multișor în fabrică și ceva mai puțin la cazino, să cînte la pian . . . spunea el, cu aerul cel mai serios.

Raymond, mai mult disperat decît indignat, se plîngea prietenilor săi.

— Cînd mă gîndesc cum mă tratează. N-ar trebui să fie atît de mîndri. S-a găsit un fraier

ca mine ca s-o ia de nevastă pe fata lor, imbecila aia. Se laudă la toată lumea cu bacalaureatul ei, pe care l-a luat prin protecții, mulțumită vărului lor Daubié, inspector la Academie. Cînd m-am însurat cu ea nu știa nici măcar cum se fierbe un ou. Iar de altele, ce să mai vorbim. O mai văd și acum fugind prin cameră și scoțînd niște țipete ca un porc căruia i se taie beregata. Și acum oamenii ăștia mă privesc de sus și-mi dau lecții ! Și credeți că nevastă-mea îmi va da vreun sprijin ? Influențată de părinții ei, mă crede și ea o nulitate.

Cel mai mult îi plăcea lui Raymond să-și deschidă sufletul în fața Lydiei. De vreo două trei ori, pînă acum, pe ea o alesese drept confidenta lui, comunicîndu-i gîndurile sale cele mai intime.

— Viața mea a suferit un eșec aproape total. Și falimentul ăsta ! Am pierdut toată moștenirea familiei. Apoi falimentul și mai grav : conviețuirea cu Simone. Și cei doi copii vor trebui crescuți în mediul ăsta ! De multe ori stau și mă întreb : sînt sau nu sînt un imbecil ? Ce m-a apucat să mă însor cu femeia asta, da, ce m-a apucat ? Am patruzeci și doi de ani. Dacă ți-ai strica viața la vîrsta asta, rămîne bine stricată. La treizeci de ani, mă gîndeam tot timpul la moarte. Eram obsedat. Era poate teama, dar la urma urmelor, ai dreptul să-ți fie teamă de moarte. E totuși un lucru ciudat care ne așteaptă, nu ? Acum, la patruzeci și doi de ani, nu mă mai gîndesc de loc la moarte.

Ce va să zică moartea? Că într-o bună zi va veni și pentru mine — care m-am zbătut ca un blestemat printre polițe și facturi — o factură de la pompele funebre. În care va scrie: „Funeraliile lui Raymond Casadebat: atîția și atîția franci". De altminteri, vor plăti alții. Nu, acuma nu mă mai preocupă faptul că voi muri. Parcă am și murit și mă uit la viața mea. Da, e ca și cum, după moarte, aș contempla, cu amărăciune și disperare, iremediabilul dezastru al vieții mele. N-am făcut nimic, am ratat totul, la ce-a folosit toată viața mea? Mă întreb dacă nu sînt un imbecil.

Raymond Casadebat își scotea ochelarii săi mari de baga, ochelari făcuți pentru un obraz jovial, pentru a sublinia malițiozitatea și optimismul rîsului; trăgea o batistă din buzunar și își ștergea lentilele aburite de lacrimi, sau mai curînd de o singură lacrimă discretă sau chiar numai de aburul unei lacrimi. A! nimic nu curgea pe obrajii lui, își scotea numai ochelarii, și ochii săi mari, umezi, fixau un punct imaginar, la infinit.

— Te rog să mă ierți, spunea el.

Pe cînd Laurent Casadebat se mulțumea cu un loc de contramaistru într-o țesătorie bască de lenjerie, la Bayonne, loc pe care avea să-l păstreze pînă la sfîrșitul vieții, găsindu-și un fel de împăcare în chiar această mediocritate, deprins, pînă la sfîrșitul zilelor sale de celibatar, cu o cameră mobilată, fără confort, cu restaurantul pentru muncitori, unde-și bea paharul de vin alb, la tejghea, după ieșirea

din fabrică, cu rugbiul de duminică, nepunîndu-și niciodată întrebări sau ascunzîndu-le atît de profund că nimănui nu-i trecea prin cap să-i atribuie vreun gînd acestui bărbat taciturn — deși acela care se exteriorizează atît de puțin nu trebuie să aibă o viață interioară deosebit de intensă? — pe cînd Laurent se îndrepta spre un destin simplu, Raymond îi ului pe toți prietenii săi și cîștigă admirația lor.

Amintindu-și că era doctor în drept, se apucă din nou de studiu, la patruzeci și doi de ani. Luni și luni de zile munci din greu, zi și noapte, și se prezentă la toate concursurile la care se cerea un asemenea titlu. Soții Etcheber ziceau că-i nebun, dar consimțiră totuși să-i acorde un mic împrumut — „nu pentru el, ci pentru nefericita noastră fiică și copiii săi" — pînă va face rost de un post de funcționar. Nu reuși să intre în magistratură, dar reuși la concursul de la Finanțe. Fu numit perceptor într-un sat al departamentului, la Asson. Fiecare l-a felicitat pentru caracterul său. L-au și luat în rîs cîțiva — era inevitabil — cînd au aflat de noua lui meserie. Raymond perceptor! La ce te mai puteai aștepta? Dar Casadebat nu mai era în stare nici să rîdă, nici să-și păstreze mîndria. Îi rămăsese numai atîta curaj ca să-și însușească acea înțelepciune care, după cum se poate învăța din cărți, șade bine acelora pe care viața i-a silit să bată în retragere.

— Încep o nouă existență. Știu prea bine că nu plec la mari depărtări. Totuși părăsesc ora-

șul, pentru a nu mă mai întoarce. În fața percepției, a percepției *mele*, înfloresc trandafiri. Am să-mi cultiv grădina. Am să recitesc clasicii preferați.

Îl cita pe Vergiliu, care pusese în versuri jelaniile celui ce-și părăsește casa — așa cum a făcut el. Căci i se rupea inima din pricina pierderii fabricii familiale.

O Lycida, vivi pervenum, advena nostri
(guod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
diceret : Haec mea sunt ; veteres migrate coloni.

Părăsea tot ce-i fusese drag.

Să iei viața de la capăt... Unde să mai găsești imboldul necesar, după atîtea dezamăgiri care ar fi trebuit să stîrpească în tine pînă și ideea de speranță ? Să pornești cu piciorul drept, atunci cînd nu mai ai nici puterea să umbli. Poate că se prefac numai ? Iris, la rîndul ei, avu curajul să simuleze, dar un scurt timp.

Guvernul argentinian nu mai lăsa să iasă bani din țară. Iris, care primea lunar veniturile bunurilor pe care le mai poseda acolo, se văzu la mare strîmtoare. Nu mai aveau decît leafa de profesor la o școală particulară pe care o aducea Gilles, adică mai nimic. Iris începu să-i vorbească lui Gilles de întoarcerea lor la Buenos Aires. Ea își va încasa veniturile, și el, ca politehnician va găsi, cu siguranță, o situație strălucită. Începură să discute de plecare.

Afară de asta, situația din Franța o neliniștea pe Iris. Lui Gilles îi plăcea să facă pe prorocul nenorocirilor. Izbucnise afacerea Stavisky, un scandal cu caracter internațional, care avea însă un răsunet local deosebit, pentru că punctul de plecare a fost povestea cu bonurile Creditului Municipal din Bayonne, și pentru că principalele personaje implicate ajungeau unul după altul în „Vila Durerii". Astfel era poreclită închisoarea din capitala bască. Veni apoi șase februarie[1]. La Pau, s-a tradus numai cu cîteva busculade. Un profesor de liceu a fost dus la postul de poliție pentru că a răspuns agenților care-l pofteau să-și vadă de drum :

— La urma urmei, suntem în Republică. Duceți-vă la naiba.

Foștii luptători se grupau în ligi. Șeful local era acel negustor de grîne care, cu ani în urmă, îl primise la Automobil-Club pe dumnul Lafforgue, atunci cînd a descins la Pau și căuta o slujbă. Își păstrase mania de a-și repezi mereu înainte bărbia voluntară. Acum, se lua drept Mussolini. Era un om scund de tot, dar n-avea importanță, importantă era mișcarea bărbiei.

În piața Verdun, în fața monumentului închinat regimentului 18 infanterie, cocoțat pe-o estradă improvizată, ținea discursuri foștilor combatanți. Asta se întîmpla tocmai sub feres-

[1] La 6 februarie 1934, au avut loc în Franța manifestații antiparlamentare, provocate de afacerea Stavisky, care au fost reprimate sîngeros.

trele lui Iris, ca și petrecerea de bîlci din noiembrie, ca și focurile de artificii din 14 iulie. După ce termina, zvîrlea din cap, cu o mișcare scurtă, ca să-și repeadă bărbia înainte. Stătea în această poziție vreme atît de îndelungată că ar fi trebuit să simtă crampe la ceafă.

— La sfîrșit, povestea domnul Béranger, care făcea parte dintre manifestanți, am salutat după moda nouă, cu brațul ridicat.

Toți bărbații aceștia, printre care domnul Béranger, pe care-l cunoaștem, și chiar acela cu bărbia țanțoșă, erau mai curînd niște oameni de treabă. Fascismul începe cu cei proști.

Gilles Colette vedea că se apropie revoluția.

— Un motiv mai mult ca să plecăm, stăruia Iris. Mi-e atîta teamă pentru copil.

Gilles care se ferise multă vreme să-i dea vreun răspuns, sfîrși prin a spune : „Da", un da pronunțat pe un ton visător, uimitor din partea lui, care era totdeauna atît de ritos.

După acest da, Iris începu pregătirile de călătorie. Puțin mai tîrziu, îi destăinui lui Gilles că era însărcinată. Poate că de astădată vor avea un băiat.

Cînd anunța prietenilor cele două noutăți — plecarea în Argentina și apropiata naștere a unui copil acolo, la adăpost — îi flutura surîsul ei drăguț pe buze. Dar în adîncul ochilor, strălucind în obrazul ei cu pielea mată, oacheșă, se citea un fel de sforțare dureroasă. Voia să creadă că, după schimbarea continentului și a emisferii, va avea în Gilles un bărbat care nu va mai bea, n-o va mai înșela,

care își va fi pierdut cruzimea. Gilles, ea și cele două fetițe, mai tîrziu, și al treilea copil, vor încerca din nou, să trăiască acolo ca o familie iubitoare. Trebuia încercat.

31

Paris, 15 august 1936

Prea scumpa mea Lydia

CU SISTEMUL ACELA NOU al concediilor plătite, Parisul s-a golit. Sînt la *Café de la Paix* pe terasă. Bulevardele sînt pustii. Nici pietoni, nici mașini. Am venit pe terasa asta din obișnuință, și mi se pare ciudat cînd mă gîndesc că n-o să mai fie nevoie să alerg după chelner ca să iau înapoi hîrtia de o sută de franci, puțin murdară, pe care ducele i-a dat-o ca bacșiș.

Îți datorez scrisoarea de față, deoarece n-am venit de multă vreme la Pau, pentru că n-am avut plăcerea să te văd pe dumneata, pentru care simt o prietenie atît de scumpă mie. S-au produs atîtea schimbări în viața mea, că nu mai puteam aștepta ca să ți le împărtășesc. Cunoști, fără îndoială, esențialul. Dar legendele se fac și se desfac atît de repede, sînt atîtea chipuri de a povesti evenimentele ! Eu ți le voi povesti în felul meu.

La începutul lui iulie, l-am urmat pe ducele meu la Biarritz. Am descins la *Miramar*. Și

ducesa-mamă era acolo, precum şi fratele mai mic al ducelui, marchizul. Într-o seară n-am lipsit decît timpul necesar ca să-mi pun un smoching pentru cină, şi nu l-am mai găsit pe duce. O ştersese. Din cînd în cînd, nevoia de băutură era atît de puternică la el, încît evada. Îl găseam apoi beat, dar vesel, nevoie mare.

Convocai un scurt consiliu de război, la care au luat parte ducesa şi marchizul. Marchizul şi cu mine ne-am împărţit barurile şi cabaretele de prin partea locului şi am plecat fiecare în drumul lui. Marchizul mi-a spus : „Noroc bun“ parcă ar fi fost vorba de o vînătoare sau de o expediţie. Au un umor specific cei din familia lor.

Am luat un taxi. Am trecut pe la barul basc *Perroquet*. Marchizul s-a îndreptat spre staţiunea balneară Ciboure. Nu era uşor să-l cauţi. Cutreieram barurile, unde era cunoscut ca un cal breaz, altceva ce ne-ar fi putut duce capul să mai facem ? Puteam opri oamenii la vreun colţ de stradă şi să-i întrebăm : „N-aţi văzut un duce ? “

Cînd m-am convins că ducele nu se afla în nici unul din localurile din Biarritz, în care se bea, am avut ideea să iau la rînd staţiile de taxi şi să-i întreb pe şoferi. Am găsit în cele din urmă o pistă. Un bărbat care semăna cu ducele venise să ia un taxi pînă la Hossegor, şoferii l-au refuzat unul după altul ; nu voiau să meargă atît de departe, dar pînă la urmă un şofer a primit.

M-am întors la *Miramar*, am mai liniştit-o puţin pe ducesă, şi l-am aşteptat pe marchiz.

S-a întors de la Ciboure şi Saint-Jean-de-Luz, conducîndu-şi singur torpedoul. Am luat şi eu loc alături de dînsul şi iată-ne în drum spre Hossegor.

Pe scurt. Era trecut de miezul nopţii cînd l-am găsit pe duce. Nu la Hossegor, ci la Capbreton. Nu într-un bar distins, ci într-o cîrciumă de pescari. Era îngrozitor de beat şi-i îmbătase pe toţi pescarii din Capbreton. Aceştia cîntau, îl băteau prieteneşte pe umăr şi-l tutuiau. Cînd ne-a zărit, ducele a izbucnit în rîs. Era mulţumit de farsa pe care ne-o jucase. Nu era rău.

— Haide, îi spuse marchizul tăios.

Ducele rîse şi mai şi, arătînd cu degetul spre frate-său.

— Îi dăm afară ? întrebară pescarii. Dacă indivizii ăştia au venit să te necăjească, îi dăm afară.

Am parlamentat cu patronul, care a anunţat imediat :

— E ora închiderii.

— Atunci să bem ultimul rînd, spuse ducele.

Nu puturăm evita ultimul rînd şi marchizul primi să bea şi el un pahar. Îi era teamă de pescari. În sfîrşit, toată lumea ieşi din cafenea în stradă, puţin cam gălăgioasă. Cădeau unii peste alţii. Ducele îi lua de mijloc pe toţi cei care îi veneau la îndemînă, pentru un *abraço*[1] după moda portugheză. Îl urcarăm în

[1] Îmbrăţişare (port.).

torpedo, ținîndu-l strîns între noi doi. Cu tot vîntul stîrnit de cursa nocturnă, ducele adormi ca un copil.

Dar beția această monstră nu era decît un preludiu. Observasem că orgiile lui erau periodice. Timp de o săptămînă sau două, nu înceta să evadeze, să-mi joace cîte o festă, și-l găseam mereu beat mort. Apoi se îmbolnăvea, îi revenea astmul, se băga în pat și se liniștea un timp. Cu noaptea de la Capbreton — îl cunoșteam eu pe duce — începea o nouă perioadă de orgii.

Abia se refăcuse după cheful cu pescarii, și ducele îmi scăpă iarăși printre degete. De obicei se scula fix la ora douăsprezece. In ziua aceea se făcuse unu și ducele nu apăruse încă. Găsii apartamentul gol. Portarul de la *Miramar* mă informă că ieșise la ora nouă, spunînd că se duce la călărit. Orice s-ar spune avea un avans de patru ore. În ce hal îl voi găsi ?

De astă dată explorarăm zadarnic toată coasta bască. Nu găsirăm urmă de trecerea lui pe acolo. Seara, m-am întîlnit cu marchizul în holul de la *Miramar*, amîndoi sleiți și plouați.

— N-a trecut totuși în Spania, spuse marchizul.

Cuvintele acestea declanșară ceva în mine. Îmi îndreptai ochii spre biroul de voiaj din hol. Afișul, pe care-l observasem și pe care l-am uitat mai tîrziu, se afla tot acolo.

— Uitați-vă, îi spusei marchizului, San Fermin la Pampeluna. Nici nu trebuie să-l căutăm aiurea. San Fermin e legendar. Pentru toată lumea din Navarra e o săptămînă de orgii neîntrerupte.

— Iată într-adevăr o pistă de luat în seamă. E prea tîrziu astă-seară s-o pornim pe drumurile de munte. Vă va duce mîine șoferul. Eu rămîn aici pentru cazul cînd s-ar înapoia în Franța.

A doua zi, mă urcai în mașina cea mare Hispano a ducesei. Saint-Jean-de-Luz, Hendaye, Béhobie. Drumul merge de-a lungul fluviului Bidassoa și se înfundă în munți. Am urcat apoi, trecînd printr-un defileu destul de abrupt. După ce-am coborît în vale, mașina a mers pe cîmpie ; era o căldură înăbușitoare. Apoi ne-am apropiat de sate. Ici colo se vedeau bărbați purtînd în jurul gîtului cîte un mic fular roșu semnul distinctiv de la San Fermin. Pe creasta unei coaste, a apărut deodată orașul dominînd cîmpia din înălțimea meterezelor sale. Cînd o vezi de jos, cetatea te impresionează, dar dacă pătrunzi în ea nu găsești nimic deosebit.

Curînd, deveni greu de circulat. Întîi, mașina fu împiedicată să înainteze din pricina unui cortegiu de „giganți" și „capete-mari". Giganții se opriseră de-a curmezișul străzii, și cei care îi purtau ieșiseră de sub husele lor pentru a-și șterge fruntea de sudoare și a mai lua puțin aer. În timpul acesta „capetele-mari" fugăreau femeile și copiii și-i loveau cu beșici umflate. Se afla printre ei un chinez

şi un *„cheval-jupon"* [1]. Purtătorii s-au strecurat din nou sub giganţii lor. Muzica — un fluier cu trei orificii şi o tamburină — începu să cînte. Giganţii începură un dans spaniol în trei timpi. Manechinele acestea de patru metri înălţime dansează cu multă graţie, doi cîte doi, regele şi regina, maurul şi maura, cavalerii.

Plecarăm iar, trebuia însă să ne oprim tot timpul, pentru că, la încrucişarea străzilor, năvăleau mereu cete purtînd flamuri, dansînt *jota* [2] şi strigau *riau, riau.* Aproape fiecare dansator avea o ploscă sau o sticlă şi îşi uda mereu gîtlejul cu vin roşu. Dacă ducele se afla acolo, apoi trebuia să se simtă în elementul lui.

Pînă la arene, a mai mers cum a mers. Deodată zării nişte bariere făcute din bîrne. Erau desigur barierele *encierro*-ului. Apoi am luat-o pe nişte străzi înguste unde era imposibil să te mişti. Am intrat într-un bar şi am întrebat care e cel mai bun hotel. Mi se răspunse că-i hotelul *Yoldi* şi că e foarte modern. Acolo descindeau toţi toreadorii. Şoferul şi cu mine începusem să strigăm în loc să vorbim. Veneau mai întîi cetele, apoi cei care suflau în trompete, în fluieraşe, în mai ştiu eu ce, după aceea maşinile care claxo-

[1] Carcasă de cal din carton, înconjurată de o husă, avînd în dreptul şelii două picioare false de călăreţ şi o deschizătură în şa suficient de mare ca să se poată strecura corpul unui copil, al cărui cap rămîne afară, făcînd astfel impresia că el călăreşte calul (fr.).

[2] Dans popular spaniol.

nau. Te obişnuieşti cu gălăgia şi începi să ţipi şi tu.

În faţa hotelului *Yoldi,* un Rolls mare, foarte vechi — încărcat pe deasupra cu valize şi coşuri — din care cobora un cîrd întreg de oameni, vreau să spun o cuadrilla [1] de toreadori. Dar ducele nu descinsese acolo. Mi s-a spus :

— Mai este un hotel foarte bun, era cel mai bun, înainte de a-l fi construit pe al nostru, *La Perla,* în piaţa Castilliei.

Ajunserăm în piaţa Castilliei, care este inima oraşului. De jur împrejur, arcade sub care erau înghesuite mesele cafenelelor ce se revărsau pînă în piaţă. La mijloc o terasă cu un chioşc de unde, în fiecare seară, se dădea drumul la focuri de artificii. *La Perla* este aşezată într-un colţ. Hotelul n-are terasă, parcă ar fi nelalocul ei acolo ; există însă barul Torino, care depăşeşte puţin faţada hotelului, al cărui interior e puţin cam trist, britanic, prea demn pentru un San Fermin, cu adevărat popular.

— Da, ducele a venit aici, mi se spuse.

Mă simţii o clipă triumfător. Plecasem spre Pampeluna pe baza unui rămăşag din pură intuiţie. Şi avusesem dreptate.

— Dar n-a rămas. S-a întovărăşit cu nişte americani, care l-au tras la hotelul lor. E tocmai în colţul celălalt, la Juanito Quintana.

Mergeam de-a lungul arcadelor, dus de valul mulţumii. Hotelierul Quintana nu era

[1] Echipă (sp.).

acolo. Plecase însoţit de prietenii săi americani, să vadă *apartado*, repartizarea taurilor pentru corrida. Nu, ducele nu e cu ei. Nu s-a trezit la timp. Dar tocmai ieşise din hotel.

Am făcut înconjurul pieţei, uitîndu-mă pe toate terasele fără să-l găsesc pe duce. Apoi am luat-o pe străzile dosnice, spre tavernele şi pivniţele din strada Estafeta, unde se serveşte vin şi *tapas*[1]. Erau mulţi oameni beţi, atît de mulţi cît nu vede, în toată viaţa lui, acela care nu s-a abătut pe la Pampeluna. Dar ducele meu nu era acolo.

La ora două, m-am hotărît să iau dejunul la hotelul Quintana, unde lăsasem şoferul să stea la pîndă. Şoferul băuse *clarete*[2] şi începuse să intre în ritmul serbării de San Fermin. L-am întîlnit pe Juanito Quintana, un prichindel, plin de bunăvoinţă, cu obrazul rotund, specific spaniol.

— Îl veţi găsi pe duce. Nu ştiu cînd, dar îl veţi găsi cu siguranţă. La Pampeluna, te pierzi printre petrecăreţii ăştia ore întregi, uneori zile în şir. Dar pînă la urmă te întîlneşti cu cine vrei.

Vorbea cu glasul scăzut, ca şi cum ar fi făcut o mărturisire, ceea ce-l făcea simpatic.

— Nu ia dejunul aici, adăugă el. Dacă e împreună cu clienţii mei americani, trebuie să fie la *Rey Noble*, care este restaurantul cel mai distins.

---

[1] Gustări (sp.).

[2] Vin porfiriu (sp.).

Dar eram sătul să tot alerg după duce şi m-am oprit la Quintana. Sala restaurantului era puţin înălţată deasupra solului şi vedeai de acolo arcadele şi piaţa.

Credeam că la ora siestei, lumea se va odihni, dar strigătele *riau, riau* continuau, cetele se refăceau mereu, terasele erau tot aglomerate. Un bărbat, culcat cît era de lung pe o masă, afară, ţinea o ploscă în aer şi lăsa să-i curgă vinul în gură. Din cînd în cînd, Juanito Quintana trecea pe lîngă mine şi-mi arunca un zîmbet complice, pentru a-mi aminti că ştia pe cine aştept şi că mă sfătuieşte să am răbdare.

Mulţimea deveni şi mai compactă în piaţă, strigătele mai tari. I-am zărit pe alguazili călare îndreptîndu-se spre arenă, urmaţi de muzicanţi care cîntă paso-doble cînd matadorul o merită. În spatele lor, se iviră cete şi iar cete şi se rînduiră într-un cortegiu pentru a merge la corrida. Cei care duceau flamurile dansau *jota* şi ei; pancartele de stambă, cu caricaturile lor ţărăneşti şi grosolane, dansau deasupra capetelor lor.

— Dacă doriţi un bilet pentru corrida, îmi spuse Quintana, pot să vă fac rost, se găsesc la lustragiii de sub arcade. Sînt ceva mai scumpe, pentru că e tîrziu.

— Mulţumesc mult, i-am răspuns, prefer să rămîn aici.

Nici în timpul corridei piaţa Castilliei nu se goli. Acuma, veneau femei şi copii şi toţi cei care nu se aflau în arene, dar voiau neapărat să vadă întoarcerea, ce urma să aibă

loc în curînd, a cetelor de dansatori, ajunşi în cel mai înalt grad de surescitare după două ore de corrida, în plin soare, şi ghiftuiţi cu vin roşu.

Cînd s-au întors cu ale lor *riau, riau*, lumina oblică a soarelui în asfinţit poleia praful ridicat de paşii lor pe toată întinderea pieţei. Se mai vedeau în lumina aceea ciorchinele de baloane ale copiilor.

Îl zării pe duce care sosea pe sub arcade, cu un grup de cinci, şase persoane, americanii desigur. Urcară treptele, intrară în holul hotelului. Ducele mă văzu şi izbucni în rîs. Trebuie să spun că niciodată, cînd îi dădeam de urmă, nu părea supărat sau contrariat. Eram paznicul lui şi totuşi se bucura totdeauna cînd mă vedea. Grupul de americani se compunea din trei bărbaţi şi două femei, ziarişti sau scriitori, cam aşa ceva. Bărbaţii îşi puseseră bascuri, pentru culoare locală. Cele două femei aveau un gen foarte modern, fără ciorapi, purtau fuste albe, plisate, părul prins suplu cu cîte o panglică şi, în jurul gîtului, inevitabilul *panuelito*, fularul roşu, tot aşa de roşu ca şi buzele lor foarte fardate. Înainte femeile aveau o guriţă rotundă, în formă de inimioară, ca marchizele din secolul al XVIII-lea. Acum, ele îşi fac o gură mare, tragică. Mai ales americancele.

Ducele nu părea să fie prea beat, ci puţintel cherchelit.

— E un loc minunat aici, îmi spuse el. Ce bun e hotelul Quintana, oricîte hoteluri de lux ar fi, vechii matadori, cei adevăraţi, continuă să vină aici, din prietenie pentru Juanito. Trebuie să-ţi găsească şi ţie o cameră.

— Nu ştiu ce să fac, spuse Quintana. Oamenii dorm pe pajişti, în maşini...

— N-am venit să caut cameră aici, i-am spus eu. Ne întoarcem la Biarritz.

Atunci ducele mă privi cu nişte ochi pe care nu i-am putut suporta. Am să-ţi par idiot, sentimental. Erau ochii unui cîine pe care stăpînul refuză să-l ia la plimbare.

— Dar nu trebuie să plecăm îndată? mă întrebă el.

Simţea că şovăi. Îşi luă atunci aerul unui ştrengar vicios care minte.

— N-am vizitat încă bisericile.

— E adevărat, spuse unul dintre americani. N-a văzut încă *chicken bones*[1] ale lui San Fermin. N-a fost aici în prima zi, la procesiune, cînd au fost plimbate acele *chicken bones*.

Ducele părea să reflecteze. Îşi pierduse aerul său de ştrengar.

— Haide, îmi spuse el.

Mă trase într-un colţ al holului. Ne aşezarăm pe două fotolii joase.

— Lasă-mă să-ţi vorbesc. N-a fost o escapadă, un capriciu. Sînt un beţiv, un om bolnav, am nevoie să mă păzeşti împotriva mea însumi, ştiu. Dar asta nu mă împiedică să gîndesc şi să mă întreb ce rost are toată co-

[1] Osişoare (trad. literală a expresiei în limba engleză: oase de pasăre), denumire în ironie a „sfintelor moaşte".

media asta. Dacă beau sau nu beau, ce schimbare aduce asta pe lume, sigur e că-i totuna dacă voi ăştia mă opriţi să beau sau dimpotrivă mă lăsaţi să mă îmbuib pînă mor. Dar aici la Pampeluna, în zilele de San Fermin din Pampeluna, mi se pare, nu zic că înţeleg, dar că întrevăd, ghicesc ceva. Pluteşti toată ziua între pahare de vin şi, mulţumită acestei stări minunate, tot oraşul îţi este deschis. Intri în taverne ca în propria ta cameră. Nu mai există oameni necunoscuţi pentru tine. Dai de băut orişicui, celui care stă lîngă tine la tejghea, tuturor celor din cîrciumă, dacă vrei. Nu mai există nici un fel de duce, şi totuşi fiecare beţiv respectă pe acela cu care ciocneşte. Fiecare e gata să-şi împartă plosca, paharul. Nu ştiam că ar putea exista aşa ceva. Şi mă întreb dacă nu asta am căutat toată viaţa mea. După ce am băut, visez la fraternitate, şi nimic nu-mi place mai mult decît să beau în mijlocul unui grup de oameni. Atunci să privim lucrurile în faţă. Dacă e ceva important în viaţa mea, nu-i nobleţea, religia, onoarea sau toate celelalte prostii oficiale. Adevăratul lucru important e această fraternitate. Cred că am s-o descoper aici...

— În *clarete*, spun eu.

— Lasă-mă să termin. Cred că am s-o descopăr aici, şi totuşi e foarte probabil că este prima şi ultima oară cînd voi putea veni la Pampeluna. Mai sînt încă patru zile pînă la sfîrşitul sărbătorii de San Fermin. Şi tu, tu te pregăteşti să mă lipseşti de aceste patru

zile, singurele în care viaţa mea ar fi avut un sens.

Avea poate dreptate, sau mai curînd eu eram obosit şi mă săturasem de meserie.

— Înţeleg, îi spun. N-am dreptul să vă lipsesc de aceste patru zile. Vom rămîne aici. Cînd ne întorceam, am să-mi depun demisia în mîinile doamnei ducese.

Ducele ridică din umeri.

— Eu mi-am luat un aer dramatic, dar tu eşti lugubru. De demisia ta vom mai vorbi după ce vei fi băut puţin împreună cu noi.

Ne întoarserăm lîngă americani.

— Am urzit un mic complot, le spuse ducele. Rămîn pînă la capăt. Juanito, adă-ne nişte *sangria*[1]! Quintana, adăugă el pentru mine, e un tip minunat. Vechii matadori continuă să descindă la el...

Mi-o mai spusese o dată.

— Îl opriţi pe şofer? îl întrebai eu.

— Nu, n-avem decît să-l trimitem înapoi la Biarritz.

— Nu-i prudent, ce-o să spună?

Unul dintre americani, un om îndesat şi brun, cu o mustaţă stufoasă, avu o idee:

— Am să vă sugerez o minciună, îmi spuse el. Spuneţi că l-aţi convins pe duce să meargă cu dumneavoastră pentru cîteva zile la munte, la Burguete, de pildă.

— Burguete?

— E un loc unde mă duc să pescuiesc păstrăvi, lîngă Roncevaldes. V-aţi dus să pes-

[1] Un fel de limonadă (sp.).

cuiți păstrăvi la Burguete, departe de ispitele din Pampeluna.

După ce s-a luat hotărîrea asta, ducele mi-a spus :

— Ai făcut azi pentru mine ceea ce nimeni n-a făcut vreodată.

Ca în fiecare seară la Pampeluna, discutarăm ore întregi, în timp ce beam *sangria,* ca să stabilim unde vom merge la cină. Focurile de artificii începuseră și noi nu părăsisem încă hotelul. Și, ca în fiecare seară, am terminat prin a merge la *Marcelliano,* o tavernă cu multe săli, și unde se servea direct pe mesele de lemn. *Marcelliano* era plin de francezi care cîntau în spaniolă, atît de fals pe cît e posibil. Un american a părăsit masa în toiul petrecerii pentru că una din cele două tinere doamne i-a spus ceva jignitor. Fusese o chestiune amoroasă între ei, și ceilalți i-au luat partea femeii, spunîndu-i lui că-i un pisălog.

Ne-am ridicat de la masă mult după miezul nopții și ne-am dus de-am mai băut cîteva pahare în piața Castilliei, și la sfîrșit un whisky pe terasa *Yoldi.* Quintana îmi găsise o cameră la un localnic.

N-am să-ți istorisesc ce-am făcut în cele patru zile. Toate poveștile astea cu bețivi, cu siguranță că te dezgustă, dragă Lydia, o știu. La sfîrșitul fiecărei nopți, unul din americani găsea totdeauna un pian, într-un bar sau în holul unui hotel, un pian destul de pașnic, de familie. Și începea să lovească în clapele clavirului, cîntînd *I can't give you anything*

but love [1], *baby,* și tovarășii lui uitau brusc culoarea locală, *jota, riau, riau.* Mie îmi apărea deodată fratele meu Raymond, la Palatul de Iarnă.

Ducele, după ce bea, credea că are o musculatură grozavă, că-i un atlet. Își băgase în cap să se ducă într-o dimineață să alerge la *encierro,* în fața taurilor. Iată-ne pe stradă, la ora șapte dimineața, între bîrnele de lemn. Cădea o ploicică subțire, și noi dîrdîiam. Pînă în ultima clipă, am încercat să-l conving pe duce să ieșim de acolo, să trecem în partea cealaltă a bîrnelor. Deodată răsună un bubuit de tun. Tinerii au luat-o la goană, într-o galopadă pe care nimic n-o putea frîna. Ducele a început să alerge și el, și eu împreună cu dînsul. Dar o mulțime de tineri ne-au ajuns din urmă, ne-au îmbrîncit, și ducele a căzut jos. L-am tras cum am putut spre ungherul unei uși. Venea un alt val de tineri, alergînd și mai iute, iar îndărătul lor fugeau taurii. Îl țineam pe duce, turtit de colțul ușii. Trecerea taurilor n-a durat decît cîteva secunde. Apoi veniră boii la rînd, cu tălăngile lor enorme, și după ei bouarii care-i împingeau cu bastoanele, încheind alaiul.

— Poftim, puteți spune că ați fost în fața taurilor, la *encierro,* i-am zis eu.

Era nerăbdător să povestească americanilor isprava lui. Dar nu era ceva care să-i uimească. Unul din cei doi americani, cel cu mustață, povestea de nu știu cîte ori pe zi,

[1] Nu pot să-ți dau decît iubirea mea (engl.).

că a fost rănit de un taur în 1924, cu ocazia unui *encierro* din dimineața doua. A apărut și un articol într-un ziar din țara lui, *Toronto*, sau așa ceva.

Era un ins destul de cunoscut în America și în Spania, și făcea puțin pe șeful de bandă. A scris o carte despre *corrida* și o alta despre Pampeluna, în care vorbea, se pare, și de Quintana. Quintana era foarte mîndru, și-l iubea mult.

— Serbările nu mai sînt ce-au fost, decretă americanul mustăcios. Sînt prea mulți turiști. I-am întîlnit în piață, mîncînd *churos* [1].

— În afară de asta, corridele nu sînt bune. Mîine plec la Burguete să pescuiesc păstrăvi.

— Și noi vom fi la Burguete, spuse ducele.

— Am să-mi comand o masă rece la *Marcelliano*, friptură de pasăre și ouă tari. Mîine dimineață, după *encierro*, am să iau autocarul.

Cea mai mare parte a oamenilor, după cum am observat, nu iubesc decît trecutul. Pentru americanul acesta n-au fost serbări mai reușite decît cele de pe vremea cînd își scria cartea. Pentru Quintana cei mai mari matadori erau cei de altădată, din epoca în care hotelul era cartierul lor general. Pe mine mă cunoști, am și eu paradisul meu pierdut, fabrica familiei din valea Aspei, pentru dumneata e Chazelles, după cît îmi pare, și cariera de cîntăreață. Numai ducele

[1] Melci (sp.).

părea că se simte bine cu prezentul. Se străduia să nu piardă o clipă din cele patru zile pe care i le-am acordat. Bănuiesc că chiar în timpul cît le trăia nu se putea împiedica să nu le împrumute gustul pe care-l vor avea în memoria lui. O să-mi spui că, în anumite cazuri, trebuie să te grăbești să-ți salvezi amintirile cu anticipație.

În noaptea următoare, ducele se culcă la ora patru și se sculă la șapte, ca să fie în piață, la plecarea autocarului. Voia să-și ia rămas bun de la american. Nu știam dacă era o politețe împinsă la cel mai înalt grad, sau mai curînd un sentiment de prietenie. Încetasem să-l mai urmăresc. Nu mai eram paznicul lui. Îi promisesem patru zile de libertate. Numai că, din cînd în cînd, dacă nu-l vedeam cîteva ore, îl căutam prin taverne. Beam împreună un pahar de *clarete*. Il întrebam :

— Ei, merge bine ?

El îmi răspundea :

— Da, prietene Paul. Sînt fericit.

O tristețe absurdă mă copleșea atunci. Era efectul cuvîntului „fericit". Sînt un amărît, desigur ; tot ce-mi poate inspira ideea fericirii este o înduioșare neghioabă, urmată de melancolie. În adîncul meu, nu cred în fericire, și cînd o întîlnesc, mă simt tulburat și prăpădit, ca și cum mi-aș da seama că m-am înșelat de la un capăt la celălalt al vieții.

Ducele cumpărase o ploscă. O purta pe un șold și oprea oamenii pe stradă ca să le dea de băut. La 13 iulie, îmi spuse :

— E ultima mea zi.

Depăşi măsura şi bău atîta că trebui să chem un taxi ca să-l ducă la hotelul Quintana. Îl băgai în pat. Arăta foarte rău. Chemai un medic. Stăturăm toată noaptea de veghe lîngă el. Abia după patruzeci şi opt de ore începu să-i meargă ceva mai bine. Dar îl apucă din nou accesul de astm şi se sufoca.

Piaţa Castilliei era pustie acum, tăcută.

Mesele cafenelelor fuseseră luate înăuntru.

În ziua a treia, adică în 16, ducele se putu scula din pat şi coborî puţin în holul hotelului. Nu mi se părea destul de înzdrăvenit ca să se înapoieze la Biarritz. La 17 iulie, a ieşit şi a făcut înconjurul arcadelor, sprijinindu-se de braţul meu. La 18 iulie, în sfîrşit, ne pregăteam să ieşim, cînd auzirăm explozii şi ţipete.

— Doar n-o fi începînd iar San Fermin, spuse ducele.

Unii alergau în mijlocul pieţei şi ne-am luat după ei. Coborau spre strada Estafeta. Strada, strîmtă şi întunecată, era plină de oameni care alergau ca în ziua de *encierro*. Nu mai purtau fular roşu, ci berete roşii. Alergau ca şi cum taurii ar fi fost în spatele lor. Nu lipseau, decît barierele. Nici n-apucasem să întrebăm ce s-a întîmplat, că auzirăm nişte împuşcături. Mi se păreau a fi departe şi mi-am spus prosteşte că în orice caz nu ne priveau pe noi. Ducele se prăbuşi, lîngă mine. Avea un glonte în burtă. În aceeaşi seară, întreaga provincie aparţinea beretelor roşii şi generalului Mola. A doua zi, ducele îşi dădea

sufletul la spital. „Moare din cauza unei răni de toreador", spunea medicul.

Cu războiul ăsta civil, nu se ştie cum i se va putea transporta corpul în Portugalia. Ducesa şi marchizul n-au putut trece graniţa. L-am însoţit prin urmare singur pe duce pînă la cavoul provizoriu. Se odihneşte deocamdată la Pampeluna unde, timp de patru zile, a fost un om fericit.

În ultimele zile pe care le-am petrecut acolo, întreaga Navarra invadase din nou cetatea, ca pentru un nou San Fermin. Am văzut întorcîndu-se autocarele, căruţele, care-i aduceau în fiecare an, la 7 iulie, pe săteni, şi-i duceau înapoi la 13. Toţi se întorceau cu plosca lor de vin, numai că mai aveau pe lîngă asta şi cîte o puşcă de vînătoare şi purtau berete roşii. Piaţa Castilliei, pe care am cunoscut-o cînd era înţesată de dansatori şi gură-cască, iar apoi pustie, oferea din nou un spectacol inimaginabil, un furnicar de mii de berete roşii strălucind în soare şi în praf. Era un tablou de o mare frumuseţe, dar şi apăsător în acelaşi timp. Ştiu că la Pau te-am scandalizat mereu pentru că înclinam mai mult spre Frontul Popular, de care vă este atîta teamă (nu atît din convingere sînt alături de ei, ci fiindcă aici se găsesc oamenii cei mai de treabă). I-am văzut aşadar pe carlişti, cu beretele lor roşii, cu plosca şi puşca lor, şuani mărginiţi, mînaţi de preoţii lor, şi care erau gata să ucidă şi să moară tot atît de prosteşte aşa cum alergau înaintea taurilor. Cînd văd că oamenii sînt încă atît de pri-

mitivi, mă apucă disperarea. Mai avem atîta drum de făcut.

Am părăsit Spania, prin Burgueta, şi m-am întors în Franţa prin Saint-Jean-de-Port. Mai erau şi alţi francezi, surprinşi în timpul concediilor de războiul civil şi care se grăbeau să se întoarcă în ţara lor. După ce-am văzut pe ducesă şi pe marchiz, a trebuit să vin la Paris. Am început discuţii pentru un nou post. E vorba să devin inspector medical, adică reprezentant comercial de produse farmaceutice, pentru toată regiunea Sud-Vest : Landes, Pirineii-de-Jos şi Pirineii-de-Sus, Gers. Dar nu-i încă prea sigur. Îţi voi trimite alte veşti îndată ce voi şti mai mult.

Şi dumneata, dragă Lydia...

Scrisoarea n-a ajuns niciodată la destinaţie. Lydia fugise din Pau, rupînd toate punţile, şi nimeni nu-i cunoştea adresa. „A murit, spunea mereu domnul Lafforgue. Pentru mine e moartă."

32

LYDIA TRECEA PRIN piaţa Clemenceau, pe lîngă o staţie de autocare, cînd îl zări pe Gilles Colette, cu o valiză în mînă. Intrase în biroul staţiei, depusese valiza şi ieşise. O văzuse pe Lydia. Privirile li s-au încrucişat. Lydiei i se păru că s-a găsit o clipă în încurcătură. Apoi zîmbise răutăcios sub mustaţa-i neagră şi groasă, ca şi cum şi-ar fi bătut joc de ea. Cu cicatricea lui, era destul de îngrozitor.

Ea era să-şi vadă de drum. Îi întorsese spatele. Auzi :

— Lydia...

Se întoarse, cu acea ţinută orgolioasă, ultragiată, care dădea uneori trăsăturilor ei o maiestate puţin ridicolă — atunci cînd exista o altă Lydia, a cărei gură exprima o duioşie puţin ironică — dar viaţa se înverşunase să distrugă una dintre cele două măşti şi s-o sculpteze definitiv pe cealaltă.

— Vino să ne luăm rămas bun.

— Rămas bun ?

— Plec.

— Ştiu. Dar credeam că data plecării voastre în Argentina n-a fost fixată încă.

— Am grăbit puţin lucrurile.

— Nu înţeleg.

Un autocar mare se oprise la marginea trotuarului. Avea o caroserie ciudată. În partea dinapoi mai avea un etaj. Autocarul acesta cu etaj, unic în felul lui, un soi de monstru, rezultat al unei încercări nereuşite, şi nemairepetată, al unui carosier grandoman, era bine cunoscut. Mergea pe linia Bordeaux. Funcţionarii societăţii ieşiră din birou şi începură să încarce bagajele. Cîţiva călători care aşteptau pe trotuar porniră să ia cu asalt locurile cele mai bune.

— Iau autocarul.

— Autocarul spre Bordeaux ?

Rînjise.

— Ai surprins din întîmplare o escapadă, o fugă, un scandal.

— Dar Iris, copiii...

— Mi-e groază de viața care m-așteaptă în Argentina. Prefer să dispar.

— Ai să le distrugi viața.

Gilles Colette dăduse din umeri.

— Iris știa prea bine că totul nu era decît o iluzie.

— Nu poți părăsi copilul care e pe cale să se nască.

El nu îndrăzni să rostească replica teatrală, melodramatică, care le venise amîndurora în minte. Își înfruntară privirile. Gilles avea poftă să-i dea Lydiei răspunsul de prost-gust pe care-l aștepta, de care ea se temea, desigur, căci în cazul de față prostul-gust nu era numai prost-gust, ci un act de răutate. În cele din urmă, se mulțumi să strecoare între dinți :

— Ți-e frică de ce am să-ți spun.

— Mi-ai făcut destul rău. M-am jurat să nu mai plîng din pricina dumitale.

— Peste zece minute, pornește autocarul. Și nimeni n-are să mă mai vadă vreodată.

— Știi unde te duci ?

— Bordeaux e mare.

Lydia era foarte palidă, avea aerul că vrea să spună ceva, dar nu rostea nici un cuvînt. Gilles părea că se distrează. Și deodată țîșniră cuvintele din gura ei. Lydia nu știa de unde vin, dacă gîndea ceea ce spunea, dacă

într-adevăr asta voia să spună, dacă s-ar fi putut stăpîni să n-o spună.

— De multă vreme vreau să plec și eu. Ia-mă cu tine !

— Nu te iubesc și nu mă iubești.

— Te-am iubit. Împrejurările, nevoia de a mă ascunde, orășelul acesta au stricat totul. În orice caz, am să plec într-o zi. Ia-mă și pe mine.

Buzele îi păliseră. Călătorii luau loc în autocarul cu etaj.

— Asta ar face senzație, spusese Gilles. Dar nu vom fi și noi de față. Gata, e timpul să mă urc.

— Ia-mă.

— Găsești că nu te-am bătut destul ? Acuma pot s-o recunosc, cred că m-am purtat ca un ticălos cu tine.

— Am uitat, te-am iertat. Ia-mă.

— E prea tîrziu acum ca să te mai urci în autocarul asta, Lydia. Dar dacă ții atît de mult să fugi și tu îți propun ceva. Poți să mă ajungi din urmă. Ia trenul de astă-seară. Voi veni să te întîmpin în gara Bordeaux-Saint Jean. Dacă nu ești în tren, cu atît mai rău. Înseamnă că o zi ți-a fost de ajuns să-ți lecuiești nebunia. Așadar la revedere sau adio. Pe astă-seară poate...

Sigur de sine, se urcase în autocar, în urma șoferului în halat alb. Portiera se închisese. Motorul se pusese în mișcare. Autocarul cu etaj o pornise încet și întorsese în fundul pieței. Lydia intrase în biroul stației de autocare și

întrebase un funcționar dacă nu cunoaște mersul trenurilor spre Bordeaux.

Noaptea, urmărind cu fruntea lipită de geam siluetele negre ale pinilor alergînd prin întuneric, avusese destul timp să-și repete pînă la tortură aceleași întrebări. De ce Gilles o silise la această încercare de a pleca singură ? Și dacă nu are să vină la gară ? Cu cît trenul se afunda mai mult în Landes, cu atît mai mult i se părea mai verosimil, evident chiar, că Gilles n-o va aștepta.

După ce trenul încetinise, trecuse de macaz și apăruseră primele căsuțe din mulțimea clădirilor orașului Bordeaux, fusese cuprinsă de panică. Ceilalți călători erau deja pe culoar. Singură în compartiment, se ridicase — și lăsîndu-se în voia soartei — își luase valiza din plasă. (În timpul zilei, profitase de plecarea mamei sale de acasă, ca să-și umple valiza și să lase părinților o scrisoare — în termeni reci). Coborîse pe peron și se amestecase în mulțimea care se îmbulzea spre ieșire. Gilles stătea rezemat de o barieră, de partea cealaltă a ușii. Îi luase valiza din mînă. Ieșiseră în curtea gării unde troleurile scoteau scîntei lovindu-se de cabluri. Ploua ca și dimineața, o ploaie subțire și călduță. Va avea tot timpul să afle că Bordeaux e orașul ploilor. El o întrebase : „Ai mîncat ?“ și Lydia răspunsese, mințind :

— Da, am luat un sandviș la Pau, la bufetul gării.

— Haide să bem ceva, cel puțin.

Intraseră într-o cafenea din fața gării. Lydia se așezase, simțise deodată că-i obosită. Gilles comandase un vin alb și ea un țap de bere. Era aproape de miezul nopții. Apoi luaseră un taxi care-i duse pe niște interminabile străzi pavate pînă în centrul orașului.

Cînd se văzură unul în fața celuilalt în camera de hotel, se simțiră întocmai ca odinioară, cînd își dădeau întîlnire pe ascuns în hanul din cîmpie. Dar nu simțeau nici o dorință, nici nerăbdare, ci mai curînd șovăială, gîndindu-se la greutățile vieții noi care începea în acea clipă. Lydia își deschise valiza și își aranja lucrurile ei în dulap, alături de acelea ale lui Gilles. El nu se uita la dînsa, și ea considera că-i un gest delicat din partea lui. Își apropiase un scaun ca să-și atîrne veșmintele și începu să-și descheie rochia, apoi o scoase trăgînd-o peste cap. Rămăsese în lenjeria la modă în acea epocă și care li se părea foarte simplă și modernă unor oameni ca ei — care aveau o vagă amintire despre perioada dinainte de 1914. Cînd plecase din Pau, își pusese pe ea ce avea mai frumos, acea lenjerie care e și cămașă și chiloți totodată, de culoare alb-gălbuie, dantelată — așa cum se putea vedea în scenele de intimitate din filmele americane cu Joan Crawford, Kay Francis, Mirna Loy — făcută dintr-un material mătăsos și nou, denumit *step in*, pe care-l cumpărase într-o zi cînd era pornită pe extravaganțe, și care a scandalizat-o pe mamă-sa. Gilles încetase să simuleze

indiferenţa sau să se prefacă că nu se uita, şi în noaptea aceea, cel puţin, de la primele priviri aruncate spre umerii şi coapsele ei, de la prima atingere a corpului ei cu vîrful degetelor, amîndoi simţiră tot ceea ce altădată fusese mai tare decît voinţa şi raţiunea lor.

Aşadar fugiseră ca să trăiască împreună, asemeni acelora pe care-i mînă dragostea. Dar nu era decît o caricatură a dragostei. Gilles Colette renunţase la viaţa aşezată care-l aştepta în Argentina, dar n-avea nici curajul să rămînă singur. Pentru Lydia, acum în vîrstă de treizeci şi şase de ani, se împlinise vechiul ei vis de a pleca, fie ce-o fi, şi, deoarece nici arta, nici dragostea n-au vrut să-i vină în ajutor, trebuia să se agaţe de orice ocazie, dacă nu cumva era prea tîrziu. Se gîndea că a stat paisprezece ani şi jumătate, aproape cincisprezece ani, la Pau, aşteptînd nici ea nu ştia ce. Cîte mii de zile, cîte mii de nopţi ? Era o parte considerabilă a vieţii sale, inutilă dar isprăvită.

33

NU VOM CONTINUA POVESTEA LYDIEI. Cînd trăia între noi, la Pau, era simplu să ghicim totul, dacă nu chiar să ştim totul. Mi-a fost uşor, cu atîţia martori, să reconstitui şirul zilelor vieţii sale, această lungă vi-

sare alcătuită din regrete şi speranţe din ce în ce mai vagi, începînd de pe vremea cînd stătea la casa cenuşie şi trandafirie a cofetăriei de pe bulevard, unde pietrişul scrîşnea sub picioare, şi mergînd pînă la refugiul ei din Navarra, aşezat pe costişe. Cu atît mai uşor mi-era, cu cît fiecare dintre noi purtăm, întocmai ca Lydia, nostalgia consolatoare a unui Conservator. Altfel viaţa n-ar fi suportabilă. Ar fi prea banală.

Ba mi se pare că sînt şi unele lucruri ce s-au întîmplat la Pau şi care-mi scapă. Rămîn zone de umbră. Lydia a reuşit să păstreze secretul asupra unor aventuri. Mi se pare că lipsesc chiar şi precizări în ce priveşte legăturile ei cu Tournade şi cu Tournon.

Acum, după ce plecase, toţi cei care au cunoscut-o şi au mîngîiat-o sau au sărutat-o, poate, într-o zi, se gîndeau la ea într-un fel nou. Descopereau deodată o prietenie, o duioşie, o dragoste, pe care nici nu le bănuiau cînd era lîngă ei. Imaginea Lydiei era însoţită de un val de melancolie, de o uşoară înţepătură în dreptul inimii. Clipe preţioase, care se făceau însă din ce în ce mai rare. Venea uitarea. Pe scurt, noua Lydie începu să se comporte ca toate fiinţele care aparţin trecutului nostru.

Şi ea, ce imagine păstra despre noi ? În noua ei viaţă, precară şi nestatornică, continua desigur să creadă că-i tot de-ai noştri. Întîmplarea îi aducea uneori ştiri de la noi, aşa după cum ne aducea şi nouă ştiri despre

ea. Dar timpul destrăma societatea noastră. Şi fragmentele din istoria noastră care ajungeau pînă la ea, dezlînate cum erau, îi dădeau o imagine destul de precisă a fărîmiţării grupului vechilor prieteni.

Dacă am întoarce spatele trecutului şi, printr-o sforţare, am rămînea în mijlocul prezentului, am reuşi să vedem într-un mod destul de precis pe Lydia în noul ei decor. Bordeaux era capitala noastră îndepărtată, dincolo de nisipuri. Am putea recunoaşte uşor, în această imensitate de piatră, interminabila stradă Sainte-Catherine, asemănătoare unei tranşee iluminate, Clopotul Mare al Catedralei şi întunecata stradă Mirail, cartierul Quinconces în care orice străin se rătăceşte, coloanele rostrale, aleile din Tourny, cu scaunele lor de fier, lebedele din grădina publică, catedrala şi mumiile din turnul Saint-Michel, măcinate de vreme (dar oprite în drumul lor spre neant de cînd Céline le-a descris în *Voyage*, situîndu-le la Toulouse, mumiile maicii Henrouille şi a preablîndei Madelon), podul de piatră de pe care se văd vapoarele în ceaţă şi silueta neagră a giganticelor macarale pescuind în fluviu ; apoi, după ce-ai ieşit din cartierele frumoase, acea nesfîrşită întindere de urît şi plictiseală care o constituie casele acelea mici, nişte cocioabe, cu toate că aveau şi etaj.

Pe toate aceste cărţi poştale adăugam de atunci imaginea supraimprimată a Lydiei. O aşezam, astfel, pe terasa unei braserii, cu un palton pe ea, sau mai curînd cu un impermeabil — plouă atît de des la Bordeaux — cu un impermeabil bej, strîns în talie de un cordon, cu o cafea cu frişcă în faţă, care se răceşte, contemplînd, în partea cealaltă a străzii, Teatrul Mare, bătut de valuri de trăsuri, de pietoni, şi de vacarmul cetăţii.

Vacarmul cetăţii răsunînd în liniştea interioară a acelora care începeau s-o viseze pe Lydia, şi încetînd deodată, căci şi un oraş devine uneori mut, cînd dispare subit orice sunet şi cauţi din ochi încotro a putut să pornească larma, de ce nu se mai aud trăsurile şi de ce trecătorii au încetat toţi în acelaşi timp să mai vorbească. Şi atunci ai impresia că-i sfîrşitul lumii.

Era uşor să-ţi imaginezi o cameră mobilată într-un cartier oarecare la capătul unei linii de tramvai, în fundul fundului străzii Judaique, de pildă, sau a străzii Ornano şi, la brutăria din colţ, un afiş mic scris de mînă :

Lecţii de solfegiu, de pian şi de canto predă o absolventă cu premiul întîi, a Conservatorului.

Lecţii de matematică predă un fost elev al Şcolii Politehnice.

A se adresa aici.

Trebuise să alerge foarte departe ca să găsească un timbru de chitanţă, căci debitele de tutun nu mai vindeau timbre. Acum micul afiş scris de mînă era lipit pe o veche statuetă opalescentă a brutarului, reprezentînd o blondă secerătoare tip 1900, cu braţele încărcate

de un snop. În această lume nouă, necunoscută, brutăria fusese cel dintîi punct familiar. „Dar n-am să mă apuc acum să descopăr întreg orașul, și pe toți locuitorii lui, cum am făcut cînd am sosit la Pau“, se gîndea Lydia. Era dinainte obosită, și nu mai credea în această viață nouă, sau mai curînd în această nouă încercare de a-și îndrepta viața pe un alt făgaș. Zi de zi te zbați ca să ajungi la înălțimea modelului pe care l-ai visat la douăzeci de ani ; dar o povară te trage înapoi. Cu cît trec anii, cu atît mai inaccesibilă ți se pare ținta. Cea mai mare parte a oamenilor uită ce și-au propus și se împotmolesc, fără a-și mai pune întrebări, fără regrete, fără a părea că suferă, preocupați numai de umila sarcină de a supraviețui. Curaj de furnici ce se poticnesc de piedici, trag imense greutăți după ele care le răstoarnă, încearcă zece drumuri fără ieșire, eșuînd mereu, dar mereu neînvinse. Nu va veni oare o zi în care furnicile și oamenii vor înțelege că-i mai bine să se ducă la culcare ? Pentru Lydia nu trece o zi în care să nu se gîndească o dată mai mult la speranțele din tinerețe. Era obsedată de ideea că în clipa morții se va întreba ce rost a avut toată viața ei. Va fi un fel de ultimă judecată. Nu va suporta dacă va fi nevoită să-și răspundă : „nici unul“.

Afișul de la brutărie i-a adus cîteva lecții lui Gilles Colette, dar Lydiei numai doi elevi.

34

DUPĂ PLECAREA FIICEI LOR, domnul și doamna Lafforgue n-au mai stat multă vreme la Pau. Sănătatea domnului Lafforgue devenea din ce în ce mai șubredă. Își pierduse speranța că are să mai poată lucra multă vreme. Se hotărîră să se întoarcă la Chazelles. Acolo nu vor avea de plătit chirie, vor mînca legume din propria lor grădină, vor putea trăi dintr-o nimica toată. Serbările, recepțiile, partidele de vînătoare cu cîini avuseseră loc cu atîția ani în urmă încît aparțineau unei alte lumi. Și acolo s-a schimbat, desigur, viața. Ei puteau acum — ceea ce ar fi fost imposibil altădată — să trăiască o viață de oameni săraci, adăpostiți între zidurile proprietății lor.

Plecară într-o zi de vară, cam un an mai tîrziu decît Lydia. Își luară rămas bun de la toți prietenii lor. Doamna Lafforgue rîdea și plîngea. Li se făgădui că vor fi vizitați. După ce-și făcură bagajele, și apartamentul fu pustiit de cei chemați să-i mute — bătrînul pian, acum dezacordat, luînd din nou drumul spre Chazelles ca să-și regăsească locul din salon, și să reconstituie astfel decorul inofensiv și convențional în care se născuse, totuși, vocația, neobișnuită a acestei fiice care le-a adus nenorocirea, și pentru ce ? pentru o idee nebunească, de îți venea să te dai cu capul de pereți — o porniră spre gară încă și mai

trişti decît fuseseră acum şaisprezece ani cînd descinseseră aici.

Trenul plecă. Văzură, prin fereastră, pentru ultima oară, bulevardul, sus de tot marile hoteluri de lux, castelul. Expresul trecu pe podul care leagă cele două maluri ale albiei uscate, o luă de-a lungul parcului castelului, apoi de-a lungul golfului. Se terminase nu numai şederea lor la Pau, ci însăşi viaţa lor. Nu mai aveau altceva de făcut decît să se ducă să moară în casa lor patriarhală.

După patru ore, cînd auziră anunţîndu-se : „Bordeaux, zece minute oprire, bufet ! " lăsară capul jos, fără să schimbe un cuvînt, fără a îndrăzni să se uite pe peron. Trenul se puse din nou în mişcare. Domnul Lafforgue spuse :

— Ar fi trebuit să-l cobor puţin pe Trilby.

Începea să aibă asemenea scăpări de memorie şi poate dusul şi întorsul şi cei cincisprezece ani risipiţi în acest răstimp nu reprezentau pentru el decît o singură şi interminabilă călătorie.

Casa umedă şi multă vreme nelocuită din Chazelles mirosea ca şi aceea din Navara. Dacă nu se schimbase casa, vremurile, însă, nu mai erau aceleaşi. Soţii Lafforgue regăsiră o locuinţă fără lumină electrică, fără gaze, fără apă curgătoare. Erau prea săraci ca s-o modernizeze. Începură să se obişnuiască din nou cu lămpi de petrol, să învîrtească iar roata cea mare de metal a fîntînii — care între timp îşi pierduse acoperişul de paie. Grădina englezească nu era prea prăpădită, în afară doar

de iarba din alei. Laurul, al cărui frunziş forma un fel de încăpere, era mort şi trebuia smuls din rădăcini. Dar viţa sălbatică de pe aleea Jurămintelor era mai prosperă ca niciodată. Grajdurile goale nu suferiseră prea mult. Gratiile cuştilor erau ruginite de tot. Dincolo de grădina englezească, nu puteai pătrunde în grădina de zarzavaturi, în livadă şi pe pajişte, atît de stufoasă crescuse vegetaţia.

Într-o zi, domnul Lafforgue găsi printre buruieni broasca ţestoasă. Se aplecă s-o ridice şi examină fără dezgust carapacea ei acoperită cu muşchi, roasă de lepră, de mucegai, repetînd : „Broasca, broasca . . . "

Cînd se întîlni în casă cu soţia, îi spuse :

— Am văzut-o pe Lydia.

35

CIRCULAU MULTE LEGENDE despre Lydia în acea vreme. Cineva ne relată că era pianistă la o braserie. Alţii spuneau că-i vorba chiar de o orchestră de ţigănci. O mărturie mai precisă o aduse Jacques, care se dusese la Bordeaux pentru a se prezenta la examenul oral de bacalaureat.

Venind dimineaţa la facultate, nu uitase să atingă piciorul uzat al lui Montaigne, gisantul de piatră din mijlocul holului. Cu tot talismanul acesta, începu să-şi piardă cumpătul

chiar de la prima întrebare la latină, la care se simțea tare, totuși. Apoi a urmat dezastrul. Tăcuse mîlc la matematică și geografie, trecuse ca gîsca prin apă la engleză, terminînd examenul cu acea dedublare interioară, cînd jumătate din tine e ca portărelul care apare după marile prăbușiri și — lucid, imperturbabil, cu glasul nepăsător — face bilanțul catastrofei, pe cînd cealaltă jumătate se mai zbate încă în agonie.

Lenevia din tot timpul anului, frivolitatea, suficiența, timpul pierdut în pasionanta descoperire a dragostei, tulburarea adusă de primele ei decepții, Jacques crezuse că nu va plăti niciodată toate acestea. Venise scadența și nu fu iertat de loc.

În clipa cînd se afișau rezultatele, avu stăpînirea de sine ca să facă mină bună. Cei care reușiseră, copleșiți de bucurie, nici nu ascultau felicitările și uitau să-i plîngă pe cei căzuți. Jacques ieși din facultate singur, se îndreptă spre poștă și ticlui textul unei telegrame pentru părinți, cîteva cuvinte de un umor îndoielnic : „Invitat să mai trec în octombrie“, ca să-și dovedească lui însuși că mai era în stare să fie vesel.

Nu-i mai rămînea decît să se întoarcă — spre a lua dejunul — la hotelul unde descinsese cu o seară înainte împreună cu toată banda de liceeni din Pau. (Era printre ei unul, o mare brută, cu nume de inchizitor spaniol, Ximenes, care nu încetase să zbiere, la fiece oprire a trenului, un refren pe care Jacques

nu putea să și-l alunge din cap : „Cînd trenu-oprește la Lésignan, te duci la șeful de gară, de nu-ți restituie nici un ban, ia-i șapca și dă-i o papară“.) Dar nu-i era foame.

Se va înapoia a doua zi dimineața. Ce-o să facă între timp ? Ximenes și încă vreo cîțiva, unii trîntiți la examen, alții reușiți, își vor termina ziua la bordel, în faimoasa stradă Galles, pentru a se supune tradiției. El avea poftă să se ducă la un cinema și să vadă un film american, foarte sentimental, ca să-și înece amarul în beznă. Era să uite că, de multă vreme, se gîndise la călătoria asta, ca la un prilej de a o revedea pe Lydia, fantoma copilăriei sale.

Dar, acum cînd măsura trotuarele marelui oraș, era silit să admită că nu există nici o probabilitate s-o întîlnească. Căci nu-și închipuia alt mijloc decît acela de a se uita în ochii tuturor trecătorilor pînă o va recunoaște. Matematic (cuvîntul îi străfulgeră dureros prin minte, după cruda și proaspăta experiență), matematic era posibil și chiar sigur. Dar i-ar trebui zile după zile, săptămîni, luni, ani. La modul absolut, era destul să se așeze într-un punct oarecare și douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru, să nu se miște de acolo. Persoana căutată va sfîrși prin a trece și, dacă ochii nu-i vor obosi, după un timp, va cădea în capcana privirii lui. Una din figurile care l-au emoționat cel mai mult, din tînăra și insuficienta cultură primită în liceu, a fost Thomas de Quincey, consumatorul de opium care

căuta în zadar pe Ann în labirintul imens al Londrei, în întinsa Mediterană din Oxford Street. (Nu sînt chiar atît de nul, își spuse el). Jacques cunoscuse primele suferințe de dragoste, care, fără îndoială, nu erau străine de căderea lui la bacalaureat. Ar fi vrut să-și consacre toată viața, căutînd în vreo capitală a lumii pe aceea pe care o pierduse. Fără s-o știe însă, făcea parte din tagma acelora pentru care așteptarea și amintirile sînt mai prețioase decît prezența. Căutarea Lydiei la Bordeaux, în scurtul timp care-i mai rămînea, era un fel de repetiție generală a peregrinărilor romantice pe care avea să le facă în viața sa de adult.

Intră într-o brutărie și cumpără un corn. Va fi dejunul său. După ce-l termină, își scutură fărimiturile de pe haine și încetă să mai joace teatru. Căci el știa, încă de la început, o pistă ca s-o regăsească pe Lydia. Se povestea la Pau că Gilles Colette, care se întreținea dînd lecții particulare de matematică, își făcuse cartierul general la o cafenea din apropierea liceului Montaigne.

Jacques se îndreptă într-acolo și descoperi fără greutate localul în care Gilles era cunoscut. Era *Café des Arts*. Gilles Colette nu era acolo, dar i se spusese că trebuie să vină cu siguranță în cursul zilei. Jacques alese o masă de unde putea pîndi ușa de intrare, comandă o cafea cu frișcă și începu să aștepte. Avea trac, cum avusese în dimineața ceea înainte de oral, căci dintotdeauna îi fusese teamă

de Gilles. Cînd era copil, se îndrăgostise de Iris și-l ura pe bărbatul ei, bețivul care o făcea să sufere. Și încă nu știa nimic din cîte îi făcuse Gilles Colette, Lydiei. Pentru a-și întări curajul, încercă să-și dea importanță. Era un tînăr plecat la drum, trîntit de curînd la examenul de bacalaureat, și pe cale să rezolve niște probleme de adult. De altfel, după eșecul lui, se afla ca în transă și tot ce trăia i se părea ireal.

Cam pe la orele două după-amiază, cafeneaua se umplu de lume care venea să ia dejunul. Apoi se goli puțin cîte puțin. Nu mai rămăseseră decît jucătorii de șah. Cînd intră Gilles Colette, Jacques era să nu-l recunoască. Îmbătrînise mult. Părul său neîngrijit era cărunt. Purta un costum bleumarin plin de pete și mătreață. Avea aceeași mustață groaznică și, pe obrazul lui neras, ieșeau la iveală cicatricile.

Salută cîteva cunoștințe, întîrzie lîngă niște mese ocupate, examină o partidă de șah și indică cu degetul o mișcare unuia din jucători, care ridică din umeri. Nimeni nu se arăta dispus să-i facă loc la masă. Termină prin a se așeza de unul singur la o masă din fund. Abia atunci Jacques îndrăzni să se apropie de el. Gilles, care nu-l văzuse de doi ani, nu-l recunoscu pe adolescentul din fața lui. Dar cînd Jacques își spuse numele, nu păru supărat. Chelnerul îi și aducea un vin alb pe care Gilles Colette nu trebuise să-l comande. Jacques mai ceru o cafea cu frișcă.

— Ce întîmplare! spuse Jacques.

Se luă deodată drept un erou al lui Stendhal, viclean și calculat. Gilles trase o înghițitură de vin, fără să răspundă.

— Stau aici o zi. Am dat azi-dimineață oralul la bacalaureat.

— Da, spuse Gilles.

Părea să se trezească din somn :

— Bacalaureatul, atît de repede, e de necrezut.

— Am șaptesprezece ani.

Și deoarece Gilles Colette nu părea să se intereseze de rezultat, termină prin a i-l spune el însuși :

— Am căzut.

— A ! da . . .

— Știți, spuse Jacques puțin mai tîrziu, tot ce s-a întîmplat odinioară nu mă interesează. Tot ceea ce știu este că vă iubeam mult, pe dumneavoastră și pe Lydia.

Gilles îl privi pe Jacques cu malițiozitatea care-i revenise :

— Pe Lydia, da, dar pe mine . . .

Jacques șovăi :

— Ba da, totuși . . . Evident, pe ea o vedeam în fiecare zi, mă lua pe genunchi, îmi spunea povești . . . Mă bucur că am să vă văd pe amîndoi.

— Pe amîndoi ?

— Ne vom duce s-o vedem, nu-i așa ?

— Nu știi că nu mai trăiesc cu ea ?

— Dar ea tot la Bordeaux stă ?

— Nu știu nimic.

— N-aveți adresa ei ?

Gilles făcu un gest vag cu mîna. Își scărpină cicatricea de pe obrazul drept, și barba nerasă îi scîrții sub unghii.

— Și voi, acolo, aveți vreo știre ?

— De la Lydia ?

— Nu, de la soția mea Iris, și de la copiii mei.

— S-a întors în Argentina.

— Știu. Dar scrie ? Vorbește de intențiile ei ? I-am trimis mai multe scrisori. Nu mi-a răspuns.

Jacques n-avea nici indulgență, nici milă. Văzîndu-l pe chelner trecînd aproape de masa lor, îl chemă să-i plătească.

— Așteaptă, zise Gilles Colette. Tare aș vrea să mă duc la ei. Dacă-i scrieți lui Iris, părinții tăi sau altcineva, trebuie să i se comunice.

— I-ați părăsit.

— Tu nu poți înțelege. Te crezi mîndru și cinstit. Nu știi ce-ți rezervă viața. M-ai cunoscut altădată. Ți-aduci aminte de fabrică, de mașina mea Voisin. Aici, la Bordeaux, timp de cîteva zile, am întins mîna pe stradă. Am cerșit. Aș putea să-ți fiu tată. Ți-l închipui pe tatăl tău cerșind ?

— Dar Lydia ?

— Terminasem cu ea. Eram internat la spital pentru o cură de dezintoxicare. Era un infern. Am fugit. Nu mai aveam nimic. Atunci, timp de cîteva zile, am întins mîna pe stradă.

Eu, omul pe care-l cunoşti. Apoi cineva mi-a împrumutat nişte bani, o nimica toată...

— Un prieten?

— Da, un prieten. Şi am găsit cîteva meditaţii. Trăiesc ca un nevoiaş, singur de tot. Aş vrea să mă duc la Iris. Crezi că ea şi copiii nu mai vor să ştie de mine? Ea nu-mi răspunde. Dacă aş fi sigur că nu mai vor să ştie de mine, n-aş mai avea altceva de făcut decît să mă arunc în Garonne. Fiicele mele sînt de vîrsta ta, Jacques, dacă tatăl tău ar face ce-am făcut eu şi dacă ar vrea să se întoarcă, te-ai împotrivi?

— Nu ştiu.

— Răspunde-mi, te-ai împotrivi?

— Bineînţeles că nu.

Adolescentul n-avea decît un gînd, cum să obţină adresa Lydiei. Gilles termină prin a-i spune unde au stat împreună, cu un an înainte. Imediat, Jacques se grăbi să-şi ia rămas bun.

— Mai rămîi mult la Bordeaux? îl întrebă Gilles cînd se ridică.

— V-am mai spus, stau o singură zi.

— Dacă vrei să te distrezi, o iei pe aici. Treci de colţul străzii şi la stînga.

Jacques fu scandalizat, nu de propunere, dar pentru că venea de la un prieten — sau un fost prieten — al părinţilor săi. El se gîndea că, în privinţa asta, generaţiile nu trebuie să ştie una de alta.

36

JACQUES PRIVI UN PLAN pe care-l purta asupra lui şi întrebă ce tramvai trebuie să ia pentru a ajunge la adresa indicată, într-un cartier dinspre strada Fondaudège. Nu mai era atît de doritor s-o vadă pe Lydia. În ce hal de mizerie şi ticăloşie trebuie să fi ajuns! Abia descoperise decăderea lui Gilles Colette. Individul acesta îi mărturisise că a fost cîteva zile cerşetor, vagabond. Iată unde duce desfrîul, iată ce se întîmplă unor persoane ca lumea atunci cînd desfrînarea îi tîrăşte departe de cercul lor, constant şi sigur, ca să sfîrşească prin a deveni eroii unor aventuri reprobabile, inşi „intraţi în gura lumii". Şi pe aceştia doi, Gilles şi complicea lui, nu nenorocul, ruina, doliul i-a făcut să decadă. Ei singuri şi-au ales calea asta. Jacques nu vorbea de păcat, pentru că-şi pierduse credinţa religioasă. Dar rămînea prizonier al ordinei molcuţe în mijlocul căreia îşi trăise copilăria, al acelei împărţiri a lumii pe care nimeni n-o formulase în prezenţa lui, dar care sărea în ochi, între acei proteguiţi de onorabilitatea lor şi acei cărora li se poate întîmpla orice. Mai tîrziu, cînd, în urma grelelor lovituri ale vieţii, Jacques se va mai potoli, el va deveni poate şi foarte uman, şi de ce nu? înzestrat cu o deosebită înţelegere a nenorocirii. Dar în acel an, 1938, nu era decît un adolescent mărginit.

În timp ce tramvaiul înainta de-a lungul monotonelor străzi pavate, el făcea proces

Lydiei. Găsi strada, o înșiruire de maghernițe scunde, apoi casa, cutia de scrisori cu numele Lafforgue. Ea locuia deci tot acolo. Nu se auzea nici un zgomot și nimeni nu se arăta. Jacques se urcă la etajul întîi. Erau două uși, și pe ușa din stînga o etichetă asemănătoare cu aceea de pe cutia de scrisori. Ciocăni, fără să primească vreun răspuns. Bătu și în cealaltă ușă, dar tot fără succes. Se afla singur în toată casa.

Era ca un fel de aventură. În orășelele de provincie, totul e atît de cunoscut, încît orice schimbare de decor ajunge ca să te simți cufundat în neobișnuit. Se mira că se află deodată singur într-o casă dintr-un cartier mărginaș al unui oraș necunoscut. Încercă să deschidă ușa, spunîndu-și : „Voi ști astfel dacă lipsește demult sau face niște curse prin cartier".

Ușa nu era încuiată. Jacques băgă capul înăuntru. Văzu o cameră mică, cu un pat în dreapta, în fața ferestrei, un șifonier cu oglindă în fund, și, înspre marginea peretelui din stînga, o ușiță întredeschisă, care dădea, desigur, în bucătărie. Pe pereții tapisați cu hîrtie în dungi, decolorată, recunoscu măscăricii și marchizele, serbările galante în stilul secolului al XVIII-lea, scoase din niște planșe ale revistei *L'Illustration* și înrămate. Intră în cameră.

Nu găsi mare lucru de cercetat. Un ceas deșteptător pe o măsuță aproape de pat, lîngă cîteva fotografii încălecîndu-se una pe alta

într-o cadră cu rame cromate cum se vindeau la *Uniprix*. Era acolo domnul Lafforgue cu o pălărie elegantă de fetru în cap, cu mustața răsucită mîndru în sus, așa cum arăta în vremurile strălucite de altădată ; Lydia însăși, ca fată, purtînd cozi, cu ochii plecați în jos, gînditoare. Era o fotografie sepia și într-un colț se mai putea vedea o ștampilă : „Exemplar de probă". În sfîrșit, o altă fotografie a Lydiei la Navarra, în rochie de vară. Stătea puțin cam țeapănă și cu brațul întins cu mîna pe umărul unui băiețel dolofan, cu moț și priviri răutăcioase, în care Jacques se recunoscu pe sine.

Inventariind din nou mobilierul : patul, șifonierul, o măsuță, un scaun, Jacques observă deodată că, în noua ei viață, pentru prima oară, Lydia nu avea pian.

Nici acum nu se auzea nici un zgomot în casă. Pe scaun era zvîrlită o pereche de ciorapi. Jacques îi luă în mînă, îi mirosi și-i puse repede la loc, cu gestul unui hoț. Lydia era prea amestecată în amintirile sale din copilărie pentru a se mai putea gîndi la ea ca la o femeie. Dar acum imaginația lui o lua razna. Nu venise oare, în mod inconștient, să caute aici aventura pe care orice adolescent o așteaptă în seara bacalaureatului ? De fapt, se părea că Lydia trăia singură. După ce făcu înconjurul camerei, Jacques ieși, închise ușa și se așeză pe scări. Și se puse pe așteptat. Rezemat de zid, uneori mai ațipea.

Lydia se întoarse la ora cinci. Purta un impermeabil și un basc care nu se potrivea prea bine cu părul ei lung, strîns într-un coc pe ceafă. Îl îmbrățișă pe Jacques cu emoție. El îi explică în cîteva cuvinte ce-l aduce la Bordeaux.

— Nu puteam să-mi închipui că am să vin în orașul acesta fără să te văd.

— Intră, îi spuse ea. Ai să vezi că nu-i prea luxos la mine. Iartă dezordinea. Nu mă așteptam la vizite.

— Nu te deranjez, cel puțin ?

— Nu, numai că astă-seară lucrez. Va trebui să plec la ora șapte. Ei, povestește-mi ce face toată lumea ?

— La fel ca întotdeauna.

— Părinții ?

— Foarte bine.

— S-au purtat mizerabil cu mine. Știu cu ce povești a umplut tîrgul mamă-ta. Nu ți-a spus nimic, niciodată ?

— Nu, te asigur.

Jacques nu se putu stăpîni să nu roșească, și cu cît era mai contrariat, cu atît roșea mai tare.

— Nu ți-a interzis să vii să mă vezi ?

— Nu, mă gîndeam să te caut, îmi venise ideea asta, dar nu i-am spus niciodată mamei mele.

— Vezi bine... Îți spun toate astea ca să punem lucrurile la punct. Mama ta i-a stîrnit pe părinții mei împotriva mea, dar te socotesc în afara acestor povești murdare. Tu vei

fi totdeauna micuțul meu Jacques. Vorbesc deseori de mine ?

— Părinții mei ?

— Da.

— Nu. Arareori. Cîteodată, cînd povestesc despre vreo serbare din trecut, se pomenește numele tău. Ce vești aș putea să-ți dau care să te intereseze ? Nu știu... Julienne, vechea noastră femeie de serviciu, îți amintești ? A mai făcut un copil, de astă dată o fetiță.

Lydia îl întrebă pe Jacques cum i-a găsit adresa. El îi relată convorbirea cu Gilles de la Café des Arts.

— E un nenorocit, spuse ea. Ți-a prezentat lucrurile, în felul lui. Cînd am venit aici, după cum știi, s-a gîndit să trăiască din meditații, și, într-adevăr, a găsit cîțiva elevi. Dar stai, nu vrei să-ți fac puțin ceai ?

— Nu, n-am nevoie de nimic.

— Ba da, o ceșcuță. N-am ce să-ți dau de băut. Șezi jos, cel puțin.

Ascunse ciorapii într-un sertar și împinse scaunul spre Jacques. Își smulse bascul din cap, îl aruncă pe pat, își trecu mîna prin păr și își îndepărtă un ac din coc. Își scoase impermeabilul și-l agăță de un cuier fixat pe ușă. Purta o rochie bej, cu nasturi în față, cu un cordon îngust, negru și lucios.

— Toată ziua era în oraș, din pricina meditațiilor. N-avea decît două sau trei pe zi, dar își pierdea timpul, mergînd de la una la alta. Între două meditații aștepta la vreo cafenea, mai ales la *Café des Arts*, unde l-ai

întîlnit. Își luase obiceiul să prînzească acolo cu cîte un sandviș și să joace șah cu pedagogii de liceu.

— Îl știi pe piticul Etcheber, vărul Simonei Casadebat, acela care făcea pe Gandhi. S-a însurat. Nu-ți vine să crezi. Un prichindel ca el, și bețivan pe deasupra. Are totdeauna pleoapele roșii și lăcrimează mereu. A găsit o femeie nu prea rea, cam grasă și vulgară. N-o cunoști, desigur, L-a luat, pentru că are bani. Mama povestește într-una ce scandal a făcut el la nunta lui Raymond. L-au pus să ne supravegheze, pe mine și pe ceilalți copii, și a băut toată partea noastră de vin. Ți-aduci aminte ?

— Și Raymond, ce mai e cu el ?

— Tot perceptor. Se simte bine la Asson. Vine să ne vadă uneori, cînd e chemat la Finanțe. Vine fără Simone. Cred că-l plictisește de moarte.

— Îți vorbeam de Gilles. Să-ți spun ce s-a întîmplat cu el. Nu versiunea lui, ci adevărul. Începuse să vină acasă din ce în ce mai tîrziu. Cîteodată în toiul nopții, și într-un hal înspăimîntător. Nu-l găseam acasă la ora cînd veneam eu de la lucru, adică la zece sau la unsprezece. Sau îl găseam dormind îmbrăcat de-a curmezișul patului, iar camera duhnind a alcool de la respirația lui. Asta n-are nimic ispititor. Odată, se întinsese pe jos, și m-am poticnit de el. Apoi i se întîmpla să treacă două zile fără să-și facă apariția. Nu mai dădea meditații. Cum refuzam să-i dau bani, mă

bătea. Da, pe mine, care fusesem crescută într-o anumită societate, aș putea spune o anumită aristocrație, m-a lovit un bețivan ca pe o femeie de stradă.

Jacques găsea limbajul ăsta cam teatral și puțin demodat. Nu se mai vorbea în felul acesta.

— Îmi fura banii și fugea să se îmbete. Dispăru pe cîteva zile. Scăpasem de el, și nu m-aș mai fi dus să-l caut, ba în fiecare noapte, cînd veneam acasă, mi-era teamă să nu se fi întors. În cele din urmă am fost înștiințată că se află la un spital de psihiatrie. Fusese cules de pe stradă, în plină criză de delirium. După două luni, a sosit în toiul zilei. Evadase. S-a rugat de mine. I-am spus că nu mai vreau să am de-a face cu el. I-am făcut o supă. I-am dat ceva bani și a plecat cu toată îmbrăcămintea lui într-o valiză. Mi-era milă de el, dar știam că nu mai era nimic de făcut pentru salvarea lui, iar pe mine mă distrusese îndeajuns. L-am mai văzut într-o zi, cînd era tare înfometat. Făcea impresia unui vagabond. Am coborît la lăptărie, i-am cumpărat ouă și șuncă. A mîncat și, deodată, părînd că s-a înviorat, s-a grăbit să plece. După aceea mi-am dat seama că mi-a furat o brățară.

— Și totuși e absolvent al politehnicii, spuse Jacques.

— Mi-a fost teamă cînd ți-am zărit silueta pe scară. Am crezut că-i dînsul, că iar a venit.

Cîteva luni mai tîrziu, în timpul unei întîlniri cu Paul Casadebat, Jacques avea să-și

mărturisească din nou uimirea că l-a văzut pe Gilles Colette întorcînd spatele mediului, familiei și bunei sale stări.

— Dimpotrivă, ceea ce mă miră pe mine îi explică Paul, e că nu sînt mai mulți oameni, care să se comporte ca dînsul. E uluitor cît de docili sînt oamenii. Gîndește-te la oameni, vreau să spun la genul uman care trăiește pe acest pămînt, față în față cu îngrozitoarele probleme, cu enigmele pe care trebuie să le dezlege. Sînt treizeci și șase de mii de feluri în care le poți rezolva, treizeci și șase de mii de atitudini posibile. Dar nu, toți oamenii urmează aceleași nenorocite reguli de viață socială, de morală, ba nici măcar de morală, ci de conveniențe. E foarte normal ca, din cînd în cînd, unii să se prăbușească.

— În cazul lui Gilles Colette, nu-i mai curînd beția de vină? întrebă Jacques, fără multă convingere.

— Sîntem niște conformiști, răspunse Paul Casadebat.

Și repetă cuvîntul de mai multe ori.

Pentru moment, tînărul respins la bacalaureat încerca să vadă ce s-a schimbat la Lydia. Nimic, în ce privește detaliile fizice, i se părea lui. Tot nu-și scurtase părul și tot nu se dădea cu ruj pe buze și cu nici un fel de farduri. Obrazul ei rămăsese același. Poate slăbise puțin la trup. Deosebirea consta în aceea că era mai puțin calmă, mai puțin leșinată decît la Pau. O vedea mereu cum sta nemișcată la casa cofetăriei. Aici, avea gesturi repezi, părea mult mai vioaie.

— Ai să iei cina cu mine. Fără mofturi. Știi, duc o viață de boemă, trag mîța de coadă.

Pronunța aceste expresii parcă ar fi dorit să-i facă plăcere lui Jacques.

— Cobori cu mine, mergem după cumpărături. Nu-mi mai pun bascul, te supără cumva?

Se duseră împreună la lăptăria din colțul străzii. Jacques continua să-i dea vești din Pau.

— Stau de vorbă adesea cu doamna Cronstadt. Îmi citește scrisorile fiicei sale. Povestește despre viața pariziană. Ei îi cunosc pe toți artiștii. Se pare că Suzanne îl ajută pe soțul ei în carieră. E o femeie energică. La anul, don Atanasio de Vistahermoza va dirija suita de baleturi de la Monte-Carlo. Scrisorile pe care mi le citește doamna Cronstadt au un efect ciudat asupra mea. Cum să-ți explic? Aflu secretele unei lumi unde în mod obișnuit n-am acces, o lume pe care o cunosc numai din ziare. Am la ce visa, ce mai! Nu știu dacă înțelegi...

Lydia cumpără pateuri, șuncă, tăieței și brînză. Mai luă jumătate de kilogram de cireșe și o sticlă de vin alb.

— În fond, continuă Jacques, sînt o mulțime de oameni, pe care i-ai cunoscut tu și care au plecat. René Colette, știi poate prin Gilles ce s-a întîmplat cu el?

— Nu, nu mai erau în nici un fel de relații.

— S-a însurat. Fata are bani. Și-a deschis un garaj, undeva în Est, la Mulhouse, mi se pare. De atunci nu s-a mai întors.

— Nu te superi dacă mîncăm în bucătărie ? întrebă Lydia.

Și repetă :

— Vezi că aici duc o viață de boemă.

Puse o cratiță pe reșoul de gaz și cînd apa începu să fiarbă aruncă tăițeii înăuntru.

— Și nu trebuie să pierd prea mult timp. Cînd sînt singură, termin cina la mare iuțeală.

— Ați mîncat totdeauna, tu și părinții tăi, în mare grabă. Mama ta nu stătea locului. Totdeauna era gata, la prima ocazie, să alerge de la un capăt la celălalt al orașului. Ți-aduci aminte cînd veneam la voi să iau prînzul în fiece joi ?

— Ce s-a făcut Paul Casadebat ?

— Cînd eram copil, pe Paul îl admiram cel mai mult. El nu prea vorbește și nu face lucruri extraordinare, mai curînd ai impresia că nu știe să se descurce. Dar simți în fața ta un om de calitate.

— Sînt fericită că ai asemenea păreri despre el. E o ființă excepțională.

— Știi că ducele lui a murit ?

— Nu !

— Cum ? n-ai aflat ? A murit într-un mod extraordinar, la Pampeluna. A fost una dintre primele victime ale războiului din Spania, l-a nimerit un glonte rătăcit. De atunci Paul e reprezentant de produse farmaceutice, pe coasta bască. Vine la Pau, din cînd în cînd.

În ce-i privește pe frații lui, despre Raymond ți-am vorbit, iar Laurent e tot la fabrica de textile, la Bayonne, și-i totalmente imbecilizat. Și doamna Roustand . . .

— Da ?

— A murit.

— Era foarte bătrînă.

— E o poveste îngrozitoare. Nu mai fusese văzută un timp. Mama și-a spus în cele din urmă : „Trebuie să fie bolnavă". S-a dus la ea. Ușa era încuiată. I-a întrebat pe vecini. Nimeni n-o văzuse de multă vreme. Mama a anunțat poliția. S-a forțat ușa. A fost găsită în pat, în plină descompunere. Murise de mai bine de-o lună. Nimeni n-avea nici măcar adresa nepoților ei, ca să-i înștiințeze. Cu siguranță că nu prea se interesau de ea. Cît timp le-a plătit întreținerea, treacă-meargă. Dar acum ei lucrează. Nu prea știu cu ce se ocupă.

— Știi, spuse Lydia, dacă aș muri aici, mi s-ar putea întîmpla și mie același lucru. Cine s-ar sinchisi de mine ? Poate acolo unde lucrez. Să ajung în halul ăsta de singurătate, iată unde am ajuns.

— Nu-i o chestiune de caracter ?

— Da și nu. Lucrurile ar fi putut să ia o altă întorsătură. Dar nimeni n-a vrut să mă ajute. Mi s-a stricat viața. Atunci am sfîrșit prin a-i îndepărta pe toți cei ce nu mă înțelegeau.

Jacques începu să întrevadă ce se ascunde în spatele vieții Lydiei. Se simțea stingherit.

Lydia părea să ghicească ce resimţea, şi buzele ei schiţară frumosul surîs de altădată, cu cutele de duioşie ironică din colţurile gurii.

— Nu mai sufăr din pricina asta, adăugă ea. Totuşi n-aş vrea să mor ca doamna Roustand.

— Eşti nebună ?

— De ce nu mi s-ar întîmpla aşa ceva şi mie ? S-a stins poate încetişor, în somn. Dar dacă s-a zvîrcolit într-o nesfîrşită agonie, fără ca nimeni care să-i poată da vreun ajutor... În sfîrşit... Trebuie să mă grăbesc.

Strînse masa, puse farfuriile în chiuvetă, turnă deasupra puţină apă caldă din ceainic şi le clăti la robinet.

— Am terminat repede cu vasele, spuse ea.

Dintr-un colţ al bucătăriei, strîns între masă şi perete, Jacques o privea trebăluind şi umplea tăcerile cu veşti despre oamenii din Pau.

— Mi-e cam ruşine că te-am primit aici, spuse Lydia. E atît de sărăcăcios. Orice femeie visează la un interior, la o casă pe care s-o aranjeze după gustul ei, cu mobilă şi obiecte alese, cu vaze frumoase de flori, cu tablouri pe pereţi, cu şifoniere pline de lenjerie. Nici de aşa ceva n-am să am niciodată parte.

— Ménendié are un băiat care a venit o dată cu mine să dea bacalaureatul. A căzut şi el. Cum nu se mai schimbă familia asta. Mereu cu muzica, şi mereu lîngă pulpana preoţilor. Apropo de preoţi, abatele Migueis nu prea se mai arată. Îl cunoşteai, nu-i aşa ? Cred că a fost foarte îndurerat de moartea ducelui. Aproape că-l crescuse el. A îmbătrînit mult. Intenţionează să se întoarcă în Portugalia, îndată după terminarea războiului din Spania. Ducele, nu ţi-am spus, a fost adus în cele din urmă la Pau şi familia i-a făcut un mormînt în capela particulară. Îţi aminteşti de ea ? Un mormînt mare, dar care fiind aşezat în mijlocul oraşului, şi nu într-un cimitir, au trebuit să plătească o sumă enormă municipalităţii pentru a obţine autorizaţie.

— Va trebui să te poftesc afară. E timpul să mă pregătesc de drum ! Dar nu poţi să-ţi închipui ce mare bucurie mi-a făcut că te-am văzut. Mai spune-mi, prietenii mei, domnul Tournade şi domnul Tournon ce mai fac ?

— Tot aşa cum îi ştii. Aşa cred. Nu-i cunosc decît din vedere.

— Ar trebui să-i frecventezi, să te duci în vizită la domnul Tournade, la castel. Sînt oameni superiori, foarte culţi.

Jacques se apropia de Lydia să-i dea sărutul de adio, cînd ea deodată se răzgîndi.

— La urma urmei, dacă n-ai altceva de făcut, ai putea să mă însoţeşti.

Adolescentul se grăbi să primească.

— Sîntem aproape în întîrziere, spuse Lydia. Şi trebuie să mă şi schimb.

Jacques o privi încurcat.

— Pot să ies o clipă pe palier.

— Nu-i nevoie, întoarce-te. Uşa şifonierului are să-mi servească de paravan.

Deschise dulapul cu oglindă, scoase nişte vestminte şi lăsă uşa deschisă. Jacques era în partea cealaltă şi se uita la perete.

— Sînt gata într-o secundă.

Auzea cum alunecă stofele şi se gîndi cu plăcere că se află într-o situaţie foarte picantă. Lydia ştia că-l tulbură? Îşi închipuia poate că-i tot copil? Văzu aterizînd pe pat cordonul lucios şi rochia pe care o purtase pînă acum o clipă. Lydia reapăru într-o rochie neagră, simplă, garnisită numai cu un guleraş alb. Îşi schimbă încălţămintea, punîndu-şi pantofi de satin decupaţi şi vădit uzaţi. Îşi puse iar basçul şi impermeabilul.

Un tramvai îi duse pînă în inima oraşului. Acolo, luară un altul care coborî spre Garonne, trecu peste podul Pierre şi-i duse pînă în suburbia Quatre-Pavillons. Pe drum, mai vorbiseră de unii şi de alţii. Staţia de tramvai era în apropierea unui cinematograf, al cărui hol era înconjurat de un şir de becuri multicolore.

— Asta aminteşte de becurile agăţate în copacii din Piaţa Regală, în timpul verii, spuse Lydia.

— Găseşti?

— Adormeai totdeauna în mijlocul concertului.

Afişele anunţau *De strajă* de Marcel L'Herbier, cu Victor Francen.

— Poţi să stai la spectacol şi să mă aştepţi. Vom pleca după antract. Numai dacă nu vrei să vezi tot filmul. Eu am mai stat de două ori la film. Francen e admirabil.

— Pariez că-i tot ofiţer, bărbos şi încornorat.

— Mi se pare nostim cînd te aud vorbind astfel. Te-am cunoscut cînd erai atît de mic. Se spune că voi, tinerii de astăzi, nu aveţi respect pentru nimic.

Lydia se duse să-i spună un cuvînt casieriţei, care-i dădu un bilet gratuit pentru Jacques. Îl conduse ea însăşi în sală, dar îşi continuă drumul pînă la capătul rîndurilor de scaune şi dispăru printr-o uşiţă de lîngă scenă. Buun! iată-mă-s într-un cinema din fundul unei mahalale necunoscute, îşi spuse Jacques, privind sala, luminile, ecranul, pe vecinii săi, oamenii care intrau, plasatoarele, ca şi cum ar fi descoperit un continent neexplorat. Ziua aceasta, începută prin atingerea piciorului gisantului lui Montaigne îi părea că se desfăşoară ca o înlănţuire de aventuri imprevizibile. Difuzoarele împrăştiau o muzică zgomotoasă care se opri brusc. Lumina se stinse şi pe ecran începu să ruleze jurnalul de actualităţi Fox Movietone. Preşedintele Lebrun, tîrîndu-şi picioarele mari, inaugurează un monument. Spania: bătălia de la Valencia. Italienii bat pasul pe loc în *sierra*. Se aud în sală fluierături şi cîteva aplauze. Un discurs al lui Goebbels cu privire la germanii sudeţi. El răcneşte, toată lumea face haz. Apoi moda, primii înotători din vara asta, o expoziţie de feline.

Se aprinse lumina. Se lăsă o cortină galbenă. Între faldurile ei, apăru un bărbat în smoching care anunţă programul de *music-*

hall care preceda filmul. Cortina se ridică. Ecranul dispăruse. În locul lui, se afla acum o scenă fără decoruri, numai în fund se zărea o pînză reprezentînd un peisaj cu o balustradă de piatră în primul plan. Un pian cu coadă era instalat la stînga.

Un tînăr cîntăreț își făcu intrarea. Lydia îl urma și se așeză apoi, discret, la pian. Cîntărețul avea o pălărie rotundă pe care o dădu pe ceafă, imitîndu-l pe Charles Trenet. Începu cu *Ce veselie !* Lydia îl acompania și nu mică fu mirarea lui Jacques cînd o văzu ciocănind clapele în ritmul muzicii săltărețe, aproape ca de jaz, pe cînd el își închipuise că ea a rămas tot la vechiul său repertoriu de lieduri romantice și melodii gingașe, Debussy, Fauré...

Trei cîntece, un bis, și cîntărețul dispăru ; urmară cîțiva cîini echilibriști. Lydia cînta o melodie care însoțea numărul lor. Apoi, veni un cîntăreț din Montmartre și ea punctă cu acorduri cupletele pe care mai mult le spunea decît le cînta, pe o arie convențională. Apoi apăru vedeta, un bariton trupeș, o mică celebritate locală. Fu aplaudat înainte de a începe.

Jacques se uita mai ales la Lydia. Așa cum stătea la pian, în rochia ei neagră, lăsînd să i se vadă profilul puțin pronunțat, cu părul lins, cu cărare la mijloc, strîns într-un coc, nu avea nici un farmec, părînd o fată bătrînă care învăța, cu resemnare, niște copii după metoda Czerny. Era una din acele acompaniatoare rigide, care-și descifrează partitura și

bate acordurile, fără inimă și fără suflet, alături de un interpret lipsit de orice interes. Cînta în același mod și pentru artistul de varieteu și pentru cîinii gimnaști, și pentru șansonetist și pentru bariton, care, cu mîna pe inimă, își spărgea pieptul cu principalele arii din *Bărbierul, Rigoletto* și *Falstaff*. Își întorcea singură paginile partiturilor, și gestul acesta era suficient ca să-ți dea impresia că nu-i la unison cu cîntăreții, că se căznea din răsputeri să-i ajungă și tremura în fiece clipă să nu rămînă în urma lor. Și dacă artiștii care se aventurau pe avanscenă încercau să aducă, în măsura mediocrului lor talent, un prilej de evadare publicului acestui cinematograf de suburbie, prezența acestei muncitoare, care-și cîștiga viața zdrăngănind la pian, îi reamintea de atelier, de sfîrșitul unor luni grele, de întoarcerea prin noaptea orașelor într-un cămin fără confort, de tristețea îndatoririlor gospodărești.

Spectacolul se termină după un mic triumf al baritonului. Lydia se ridică, împinse taburetul în față, ca și cum ar fi vrut să se ascundă îndărătul lui, zîmbi ușor, schiță un salut și se îndreptă spre culise, lăsîndu-l pe cîntăreț să-i răspundă publicului cu brațele larg deschise și să-i trimită sărutări.

Era antractul dinaintea filmului. Jacques o găsi pe Lydia în hol, lîngă casă.

— Preferi să rămîi sau să pleci ? îl întrebă ea.

— Să plecăm.

— Peste douăzeci de minute trece un tramvai. Avem timp să bem un țap de bere. E așa de cald.

Se opriră într-o cafenea din apropierea cinematografului. Puțin mai tîrziu intră o pereche pe ușă. Pe bărbatul trupeș, cu fular la gît, Jacques îl recunoscu îndată, era baritonul. Zărind-o pe Lydia, cîntărețul se apropie de masa lor, o prezentă pe însoțitoarea lui și ceru învoirea să ia loc. Comandă un ceai de tei cu mentă.

— Pentru gîtul meu, spuse el.

Lydia profită de ocazie și-i lăudă glasul.

— Cele cîteva seri în care v-am acompaniat mi-au fost de ajuns ca să vă apreciez tehnica. Sînteți un adevărat cîntăreț de operă. Mă pricep eu. Și eu am făcut odinioară, mai mult sau mai puțin, meseria asta.

Nu roși cînd spuse o asemenea minciună de față cu Jacques care cunoștea povestea cu vocația ei distrusă, auzită mereu în perioada copilăriei. Într-o anumită măsură a reușit să-și împlinească visul, se gîndea tînărul. Iat-o artistă profesionistă, stînd de vorbă după spectacol cu alți artiști.

Baritonul începu a-și istorisi cariera. Femeia care era cu el își spuse și ea cuvîntul. Contrar Lydiei, era foarte fardată, avea buzele vopsite, ochii negri. O pălărie cloș îi ascundea fruntea. Părea foarte atentă cu cîntărețul, ghicindu-i cele mai neînsemnate dorințe și luîndu-i partea cu vehemență. Timp de cincisprezece ani, baritonul fusese dublura unui

ilustru cîntăreț care repurta mari succese pe toate scenele în *Bărbierul din Sevilla*. Il urmase pretutindeni, fără să-i fie îngăduit să spere într-un succes personal, în ziua cînd celălalt s-ar fi simțit rău. Fusese într-adevăr ales pentru timbrul, registrul, tonalitatea glasului său, miraculos de identice cu acelea ale vedetei. O clauză din contract îl obliga să cînte *„Figaro-ci, Figaro-là ...“* exact în același fel ca și ilustra voce, nefiind decît un fel de disc : „Fiiiiii-garo“.

— Am terminat prin a deveni neurastenic. La început, cînd eram tînăr, mă simțeam mîndru să dublez un personaj atît de ilustru. Și apoi, după cincisprezece ani, celălalt a ieșit la pensie și m-am trezit că mi s-a dus tinerețea, împreună cu șansele de a fi și eu la rîndul meu o vedetă. Totuși, aveam tot ce trebuie, organ, fizic ...

— Știu prea bine, din păcate, ce înseamnă o mare carieră distrusă, spuse Lydia.

— Ați văzut ce succes a avut astă-seară, răspunse femeia.

— Vedeți că-mi cîștigam existența destul de bine, adaugă baritonul. Aveam o prietenă, o mică dansatoare din corpul de balet, aproape o figurantă. O umpleam de cadouri. Astăzi (spuse mai încet) e amanta unui ministru.

— Poți să-i spui numele, interveni femeia.

Și ea spuse numele ministrului.

— A ajutat-o să devină stea. (Și spuse numele unei balerine foarte celebre).

Baritonul dădu din cap.

— S-a comportat într-un mod dezgustător cu el, continuă femeia. Cînd l-am întîlnit, pierduse orice încredere în el și în viață. Eu l-am convins că nu era un om sfîrșit.

Luă mîinile cîntărețului și le bătu ușor cu palma. Cîntărețul se uită la ea cu un zîmbet de recunoștință.

— Sînt pe cale să semnez un contract pentru un turneu în timpul verii prin cazinourile de pe litoral, în regiunea Nîmes, Montpellier. Mă voi produce la Palavas, la Valras. Oamenii de acolo aprecială *bel canto*-ul.

— Începe să se ridice din nou, spuse însoțitoarea baritonului. Dar nu-l las o clipă. Tot timpul e pe cale să renunțe iarăși.

— Femeia ceea m-a doborît. Nu reușesc să mă repun pe picioare.

— Ar fi trebuit să fie astăzi o foarte mare vedetă.

Sosise timpul să se ducă la tramvai. Cîntărețul ținu să plătească el. În clipa cînd să iasă, tovarășa lui îi spuse, cu toate că era cald afară :

— Fii atent că-i ceață, dragul meu.

Scoase un mic pulverizator din geantă. Cîntărețul deschise gura și o lăsă, cu docilitate, să-i pulverizeze laringele. Ajunseră la Bordeaux în tovărășia Lydiei și a lui Jacques. Tramvaiul apăruse în noapte scîrțîind pe șine. Abia avuseseră timp să se urce și taxatorul sună de plecare. Băncile de lemn erau aproape toate libere. Tramvaiul mergea repede, de-a lungul străzilor pustii, într-un zdrăngănit de

fier vechi și Jacques se gîndea că Lydia face drumul acesta în fiecare noapte.

Cînd sosiră în centru, străzile erau pline de trecători care se plimbau. Baritonul și muza sa plecară în drumul lor. Jacques îi propuse Lydiei s-o conducă pînă acasă. Ea spuse că nu merită osteneala.

— Dar am mai putea bea ceva, spuse ea. Aș dori să mai stăm de vorbă.

Intrară într-o cafenea mare din piața Gambetta. În noaptea caldă de iunie, terasa era înțesată de lume și nu găsiră loc decît înăuntru.

— Mai sînt oameni despre care nu mi-ai vorbit, spuse Lydia.

— Nu știu care.

— Cînd mă gîndesc la toți cei pe care i-am cunoscut acolo, o lume întreagă ! Îi iubesc pe toți . . . Cînd am venit la Pau și tot timpul cît am stat acolo, am trăit printre ei. Ceea ce li se întîmpla și lor și mie, mi se păreau lucruri fără semnificație, nu reușeam să văd ansamblul. Dar acum, după ce-am plecat, și pe măsură ce trece vremea, totul devine ca un fel de istorie, pe care mi-o pot povesti, sau ca o muzică, o simfonie, cîntată de noi toți . . .

Lydia văzuse odată, în Pirinei, un izvor, care transforma totul în piatră. Se punea un obiect acolo, orice ar fi, și apa care cădea deasupra își depunea calcarul ; după cîteva săptămîni, obiectul se transforma în piatră. Așa face timpul cu întîmplările din viața

noastră. Ele devin istorii, cu contururi precise ca pietrele.

— Spune-mi ce mai e cu Palatul de Iarnă ?

— Nu se mai numeşte Palatul de Iarnă, ci Cazinoul municipal. Are o orchestră de dans. Mă duc cîteodată pe-acolo împreună cu prieteni.

— Şi maestrul Arlegault ?

— La fel ca întotdeauna.

— Va să zică te duci să dansezi la cazino. Şi cum e acolo ? Vin şi fete ?

— Da, bineînţeles. Sîntem un grup de băieţi şi de fete.

— Şi flirtaţi între voi ? Sînteţi mult mai liberi decît pe vremea mea, îmi închipui.

— Da.

Jacques scoase din buzunar un pachet de ţigări Balto. Oferi o ţigară Lydiei, care refuză. Aşa cum nu se putuse obişnui să se fardeze şi să-şi dea cu ruj pe buze, tot aşa nu s-a putut hotărî să fumeze. La început, pentru că se gîndea la vocea ei, şi acum cînd lucrul acesta nu mai avea importanţă, nu avea poftă să încerce. Jacques îşi aprinse ţigara.

— Şi tu, ai vreo prietenă ? Dacă ai şti cît mă amuz cînd te văd că te-ai făcut şi tu un tînăr.

Dar deodată tînărul lăsă nasul în jos. Umerii îi tresăltau, şi începu să plîngă în hohote. După o zi atît de lungă, îl învinsese oboseala şi-l copleşi subit mîhnirea eşecului de azi-dimineaţă. Lydia nu reuşi să-l consoleze.

— Şi apoi sînt foarte nenorocit, spuse el, plîngînd şi mai tare. Ştii, Jane King, fiica doamnei Muşkin, ea e . . .

Hohotele de plîns se înteţiră.

— Dumnezeule, cîtă suferinţă, spuse Lydia, credeam că tinerii de astăzi sînt mai puţin romantici. Povesteşte-mi totul, te rog.

— S-a terminat. O să plece.

Jacques se linişti puţin cîte puţin şi putu să-şi povestească nenorocirile. Era prieten cu Peter, fratele Janei, şi se ducea foarte des la ei acasă. Apoi veni vîrsta dragostei, şi se înamorase de Jane, pe cînd o a patra persoană, Monique, micuţa prietenă a lui Peter, completa grupul.

— Mă simţeam bine la familia Muşkin. Îi cunoşti, cred.

Dar roşi îndată, amintindu-şi că într-o zi îl surprinsese pe Gilles Colette făcînd o vizită doamnei Muşkin şi felul în care se retrăseseră în cameră. El continuă, totuşi, povestirea, neputînd să se abată de la cursul ei :

— Asta-i boema, cum spui tu, viaţa de artist, de tip rusesc. Ştii că doamna Muşkin a fost o mare dansatoare.

— Mare, e prea mult spus.

— Totul e în dezordine la ei, nu se ştie niciodată cînd se va sta la masă, ce se va mînca, nici măcar dacă va fi ceva de mîncare. Dar se găsesc totdeauna biscuiţi şi ceai. Uneori doamna Muşkin primeşte bani, şi atunci e sărbătoare la ei. Alteori, pensia alimentară pe care fostul ei bărbat, sau foştii ei bărbaţi, i-o trimit din America nu soseşte. Atunci e sărăcie lucie. De altfel pe ea n-o prea vedeam.

Dar în fiecare zi ne întîlneam în apartamentul ei, Peter, Jane, Monique și cu mine. Ca să fiu sincer, cam din pricina asta am picat la bacalaureat. O ștergeam de la liceu ca să mă întîlnesc cu ei. Nu mă puteam stăpîni să n-o fac.

— Dar ce făceați ?

— Nimic. Discutam de poezie, de muzică, de cinema. Jane cînta la pian, și uneori încercam să regăsesc ariile pe care mi le cîntai cînd eram mic — ale lui Schubert.

— Și așa vă treceați tot timpul ?

— Zile și zile de-a rîndul. Camera lui Peter și a Janei era un refugiu. Nu-ți bați joc de mine ?

— Nu, toate astea țin de vîrsta ta.

— Și după aceea, trec ?

Lydia ridică din umeri.

— Aveam ceva comun toți patru, urmă Jacques. Ne plăcea mult să fim triști, să ne plîngem de restul lumii, să cîrtim. Uneori Monique venea plîngînd. Spunea că părinții ei sînt foarte răi, că o băteau, că voia să se omoare. Odată a apărut foarte palidă, cu părul în dezordine și ne-a spun : „Am încercat să mă arunc sub un camion". Iar în ce privește pe Peter și Jane, ne încredințau că mama lor e nebună și se plîngeau că-i lasă fără un ban.

— Dar tu, tu n-ai de ce să-ți învinuiești părinții.

— Vorbeam și eu ca ei. Că tata nu se interesează de mine și-i ba la cafenea, ba la pescuit, ba la foștii combatanți. Că mama se îngrijește de toată lumea, se ocupă de bolnavi, se duce la toate înmormîntările, dar propria ei familie . . .

— Și vă consolați toți patru.

— Vezi că-ți bați joc de mine.

Lydia ardea să-i pună o întrebare și în cele din urmă îl întrebă :

— Și pînă unde mergeau flirturile voastre ?

— Nu-i vorba de flirturi, nu înțelegi . . .

— Nu-s flirturi ?

— Nu, o iubesc, spuse Jacques, lăsînd capul în jos.

Lydia crezu că începe iar să plîngă. Dar el era mîndru să povestească despre prima sa dragoste.

— Vă sărutați ?

— Da.

— Vă mîngîiați unul pe altul ?

— Ești groaznică, parcă ai fi un popă la spovedanie.

— Dar tu nu răspunzi.

— Ne întindeam adesea pe patul cel mare toți patru, eu cu Jane și Peter cu Monique, și rămîneam așa ore întregi, îmbrățișîndu-ne, mîngîindu-ne, strîngîndu-ne în brațe din toate puterile.

— Și mergeați... pînă la capăt ?

— Ești nebună ! În sfîrșit, cred că Peter cu Monique da. Dar Jane nu voia și-o iubeam prea mult ca să n-o respect.

— Atunci n-are nici o importanţă, nu se putu abţine Lydia să nu spună.

Supărat de mina amuzată pe care o avea Lydia, de cînd începuse să-i vorbească de viaţa lui sentimentală, Jacques afirmă :

— Ştii, e atît de interesant, de extraordinar tot ce resimt de cîtva timp, nu numai dragostea, ci şi ceea ce gîndesc despre lume, despre viaţă. Nu e zi în care să nu repet jurămîntul de a nu uita nimic din toate astea. Adulţii îşi reneagă, îşi trădează adolescenţa. Niciodată cînd voi fi mai bătrîn nu voi uita ceea ce gîndesc astăzi. Niciodată nu-mi voi bate joc de adolescenţă. Niciodată n-am să gîndesc altmintrelea.

Lydia încercă să-şi amintească sentimentele pe care le-a încercat la vîrsta lui Jacques. Războiul mondial, Guy de Tissot nu mai însemnau nimic pentru ea. Cîteva luni după aceea, vocaţia ei avea să fie distrusă, şi să urmeze decepţia şi pizma.

— Nu pot să-mi imaginez cum arată Jane a ta. Îmi aduc vag aminte de o fetiţă cu picioare subţiri.

— E aproape tot aşa de înaltă ca mine, brunetă, cu păr lung, subţire ; are picioare lungi de americancă. O gură mare. Îmi place s-o văd cînd îşi înalţă capul şi rîde.

— Şi de ce nu mai merge ?

— A plecat. Pentru totdeauna. În seara cînd am dat proba scrisă la bacalaureat, în clădirea de sub piaţa Regală — parcă ar fi aşezată sub piaţă, dar de fapt piaţa e deasupra, ca un

acoperiş, sau mai curînd ca o terasă. E un fost cazino, care a existat înaintea Palatului de Iarnă ; am auzit că Paul-Jean Toulet, după ce-şi pierdea banii la cazino, se consola în zorii zilei privind de acolo răsăritul soarelui deasupra Pirineilor...

— Îl cunoşti pe Paul-Jean Toulet ? Domnul Tournade mi-a dat să citesc *Contrarimele*. E o carte delicioasă. Mi-aduc aminte că mi-a povestit de acest Toulet cum îşi petrecea nopţile în vechiul cazino.

— Şi noi ne omoram cu latina şi matematica în sala cea mare, unde odinioară se distra Toulet. Lucrurile sînt bine calculate de altfel. Stai cu faţa la peretele cu ferestre ce dau spre munţi, astfel că stai contra luminii şi, deoarece foile de examen sînt lucioase, se produc reflexe şi nu se poate copia absolut nimic de la cel dinaintea ta. După examen a trebuit să mă întorc acasă să le spun părinţilor cum a decurs. Apoi m-am întîlnit cu cei trei. Eram singurul care dădeam bacalaureatul. Ne înţeleseserăm să ne vedem după cină. Era tare cald. Ne-am dus în parcul Beaumont. Peter şi Monique au luat-o în altă parte. M-am aşezat împreună cu Jane pe o bancă. Era un colţ foarte întunecos, adăpostit de copaci. Am cuprins-o cu braţul, iar dînsa şi-a lăsat braţul pe umărul meu. Atunci m-a anunţat că se întoarce în Statele-Unite împreună cu Peter. Tatăl lor hotărîse să-i dea acolo la liceu. Şi doamna Muşkin, care nu poate să-şi spună părerea pentru că nu are bani, şi căreia de

altfel nici nu-i pasă, nu putea face nimic. Şi de altmintrelea trebuie să ştii că mai rău decît ideea despărţirii era faptul că Jane nu părea de loc nenorocită. Ea nu îndrăznea s-o spună, dar ghiceam că era mulţumită că pleacă în America, că începe o viaţă de liceană. Era surexcitată şi, de îndată ce nu se supraveghea, obrazul îi sclipea de veselie. Am înţeles că nu mă iubea şi că tot ce a fost între noi nu a avut niciodată vreo importanţă pentru ea. Nu folosea la nimic să mă smiorcăi. Nici nu ştiu dacă aş fi reuşit să-i stric plăcerea. Am condus-o acasă. Mă grăbeam să rămîn singur. Peste cîteva zile va pleca. O văd cît mai puţin posibil. E foarte ocupată cu pregătirile de drum şi nu are nimic comun cu aceea pe care o voi iubi toată viaţa. În sfîrşit, ce s-ar mai putea spune e că din pricina aventurii de dragoste nu m-am putut pregăti ca lumea şi de aceea am căzut la oral, asta-i sigur.

— Şi doamna Muşkin rămîne la Pau ?

— Nu, după plecarea copiilor, intenţionează să se stabilească la Nisa. Spune că viaţa e mult mai plăcută acolo. E un prăpăd, Pau e într-adevăr oraşul pe care-l părăseşte toată lumea, fără a mai vorbi de cei care mor. Noi, care rămînem, sfîrşim prin a face impresia unor imbecili.

— Pe mine, cel puţin, spuse Lydia, nu mă poate nimeni acuza că am adus la disperare vreun bărbat. Nu, niciodată. Nu pot fi învinuită de aşa ceva.

— E ciudat, spuse Jacques, niciodată nu m-am gîndit la asta pînă acum, dar cînd tu stăteai la Pau şi eu eram copil, voi, adulţii, vă îndrăgosteaţi, desigur, unul de altul, aveaţi aventuri, dar eu n-aveam de unde să ştiu şi cum să înţeleg. (Roşi din nou, văzîndu-l iar pe Gilles la doamna Muşkin. În timp ce ea sta în fotoliu cu picioarele încrucişate, Jacques, care se juca pe covor cu ceilalţi copii, îi vedea genunchii şi puţin din coapse). Chiar dacă surprindeam unele lucruri, ele mi se întipăreau în memorie, dar tîlcul lor, nu. Îmi amintesc, de pildă, cînd o auzeam pe Julienne plîngînd noaptea. Plîngea din pricină că era însărcinată, dar asta am aflat-o abia mult mai tîrziu.

Se aştepta ca Lydia să facă vreun comentariu. Dar ea nu spunea nimic. Se gîndea : „Se pare că nu-şi aduce aminte de perioada cînd am lipsit, se pare că nu ştie că în acelaşi timp urma să nasc şi eu". Jacques continuă :

— Toate scenele, pe care le-am văzut, fără să le înţeleg, cînd le proiectez astăzi, ca un film, în mintea mea, absolut intacte, observ legături care atunci îmi scăpau. Îmi spun că acela trebuie să fi fost amantul cutăreia...

— Te înşeli poate.

Jacques simţi că Lydia e stingherită. Şi stinghereala însăşi, care creştea între ei, îl obliga să vorbească, să se afunde mai departe pe drumul periculos pe care apucase. Cu cît vorbea mai mult, cu atît mai mult îşi dădea seama că mai bine tăcea, că umbla pe mar-

ginea unei prăpăstii. Făcu o sforțare să schimbe vorba și o întrebă pe neașteptate :

— Și Navarra, îți amintești cum ne petreceam fiecare joi la Navarra ?

Atunci Lydia se gîndi că-i va spune că a înțeles de ce refuza să-l ducă acolo în unele zile de joi. Îl vedea pe Jacques, cu șorțul lui de școlar, plîngînd și spunînd : „Nu mă mai iubești", pe cînd ea alerga să se întîlnească cu Gilles. Aștepta cu teamă să-i reamintească și asta. Nu știa de ce se simțea atît de vinovată. Dar lovitura pe care o primi veni din altă parte.

Jacques surîdea, puțin cam nerod, la evocarea acestui trecut.

— Cînd ești copil, continuă el, revenind la prima lui idee, ești adesea martorul unor lucruri extraordinare. Dar nu reacționezi la ele. Îți amintești cînd ne-am dus într-o zi să prindem raci ? Era toată banda, părinții tăi, ai mei, Gilles Colette și familia lui, René Colette cu triciclul lui, Raymond Casadebat, și chiar Laurent Casadebat, care venise cu bicicleta. Mai era și pictorul ăla din Paris care a murit între timp, Laqueuille. În seara aceea, după pescuit ne-am dus cu toții la Paul, care mai avea încă fabrica lui de la munte și am prins o emisiune de radio. Pentru prima oară ascultam așa ceva.

— Da, n-am uitat ziua ceea.

— Era la Cardesse.

— Nu, la Artigueloutan.

— Antiguelouve poate.

— Încep să confund meleagurile astea de la țară.

— Și eu. Mai aud încă și acum foșnetul racilor în paner, zgomotul pe care-l făceau cînd își frecau carapacele una de alta, de n-or fi fost cumva țipete. Dar racii țipă oare ?

— Nu știu, dar, pentru că n-ai uitat această zi, mi-ar plăcea să știu ce a însemnat pentru tine, ce-ai văzut ?

— Pentru ce ?

— Pentru nimic. Sau, ba da, din curiozitate. Începuseși să vorbești de lucruri extraordinare.

— Am păstrat o amintire destul de vie, mai întîi din pricina radioului, dar și pentru că, după amiază, la un moment dat, m-am depărtat de pîrîul cu raci. Aveam poftă să alerg pe cîmpie. În partea cealaltă era o pădurice. Am auzit un zgomot. Am înaintat încetișor, fără nici un motiv, din joacă. I-am văzut pe Iris și Guy Laqueuille îmbrățișîndu-se. Am rămas năucit. Credeam că numai oamenii căsătoriți sau îndrăgostiții au dreptul să facă așa ceva. Am șters-o. N-am spus nimănui nimic. În orice caz era un lucru atît de inexplicabil pentru mine, că am sfîrșit prin a uita totul. Mi-am reamintit acum, cînd stăm de vorbă.

— Iris și Guy Laqueuille ?

— Da, sînt sigur, îi văd și acum.

Lydia nu răspunse nimic. Jacques adăugă :

— În fond erați o adevărată bandă, cu soții Colette, soții Casadebat, Suzanne Cronstadt

și alți cîțiva. Probabil că vă distrați bine. Dumnezeu știe ce se petrecea între voi!

Flecăriră pînă la închiderea cafenelei. Uneori i se părea atît de straniu Lydiei că-l vede pe Jacques adolescent, și că petrece împreună cu el o seară atît de neașteptată, încît avea impresia că musafirul nu era micuțul Jacques Béranger, băiatul vecinilor săi, ci propriul ei copil părăsit, pe care nu-l văzuse niciodată și pe care, în cea mai mare parte a timpului, reușea să-l uite. Cînd își dădu seama ce tîrziu se făcuse, îi spuse:

— Sîntem niște nebuni, trebuie să fii frînt de oboseală, după o zi ca asta.

Ea nu voia ca Jacques s-o conducă acasă și-i arătă drumul spre hotelul lui. Își luară rămas bun.

— Dacă mai vii la Bordeaux, să nu uiți să mă anunți. Am fost atît de fericită că te-am văzut!

A doua zi, Jacques trebuia să ia trenul pe la ora prînzului. Se sculă devreme, trezit fiind de colegii săi care stăteau la același hotel. După ce termină micul dejun, se hotărî brusc s-o mai vadă încă o dată pe Lydia înainte de plecare.

De astă dată cunoștea drumul. Găsind casa, urcă scara și bătu în ușă. Auzi un glas trezit pe jumătate care întreba:

— Cine e?

— Eu sînt, Jacques.

Lydia îi spuse să intre și el deschise ușa. Camera era în întuneric.

— Te rog să mă ierți, te-am trezit.

— Da, dar nu face nimic. Din cauza meseriei mele, mă scol foarte tîrziu. Ce oră e?

— Te rog să mă ierți.

Lydia aprinse lampa de la căpătîi și se așeză în pat. Jacques văzu cu uimire că purta un fel de tricou bărbătesc. Părul lung îi era desfăcut și-i cădea pe umerii goi.

— E drăguț din partea ta că ai mai trecut o dată, spuse Lydia.

— Nu, e stupid. Nu m-am gîndit o secundă că dormi dimineața.

Ciudatul tricou bărbătesc îi scotea sînii în relief, pînă și sfîrcurile. Avea sîni frumoși, puțin greoi; sîni de altădată, se gîndi Jacques. Lydia vedea că s-a tulburat și el își dădu seama că ea îl vedea. Se așeză la piciorul patului. Vorbi cîteva minute cu ea. Îi simțea aroma pielii și a părului, după somn. Ea îl privea astfel că Jacques își închipui că așteaptă primul gest din partea lui. Pînă la urmă, respectul, timiditatea, supraviețuirea atitudinii sale de copil față de ea sfîrșiră prin a birui. Cu glasul alterat, îi spuse:

— Am să te las să dormi.

Privirea Lydiei era mereu fixată asupra lui. Se ridică, se apropie de ea și-i depuse o sărutare pe frunte. În clipa ceea haina lui îi atinse pieptul umflat. Coborî scara în vîrful picioarelor, ca și cum Lydia ar fi adormit din nou.

37

ÎN SESIUNEA DE OCTOMBRIE, Lydia aşteptă zadarnic vizita lui Jacques. În anul următor, la începutul războiului din 1939, ea găsi de lucru într-un magazin de discuri. Şi se simţi ceva mai în siguranţă. La început, vedea în fiecare client, care venea să cumpere un disc clasic şi mai ales o partitură din repertoriul liric, un prieten. Avea poftă să încropească o discuţie şi uneori să i se destăinuiască. Apoi clienţii nu au mai fost decît simpli clienţi, iar munca muncă.

În faţa războiului, Lydia se simţea singură. N-avea să tremure pentru nimeni. Îşi amintea de 1914, de familiile care, una după alta, se îmbrăcau în doliu. Ea însăşi îl pierduse pe Guy de Tissot... Dar se gîndea cu reală durere că lumea pe care a cunoscut-o şi a iubit-o, chiar dacă i-a adus puţine bucurii, era condamnată la moarte. Avea să dispară cum a dispărut civilizaţia dinaintea lui 1914. După război, se vor trezi toţi într-un univers nou, pe care ea nu va mai dori să-l iubească. Avea patruzeci de ani. Aparţinea generaţiei care înflorise — sau trebuia să înflorească — în deceniul al doilea şi al treilea. Ea îşi trecuse toată vremea aceea, lăsîndu-se absorbită de regrete şi căutînd o ieşire. Unde era tîrîtă acum ?

Cînd se dădură bătălii pe Loara, Lydia fu îngrijorată din pricina părinţilor ei şi a Chazellesului. Ar fi vrut să plece la ei, dar era prea tîrziu. La 19 iunie, la miezul nopţii, germanii bombardară oraşul Bordeaux. Se întîlni cu ceilalţi locatari pe scară. Din cînd în cînd, unul dintre ei întredeschidea uşa şi-şi scotea nasul afară. Se vorbea de „coloana a cincea" şi de paraşutişti. După cîteva zile se încheie armistiţiul şi intră în oraş armata germană, trecînd peste podul lui Pierre.

Îndată ce începu să circule din nou poşta, Lydia le scrise părinţilor, după ani şi ani de zile. Primi răspuns de la mama ei. În timpul exodului, soţii Lafforgue nu s-au mişcat de acasă. De altfel, starea sănătăţii domnului Lafforgue n-ar fi îngăduit-o. Nimic nu fusese distrus la Chazelles şi nu se văzuse picior de neamţ acolo.

În luna octombrie, Lydia primi o telegramă. Tatăl ei murise.

Şi astfel, Lydia se întoarse la Chazelles. Cînd carul funebru urcă pe strada principală, spre biserică, şi apoi, mai departe, spre cimitir, dincolo de pasajul de nivel, fu urmat, în spatele celor două femei în doliu, de supravieţuitorii frumoaselor vremi de odinioară, ca şi cum ruina, exilul, scandalul nu s-ar fi produs niciodată, şi familia Lafforgue şi-ar fi petrecut toată viaţa acolo, între piaţa cea mare, grădinile englezeşti şi frumoasa pădure. Ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic şi defunctul ar fi dus aceeaşi existenţă ca şi strămoşii săi, în recepţii, mondenităţi, partide de vînătoare, jocuri galante la Paris, înainte de

a poposi în vechiul cavou familial, pentru care, în timpul exilului lor, soţii Lafforgue nu uitaseră ca, la fiecare sărbătoare a tuturor sfinţilor, să trimită un mandat poştal, ca să fie întotdeauna bine întreţinut şi ornamentat cu flori, aşteptînd întoarcerea inevitabilă a proprietarilor săi.

După deces, vărul îndepărtat, cel cu moara de pe podiş, veni să viziteze pe cele două femei. Nu făcuse altceva toată viaţa lui decît să se îmbogăţească. Unul dintre fiii săi, cu care lucra împreună, se căsătorise şi avea copii. Un altul devenise profesor, la Nantes, şi tatăl era mîndru de el ca de cineva ajuns la mare cinste. Din nefericire căzuse prizonier şi se afla în Germania. Al treilea lîncezea la Angers. „Un băiat puţin mai dificil, dar e tînăr, are să se potolească şi se va întoarce ca să se pună serios pe treabă.“ (Lydia avea să afle mai tîrziu ce se ascundea sub aceste formule vagi : bursa neagră, apoi poliţa şi, în sfîrşit, în momentul eliberării, înrolarea pentru Indochina, portiţa de scăpare pe care i-au înlesnit-o relaţiile tatălui său. Avea să-şi lase pielea acolo, ceea ce constitui o uşurare pentru toată lumea).

În fine, ultimul, Robert, în vîrstă de şaisprezece ani, era sărac cu duhul. Îşi ducea zilele în sat, fără să facă nimic şi totuşi foarte ocupat, avînd adesea pe obrazul său tîmp şi puţin trist o expresie de om aferat. Te părăsea brusc, lăsîndu-te cu vorba în gură, ca şi cum nişte treburi urgente îl chemau în altă parte.

— Dacă aş putea să vă ajut cu ceva, spusese morarul celor două femei.

Dar nu mai aveau pămînt de vînzare.

Era însoţit în ziua ceea de Robert, care plecă pe neaşteptate, înainte de a se termina vizita spunîndu-i Lydiei :

— La revedere, verişoară.

Cînd se întoarseră de la cimitir şi, după ce-şi scoaseră — amîndouă cu acelaşi gest — vălul negru şi pălăria, descoperind obrajii roşii şi umflaţi de plîns, fără a fi nevoie să-şi spună măcar un cuvînt, ele se simţiră — şi una şi alta — sortite să rămînă împreună în casa aceea. Doamna Lafforgue termină prin a-şi formula gîndul în mod timid, în seara ceea sau a doua zi :

— E război, nu se ştie ce se va mai întîmpla. La oraş se moare de foame, rămîi !

Dar poate că nici nu era nevoie să i-o spună. Fiecare pas, fiecare gest al Lydiei arăta că n-avea poftă să mai plece. Rătăcea prin casă. Totul era mult mai mic decît în amintirile ei. Abia te puteai mişca prin încăperile ticsite de mobilă veche. Nu lipsea nimic, nici vulpea — cuier de mobile, numai că era puţin cam jerpelită şi cu o ureche ruptă. Stăruia o atmosferă posomorîtă, şi hîrtia de tapet de pe pereţi nu mai avea nici desen, nici culoare. Scara părea roasă de carii.

În grajduri, descoperi borcanele de la cofetărie, goale, de care soţii Lafforgue nu reuşiseră niciodată să scape. Mai era şi o casetă lunguiaţă în care se afla jocul de crochet.

Arcurile își pierduseră clopoțelul, lacul de pe țăruși și de pe bile — scorojit — sărise în bună parte. Dar acolo unde mai rămăsese, culorile își păstrau încă toată strălucirea și Lydia își aduse aminte de ziua cînd văzuse la cazinoul Eaux-Bonnes exact aceleași culori pe pupitrele de jaz. Era în după-amiaza primei împărtășanii a lui Jacques.

Pianul își reluase locul în salon. Lydia îi mîngîia laturile negre, fără a îndrăzni să-l deschidă, din cauza doliului.

Casa îi părea mică și dărăpănată, în schimb grădina și parcul rămăseseră tot atît de vaste și de minunate ca pe vremea copilăriei ei. De-a lungul anilor, copacii crescuseră, deveniseră mai puternici. Cedrul de Liban era într-adevăr impunător. Se înălțase sus spre cer, arătîndu-le calea tuturor celorlalți arbori.

Lydia luă hotărîrea să stea acolo cît va ține războiul. Cît timp va sta ? Ce se va întîmpla ? Ar fi vrut să cunoască părerea unor anumiți prieteni de altădată, a lui Tournade, a lui Tournon, și mai ales a lui Paul Casadebat, care călătorise atît de mult. Cînd va reveni pacea, va pleca. În așteptare, trebuia să trăiască.

Îi rugă pe vecinii ei din Bordeaux să-i trimită lucrurile. Erau atît de puține, încît nu merita osteneala să plece ea însăși acolo, pentru a le aduce.

— N-avem bani, dar ce să faci cu banii, acum, pe vreme de foamete ? Cel puțin noi, noi vom avea totdeauna ce să mîncăm, repeta mereu doamna Lafforgue.

Lydia se apucă de lucru cu oarecare plăcere. Dintotdeauna voia să facă grădinărit. Se îngriji de dezvoltarea grădinii de zarzavaturi, se ocupă de livadă, curăți grădina englezească. Cu furca și cu mașina de tuns iarbă, străbătu de la un capăt la celălalt domeniul năpădit de buruieni și refăcu aleile de altădată. Muncea din greu și se simțea aproape fericită, în orice caz nu era tristă. În zilele de vară, i se întîmpla să se scoale la ora cinci și jumătate de dimineață, pentru a îngriji grădina de zarzavat. Și seara, la ora opt, era în pat. Era tocmai contrariul orarului de artistă de la Bordeaux. Mîinile ei de pianistă se făcuseră aspre. Din cînd în cînd, se ciorovăia cu mamă-sa, și vechile reproșuri renășteau. Atunci doamna Lafforgue trîntea portița de fier și se ducea să facă o plimbare prin împrejurimi. Se întorcea cu un maldăr de povești despre unii și despre alții, era veselă ca un cintezoi și... gata ! Lydia începu a se gîndi că n-o mai avea decît pe mamă-sa pe lume. Cînd va muri bătrîna, va fi absolut singură.

Spre deosebire de doamna Lafforgue, Lydia nu ieșea niciodată sau aproape niciodată. Ea nu voia să reia legăturile cu ținutul. Oamenii aceștia au provocat, odinioară, nefericirea ei, strivind-o cu toată puterea sub prejudecățile lor. Ea nu putea uita că la Chazelles a fost rănită pentru totdeauna. Restul nu erau decît consecințele.

Apoi tîrgul se transformase. Totul devenise vulgar. Numai domeniul lor își păstrase cel mai bine caracterul de odinioară, poate pentru că a fost tot timpul nelocuit, ocrotit de somn. Dar cît de fragilă era această statornicie, cît de schimbător era totul ! Cînd a pus să se smulgă dafinul mort și locul a fost nivelat, colțul acesta al parcului luase o înfățișare necunoscută, neliniștitoare. In locul copacului familiar era o suprafață goală, disponibilă. Într-o zi sau alta grădina englezească, casa, pereții puteau tot astfel să dispară de pe pămînt și, terenul care le-a suportat cîteva zeci de ani, va arăta la fel, gata să îndure o nouă orînduială, cu totul diferită, o casă cu zece etaje, să zicem, un drum, o uzină sau un ogor semănat cu grîu. Pămîntul duce orice pe spinarea lui. Nimeni nu trebuie să creadă că pămîntul îi aparține. Pămîntul primește cu nepăsare să fie travestit oricum ne-ar place nouă. El a văzut și va mai vedea încă multe.

Lydia începu să meargă iar la liturghia de duminică, pentru că la Chazelles era imposibil să faci altmintrelea. Dar acum nu mai avea un scaun cu numele ei, nu mai oferea pîine sfințită, nu mai cînta și nu mai acompania la armonium. În biserica tot așa de luminoasă și înflorită ca odinioară erau alte fete, cu voci fragede, în rochii scurte, și băieți care fără îndoială, nu veneau să se împărtășească, ci să le vadă pe ele. Lydia o însoțea pe mama, care se ducea să se așeze

lîngă un grup de femei bătrîne îmbrăcate în negru. Ea însăși se îmbrăca în vestminte de culoare închisă și își punea, cînd se ducea la biserică, o pălărie sobră. Era acum o femeie fără vîrstă. Obrazul i se uscase puțin. Chiar și gura ei fermecătoare îmbătrînise. Acela care ar fi văzut-o pentru prima oară nefardată, cu coc, în haine fără formă nici culoare, n-ar fi putut ghici că trupul acesta își avea nu de mult cerințele și fanteziile sale.

Din cînd în cînd, mai ieșea de pe domeniul lor prin vechea portiță din zidul cel mare, care împrejmuia fundul grădinii.. Crezuse că s-a pierdut cheia și pînă la urmă o găsise pe etajera cea mai de sus din bucătărie.

Cum ieșea pe portiță, se și afla parcă la țară, fără a fi fost nevoită să mai treacă prin tîrg. Se ducea pînă la pădurea Blézy. Trecea prin fața conacului lui Vernier, transformat în preventoriu pentru copii. Familia Tissot dispăruse de mult. Îl vedea parcă dinaintea ochilor pe Guy, în ultima sa permisie, în 1917, strivindu-i sînii și încercînd să-i mîngîie pîntecul, prin stofa fustei. Dar pe ea o apucase un rîs nebun și Guy, furios, renunțase. Cît despre Bernard, doamna Lafforgue, gazeta Chazellesului, aflase că vegetează ca preot de țară, undeva în Vandée. Doamna Lafforgue se mira. Un băiat atît de inteligent ar fi trebuit să facă altceva, mai ca lumea. Chiar și în ierarhia bisericească, oa-

menii de valoare urcă repede în grad. Lydia se gîndea că ar trebui să-l vadă într-o zi.

Nu putea să pună frîu imaginației care-i relua mereu viața de la capăt. Dacă Guy de Tissot n-ar fi fost ucis, dacă Bernard nu s-ar fi făcut preot... De ce nu s-a gîndit niciodată să se mărite cu un bărbat în vîrstă, dar rafinat și credincios, ca domnul Tournade? Dacă ar fi fost mai abilă, marea ei prietenie pentru Paul nu s-ar fi putut schimba într-o dragoste împărtășită? Și chiar pe René Colette — puțin cam prea sportiv, puțin cam brutal pentru gustul ei — nu l-ar fi putut transforma într-un soț acceptabil?

Adesea, pe cînd trecea prin fața fostului castel al familiei Tissot, vedea băieți și fetite jucîndu-se în curte sau pe drum. Pentru Lydia era un spectacol insuportabil. Se gîndea la copilul ei. Refuza să-și mărturisească că acum regreta că nu l-a păstrat. Unde s-o fi pierdut oare în războiul acesta? O fi mîncînd după pofta inimii? Nu încerca numai regretul amar pentru ce i-ar fi adus, acum, cînd nu mai avea nimic, ci și remușcări, al căror glas trebuia să-l înăbușe, ca să nu-i vină să se omoare. Își lua obiceiul, cînd se ducea în pădure, să facă un ocol ca să evite conacul lui Vernier.

Ieșind astfel într-o zi prin fundul grădinii, Lydia dădu peste Robert, cel sărac cu duhul. Ședea pe marginea drumului. Se ridică și-i spuse cu amabilitate:

— Bună ziua, verișoară.

O întrebă unde se duce.

— Nicăieri, răspunse ea. Mă plimb.

Voi s-o însoțească. Lydia nu știa cum să scape de el. Își scurtă plimbarea și nu se mai duse nici pînă la liziera pădurii. Deoarece Robert se luă după ea și la întoarcere, termină prin a-i spune pe un ton hotărît:

— Acum, trebuie să mă lași.

— A, bine, răspunse el.

O ascultă.

A doua zi, auzind soneria de la poartă, Lydia se duse să deschidă. Era el.

— Bună ziua, verișoară.

Ducea un sac pe umăr.

— Ce dorești? îl întrebă Lydia.

— Am niște cartofi pentru dumneata.

— Dar de unde-i ai? Unde i-ai luat?

Robert făcu un gest vag.

— Nu trebuie să faci asemenea lucruri, îi spuse Lydia. Ești foarte drăguț dar eu nu pot primi cartofii ăștia. De altfel avem tot ce ne trebuie. Nu ne lipsește nimic.

— A! bine!

— Du-i înapoi de unde i-ai luat.

— Chiar nu-i vrei? Erau pentru dumneata.

— Nu, Robert. Și dacă vrei să rămînem prieteni, să nu mai faci asemenea lucruri.

— A, bine!

Își încărcă iar sacul pe umăr.

— Atunci, am plecat.

— Da.

— Atunci îți spun la revedere. Pe altădată.

— Da. La revedere, Robert.
— La revedere, verişoară.

38

DINTOTDEAUNA, rîndunelele îşi fac cuibul sub acoperişul pridvoarelor. În serile de vară, era un du-te-vino de păsărele care umplea grădina de lîngă casă, şi piuitul lor te ameţea. Războiul nu le împiedicase nici să plece, nici să se întoarcă. Să pîndeşti rîndunelele, întoarcerea anotimpurilor, înflorirea plantelor, însemna pentru Lydia înlocuirea puţin cîte puţin a altor aşteptări care o ajutaseră pînă atunci să suporte momentele cele mai grele. Avea uneori impresia că-i la Navarra, atunci cînd se izolase de lume timp de mai multe luni. Pereţii aveau acelaşi miros de mucegai, izul caselor vechi de la ţară, pe care le ameninţă perpetua ofensivă a vegetaţiei.

Ca după o şedere prea lungă într-un ţinut pustiu, această perioadă grea reducea la o viaţă de hibernare pe toţi acei care nu făceau altceva decît să îndure şi să aştepte. Chazelles trăia în afara războiului. Se vorbea de lupta de rezistenţă, de sate incendiate prin alte părţi.

Uneori Lydia îşi spunea că a intrat la mănăstire. Ea, care fusese atît de senzuală, era condamnată la castitate. Dacă obrazul îi îmbătrînise, dacă-şi pierduse orice fel de cochetărie, dacă semăna cu o ţărancă fără vîrstă

cînd muncea în grădina de zarzavaturi, avea însă nopţi chinuitoare, cînd trupul ei se plîngea, îşi cerea drepturile. Dar trebuia să se lipsească şi de asta. De asta şi de toate celelalte. Încerca să-şi imagineze felul de viaţă al femeilor măritate. Ei nu i-a fost dat să trăiască zi şi noapte cu un bărbat. Cu un beţiv da, scurtul timp cît durase legătura ei cu Gilles. Credea că perechile căsătorite au un mister al lor. Cum fac ? Există, cu siguranţă, şi unii care se simt ca doi străini în acelaşi pat. Dacă unul atinge pulpa celuilalt, se scuză, şi poate că o zvîrlitură de picior îl trimite înapoi la locul lui. Dar sînt şi unii care nu pot adormi decît îmbrăţişaţi, care au nevoie să simtă pielea catifelată a celuilalt, răcoreala sau fierbinţeala cărnii, care se agaţă unul de altul ca nişte naufragiaţi. Ea, Lydia, nu va cunoaşte niciodată asemenea senzaţii. Era prea tîrziu.

De la întoarcerea sa la Chazelles, doamna Lafforgue întreţinea o bogată corespondenţă cu prietenii din Pau. Scrisorile ocupau un loc important în viaţa ei. Principala sa corespondentă era doamna Béranger. Războiul, despărţirea Franţei în două, întrerupseră pentru un timp schimbul de scrisori. Cînd se reînnodă, scrisorile fură însă mai rare, mai vagi. După ce-a stat cîteva luni într-un lagăr pentru tineret — de lîngă Toulouse — Jacques se întorsese acasă. Lucra în tipografie, aşteptînd sfîrşitul evenimentelor. De altfel, lucrătorii plecaseră, fiind rechiziţionaţi de Serviciul de muncă obligatorie. Raymond Casa-

debat era tot perceptor. Domnul Tournade își părăsise postul de la castel. Ieșise la pensie. Don Antonio de Vistahermoza și Suzanne ajunseră în America, dar mama Suzannei rămăsese la Pau. Piticul Etcheber devenise prietenul... ghiciți al cui. Îl primea la el acasă. Se spunea că soția lui trăia cu un locotenent de-al lor, grație căruia omulețul nostru obținuse un serviciu într-unul din birourile lor militare. Abatele Migueis se întorsese în Portugalia. Orașul era plin de refugiați. Așa încît se vedeau figuri noi. Cîțiva veniseră la tipografie. Oameni, în cea mai mare parte, foarte bine. Unii deveniseră noii lor prieteni.

De Paul Casadebat nu vorbea.

Lydia, în ce-o privește, nu scria nimănui. Rupsese punțile cînd a fugit și i se părea greu să reia legăturile. La Pau se știa, totuși, din scrisorile mamei sale, că se întorsese la Chazelles.

La începutul lui 1944, doamna Béranger scrise că Jacques era bolnav și trebuia să plece la țară. Doamna Lafforgue, în înțelegere cu Lydia, răspunse că, dacă era nevoie, ele l-ar putea găzdui la Chazelles. Aerul e bun, chiar foarte sănătos. Doamna Béranger răspunse, mulțumindu-le. Nu era posibil, deși ar fi preferat să știe că fiul ei e în siguranță lîngă prietenele sale. Era foarte îngrijorată. Doamna Lafforgue și Lydia își puseseră o mulțime de întrebări, dar doamna Béranger nu mai răspundea la scrisorile lor. Era prin iunie 1944, puțin după debarcare.

O fi fost oare vîrsta, o fi fost natura însăși a vieții monotone din Chazelles, Lydia găsea că zilele treceau din ce în ce mai repede.

După ziua de luni, consacrată spălatului rufelor, conform unei tradiții care se perpetua din evul mediu, săptămîna zbura, fără să-și dea seama, pînă duminică. Seara, după cina luată devreme, la ora șase iarna, la șapte vara, doamna Lafforgue se ducea să stea pe o bancă de piatră, în fața casei. De jur împrejurul pieței, alți bătrîni și alte bătrîne flecăreau cu vecinii mai apropiați. Cînd un bătrîn înceta să se mai așeze seara pe bancă însemna că a murit sau că i se apropie sfîrșitul. Lydia, de cele mai multe ori, prefera să rămînă în grădina ei. Păsărelele ciripeau tare, nebunește, ca și cum s-ar fi căznit nevoie mare să-și pună treburile în ordine pentru la noapte. Apoi venea liniștea, asfințitul.

Iată că trebuia să numeri cu anii timpul de cînd sta la Chazelles. Se fac în curînd patru ani, aproape atîți cît a stat la Bordeaux, care rămăsese în amintirea ei ca o lungă perioadă de viață, cea mai nefericită, dar și cea mai liberă. Totuși, cînd încerca să cuprindă întreaga viață : copilăria petrecută aici, anii trăiți la Pau, și cei la Bordeaux, întoarcerea provizorie în ținutul natal, își spuneau mereu : „Dar asta nu-i o viață de om ! "

Își făgăduise ca, după terminarea războiului, să facă o călătorie la Pau. Acolo se găseau, la urma urmei, toți acei care însemnau ceva pentru ea, Paul, Raymond, Tournade și

Tournon, și chiar familia Béranger. Ce greu e să stai departe de cei care-ți sînt dragi! În fiece zi se vedea coborînd pe peronul gării și luînd funicularul ca să ajungă în oraș. Fiecare piatră, fiecare pavea va avea să spună cîte ceva inimii sale. Va hoinări pe bulevard și în parcul castelului. Va vedea din nou ultimul careu al vechilor săi prieteni. Nici nu dorea mai mult.

Cînd veni Eliberarea, își spuse că nu vor trece decît cîteva luni și țara avea să se refacă, iar transporturile și aprovizionarea se vor îmbunătăți. În vara viitoare...

Dar primi atunci niște știri destul de îngrozitoare.

Paul Casadebat care, prin meseria lui, circula prin tot sud-vestul țării, jucase un rol în Rezistență. Jacques Béranger nu întîrziase să se înroleze alături de el. Tînărul scotea plumb și materiale din atelierul părinților, pentru o tipografie clandestină. Paul fusese arestat, torturat și condamnat la moarte; în cele din urmă, pedeapsa fu comutată în deportare. Jacques reușise să fugă la timp și să ajungă într-un cuib al mișcării de rezistență. Dar gestapoul făcuse o descindere la tipografie. Îl informase, desigur, cineva. Exista dovada că literele care fuseseră folosite la culegerea ziarelor clandestine proveneau de acolo. Comparaseră paginile ziarelor din Rezistență și vechile numere din *Pau Society*. Oamenii gestapoului arestaseră pe domnul Béranger, cu toate că tipograful era membru al Legiunii Combatanților și partizan credincios al mareșalului, comandantul său în războiul din 1914-1918. Fu condus mai întîi la cazarma Bernadotte din piața mare, unde locuiseră odinioară Gilles și Iris Colette, unde se țineau tîrgurile din noiembrie, de unde se trăgeau focuri de artificii la 14 iulie și unde el însuși, în fața monumentului celor căzuți din regimentul 18 infanterie, venise să salute cu brațul ridicat împreună cu foștii combatanți. Găsi acolo și alți cetățeni din Pau, luați ca ostateci, precum și evrei, care crezuseră că vor fi la adăpost în Sud. Curajoasă pînă la temeritate, doamna Béranger reușise să-l vadă și să-i aducă pachete. Tipografia fusese jefuită și închisă. În ziua cincea, în zorii zilei, două autocare ridicaseră pe prizonieri. S-a aflat ulterior că au fost îmbarcați la Dax într-un tren spre Bordeaux și închiși în fortul din Hâ. Domnul Béranger îl întîlnise acolo pe Paul Casadebat. De acolo fuseseră deportați în Germania. Și li se pierdu urma.

Mai tîrziu avea să se afle că denunțătorul fusese piticul Etcheber. Fusese de altfel înhățat de Eliberare, neavînd timp să mai fugă în Spania, ca cea mai mare parte a colaboraționiștilor din acest colț de țară. Fusese judecat sumar și împușcat. Cîți nu și-au găsit în război un sfîrșit fără nici o legătură cu viața lor. Mai întîi domnul Béranger. Și Etcheber, un omuleț ușuratec, care se făcuse delator într-o vreme cînd un cuvînt te putea duce la moarte. Și a plătit-o cu o moarte tragică: condamnarea, ultima călătorie într-un camion pînă la o pădurice din afara orașului,

legarea de stîlp și puștile acelea cu țeava îndreptată spre el. N-avea nici măcar linţoliu ca să-l mai facă pe Gandhi în lumea veşnică.

Toate astea n-aveau nici o legătură cu viața de altădată. Cum se poate să fi fost aceeaşi actori ?

39

LYDIA SE ÎNTORSESE LA PAU. La ieșirea din gară, ridicase ochii spre oraş. Grădina care suia într-acolo devenise o pădure de palmieri. Ea nu-şi amintea să fi fost atîţia palmieri pe aici. Şi frunzişul lor, odinioară rahitic, creştea din belşug. Cu valiza in mînă, urcase pe serpentinele grădinii, strecurîndu-se printre trunchiurile palmierilor care o obligau la numeroase ocolişuri. Cînd ajunsese pe creastă, nu era obosită, şi ieşind în sfîrşit din mijlocul palmierilor, pătrunsese în oraş. Mersese de-a lungul multor străzi înguste, îndreptîndu-se spre nord. Trecuse pe lîngă o casă, ca toate celelalte, dar ea ştia că pe acolo se intra în capela ducilor portughezi. Era singura care ştia acest lucru. Împinse uşa verde. O luase pe culoarul pavat cu lespezi albe. Sosise în fața ușii duble, capitonate, a capelei. O deschisese brusc. În partea cealaltă, era Navarra, grădina plină de trandafiri și hortensii, cu cerul albastru — care urma contururile colinelor — pe care pluteau nori repezi și albi ; în fața casei cu ferestre oblonite, se afla banca. Se îndreptase spre tufele de trandafiri, apoi se așezase pe bancă, în plin soare. Închisese ochii, dar vedea în continuare o lumină roșie. Era foarte cald. I se părea că mîini de bărbat i se plimbau de-a lungul trupului. Se plimbau pe sîni, alunecau pe coapse, între picioare. I se descheiase rochia. Simțea că o întinde cineva pe bancă. Un trup se culcase peste ea, o strivea. Deschisese ochii. Era Paul Casadebat. Buzele li se apropiaseră brusc, se sărutaseră cu furie. Ea îl dorea din toate puterile și, de nerăbdare, se vîra într-însul, îl trăgea sprea ea cu mîini înfrigurate. Se înfioră apoi de o plăcere resimțită atît de repede, ca niciodată. „Niciodată, niciodată, niciodată". își repeta ea. Dar Paul plecase și deodată îi fu rușine, își amintise că avea întîlnire cu domnul Tournade, și că întîrziase. Umbla iar grăbită pe străzi. Sosise în goană la castel. Dar trecînd pe podețul aruncat peste vechile șanțuri, se oprise locului. Bolta de la intrarea în curtea castelului era decorată cu draperii de doliu. Se apropiase. La ușa turnului se afla un sicriu, înconjurat de lumînări aprinse. Un cioclu, cu o halebardă în mînă se apropie și-i spune : „Numai pe dumneavoastră vă mai așteptam". Erau funeraliile domnului Tournade. „Și eu care aveam întîlnire cu el", se gîndea Lydia. Îl căuta pe domnul Tournon. Trebuia să fie acolo, dar nu-l vedea. „Asta nu mi se poate întîmpla decît mie, se gîndea ea. Să ai întîlnire cu un prieten și să sosești tocmai la înmormîntarea lui".

Se trezi în camera ei din Chazelles. Incepea o zi, asemănătoare cu toate celelalte. De multe ori avea asemenea vise.

40

AMERICANII PUSESERĂ STĂPÎNIRE pe pădurea Blézy ca să-și facă acolo un depozit de muniții. Doborîseră sute de copaci, își ridicaseră o tabără și construiseră șosele. Unde mai erau acum partidele de vînătoare, întîlnirile, plimbările ? Lydia resimțea o nesfîrșită durere, mai puțin pentru prezent decît pentru trecut. Se părea că unii se înverșunau să șteargă orice urmă a trecutului. Dacă Lydia s-ar înapoia la Pau, la fel ar fi, n-ar mai găsi nimic din ce-a fost.

Din știrile care-i soseau aflase de altfel de nimicirea grabnică a tot ce cunoscuse. Domnul Béranger murise în deportare. Jacques se întorsese teafăr și sănătos din mișcarea de rezistență, dar, el și cu mamă-sa lichidaseră tipografia și plecaseră din oraș. Prea multe erau de făcut ca să mai pună întreprinderea pe picioare și să reconstituie ce-au distrus nemții. Se duseră să se stabilească la Auch, unde doamna Béranger avea surori. Jacques găsise o slujbă la prefectură și se grăbi să se însoare. Doamna Lafforgue și fiica ei primiră o fotografie de nuntă. Tînăra soție li se păru o femeie foarte oarecare.

Pau, fără doamna Béranger, care fusese sufletul bandei ! Lydia uită diferendele, zîzaniile care le despărțiseră.

Mai află că Paul fusese găsit încă viu, dar într-o stare atît de gravă, că nu mai exista nici o speranță că se va restabili. Fusese transportat într-un sanatoriu de pe colinele Jurancon. Dacă voia să-l vadă, nu mai trebuia să zăbovească mult.

Dar pe cînd se pregătea de drum, refăcîndu-și singură garderoba, dînd o croială modernă vestmintelor învechite, făcîndu-și bluze noi, doamna Lafforgue, care rămăsese energică. cu toți cei șaptezeci și doi de ani ai ei, căzu de pe scara pe care se urcase să culeagă niște cireșe și își fractură colul femural. Nu mai putea fi vorba să plece. Doamna Lafforgue stătu luni întregi la pat, slăbind puțin cîte puțin. Pentru prima oară în viața ei, Lydia se simți legată de o răspundere. O îngrijea, plină de devotament și de teamă, pe bătrîna, care se topea văzînd cu ochii. Nu mai avea pe nimeni altcineva.

În unele zile, se simțea și ea vlăguită și o încerca dorința să se termine odată.

— Știi tu, îi spunea din cînd în cînd doamna Lafforgue, nu mi-e teamă de moarte.

Lydia pălea și își reproșa că avusese asemenea gînduri.

Acum trebuia să facă ea totul în casă.

— Te obosești, biata mea fetiță, îi spunea mamă-sa. Tu nu ai rezistența mea.

Cînd venea Robert s-o vadă, profita de ocazie și-l trimitea să facă unele cumpărături, pîine de la brutărie, ouă de la o fermă, unt de la lăptărie. El îndeplinea serviciile cu mîndrie și se arăta necăjit cînd Lydia n-avea să-i dea ceva de făcut.

— Verișoară, vreau să te ajut, îi spunea el. Ești o femeie atît de... nu știu cum... atît de... ești mult mai bine decît toți ăștia de aici care nu fac două parale.

Nu mai pleca brusc, ca odinioară. Rămînea locului, contemplînd-o pe Lydia, și pînă la urmă trebuia să-l trimită acasă. Începu să vină zilnic.

Într-o bună zi, sosi gîfîind din greu.

— Sînt furios, spuse el. Oamenii ăștia de aici sînt niște proști. Mi-au zis: „Iar te duci să-ți vezi iubita. E prea bătrînă pentru tine. N-are pic de rușine muierea aia bătrînă". De dumneata vorbeau, verișoară. Sînt niște proști și niște mincinoși. Le-am spus-o.

Striga și făcea spumă la gură.

Lydia simți deodată aceeași ură și durere ca acum aproape patruzeci de ani, cînd satul își arătase dușmănia și-i distrusese viața. Un șuvoi de lacrimi îi năvăli în ochi.

— Te necăjești? întrebă Robert.

— Nu, nu-i nimica.

— A! bine.

Ea începu să-i explice, cu răbdare:

— Am să-ți spun ceva, care o să te supere.

Dar încearcă să înțelegi, și apoi să faci ce-am să-ți spun, chiar dacă vorbele mele te vor întrista. Vezi, Robert, pe meleagurile astea oamenii sînt foarte răi. Se zgîiesc la tine tot timpul, te spionează și văd numai rău în tot ce faci. Ai fost foarte drăguț că ai venit să mă vezi, asta dovedește că ai inimă bună...

— Dar mai ales...

— Lasă-mă să vorbesc. Și totuși, aceste simple vizite au fost de ajuns ca să se scornească tot felul de mîrșăvii. Nu-i decît un mijloc ca să-i facem să tacă. Să nu te înfurii, să nu le spui nimic. Ar fi în stare de ceva și mai rău. Nu, singurul mijloc e să nu mai vii.

— De loc?

„Și dacă aș avea într-adevăr un amant, își zise deodată Lydia, ar trebui să-l alung și pe el în felul acesta? Nu, știu bine că aș sfida și satul și lumea întreagă".

— De loc, Robert. Așa-i mai bine deocamdată. Dacă n-au să te mai vădă niciodată sunînd la poartă, nu vor putea spune nimic.

— Dar aș putea veni prin portița zidului din fund.

— Nici nu te gîndi. Ei văd tot, spionează tot. Te vor surprinde și acolo.

— A, bine.

— Știu că ai să suferi că nu mă mai poți vedea. Dar îți cer să faci asta pentru mine, e un fel de sacrificiu. N-ai decît să te gîndești că și eu te iubesc, că am să regret și eu vi-

zitele tale. De altfel n-am să mai rămîn multă vreme aici. Am să plec.

— Cînd asta ?

— Nu știu. În curînd... Plec cu siguranță.

41

ACUM SE ÎNTORCEA SINGURĂ de la cimitir. Doamna Lafforgue era din nou împreună cu bărbatul ei. Lydia pierduse paravanul proteguitor pe care părinții îl pun între noi și moarte. Nu mai era nimeni căruia să-i vină rîndul înaintea ei. Ce s-ar face ea acum, dacă ar cădea la pat ? Și cine va sta lîngă ea în ultima clipă ? Nu mai avea familie, nu mai avea nici un prieten în tot satul. Își aduse aminte de doamna Roustand. Cînd se trezi singură în casă, după înmormîntare, o apucă spaima. Era gata să urle, să strige după ajutor. Dar pe cine să cheme ?

În același timp, se simțea eliberată. Incepu iar să viseze că va pleca la Pau. Se gîndea că n-are să se mai întoarcă. Dacă ar găsi acolo vreo ocazie... Mai știi ?

Nici nu comandase anunțuri de înmormîntare. Se mulțumi să trimită cîteva scrisori. Primi, drept răspuns, o scrisorică de la Raymond Casadebat, care-i prezenta condoleanțe și o înștiința că Paul era pe moarte. Se hotărî atunci să plece fără întîrziere.

Lydia făcuse puține călătorii și simplul fapt că lua trenul îi provoca o emoție și-i mărea și mai mult emoția resimțită la gîndul că se întoarce în localitatea pe care pînă la urmă începuse s-o îndrăgească. Legănată ore de-a rîndul de roțile trenului o dulce melancolie îi învălui amintirile : prima călătorie cu părinții și cățelușa Trilby, spre o viață nouă, parfumul serilor de vară pe bulevardul Pirineilor ; mirosul de seră al Palatului de Iarnă, nopțile de sărbătoare ; grădinile din jurul castelului ; discuțiile savante de la domnul Tournade, în turnul de cărămidă ; și toate zilele acelea atît de vesele petrecute împreună cu doamna Béranger și banda lor ; și Guy Laqueuille, cel mai voios dintre ei toți. Amintirile o împresurau cu atîta tărie, că uitase aproape pricina care o făcuse să pornească la drum : iminenta moarte a lui Paul Casadebat.

Călătorii care urcau sau coborau la fiecare oprire, cei care circulau pe culoar, cei care luau loc în compartimentul ei și îl părăseau apoi, toți i se păreau triști sau morocănoși. De ce ? toată lumea trebuie să arate frumoasă și fericită în cinstea pelerinajului ei sentimental ? Era mai firesc să întîlnească oameni ca ea, prăbușiți, istoviți, dar pe care oboseala nu-i împiedica să alerge înainte, împinși fiind de nu se știe ce nevoi sau iluzii.

La ora prînzului, cînd sună clopoțelul de la vagonul-restaurant, unii călători își despachetară sandvișurile. Lydia scoase și ea sandvișurile pe care le pregătise. Ronțăi dintr-unul,

fără a-l termina. Simțea oarecare rușine că se înjosise pînă la asemenea obiceiuri țărănești. Și apoi nu poți înghiți un sandviș fără ca inima să fie cît de cît voioasă. Își aminti de veselele picnicuri, cînd toată banda se ducea la pescuit. Pe măsură ce treceau orele, tristețea o copleșea din ce în ce mai mult.

Trebui să schimbe trenul la Bordeaux, și trecerea prin acel oraș o lasă cu totul indiferentă. Dimpotrivă, cum ieșiră din Dax, nu mai putu sta locului. Cerceta cu înfrigurare peisajul. Puyoô, Orthez, Lescar, apoi niște construcții neașteptate de fier : Lacq. Pe vremea ei nu era vorba de petrol. În sfîrșit, zări golful Billères, pădurea castelului, canalul morii, viroaga și puntea. Trenul intră în gară. Cele trei litere : PAU zugrăvite cu roșu pe pereți o liniștiră. Sosise, într-adevăr.

Cînd se îndreptă spre ieșire, cu valiza în mînă, pierdută prin mulțime, se miră că vede în jur numai figuri necunoscute. Se așteptase să recunoască pe toată lumea. După ce ieși pe ușă, văzu palmierii, grădinile și bulevardul, colo sus. Era seara, în luna mai. Și era încă lumină.

Luă bătrînul funicular care o lăsă în piața Regală. Picioarele regăsiră pietrișul auriu. Oprindu-se din cînd în cînd ca să mai răsufle și să schimbe valiza dintr-o mînă într-alta, ajunse în sfîrșit la hotelul în care, odinioară, celibatarii din bandă o invitau la dejun, în tovărășia Suzannei Cronstadt. E trist să nu mai ai pe nimeni care să-ți ofere ospitalitate.

Reținu o cameră ieftină. Nu-i cunoștea pe proprietarii hotelului. S-or fi schimbat, desigur. Fiind ostenită de drum, se urcă să se odihnească puțin. Nu-i era foame și se gîndi să se lipsească de cină. Se întinse pe pat și ațipi. Cînd se trezi era noapte. „N-am decît să mă dezbrac“, își zise ea. Dar simțea că nu va putea dormi. Ieși și o luă pe cel mai apropiat bulevard. Era o noapte caldă, ca pe vremuri, o noapte cu totul deosebită de acelea din Chazelles în anotimpul acesta. Se amesteca printre trecători. I se părea că orașul îi aparținea ei, mai mult decît acelor necunoscuți. Totuși ea era singură, pe cînd ceilalți se plimbau fiecare cu perechea lui, sau în grupuri, se salutau între ei, intrau în vorbă. Coborî încetișor bulevardul pînă la capăt, aproape de castel. Trecătorii se răriseră. Se așeză pe o bancă. Se vedea o lumină mică pe colină și nu-ți puteai da seama dacă era vreo casă acolo sau o stea. Unde o fi Paul ? O mai fi trăind oare ? Desluși puțin mai departe, masivul negru al Pirineilor ; deasupra munților, pluteau cîțiva nori pe cer, tiviți de niște lumini albicioase. Lydia începu să plîngă.

A doua zi, luă un taxi și se duse la sanatoriu. Pe drum, fu izbită de frumusețea peisajelor de la țară. Vegetația era cu mult mai avansată decît în grădina ei. Aerul era înmiresmat. Taxiul o porni pe un drumeag povîrnit, asemănător cu cel din Navarra. O lăsă în fața porții. Sanatoriul făcea o impresie de mare lux. Trecu printr-un parc mare, cu alei

bine întreținute, cu flori din belșug, cu pajiști pe care se plimbau bărbați și femei în haine elegante. Lydia observă o tînără pereche. Erau foarte frumoși amîndoi. Ea purta un taior de *tweed*, de culoarea tutunului. Avea picioare lungi, de un cafeniu închis, în părul ei auriu se amestecau cîteva șuvițe decolorate. Ochii îi erau ascunși de ochelarii negri, eleganți, își făcuse buzele cu grijă. Lydia se întrebă dacă acest loc retras, populat de bolnavi, nu era cumva un refugiu al fericirii. Pentru întîia oară, după ani de zile, fînețele, plantele, aerul o făceau să simtă prezența primăverii.

În fundul parcului, ajunse la o clădire vastă, care părea făcută din alveole. Într-adevăr, fiecare cameră era precedată de o terasă, tot atît de mare, și care era ca o încăpere închisă numai din trei părți. La ora cînd se făcea cura, paturile erau trase pe terase. Să ai o astfel de cameră cu terasă, să nu te mai gîndești la nimic, să găsești cîte o tovărășie plăcută, să vorbești de artă și literatură, să hoinărești în parcul elegant, să urmărești cu admirație în fiecare zi creșterea florilor din grădină, visul acesta îi trecea prin minte Lydiei, de cînd intrase pe poarta sanatoriului. Dar, ajungînd la biroul de recepție, își aminti că era și o casă a morții. Cuprinsă deodată de spaimă, abia îndrăzni să întrebe de starea lui Paul Casadebat. I se răspunse că era imposibil să-l vadă. Numai fratele lui căpătase îngăduința să stea lîngă el. I se apropia sfîrșitul.

Lydia rugă să fie anunțat Raymond de sosirea ei. Și se așeză pe un fotoliu de piele, la intrare. Întorcea mereu capul înspre scară, pîndind apariția lui Raymond, dar el răsări pe ușa ascensorului și ea, surprinsă, tresări ușor. Lydia se ridică, în timp ce dînsul avu o clipă de vădită ezitare. Se priveau unul pe altul, paralizați de șocul pe care-l încerci întodeauna cînd revezi pe cineva după ani și ani de zile, de efortul pentru a adapta imaginea păstrată de memorie aceleia pe care realitatea o impune ochilor tăi. Raymond slăbise mult și obrazul i se fleșcăise. Avea o culoare foarte palidă. Părul lui rar se strîngea în suvițe care se împrăștiau în toate direcțiile. După o scurtă șovăială, Raymond se îndreptă spre Lydia și o strînse în brațe.

— Ce-i cu Paul? întrebă ea.

— Se odihnește. Dacă ar putea să se stingă încetișor, fără să sufere... Nu-i nimic de făcut, n-ai la ce să te mai aștepți.

— Nu pot urca la el?

— S-a interzis orice vizită. De două zile stau de veghe lîngă el.

Raymond arăta epuizat.

— Ce surpriză să te întîlnești după atîta timp, după atîtea încercări, exclamă el.

— Mie mi-a mers din rău în mai rău, mi-au murit părinții și am rămas singură cuc. Te întorci imediat sus?

— Nu, doarme.

Lydia înaintă pînă la ușa cu geamuri, prin care se vedea tot parcul. Raymond o însoți.

— E minunat aici, spuse ea.

— Da, a avut cel puțin noroc de un asemenea decor acum, la sfîrșit.

— Să facem cîțiva pași. Ai să-ți mai revii.

Coborîră în grădină. Erau o pereche în plus, care mergea încetișor pe alei, schimbînd cîteva cuvinte. Dar viața îi strivise.

Raymond vorbea de Paul.

— Totdeauna a avut parte de ce-i mai rău. Cînd am dat faliment, el a fost primul sacrificat. Și apoi, cu ducele lui, nu i-o fi fost prea ușor în fiecare zi. Era un fel de servitor, ce mai ! Apoi, meseria lui de reprezentant de produse farmaceutice... Știam cît îl consuma. Visase totdeauna o viață stabilă, iubea mai mult decît noi toți casa familială din valea Aspei, și acum i se părea că-i un vagabond. Și apoi nu putea suporta singurătatea.

— Crezi ? El îmi spunea contrariul.

— Și eu îmi amintesc de mărturisirea pe care mi-a făcut-o într-o zi : „E dureros să iei o cafea și un corn de unul singur la tejghea".

Vorbiră și de femeia din Spania, pe care Paul o iubise.

— N-o mai vedea de multă vreme. Avusese loc războiul din Spania, apoi celălalt, al nostru, și cred că în cele din urmă s-a întors acasă la bărbatul ei. Cu toate că-i eram frate, nu mi-a vorbit de aventura asta. E ceva misterios în modul lui de comportare

cu femeile. Mă gîndesc că nu-i displăcea prea mult să le iubească de la distanță.

Se încrucișară cu perechea care-i păruse Lydiei atît de minunată. Bărbatul era tot așa de frumos ca femeia, și tot atît de luxos îmbrăcat ca ea.

— Crezi că sînt într-adevăr bolnavi ? întrebă Lydia, după ce trecură. Nu s-ar zice.

Raymond îi povesti și despre deportarea lui Paul.

— De ce s-a băgat în mișcarea de rezistență ? întrebă Lydia. Îmi repeta mereu două propozițiuni după care pretindea că se conduce : „Drept cine mă iau ?" și „De ce mă amestec ?"

— Da, dar în același timp el s-a gîndit întotdeauna că dacă e vorba să se sacrifice cineva, atunci să fie el acela. Adu-ți aminte, cînd cu fabrica. Dacă stau să mă gîndesc, îmi dau seama, că asta a fost firea lui dintotdeauna. Pe vremea cînd eram copii, cînd printre fructe găseam unul puțin stricat sau cînd una din prăjituri era mai mică decît celelalte, atunci o lua el. Spunea : „Trebuie s-o ia cineva și dacă vouă nu vă face prea multă plăcere, poate, mie îmi este indiferent". Cînd a fost deportat, a căpătat imediat o faimă de sfînt. E cuvîntul pe care l-au folosit cei ce s-au întors de acolo. Le dădea altora mîncarea lui. Cînd se adunau în front, el se așeza la cap de rînd — deoarece capetele de rînd erau lovite — și-i ferea astfel pe alții.

Se întorceau spre corpul clădirii și Raymond îi arătă una din terase:

— Acolo e.

Continuă:

— Paul trebuia să fi fost de puțin timp în mișcarea de rezistență, cînd l-am întîlnit într-o zi pe o stradă din Pau. Era în fața bisericii Saint-Jacques. I-am spus: „Nu știam că ești în orașul nostru. Ai sosit de curînd? Cum se face că n-ai venit să mă vezi?“ Mi-a răspuns încurcat, ca și cum s-ar fi simțit hărțuit de întrebările mele. Îl vedeam zbătîndu-se sub ochii mei, parcă ar fi vrut să fugă de mine. Atunci am ghicit ce-i cu el, și cu cît îl vedeam ferindu-se mai mult de mine, cu atît simțeam o mai mare afecțiune pentru el, nefericitul. Dar cum nu-mi mărturisise nimic, nu putusem să i-o spun.

Raymond Casadebat mai făcu vreo cîțiva pași în tăcere, după care adăugă:

— Bietul Paul! Ai putea să te întrebi ce sens a avut toată viața lui, atît de săracă în bucurii, cu toată osteneala pe care și-a dat-o. Dar acolo, în lagăr, totul căpăta un sens. In umilință, în captivitate, sub lovituri, îndurînd foamea și frigul, în grozăviile și mizeria de-acolo și-a găsit el izbînda.

— Cel mai ușor reușesc să-i văd figura, spuse Lydia, cînd îmi aduc aminte cum l-am surprins într-o duminică seara, acasă la el, acolo la munte, după ce fuseserăm să prindem raci.

— Nu mai sînt raci de cînd cu războiul. Pîraiele au fost secate. Nu știu ce s-a întîmplat cu ei.

Raymond o întrebă pe Lydia cum și-a petrecut anii departe de Pau. Ea îi povesti aproape tot.

— Știi că Iris s-a întors, acum cîteva luni? o întrebă Raymond. Avea să-și pună la punct niște afaceri. S-a repezit pînă la noi, la țară. Se simțea puțin cam cum te simți dumneata, în pelerinaj. E extraordinar, tot părul i-a albit!

— Iris!

— E toată albă! Fiică-sa, Maria-Teresa, s-a măritat și aștepta un copil... Cu siguranță că s-a și născut de atunci.

— Și Suzanne Cronstadt? Ai mai auzit vorbindu-se despre ea?

— E o celebritate pariziană. Ce spun? mondială. Am citit știri despre ea în *Les Potins de la Commère*. Cînd mă gîndesc ce plăcere îi făcea să fie invitată la un dejun la pensiunea noastră!

— Eu am așteptat prea mult de la viitor. Dar viața mi-a distrus viața.

Îl întrebă pe Raymond cum stătea el însuși, dacă-i plăcea la țară, cu meseria lui de perceptor.

— Am devenit un adevărat țăran, da. În sfîrșit, îmi cresc copiii... Cel mai mare a împlinit cincisprezece ani.

— Și Simone?

— Nu-mi vorbi de ea. Îţi aminteşti ce toantă era cînd m-am însurat, ce gîscă ! Cum mă apropiam de ea începea să ţipe. Îmi vine să cred că i-a priit aerul de la ţară. Acolo i s-a deschis pofta de dragoste. Există în sat un măgar pe care lumea l-a poreclit Cadetou. E vestit în tot satul pentru că natura l-a înzestrat din belşuc. Simone cînd vrea să se culce cu mine, se chema, după fantezia ei, că facem Cadetou. E plină de foc acum. Cum nu se mai sătura să facem Cadetou, am început să mă simt cam istovit. M-ar fi băgat în pămînt. Se vede treaba că eu n-o puteam îndestula. Şi atunci şi-a găsit un amant. Da, draga mea Lydia, un amant. Sînt încornorat. Toanta asta de Simone mă înşeală. Ţi-ai fi închipuit vreodată aşa ceva ? Şi dacă ai şti cu cine ! S-a îndrăgostit de un vraci, care vine o dată pe săptămînă în sat. Un fel de Rasputin rural, care tîrîie după el o curte întreagă de nebune. Le-a convins că maşina lui, în loc de benzină, merge cu apă din Lourdes, şi alte asemenea miracole. Le ia banii şi toate sînt gata să se ucidă între ele, dacă se uită la una mai mult decît la alta. Simone e destul de arţăgoasă şi rea şi a reuşit să devină favorita lui. Asta-i lumea ! Pretutindeni neghiobie, ură, înşelătorie, vulgaritate. Şi apoi m-am săturat pînă peste cap de ea şi de magul ei. E destul să fac vreo glumă în legătură cu pretinsele sale miracole, cu apa lui din Lourdes, de pildă, ca să-mi întoarcă spatele două zile la rînd.

Se gîndi puţin şi adăugă :

— Nu ştiu ce ni s-a întîmplat la toţi. De ce s-o fi destrămat totul. Deşi noi am fost de cînd mă ştiu oameni raţionali.

— Au fost însă şi momente plăcute. Aminteşte-ţi de Palatul de Iarnă, cînd toată lumea te ruga să cînţi la pian. Mi-a rămas în minte ca o perioadă atît de veselă.

— Am să-ţi fac o mărturisire.

— Totdeauna, Raymond, ţi-a plăcut să-mi faci mărturisiri.

— De multă vreme simt în mine înclinaţia spre literatură. Latina, Vergiliu... De cînd stau la ţară, încerc să scriu. E consolarea mea. Încerc să notez scenele de altădată. E ceva cu totul incomplet, nu reuşesc să închgheb o povestire. Sînt numai frînturi din viaţa noastră, pe care îmi place să mi le reamintesc . . .

— Memorii ?

— Nu chiar...

— Sînt şi eu acolo ? Ai să-mi arăţi ?

Veni o infirmieră şi-i întrerupse. Paul murise.

Intrînd în sanatoriu, Lydia se văzu, alături de Raymond, într-o oglindă mare agăţată în hol. Fu consternată de halul în care erau amîndoi. Unde era tinereţea lor ?

Urcară în cameră. Pe uşă era un carton : „Vizitele interzise“. Cînd se află în faţa lui Paul, Lydia nu-l recunoscu. El, care dintotdeauna fusese slab, părea acum un schelet. Nu i se vedea decît nasul mare, subţiat, şi

fruntea foarte dezgolită. Obrazul era de ceară, fără expresie omenească. Ce mult o fi suferit!

— Am să-i închid ochii, spuse Raymond. Şi trăgîndu-i pleoapele, spuse:

— Bietul de el!

Apoi se apropie de Lydia. Stătură o clipă în picioare, privindu-l pe Paul mort şi ştergîndu-şi cîteva lacrimi.

O infirmieră şi o îngrijitoare intrară în cameră. Trebuia să i se facă toaleta, să se îmbrace cadavrul.

— E mai bine să mă laşi acum, spuse Raymond Lydiei. Am de făcut atîtea formalităţi. Ne mai vedem?

— Vin la înmormîntare. Dar n-am să mai stau prea mult, plec.

— Nu te poftesc la mine. Cu neghioaba mea de Simone.

— Mai vin eu cîndva la Pau. N-o fi doar ultima mea călătorie!

Îl îmbrăţişă pe Raymond, îl mai privi o dată pe Paul. Se gîndi că ar fi un gest frumos să-l sărute pe frunte. Dar nu îndrăzni şi, în loc de sărut, făcu semnul crucii înainte de a ieşi din cameră. Coborî pînă la birou şi rugă să se telefoneze pentru un taxi. Dar i se oferi un loc ocazional într-o maşină. Acceptînd, se gîndea că face economie. Era atît de strîmtorată, încît cea mai mică cheltuială constituia o preocupare.

În seara aceea, se întoarse ca altădată în piaţa cea mică, de lîngă castel, şi întocmai

ca altădată se sprijini cu coatele de parapet, în faţa lanţului Pirineilor. Soarele era pe cale să se cufunde în văgăună, la dreapta sa. În lipsă de prieteni cu care să se întîlnească, îşi făgădui să viziteze din nou toate locurile pe care le iubea: parcul castelului, precum şi parcul Beaumont şi, mai departe, lungile bulevarde pe care se aflau nişte imobile atît de frumoase.

A doua zi se duse la domnul Tournade. În drum, făcu un ocol ca să treacă prin faţa fostei cofetării. Revăzuse în ajun casa lor din cartierul liceului, unde locuiseră în ultima perioadă a şederii lor la Pau.

Mai întîi, nu recunoscu nimic din ea. Prăvălia, care fusese cofetăria Lafforgue şi pe care o cedaseră unui boiangiu, şi tipografia Béranger, vecina sa, fuseseră înlocuite de un singur magazin cu preţuri fixe. Din curiozitate intră. Rafturi adînci depăşeau limitele vechilor prăvălii, cuprinzînd astfel şi spaţiul în care se aflau odinioară locuinţele.

Rătăcind de la lenjerie la alimente, de la rochiile de vară la articole de fierărie, Lydia încerca să-şi imagineze pe unde se găseau înainte camera ei şi salonul în care soţii Béranger dădeau petreceri, şi locul precis în care ea şi-a petrecut atîtea ore la casa vopsită în cenuşiu şi trandafiriu, cu micuţul Jacques pe genunchi.

Pe stradă, îi veni deodată ideea că nu merită osteneala să se uite în obrazul oamenilor de mai puţin de cincizeci de ani. Nu se poate să-i fi cunoscut.

Tournade nu se mutase și nimic nu se schimbase în casa lui. Lydia regăsi un bătrîn aproape surd, care nu-și mai părăsea fotoliul și pe care-l veghea o infirmieră. Anii grei îi furaseră Lydiei mai mult de jumătate din prietenia acestuia. Tournon murise pe la sfîrșitul războiului în urma unei crize cardiace.

Cînd voiai să-l întrebi sau să-i spui ceva, trebuia să-i strigi în urechi.

— Nu mai sîntem decît noi, ca să ne mai amintim de toate astea, repeta de fiecare dată domnul Tournade.

Toți cei care muriseră luaseră cu ei partea lor de amintiri. Dar luaseră e un cuvînt prea optimist.

— Supraviețuirea, spunea domnul Tournade, este un rezultat.

El scotoci printre hîrtii și dădu Lydiei să citească o tăietură dintr-un ziar, care începuse să îngălbenească. Era un articol pe care-l scrisese pentru o gazetă locală, cu ocazia morții maestrului Arlegault :

Ultimul rămas bun lui Charles Arlegault

Charles Arlegault ne-a părăsit pentru a se întîlni în Elizeul eroilor liricii cu marii compozitori pe care i-a cîntat, timp de șaizeci de ani și mai bine, cu un zel, un devotament, un talent, pe care nici un elogiu nu le poate reda.

E nevoie să amintesc că, laureat fiind al Conservatorului din Paris, a venit la Pau, la începutul acestui secol, cînd n-avea decît douăzeci și doi de ani, ca flautist-solo. In curînd avea să ocupe pupitrul de șef de orchestră, în 1908, mai întîi la Operetă, apoi la Opera comică, în sfîrșit la Operă, fără să uităm concertele sale clasice.

Cîte lucrări, cîte creații nu i-au datorat lui succese răsunătoare. Se născuse șef de orchestră al muzicii lirice. Fosa și scena n-aveau secrete pentru el.

Acum cîteva luni, își lua adio de la scenă cu aceeași NUNTĂ A JEANNETTEI, cu care a debutat. Gîndindu-se la ultimele lui clipe, ar fi putut spune ca ilustrul cadet de Gasconia al lui Edmond Rostand : „O VOI AȘTEPTA ÎN PICIOARE, CU BAGHETA ÎN MÎNĂ".

Era să uit pe animatorul de concerte din piața Regală. Cine n-a cunoscut acele nopți de vară dinaintea războiului, cînd atîtea femei drăguțe, asemănătoare unor flori de magnolie, în rochii de culoare deschisă, se adunau în jurul chioșcului, unde Arlegault desfășura farmecele lui Orfeu, n-a știut ce înseamnă dulceața vieții. Să mi se ierte repetarea unui cuvînt prea celebru, dar asta este, Pau nu mai este ce-a fost, și, cu Charles Arlegault ne-a mai fost răpit puțin din trecutul său demn de a fi iubit.

Mi-ar fi plăcut ca ultimul rămas bun de la un mare artist și prieten să fie numai emoție și pietate. Dar nu pot, spre marele meu regret, să trec sub tăcere ceea ce a fost, într-o viață în întregime închinată Muzicii, o

notă discordantă. Pînă în ultima zi, Charles Arlegault a așteptat, a sperat panglica roșie care l-ar fi recompensat pentru toată munca lui, pentru toate eforturile. Zadarnic! Ah! pe vremea unui Bérard al nostru, sau a unui Barthou al nostru, o asemenea uitare ar fi fost de neconceput.

Adio, Charles, adio, prietenul meu de totdeauna. Umbra ta va pluti mult timp peste piața Regală, aproape de aceea a lui Henric al nostru.

— Evocînd concertele de odinioară din piața Regală, m-am gîndit la dumneata, spuse Tournade.

— Ați scris „atîtea femei drăguțe". Nu eram decît una printre atîtea altele. Nu sînteți serios.

— Ce spui?

Lydia repetă, strigînd.

— Nu răspunse domnul Tournade, nu te revăd decît pe dumneata. Aveai o rochie albastră, foarte dreaptă...

Înmormîntarea lui Paul Casadebat se desfășură cu o oarecare solemnitate. Drapele, membrii din mișcarea de rezistență, delegați ai municipiului. Lydia îl revăzu pe Laurent puțin încovoiat, cu eternul său basc înfipt pe cap, într-un costum negru de gata, care-i dădea înfățișarea unui țăran în haine de duminică. Simone abia se uita la el. Copiii lui Raymond, doi băieți mari, se țineau aproape.

Lydia nu recunoscu cimitirul. După terminarea ceremoniei, avu curiozitatea să caute mormîntul lui Guy Laqueuille. Își amintea că-l văzuse odinioară la capătul cimitirului. Apoi își dădu seama că au mai fost înmormîntați după el zeci și zeci de oameni și că pictorul se pierduse în mijlocul celorlalți.

Cînd ieși, se văzu silită s-o ia de-a lungul marii piețe Verdun și să treacă prin fața casei la al cărei parter locuiseră pe vremuri Gilles Colette și Iris. Privi ferestrele cu oarecare curiozitate și asta fu tot. Ciudat trebuie să fie, se gîndi ea, s-o vezi pe Iris cu părul complet albit.

42

AM AJUNS LA MOMENTUL ÎN CARE, lăsînd la o parte amănuntele, o viață trebuie să fie judecată dintr-o privire și să ni se înfățișeze, în sfîrșit, ca un obiect. Deși am spus tot ce știam despre Lydia, și ne-am bizuit pe faptul că aceste prea numeroase povestioare se vor contopi într-o impresie finală, simțim prea bine că mai lipsește ceva. E destul de îngrozitoare o viață care continuă atunci cînd nu mai ai nimic de povestit despre ea.

Ce să spunem despre Lydia? A rămas pentru totdeauna domnișoara Lafforgue, care trăiește îndărătul unei porți de obicei închise

a unei case particulare din piața principală a Chazellesului. Îmbătrînind, obrazul i s-a schimbat în asemenea măsură că acuma face impresia că are un nas mare.

Amurg al vieții, spre care te tîrîie puțin cîte puțin fiziologia, și cu cît corpul se descarnează cu atît apar în primul plan dinții care se clatină, vinele care se înnoadă, ochiul asupra căruia coboară perdeaua alburie a cataractei, urechea care, într-o zi mai mult, în alta mai puțin, refuză să mai audă, și, picioarele înghețate, și puterile care te părăsesc uneori de ți se pare că te-ai dus; și cu cît singurătatea e mai mare, cu atît mai mult te cuprind lîncezeala, dezgustătoarele complicități cu trupul acesta, care nici să se țină drept nu mai știe.

Sînt zile în care, un drum pînă la capătul grădinii este o adevărată expediție. În altele, ești mai sigur de picioare. Se cheamă că-i o zi bună.

Cînd Lydia dă uneori peste broasca țestoasă, tot mai acoperită cu mușchi, tot mai mîncată de carii, rîde sarcastic:

— Cele două bătrîne!

Din tot parcul acesta, iarăși imens, ea și-a ales două sau trei locuri favorite, care i se par a fi, mai mult decît tot restul, proprietatea ei, bunul ei. E fîntîna, deși cînd vrea, seara, să scoată găleata, o face din ce în ce mai anevoie. Din fericire, s-a instalat un robinet în bucătărie. Dar cea mai bună apă, singura apă gustoasă, rămîne tot aceea din puț. Vine apoi, firește, cedrul de Liban, precum și colțișorul din apropierea fostelor cotețe, unde Lydia își trage un șezlong, în zilele de vară, pentru a-și face siesta. De ce, nici ea nu știe, o fi, desigur, vreo amintire ascunsă.

Parcul își regăsește astfel dimensiunile din copilărie, cînd i se părea mare cît lumea. Timpul, dimpotrivă, s-a contractat la maximum. La începuturile vieții sale, fiecare zi era nesfîrșită, fiecare oră nesecată. Și acum anii fug și-i scapă; chiar atunci cînd se plictisește cel mai mult e surprinsă văzîndu-i ce repede fug. Se vede silită să rectifice mereu data presupusă a morții sale, s-o fixeze mai aproape, să n-o mai calculeze cu două cifre, ci cu una singură.

Cu toată educația creștină pe care a primit-o și de ale cărei dogme n-a avut niciodată prilejul să se îndoiască — s-au pierdut pur și simplu pe drum — nu reușește să creadă că după moarte se va întîlni cu toți acei pe care i-a iubit și care au plecat înaintea ei pe lumea cealaltă. Nu-și poate imagina că se va întîlni în ceruri cu tatăl ei, sau cu Paul Casadebat, sau cu Guy de Tissot, sau cu Tournon. Totuși, în mintea ei, trăiește în tovărășia unor morți. Cînd numărul celor dispăruți e mai mare decît al celor în viață, în inima și în mintea ta, începi să simți că ai întîrziat, deși morții nu stau undeva să te aștepte. Și apoi e răutatea celor vii care-ți dă poftă să fii alături de prietenii morți.

Pianul stă închis pentru totdeauna, e prea dezacordat, şi-a pierdut orice sonoritate. Sub capacul negru, sînt îngrămădite vechile partituri.

Şi obiectele din jurul ei mor puţin cîte puţin. N-are bani să cumpere altele noi. Se aseamănă cu acele popoare de la începutul evului mediu care mai foloseau obiecte fabricate de civilizaţia romană, dar nu mai ştiau să le reproducă. Bunăstarea ei de odinioară n-a lăsat decît urme, care se şterg în fiecare zi.

Memoria devine un instrument capricios, recalcitrant. E asaltată de două sau trei amintiri din copilărie, de prisos, chiar de prisos. Familia Lafforgue este invitată la o nuntă mare. Zulufii Lydiei au fost încreţiţi cu grijă şi i s-a pus o rochie albă, cu volănaşe de organdi ; pe drum spre biserică, Lydia cade într-o băltoacă plină de scursori ; i se dau cîteva palme ; mirosind urît şi urlînd, e dusă înapoi acasă, unde este îndată dezbrăcată şi băgată în pat. Sau alta, e la şcoală, la domnişoara Roment, într-o zi de ploaie, elevii se aşază în cerc, la intrarea principală care foloseşte şi de curte interioară ; domnişoara Roment stă în afara cercului şi întreabă : „Unde vă veţi duce cînd veţi muri ?" Trecînd în dreptul ei, fiecare fetiţă răspunde „În cer... în cer... în cer... în cer... !"

Iernile sînt prea aspre. Parcul e îngheţat şi umed. Nici în casă nu-i mai bine. Nu se

face foc decît în bucătărie, unde se ard lemne. Nu e voie să te îmbolnăveşti. Ca să se bage în pat, sub plapuma groasă de puf, Lydia se „împopoţonează", cum spunea ea, punînd pe dînsa flanele vechi, tricouri, ciorapi şi şosete. Cînd e bine dispusă, rîde de una singură şi îşi spune : „Iată în ce hal am ajuns !"

Îşi povesteşte adesea sie însăşi viaţa, căutînd momentele plăcute şi, cu timpul, apare o nouă religie, cu dogme, sfinţi, litanii : dogma Conservatorului pierdut, sfîntul Guy de Tissot, sfîntul Paul Casadebat, sfîntul Tournade şi sfîntul Tournon, şi scena portretului, la Navarra, şi nunta lui Raymond, cînd i-a cedat lui Gilles... Dar, ca în orice religie, biruie formalismul. Se repetă şi nu mai simte nimic. Alteori îi vine să plîngă.

Se gîndeşte că-i la fel ca o văduvă. Tot ceea ce iubeşte e în urma ei, înghiţit de timp. Nu-i mai rămîn decît discuţiile solitare, lupta pentru a smulge memoriei anumite imagini — şi nu numai imagini, ci şi emoţii — şi acea impresie că e condamnată să ţină ascuns, ca un secret, tot ce-i important.

Cînd îi vorbea lui Paul de gustul ei pentru singurătate, ce minciună ! Cine e în stare să trăiască în singurătate, dacă poate face altmintrelea ? Chiar şi Paul, Raymond a spus-o răspicat, trebuia să fi minţit în privinţa asta. Făcea pe grozavul în faţa ei, dar îi mărturisise fratelui său : „E dureros să iei o cafea şi un corn singur, la o tejghea."

Totuşi, în general, Lydia nu-i tristă. Cu timpul a căpătat un fel de umor care-i lipsea odinioară. Spune că a devenit filozoafă. Cînd vorbeşte cu comercianţii, se arată amabilă, zîmbitoare. Dar, după felul cum se apropie de oameni, după atitudinea ei în discuţii, se simte că-i o singuratică.

Într-o seară, pe la orele şase, întorcîndu-se spre casă, de la lăptărie, trece prin faţa unei vitrine în care se află un televizor în funcţie. (S-au deschis acum prăvălii la Chazelles; populaţia se măreşte, şi gîndul la milioanele de francezi supranumerari, la marile imobile care răsar pretutindeni, o face să se simtă stingherită; altădată era la largul ei, era loc pentru toată lumea, pe cînd acum, se vede înăbuşită, strivită în furnicarul acesta). Recunoaşte pe micul ecran o orchestră. Din stradă nu se aude, şi ea nu ştie ce bucată se cîntă. Urmărind probabil partitura, camera de televiziune îi arată rînd pe rînd pe violonişti, pe cei care cîntă la alte instrumente cu corzi, apoi pe flautişti, oboişti, clarinetişti, fagotişti, pe timpanist. Sînt luaţi de foarte aproape şi Lydia poate să vadă cum arată fiecare muzicant. Sînt bărbaţi şi femei, şi toţi sînt oameni fără strălucire, torturaţi de grijile de fiecare zi, făcînd meseria asta ca oricare alta. Farmecul pe care-l împrumutase acestei cariere, prestigiul vocaţiei sînt dezminţite acum de ceea ce vede. Asta-i lumea, pe care o invidiase ea atîta?

La urma urmei, nu mai ştie cine este. La început, era cineva, sau numai un mănunchi de posibilităţi, şi ce-a făcut din ea viaţa, adică ceilalţi oameni? Care Lydie este cea adevărată? Aceea care nu era încă nimic sau aceea care nu mai este nimic? La ce-ar servi încercarea de a discerne partea uneia sau a alteia?

Cînd se întîmplă să treacă prin grajduri, se opreşte totdeauna în faţa lăzii în care e închis jocul de crochet şi nu se poate împiedica să n-o deschidă. Ce n-ar da să vadă jocul aranjat iar în mijlocul aleii centrale! Bucuria ei era cînd reuşea să devină „corsar". Atunci arunca bila cu forţă, zburînd în ajutorul celor slabi, căzînd asupra celor răi ca fulgerul, lovind bilele adversarilor, trimiţîndu-le la naiba, undeva dincolo de peluză. Înainte de începerea partidei, ţinea ciocanele la spate, pentru a fi trase la sorţi, ea dorind ca ciocanul mov, cel preferat, să-i cadă ei. Dacă ar fi fost de ajuns să aranjeze jocul de crochet ca să poată face o partidă, cum şi-ar mai regăsi bătrînele ei oase, energia să tragă lada pînă în grădină, să înfigă arcurile ruginite în pămîntul tare, să numere paşii care trebuie să separe ţăruşii de clopoţel... Totdeauna îi bătea puţintel inima, cînd — după ce aşeza bila lîngă primul arc, stînd cu picioarele depărtate, aplecîndu-se înainte sub greutatea ciocanului şi simţindu-şi părul lung alunecîndu-i pe umeri, îi venea deodată rîndul la pornire.

Matei Ionel.

74 601 411 831

Tiparul executat la Intreprinderea Poligrafică INFORMAȚIA sub cd. 300
182 982 992
Coli tipar 20,5

CLUB COLECȚIA Povestiri Științifico-Fantastice

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

AVENTURA

SCORPIONUL

EDITURA "ION CREANGĂ"

COLECȚIA SFINX

fondată în 1895 bpt serie nouă

COLECȚIA SFINX